רבנו בחיי על במדבר

רבנו בחיי על התורה

geulaquiz.com

פרק א

א פלס ומאזני משפט לה׳ מעשהו כל אבני כיס (משלי טז, יא)

שלמה המלך ע״ה כוון בכתוב הזה (משלי טז) כי כל מעשיו של אדם נשקלים, וכל המשקלות כולן הם לשם יתעלה, המשקל הגדול היחידי הוא הפלס, גם המשקל הקטן שהם שנים, ועל כן נקראים מאזנים בכפל הלשון, כענין התיבות הנמצאות בכתובים בענין זה שהם מורות על שנים, והנה הוא יתעלה שוקל פרטי המעשים כלן בכל אבני כיס, והכוונה בזה כי כשם שיש לו כל המשקלות מהגדול ועד הקטן, יש לו כל האבנים מהגדול ועד הקטן שבכולן, כגון שתאמר מן הככר שהוא שעור המשקל הגדול עד האונקיא וחצי האונקיא ושלישיתה ורביעיתה, וכן עד סוף השעור הקטן בתכלית. וכל זה משל להבין ולהורות כי הוא יתעלה שוקל העברות כולן, החמורות הקלות, ומעניש עליהן כפי גודל העברה החמורה וכפי קטנות העברה הקלה, ואין שכחה לפניו יתעלה. וראיה שהוא יתברך חוזר לשקול העברות הקלות אחר ששקל העברות החמורות מה שאמר הנביא בשם הקב״ה (ירמיהו ט״ז:ט״ז) הנני שולח לדיגים רבים נאם ה׳ ודיגום ואחרי כן אשלח לרבים צידים וצדום, הזכיר לשון צידה אחר לשון דיגה, כאדם המפנה כלי הבית וחוזר ושונה עוד עליהם אם נשאר עוד מהם שם. ובאור הכתוב כי הפלס והמאזנים וכל אבני כיס אשר לה׳ הכל משפט, כלומר דין אמת. ומה שהזכיר לשון כיס לפי שהמנהג הוא לתת האבנים בתוך הכיס כדי שישארו בנקיותן ולא יקבלו שום לכלוך ולא יהיו נשחקים ברוב ההתמדה שהאדם משתמש בהן וכדי שיהיו מכוונים במשקלן.

ויתכן לפרש שיכלול עוד לשון כיס לפי שאבנים נחבאים ונסתרים בתוך הכיס ואין אדם יודע מה בתוכו כי הם טמונים ונעלמים שם, כן המשפט אשר לה׳ באבני משקלו נסתר ונעלם מן הבריות, אי אפשר לו לאדם לדעת זה, כי כח השכל האנושי הוא דל ואין ידו משגת איך הוא יתעלה שוקל מעשי הצדיקים והרשעים, והוא שאמר דוד ע״ה (תהילים ל״ו:ז׳) צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה, באר הכתוב כי צדקת ה׳ וחסדיו ורחמיו גבוהים ומפורסמים כהררי אל המפורסמים והנגלים לעין כל, אבל משפטיו נסתרים ונעלמים הם כתהום רבה שאין אדם יודע לו סוף. וזהו שאמר במדרש צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה, כשאתה מביא צדקה בעולם מפורסמת היא כהרים הללו, אבל המשפטים הם נסתרים כתהום רבה. כיצד כשחרבה ירושלים בתשעה באב חרבה, וכשהראה לו יחזקאל הפורענות הראוהו בעשירי בחמשה לחדש, אבל כשבא לגדל את ישראל הוא מפרסם את ישראל, באיזה מקום במדבר סיני, באיזה יום באחד לחדש, לאיזה חדש לחדש השני, באיזו שנה בשנה השנית, לאיזה דבר לצאתם מארץ מצרים. וזהו שכתוב.

וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר. במדבר סיני, שבו היה הר סיני.

ובמדרש במדבר סיני בשלשה דברים נתנה תורה, באש במים במדבר, באש דכתיב (שמות י״ט:י״ז-י״ח) והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ה׳ באש, במים דכתיב (שופטים ה׳:ד׳) ה׳ בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים, במדבר דכתיב וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני. ולמה נתנה בשלשה דברים הללו, לומר לך מה אלו חנם לכל באי עולם אף התורה חנם לכל באי עולם, וכה״א (ישעיהו נ״ה:א׳) הוי כל צמא לכו למים, ולמה במדבר לומר לך שאין אדם קונה התורה עד שיעשה עצמו הפקר כמדבר.

באהל מועד הוא המשכן, ומשעה שקראו משם שנאמר (ויקרא א׳:א׳-ב׳) ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאהל מועד, לא דבר עמו אלא משם, לפי שהכבוד שהיה בהר סיני הועתק שם, ועל כן יצוה בכאן להגביל את המשכן שיהיו הלוים חונים סביביו והזר הקרב יומת, כשם שהגביל את ההר ואמר (שמות י״ט:י״ג) לא תגע בו יד, והזהיר על המשכן (במדבר י״ח:ה׳) ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח, כשם שהזהיר בהר סיני (שמות י״ט:כ״ד) והכהנים והעם אל יהרסו, וצוה עליו ולא יבאו לראות כשם שצוה בהר סיני (שם יט) והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה׳. ועוד יצוה שיחנו הלוים סביב לאהל מועד, והיו כ״ב אלף לוים כשם שירדו עמו בהר סיני עשרים ושנים אלף של מלאכי השרת, הוא שכתוב (תהילים ס״ח:י״ח) רכב אלהים רבותים וגו׳, והיו ישראל ארבעה דגלים כשם שראו בהר סיני ארבע מחנות שכינה.

ובמדרש באהל מועד, עד שלא עמד אהל מועד דבר עמו בסנה, שנאמר (שמות ג׳:ד׳) ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה, אח״כ דבר עמו במצרים שנאמר (שם יב) ויאמר אל משה ואל אהרן בארץ מצרים, ואחר כך דבר עמו במדין שנאמר (שם ד) ויאמר ה׳ אל משה במדין, ואחר כך דבר עמו בסיני שנאמר (ויקרא כ״ה:א׳) וידבר ה׳ אל משה בהר סיני לאמר, כיון שעמד אהל מועד אמר יפה הוא הצניעות שנאמר (מיכה ו׳:ח׳) והצנע לכת עם אלהיך התחיל מדבר עמו באהל מועד, וכן אמר דוד (תהילים מ״ה:י״ד) כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה, בת מלך זה משה, שנאמר (ישעיהו י״ט:ד׳) וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה, אלו המכות שבאו על המצריים, ומלך עז ימשל בם, זה משה שהיה מלכה של תורה שנקראת עוז, שנאמר (תהילים כ״ט:י״א) ה׳ עוז לעמו יתן, וכתיב (משלי ח׳:ט״ו) בי מלכים ימלוכו, לפיכך כל כבודה בת מלך פנימה. מכאן אמרו רז״ל כל אשה שהיא מצנעת עצמה

אפילו ישראלית ראויה שתנשא לכהן גדול ויעמיד ממנה כהנים גדולים שנאמר (תהילים מ״ה:י״ד) ממשבצות זהב לבושה, אמר הקב״ה זהו כבודה שיהא מדבר בפניה שנאמר (במדבר ז׳:פ״ט) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול. אמר רבי יהושע בן לוי אלו היו יודעין אומות העולם מה ביהמ״ק מועיל להן היו מקיפין אותו חיילות כדי לשמרו, שהיה יפה להן יותר ממה שהיה יפה לישראל, שגם שלמה סדר בתפלתו (דברי הימים ב ו׳:ל״ב) וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וגו׳, ואתה תשמע מן השמים ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי, ובישראל כתיב (שם) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, אמר שלמה ע״ה רבון העולמים אם הוא ראוי תן לו ואם אינו ראוי אל תתן לו, לפי שישראל מכיר הקב״ה ויודע שהיכולת בידו, ואם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו ובחטאו, אבל הנכרי קורא תגר ואומר בית ששמו הולך מסוף העולם ועד סופו נתיגעתי בכמה דרכים ובאתי והתפללתי בתוכו ולא מצאתי בו ממש כמו שאין ממש בעבודה זרה לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. ולא תאמר בהמ״ק בלבד יפה להן אלא אפילו ישראל, שאלמלא ישראל לא היה מטר יורד לעולם ולא השמש זורחת אם לא בשבילן, שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי וגו׳, ולעתיד לבא יראו האומות שהקב״ה מדבר עם ישראל ובאים גם הם להדבק בהם, שנאמר (זכריה ח׳:כ״ג) נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם.

באחד לחדש השני. צוהו בתקון הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו, כי לא נסעו אלא עד עשרים יום לחדש השני. ומה שנסמכה פרשה זו של חומש הפקודים לפרשת תמורה של מעלה, אמרו במדרש ללמדך מה הקב״ה יחיד ואין לו תמורה שנאמר (שמואל א ב׳:ב׳) אין קדוש כה׳ כי אין בלתך, כך לא ימיר ישראל באומה אחרת, וזהו שכתוב (שיר השירים ב׳:ט״ז) דודי לי ואני לו, אני קדוש ואתם קדושים, אל תמירוני כשם שאין אני ממיר אתכם, אתם קרויין צאן, כשם שאין ממירין בהמה בבהמה כך איני ממיר אתכם.

ב **שאו את ראש כל עדת בני ישראל.** אין עלויין של ישראל אלא בקיום התורה, ועל כן אחז הכתוב לשון שאו שהוא לשון כולל שני ענינים דבר והפכו, האחד נשיאות ראש, והשני הסרת הראש. וכן אמרו במדרש שאו את ראש אמר הקב״ה לא חבבתי אומה יותר מכם לפיכך נתתי לכם תלוי ראש, כשם שיש לי תלוי ראש על כל באי עולם שנאמר (דברי הימים א כ״ט:י״א) לך ה׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש, לקיים מה שנאמר (תהילים קמ״ח:י״ד) וירם קרן לעמו, וכן הוא אומר (דברים כ״ח:א׳) ונתנך ה׳ אלהיך עליון על כל גויי הארץ. הסרת הראש, מלשון (בראשית מ׳:י״ט) ישא פרעה את ראשך מעליך, כמי שאמר לקוסטינר ארים רישיה דפלן, ולכן אמר שאו ולא אמר גדל או רומם, כלומר אם זכו הרי לשון עלוי אם לאו יסתלק עלוין.

ואמר למשפחותם לבית אבותם, כי משפחת האם אינה קרויה משפחה.

במספר שמות. לא אמר במספר שמותם כמו שאמר (במדבר ג׳:מ׳) ושא את מספר שמותם, יתכן לפרש כי פקודי ישראל בקבלת התורה בסיני היו כנגד פקודי מחנות המלאכים שנגלו שם במעמד הקדוש, והיה המספר במחנות ישראל בארבע דגלים כמספר המלאכים שבארבע מחנות שכינה, ועל כן אמר במספר שמות, כלומר במספר שמות המלאכים, כי היו ישראל באותו מעמד הקדוש מלאכים גופניים כמספר המלאכים המשרתים במרום, וזהו שאמר תפקדו אותם לצבאותם, כלומר כנגד צבאות השמות שהזכיר, כי ישראל צבאות מטה כנגד צבאות של מעלה, ואומר הכתוב (שמות ז׳:ד׳) והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל.

ויש להתבונן בכתוב שאמר (שם יב) יצאו כל צבאות ה׳ מארץ מצרים, והיה ראוי לומר יצאו כל צבאות ישראל, אבל אמר כל צבאות ה׳ לכלול בגלות עליונים ותחתונים. ויותר מזה אמרו, גלו למצרים שכינה עמהם, ואין ספק כי אחר שהשכינה עמהם בגלות הלא צבאות ארבע מחנות שכינה עמהם, ומזה אמר בגאולתם שיצאו עמהם. ומה שיחזק לך זה לפי דעתי מה שאמר הכתוב ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבותם, הכוונה על צבאות מטה, וחזר פעם אחרת ויהיו כל הפקודים הכונה על צבאות מעלה כי היו שוים במספר, וזהו שלא הזכיר כאן ישראל.

והסתכל עוד אחר סדור המסעות ותמצא הלשון הזה עצמו כפול, הוא שאמר (במדבר ב׳:ל״ב) אלה פקודי בני ישראל לבית אבותם, הם צבאות מטה, כל פקודי המחנה לצבאותם, הם צבאות מעלה שארבע מחנות שכינה.

ג **מבן עשרים שנה ומעלה.** לפי שאינו חזק כל כך למלחמה אלא מבן עשרים, וכמו שאמרו רז״ל בן עשרים לרדוף.

כל יוצא צבא. כל הראוי לצאת בצבא.

בישראל, להוציא ערב רב.

תפקדו אותם. לא אמר תספרו אותם כי לא היו ישראל נמנין לגלגלותם, אבל הזכיר לשון פקידה שהוא ענין השגחה, כלומר שישגיחו עליהם, לידע כמה הם, וההשגחה הזו על ידי חצאי השקלים.

לצבאותם. כי היו צבאות רבות ויש לכל שבט ושבט צבא גדול.

ובמדרש תפקדו אותם לצבאותם זהו שאמר הכתוב (ישעיהו מ״ג:ד׳) מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך, אמר לו הקב״ה ליעקב יקר אתה בעיני שקבעתי איקונין שלך בכסא כבודי, ובשמך המלאכים מקלסין אותי ואומרים (תהילים ק״ו:מ״ח) ברוך ה׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם. יקר אתה

בעיני שלכל אומה לא נתתי להם מנין ולך נתתי מנין, משל למלך שהיו לו גרנות הרבה והיו כולן מלאין תבן וקשין ולא היה מדקדק במנינן, היתה לו גורן אחת מלאה חטין, אמר לבן ביתו מנה לי כמה כורין יש בו כמה מודיאות יש בו, המלך זה הקב״ה, הגורן אלו ישראל שנאמר (ישעיהו כ״א:י׳) מדושתי ובן גרני, התבואה זה עם קדשו שנאמר (ירמיהו ב׳:ג׳) קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה, בן ביתו זה משה שנאמר (במדבר י״ב:ז׳) בכל ביתי נאמן הוא, כך העכו״ם נמשלים לתבן וקש שנאמר (איוב כ״א:י״ח) יהיו כתבן לפני רוח וכמוץ גנבתו סופה, וכתיב (עובדיה א׳:י״ח) ובית עשו לקש, אבל ישראל חטים ברורים הם צדיקים הם שנאמר (ישעיהו ס׳:כ״א) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ, לפיכך הוא מדקדק במנין כלם.

י **לבני יוסף לאפרים.** אחר שהזכיר בני לאה תחלה הזכיר בני יוסף, והזכיר אפרים קודם מנשה כי כן עשה יעקב אביהם שנאמר (בראשית מ״ח:כ׳) וישם את אפרים לפני מנשה, ואחרי כן הזכיר בני בנימין, ולכבוד רחל הקדימן לבני השפחות, ואח״כ הזכיר בני השפחות, והתחיל מדן שהוא בכור השפחות, וצרף לו אשר, שהוא חונה בראש על דגל דן, שנאמר (במדבר ב׳:כ״ז) והחונים עליו מטה אשר, כי נסמך לו להאיר על חשכו, ואחרי כן הזכיר גד שהוא בכור שפחת לאה וצרף לו נפתלי.

יח **ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני.** בו ביום שהיה הדבור למשה הקהילו כל העדה והתחיל לפקוד אותם, אבל לא נשלם הענין ביום אחד, ועל כן הוצרך לומר ויפקדם במדבר סיני, שהשלים מנינם במקום ההוא, לא ביום ההוא, כן כתב הרמב״ן ז״ל.

ויתילדו על משפחותם. בקשו מתי נולדו בעבור חשבון עשרים שנה, או נכתבו תולדותם ונתיחס כל אחד ואחד על שבטו, כן פירש החכם רבי אברהם ז״ל.

כ **ויהיו בני ראובן בכור ישראל.** הקדים ראובן כי הוא הבכור אע״פ שדגל יהודה קודם לדגלו, ואחר ראובן שמעון כי כן נולדו, ואחריו גד כי הוא בכור שפחת לאה, ואחרי כן הזכיר דגל יהודה, ואחריו יששכר וזבלון כי הם חונים עמו, ואחרי כן הזכיר דגל אפרים ואחריו מנשה ובנימין החונים עמו, ואחרי כן הזכיר דגל דן ואחריו אשר ונפתלי החונים עמו, וכן הם מסודרים כסדר הזה בחנכת המזבח. והשבטים הנמנים הללו הם שנים עשר כי לוי ויוסף אינן בכלל והיו שני בני יוסף במקום אביהם, והשבטים הללו היו עומדין לארבע רוחות העולם שלש לכל רוח ורוח. ולא מצינו בכל השבטים גבורים כשבט יהודה הנמשל לגור אריה (בראשית מ״ט:ט׳), וכשבט דן שכתוב בו ג״כ (דברים ל״ג:כ״ב) דן גור אריה, ולכך היו הם ראשונים והאחרונים. ומה שהזכיר לגלגלותם בראובן ושמעון ולא נהג כן בשאר השבטים, אחז הכתוב דרך קצרה. או מפני שראובן ושמעון צערו אביהם והיו צריכין לכפרה כפלים משאר השבטים. והוסיף לומר פקודיו בשמעון מה שאין כן בשאר השבטים ולא ידעתי למה, אולי מלת פקודיו אינה לשון מספר כי אם פקידת עון, ושעור הכתוב כן לבני שמעון פקודיו תולדותם למשפחותם לבית אבותם, ויהיה במספר שמות נמשך למטה עם פקודיהם, ובא לומר כי בני שמעון היו ענושיו של הקב״ה, ראוין להפקד עליהם עון שמעון אביהן במכירת יוסף, כי הוא היה שלקחו והשליכו לבור, ממה שדרשו ז״ל (בראשית ל״ז:כ״ד) ויקחהו וישליכו אותו, ויקחהו כתיב, שמעון לקחו, ולכך כתיב (שם מב) ויקח מאתם את שמעון.

והנה מספרם שעלה בכאן תשעה וחמשים אלף ושלש מאות, לרמוז ששלט השטן במספרם ועל כן כשחטא הנשיא שלהם נגמר דינם ונתחסר מנינם עד שחזרו לפחות הרבה מחצי המספר שבכאן. ומה שהזכיר בכל השבטים לבני ובנפתלי הזכיר בני נפתלי, מפני שנשתנה שבט נפתלי משאר השבטים, שהרי בשבט נפתלי היו הבנות מרובות מן הבנים, ולכך נרמז בברכת יעקב בלשון נקבה (שם מט) נפתלי אילה שלוחה, ומפני זה הזכיר בו בני כמי שבורר הבנים מן הבנות.

מה **ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבותם מבן עשרים שנה ומעלה.** יש שפירש כי בא הכתוב הזה לומר שלא נפקדו בני עשרים אלא מעשרים ומעלה, ואחר כך חזר ואמר ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף וגו׳, כי ספר כמה היו.

ויתכן לומר במה שהזכיר שני פעמים ויהיו, כי הראשון הוית המספר והשני הוית הקיום והעמידה, כי מפני שעין הרע שולטת במנין לכך נזכר בהם הקיום. כי כן מצינו לשון הויה במעשה בראשית בדברים הקיימים, כגון האור ונפש האדם, הוא שכתוב (בראשית א׳:ג׳) ויהי אור, וכתיב (שם ב) ויהי האדם לנפש חיה, כי על כן חזר והזכיר לשון הויה עם הדבר הנברא בעצמו לבאר כי גזר בהם הקיום לעד, כמאמר הנביא ע״ה (ירמיהו ל״א:ל״ה) כה אמר ה׳ נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה וגו׳, וכתיב אחריו אם ימושו החוקים האלה מלפני וגו׳ גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים.

נ **ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות.** באור הוא למה שאמר אך את מטה לוי לא תפקוד ולומר כי מה שלא התפקדו הלוים בתוך בני ישראל אינו אלא למעלתם כדי שיהיו משרתי המשכן.

ובמדרש ואתה הפקד את הלוים, כל מי שמקריב עצמו מעט מקריבין אותו הרבה, מנין מבני לוי שקרבו עצמן מעט דכתיב (שמות ל״ב:כ״ו) מי לה׳ אלי

ויאספו אליו כל בני לוי, לפיכך אמר הקב״ה הם קרבו אלי אף אני מקרבן ועושה אותן משרתי וגדולי ביתי ואיני מפקיד ביתי אלא להם, שנאמר ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות ועל כל כליו ועל כל אשר לו המה ישאו את המשכן ואת כל כליו והם ישרתוהו, אמר על משכן העדות והוא הארון שבו העדות, ועל כל כליו הם המנורה והשלחן והמזבחות, ועל כל אשר לו כל הכלים, המה ישאו את המשכן הם הנושאים בנסוע המחנות והם המשרתים בחנותם.

נא **ובנסוע המשכן יורידו אותו ה׳לוים ו׳בחנות ה׳משכן י״קומו אותו ה׳לוים ו׳הזר ה׳קרב י״ומת.** כבר הודעתיך כי בכל מקום שתמצא השם רשום למפרע בהפך אותיותיו מורה על מדת הדין כי כן הזכירו המן הרשע בהפוך אותיותיו ואמר (אסתר ה׳:י״ג) וכל זה׳ איננו׳ שוה׳ לי׳ בכל עת ונתהפכה מדה״ד עליו, והנה בכאן בענין עבודת הלוים הזכיר תחלה בכתוב הזה השם הנעלם ואחרי כן הזכיר השם המפורש שני פעמים למפרע להורות על מדת הדין שהיא מתוחה על הזר הקרב לעבודת הלוים, וכענין שאירע בעזא שכתוב בו (שמואל ב ו׳:ז׳) ויחר אף ה׳ בעזה.

והסתכל איך התחיל הרמז בכל פעם ממלת הלוים ממה שידעת כי מדתו של לוי מדת הדין היא והיא ה״א אחרונה שבשם, ולכך התחיל רמז הה״א בכל פעם ממלת הלוים, וזה מבואר.

ובאור הכתוב **יורידו אותו** יסירו הבריחים והעמודים ובחנותו היו הם מקימין אותו. **והזר הקרב**, לעבודה, **יומת**, בידי שמים.

נג **על עדת.** על כל אחד מעדת.

נד **כן עשו.** שנזהרו שלא נגעו במשכן לעולם.

פרק ב

ב **איש על דגלו באותות.** מלשון (ירמיהו י׳:ב׳) אותות השמים, והם סימנין שיהיו בכל דגל ודגל, היה בדגל ראובן צורת אדם רמז לדודאים, והיה בדגל יהודה צורת אריה שכן המשילו אביו לגור אריה, והיה בדגל אפרים צורת שור כענין שכתוב (דברים ל״ג:י״ז) בכור שורו הדר לו, והיה בדגל דן צורת נשר עד שהיו דומין לכרובים שראה יחזקאל.

ויתכן לפרש באותות מלשון (שם יב) בכל אות נפשך, שכן ישראל נתאוו לדגלים במעמד הקדוש כשראו שם דגלים של מלאכי השרת, וכן אמר שלמה ע״ה (שיר השירים ה׳:י׳) דודי צח ואדום דגול מרבבה, ודרשו רז״ל בשיר השירים רבה שבא הקב״ה לסיני עם מלאכי השרת עשרין דגלים, ועוד דרשו שם (שם ב) הביאני אל בית היין, זה הר סיני שבו נתנה התורה שנמשלה ליין, ודגלו עלי אהבה זו שכינה. וכן באר הכתוב (משלי ט״ו:י״ז) טוב ארוחת ירק ואהבה שם ע״ד הקבלה, ולכך אוו ישראל שיהיו עליהם דגלים כמותם.

וכך היה סדור הדגלים כפי מה שמצינו בכתובים, כבר ידעת שהיו י״ב שבטים נחלקים לארבעה דגלים, שלשה לכל רוח ורוח מארבע רוחות העולם כשם שי״ב שבטי מעלה הידועים נחלקים לד׳ מחנות שלשה לכל רוח, והם הנקראים ד׳ מחנות שכינה, והיה להם י״ב מפות מפה לכל שבט ושבט והיו המפות משתנות בגווניהן וצבעוניהן חלוקים זה מזה, כעין דגלים של מעלה שראה בסיני שהן כדמות להבי אש במיני גוונים וצבעונין. יהודה ויששכר וזבלון שהיו במזרח, יהודה צבע מפתו כעין השמים מצוייר בה אריה, ויששכר צבע מפה שלו דומה לכחול מצוייר בה שמש וירח, על שם שהיו בקיאים בתקופות ומזלות, זבולן צבע מפה שלו לבנה סימן לעשרו שהכסף לבן ומצוייר בה ספינה. ראובן ושמעון וגד שהיו בדרום, ראובן מפה שלו אדומה מצוייר בה דודאים, שמעון מפתו ירוקה מצוייר בה שכם, גד מפה שלו מעורב לבן ושחור ומצוייר בה גדוד. אפרים מנשה ובנימין שהיו במערב, אפרים ומנשה צבע מפות שלהם כמראה שוהם, בשל אפרים מצוייר בה שור, ובשל מנשה ראם, בנימין מפתו כלולה מכל הצבעים מצוייר בה זאב. דן ואשר ונפתלי שהיו בצפון, דן מפתו דומה לספיר ומצוייר בה נחש, אשר צבע מפתו דומה לאור השמן מצוייר בה אילן זית, נפתלי צבע מפתו דומה ליין צלול מצוייר בה אילה. ועתה הבן היטב ואסדרם כולם בשמותיהן שבטים שבטי יה של מעלה ושל מטה.

דגל מחנה יהודה. היה נוסע תחלה והיה במזרח, ולפי שהיה בעל גבורה נמשל לאריה, שנאמר (בראשית מ״ט:ט׳) גור אריה יהודה, ועמו מטה יששכר ומטה זבלון, וכתיב בהם ראשונה יסעו, והמלה הזו תרמוז לחכמה כי כן היו כלם בעלי תורה שנאמר (תהילים ס׳:ט׳) יהודה מחוקקי, וכתיב (דברי הימים א י״ב:ל״ג) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, וכתיב (שופטים ה׳:י״ד) ומזבולן מושכים בשבט ספר, ועל כן הם ראוים לשבת יחדיו, ושלשתן נקראים מחנה יהודה. והיו דוגמת מחנה גבריאל עזריאל שמעיאל מלפני השכינה ושלשתם נקראים מחנה גבריאל, ויש לכל אחד מהם כמה מחנות וכמה צבאות מלאכים שהם ממונים עליהם כשם שהיו במטה יששכר ובמטה זבולן כמה אלפים רבבות מישראל. ומעתה הבן הרמז הנמרץ אשר רמז הכתוב באמרו (דברי הימים א ה׳:ב׳) יהודה גבר באחיו, בא לרמוז כי מחנה יהודה דוגמת מחנה גבריאל.

דגל מחנה ראובן. היה בדרום, והיה בעל תשובה והתשובה היא חסד גדול מהבורא יתברך על נבראיו, והוא פתח תחלה בהצלה ורחמים שנאמר (בראשית ל״ז:כ״א) וישמע ראובן ויצילהו, ועמו מטה שמעון שנולד אחריו, ומטה גד שהוא בכור שפחת לאה, וכתיב בהם ושניים יסעו, כי כן הבינה שניה לחכמה ושלשתן נקראין מחנה ראובן, והיו דוגמת מחנה מיכאל כוכביאל פדיאל מימין השכינה ושלשתן נקראין מחנה מיכאל, הוא שרמזו משה רבינו כשפתח בשירת הים (שמות ט״ו:י״א) מ״י כמוכה, וסיים בתורה (דברים ל״ג:כ״ו) אין כא״ל ישרון, הרי מיכאל, וידעת כי הוא מלאך החסד והרחמים. ואחרי זאת כתיב ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות, וידעת כי מחנה הלוים שנים ועשרים אלף היו, שנאמר (במדבר ג׳:ל״ט) כל זכר מבן חדש ומעלה שנים ועשרים אלף, דוגמת המלאכים שירדו בסיני שהם שנים ועשרים אלף שנאמר (תהילים ס״ח:י״ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, ושנים ועשרים אלף הללו היו קרובים לשכינה.

והנה הלוים משרתי המקדש זכו אל המעלה העליונה הזאת כי היה במספרם כמספר מלאכי השרת הקרובים לשכינה, ואין ספק כי ירדו שם צבאות רבות ומחנות עצומות של מלאכים מלבד אלו והיו רחוקים לשכינה מפני שלא היתה מעלתן כל כך, וכן היו פקודי ישראל רחוקים מן הארון כענין שכתוב מנגד שהוא לשון רחוק, כלשון (בראשית כ״א:ט״ז) ותשב לה מנגד הרחק.

ויש לך לדעת כי כמו שהיה מחנה ישראל ארבעה דגלים לארבע רוחות העולם מקיפין למחנה הלוים, הוא שאמר מחנה הלוים בתוך המחנות, כלומר שמחנה הלוים היה באמצע תוך ארבע מחנות ישראל, כן היו מחנה הלוים מקיפין לאהל מועד לארבע רוחות העולם, שהרי משה אהרן ובניו היו במזרח ובני גרשון במערב ובני קהת בדרום ובני מררי בצפון ואהל מועד היה באמצע תוך הלוים. ומה שאמר הכתוב ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות, פירושו כך, ונסע אהל מועד בתוך מחנה הלוים ומחנה הלוים בתוך המחנות של ישראל, נמצא אמצעית הנקודה לאהל מועד שארבע מחנות ישראל מקיפין לו מנגד, וזה כנגד השכינה שארבע מחנותיה מקיפין לה, וזהו שאמר בפרשת מרכבה ושכינת אל רם ונשא באמצע וכסאו גבוה ותלול למעלה.

דגל מחנה אפרים לצבאותם ימה. ידעת כי ירבעם חטא והחטיא את הרבים והוא היה משבט אפרים, לפיכך היה צריך רפואה לרפאות את שברו, ועמו מטה מנשה ומטה בנימין, וזהו שכתוב (תהילים פ׳:ג׳) לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך, והיו חונים במערב, ואמרו רז״ל שכינה במערב, וכתיב בהם ושלישים יסעו. ומהראוי לסמוך לתורה ולתשובה גבורה כדי שישוב האדם בתשובה ויתגבר על יצרו, ושלשתן נקראים מחנה אפרים והיה דוגמת מחנה רפאל זבדיאל אחזיאל מאחרי השכינה ושלשתן נקראים מחנה רפאל, הוא שרמזו משה רבינו ע״ה על מרים הצריכה רפואה ואמר (במדבר י״ב:י״ג) אל נא רפא נא לה, הרי רפאל.

דגל מחנה דן צפונה. מן הידוע כי שבט דן קבלו שני עגלי זהב שעשה ירבעם, הוא שכתוב (מלכים א י״ב:כ״ט) את האחד נתן בבית אל ואת האחד נתן בדן, והיה ראוי להיותו בצפון לפי שמשם העושר יוצא לעולם, ודן החשיך כל העולם בע״ז, ואמר הכתוב (ישעיהו כ״ט:ט״ו) והיה במחשך מעשיהם, כי המזרח השמש יוצא משם, גם הדרום השמש הולך שם בגובה, לכך נקרא דרום שהוא דר רום, כלומר שדר ברומו של רוח, גם המערב כיון ששוקע שם הנה הוא מתהלך באותו רוח, אבל רוח צפון אין השמש זורחת שם לעולם כי לכך נקרא צפון שהשמש צפון משם וכלו חשך, והוא הרוח הראוי לשבט דן שהחשיך בע״ז את העולם, ולפיכך היה צריך כפרה שיכפר לו הקב״ה ושיאיר עליו, וכענין שכתוב (מיכה ז׳:ח׳) כי אשב בחושך ה׳ אור לי, ועמו מטה אשר ומטה נפתלי להאיר על חשכו, ממה שכתוב (דברים ל״ג:כ״ד) וטובל בשמן רגלו, שהשמן קרוי אור, וכתיב בנפתלי (שם) נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה׳, וכתיב בהם לאחרונה יסעו. ולפי הכתוב בשאר הדגלים היה לו לומר ורביעים יסעו, ואמר לאחרונה לרמוז על האבן הראשה העשירית הה״א האחרונה, ושלשתן נקראים מחנה דן, והיו דוגמת מחנה אוריאל דניאל רמאל משמאל השכינה, ושלשתן נקראים מחנה אוריאל, הוא שרמזו דוד המלך ע״ה בענין כפרת הקרבנות (תהילים קי״ח:כ״ז) אל ה׳ ויאר לנו, הרי אוריאל.

ודע והבן כי כשם שהיה סדור ארבע דגלים שבמדבר דוגמת ארבע מחנות שכינה כן הסדור בעצמו בארבע חיות הקדש, וכך הוא הסדור לכל, חיה ששמה אריה ומחנה גבריאל ודגל מחנה יהודה למזרח, חיה ששמה שור ומחנה רפאל ודגל מחנה אפרים למערב, חיה ששמה אדם ומחנה מיכאל ודגל מחנה ראובן לדרום, חיה ששמה נשר ומחנה אוריאל ודגל מחנה דן לצפון. והבן היטב מה שהזכרתי ותבין כח תורתנו הקדושה ואיך הם צבאות ישראל למטה נקשרים ונאחזים עם צבאות מלאכי השרת למעלה, ואז יתגלו לך תעלומות חכמה. וכדי לבאר כי שנים עשר שבטי יעקב כנגד שנים עשר מלאכי שבטי מעלה אלה שהזכרתי שכולן חתומים בשם אל, תמצא שמות נשיאי השבטים העומדים לארבע רוחות שחותמים בשם אל גם כן.

והנה גם זה ענין נפלא והיה ראוי להסתירו, כי הנשיא העומד לרוח מזרח בדגל יהודה שמו נתנאל, והנשיא העומד לרוח דרום בדגל ראובן שמו שלומיאל, והעומד לרוח מערב בדגל אפרים שמו גמליאל, והעומד לרוח צפון בדגל דן שמו פגעיאל, ולא תמצא בשאר השמות שיהיה חותם אחד מהם בשם אל זולת אלו הארבע העומדים בארבע דגלים לארבע רוחות העולם. וכן תמצא זה מפורש בפרשת קרבנות הנשיאים שהקריבו כסדרן בסדור

הדגלים ואמר ביום הראשון נחשון בן עמינדב למטה יהודה, ביום השני נתנאל בן צוער נשיא יששכר, ביום השלישי נשיא לבני זבולן אליאב בן חילון, ביום הרביעי נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור, ביום החמישי נשיא לבני שמעון שלומיאל בן צורישדי, ביום הששי נשיא לבני גד אליסף בן דעואל, ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד, ביום השמיני נשיא לבני מנשה גמליאל בן פדהצור, ביום התשיעי נשיא לבני בנימין אבידן בן גדעוני, ביום העשירי נשיא לבני דן אחיעזר בן עמישדי, ביום עשתי עשר יום נשיא לבני אשר פגעיאל בן עכרן, ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן. הרי לך י״ב נשיאי השבטים איך הקריבו קרבנם כסדרן כפי הסדור שהיה בדגלים ממש, ואם תצרף הארבעה ימים שהקריבו בהם הארבעה נשיאים שחותמים בשם אל, ביום השני שהקריב נתנאל, וביום החמישי שלומיאל, וביום השמיני גמליאל, וביום עשתי עשר פגעיאל, יצא לך מחשבון השני והחמישי והשמיני והעשתי עשר מספר השם המיוחד, וכענין מספר ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש, שעלה ל״ט והוא שם הגבורה כאשר ידעת.

ובמדרש איש על דגלו באותות, באותות שמסר להן אביהן, כשנפטר יעקב אבינו צוה לבניו שלא יגעו במטתו אחד מן המצריים ולא מבני בניו לפי שיש בהם מי שנשא מבנות כנען, וכן הוא אומר (בראשית נ׳:י״ב-י״ג) ויעשו בניו לו כן כאשר צום וישאו אותו בניו ארצה כנען, ולא בני בניו, אמר להן, יהודה ויששכר וזבולן ישאו מן המזרח, ראובן ושמעון וגד יטענו מן הדרום, אפרים ומנשה ובנימין מן המערב, דן ואשר ונפתלי מן הצפון, יוסף אל יטעון מפני שהוא מלך, לוי אל יטעון מפני שהוא טוען ארון ה׳, ומי שהוא טוען ארונו של חי העולמים אינו בדין שיטעון ארונו של מת, אם תטענו מטתי כמצותי עתיד הקב״ה להשרות אתכם דגלים במדבר. ועכשו היה משה מצר על סדור הדגלים שלא תפול מחלוקת בין השבטים מי במזרח מי במערב, אמר לו הקב״ה אינך זקוק לטרוח בזה שכבר היה דבר זה מסורת בידם מאביהם.

יחנו בני ישראל מנגד. רחוק מיל, כענין שנאמר ביהושע (יהושע ג׳:ד׳) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה, כדי שיוכלו לבא שם בשבת להתפלל, והיו הדגלים שוים לכל רוח ורוח, והיו משה ואהרן סמוכין לארון שנאמר (במדבר ג׳:ל״ח) והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו, אמר הקב״ה שאם כעסתי על בני יהיו אלו עושים פשרה ביני וביניהם. זהו שאמר הכתוב (תהילים כ׳:ו׳) נרננה בישועתך זו תשועת הים, ובשם אלהינו נדגול אלו דגלי מדבר, ימלא ה׳ כל משאלותיך חבה יתרה חבבן לעשותם דגלים כדי שיהיו נכרים בני ראובן לעצמן ובני שמעון לעצמן, וכה״א (שיר השירים ה׳:י׳-י״אשירים ה׳:י׳-י״אשירים ב׳:ד׳) הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה, למה הדבר דומה לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין נכנס לבדקו מצאו כולו חומץ, בא לצאת מתוך האוצר מצא שם חבית אחת של יין טוב, אמר חבית זו חביבה עלי מן כל האוצר. כך יש להקב״ה שבעים אומות ומכולם לא מצא הנאה אלא מישראל. יין בגימטריא ע׳ כמספר ע׳ אומות, ועל כולן (שם) ודגלו עלי אהבה, ואומר (שם ו) ששים המה מלכות, והם אלופי בני שעיר, ושמונים פילגשים, נח ובניו, ועלמות אין מספר, בני ישמעאל, אחת היא יונתי תמתי, שלא נתערבה באומות העולם. רבי יהודה אומר הביאני אל בית היין, למרתף גדול של יין זה סיני שמשם יצאה תורה שהיא נדרשת במ״ט פנים טהור ובמ״ט פנים טמא. זהו שאמר הכתוב (שם) מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות, מלמד שהאומות היו רואין אותן איומה בדגליהם ואומרים להם שובי שובי השולמית, הדבקי בשכינה, שובי שובי ונחזה בך, נעשה מכם שלטונין והגמונין כמה דתימא (שמות י״ח:כ״א) ואתה תחזה מכל העם, שהוא לשון שררה, וישראל משיבין מה תחזו בשולמית מה שררה תתנו לנו, כמחולת המחנים, יכולים אתם לעשות לנו כאותו כבוד שהיה הענן חופף עלינו.

והחונים קדמה מזרחה ומונה והולך יהודה יששכר וזבולן, והיו סמוכים למשה אהרן ובניו כי כן יזכיר למטה והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה אהרן ובניו, ולפי שהיו סמוכין למשה ואהרן נעשו גדולים בתורה שנאמר (בראשית מ״ט:י׳) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו, וכן יששכר (דברי הימים א י״ב:ל״ג) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, וכן זבולן (שופטים ה׳:י״ד) ומזבולן מושכים בשבט סופר, ועל שהיו שלשתן שכני התורה נעשו כולן בני תורה, זהו שאמר טוב לצדיק טוב לשכנו. והיו בני קהת בדרום וסמוכים להם ראובן ושמעון וגד, ושלשתן היו שכני קרח ועדתו ונאבדו במחלקותו של קרח, זהו שאמרו אוי לרשע אוי לשכנו. והיו שבעה ענני כבוד מקיפין אותן, ארבע מארבע רוחות ואחד הולך לפניהם דרך שלשה ימים וענן שכינה שהיה ביניהם, ואחד מסך על גביהן שנאמר (במדבר י׳:ל״ד) וענן ה׳ עליהם יומם בנסעם מן המחנה, הענן שהיה הולך לפניהם היה הורג הנחשים והעקרבים ומשוה להן הדרך, משפיל להן את הגבוה ומגביה את השפל, ואותו שהיה מסך עליהם שלא יראו שרב וצנה ארבעים שנה, ועל אותו הדור אמר שלמה ע״ה ברוח הקדש (שיר השירים ו׳:ד׳) יפה את רעיתי כתרצה, שאני מתרצה להן ומעמידם ומושיבם. ואמר משה רבינו עליו השלום (דברים ל״ב:י׳) ימצאהו בארץ מדבר יסובבנהו, שהבינם בדרכי תורה, יצרנהו כאישון עינו, עושה להם דגלים כמלאכים שנאמר (שיר השירים ה׳:י׳-י״א) דגול מרבבה, וכתיב (תהילים ס״ח:י״ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, עד כאן במדרש.

ט ראשונה יסעו. דרשו רז״ל אתה מוצא יהודה בכל מקום בתחלה, בין לחניה בין לנסיעה בין לקרבנות בין למלחמה. לחניה, והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה. לנסיעה (במדבר י) ויסע דגל מחנה בני יהודה, לקרבנות (שם ו) ויהי המקריב ביום הראשון נחשון בן עמינדב למטה יהודה, למלחמה

(שופטים א) מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה ויאמר ה׳ יהודה יעלה. ואף לעתיד כשיבא המבשר יהודה יתבשר תחלה, שנאמר (ישעיה נב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וגו׳, וכתיב (נחום ב) חגי יהודה חגיך.

יד **ונשיא לבני גד אליסף בן רעואל.** ברי״ש ולא בדל״ת כי כן כתוב במסרה על זה לית כוותיה בכל שבטיא, וחד (במדבר ד) בן רעואל המדיני. א״כ הפסוק שהזכיר בראש הספר לגד אליסף בן דעואל, בדל״ת, מאחר שהזכיר על זה דלית כוותיה בכל השבטים. והוא נקרא פעם בדל״ת ופעם ברי״ש, והכל ענין אחד, כי הענין שרצה באל וידע אותו.

לב **אלה פקודי בני ישראל** וגו׳, **שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים.** כבר הזכיר המספר הזה למעלה, ומה שהחזירו פעם שנית להורות על הפלא העצום שהיה בהם כי לא מת אחד מהם מן הגוי הגדול הזה מיום שנפקדו ועד יום הנסיעה והיו עשרים יום, שהרי בעשרים לחדש נסעו.

פרק ג

א **ואלה תולדות אהרן ומשה.** הזכיר משה לפי שלמדם תורה, כי תלמידיו של אדם הן הן תולדותיו העקריות, והיו תולדות אהרן בהולדה ותולדות משה בלמוד התורה, ולזה הזכיר הר סיני שבו נתנה תורה, ואמר **ביום דבר ה׳ את משה בהר סיני.** וכן דרשו רז״ל כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו. ואחרי כן הזכיר ואלה שמות בני אהרן לבאר שהיו בנים לאהרן לבדו, ולזה הזכיר ארבעתם בשמותם. ואחרי כן הזכיר שלישית אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים אשר מלא וגו׳.

ויתכן לפרש על דרך הפשט כי הוצרך זה ללמדך שהקב״ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, שנאמר (תהילים נ׳:ג׳) וסביביו נשערה מאד, ועל כן הוסיף הכהנים המשוחים ולומר כי אפילו אנשים גדולים כאלו הכהנים המשוחים אשר מלא ידם לכהן לא נשא פניהם כשחטאו לפניו אבל הענישם מיד בעונש מיתה, וזהו שכתוב (דברים כ״ח:נ׳) אשר לא ישא פנים לזקן וכתיב (איוב ל״ד:י״ט) אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מעשה ידיו כלם.

ויתכן עוד שיהיה בכתוב סוד, כי בני אהרן יחזור לנדב ואביהוא בלבד שכבר מתו, והוא שהזכיר וימת נדב ואביהוא לפני ה׳, ואמר הכהנים המשוחים ומפני שארבעתם היו משוחים לכך הוצרך לפרש אשר מלא ידם לכהן קרי ביה לכהן, כלומר אותם אשר מלא ידם לכהן אחר, והוא פינחס בן אלעזר, והוא שכתוב (שמות ו׳:כ״ה) ותלד לו את פינחס אלה וגו׳, וזהו שהזכירה תורה מיתת נדב ואביהוא בפרשת פינחס, וזהו שכתוב בתחלת פרשת פינחס בן אלעזר בן אהרן, כי כל התורה כולה רמזים והערות, ועל כן הזכיר בכאן שלשה פעמים אלה לרמוז על שלש הויות, הראשונה הויה שכלית כלפי משה, והשניה גופנית כלפי אהרן, והשלישית הויה מחודשת כפי מדותיו של הקב״ה. ומפני ששתי הויות היו בזמן אחד לכך הזכיר בהן ואלה בקשור וא״ו, מה שאין כן בהויה מחודשת שבה הזכיר אלה בלא וא״ו. והואיל והזכירם פירש מיתתם וחטאם שמתו בו.

טו **מבן חדש ומעלה תפקדם.** אמרו במדרש זהו שאמר הכתוב (תהילים צ״ב:י״ג) צדיק כתמר יפרח, מה תמרה זו צלה רחוק כך מתן שכרן של צדיקים רחוק, מה היא עושה תמרים ועושה נובלות אף ישראל יש בהם בני תורה ויש בהם עמי הארץ, מה היא עושה נובלות שאין נכנסין לאוצר ויש בה תמרים שנכנסין לאוצר כך ישראל במדבר מהם נכנסו לארץ ישראל ומהם לא נכנסו.

פרק ד

ה **ובא אהרן ובניו.** סדר כסוי כלי המשכן, על הארון כסו את הפרוכת, ועליו מכסה עור תחש ומלמעלה פרשו עליו בגד תכלת, והשולחן מכסין בבגד תכלת ועליו הכלים, ועליהם מכסים בבגד תולעת שני ועל בגד תולעת שני מכסין אותו בעור תחש, והמנורה מכסים אותה תחלה בבגד תכלת ועל התכלת עור תחש, ומזבח הזהב המיוחד לקטורת פורשין עליו בגד תכלת ועל הבגד עור תחש, ומזבח הנחשת שהוא מזבח העולה פורשים עליו בגד ארגמן שהוא אדום יותר מבגד שני כי שם זורקין הקרבנות, ועל הארגמן עור תחש. נמצאת למד שבכל הכלים בין שיהיה בהן תכלת או שני או ארגמן כולם מכוסין בעור תחש והוא המכסה העליון הנראה על כולן, חוץ מהארון שלא רצה הכתוב להעמידו במכסה עור תחש כשאר הכלים אלא שיהיה המכסה העליון תכלת כעצם השמים לטוהר.

טז **ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטורת הסמים.** כתב הרמב״ן ז״ל כי מה שאמר ופקודת אלעזר ולא אמר ומשא אלעזר כמו שאמר משא בני קהת, נראה מזה שלא היה אלעזר נושא אותם אבל היה פקיד עליהם, אבל מן הירושלמי מצינו שהיה אלעזר נושא אותם הוא בעצמו, ובודאי היה משא גדול, שהרי הקטרת שס״ה מנה היה ושמן המאור לשנה שלמה היה קפ״ג לוגין, והיה בלי ספק מעשה נס, עד כאן לשון הרב ז״ל.

ומצאתי בירושלמי בפרק המצניע, שמן המאור בימינו, מנחת קטורת הסמים בשמאלו, ומנחת התמיד של יום תלויה בזרועו, ושמן המשחה בימין צלוחית קטנה תלויה לו באפונדתו.

יח **אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי.** צוה הקב״ה לאהרן ולבניו להזהיר הלוים בני קהת ולשמור אותן שלא יבאו לידי כרת. וחס הקב״ה על שבטו של לוי שמסר עצמו על קדושת השם בעגל שנאמר (שמות לב) והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו, ולכך אמר אל תכריתו.

ובמדרש אל תכריתו, כך שנו ז״ל כל חייבי כריתות שלקו נפטרין מידי כריתותן שנאמר (דברים כה) והפילו השופט, כתיב ארבעים יכנו וכתיב ונקלה אחיך, כיון שלקה הרי הוא אחיך. ולמה ארבעים, אלא האדם נוצר לארבעים יום ועבר על התורה שנתנה לארבעים יום, אמרה תורה ילקה ארבעים ויצא ידי עונשו. וכן אתה מוצא באדם הראשון, כשנצטוה ועבר עליו לקה העולם בארבעים עונשין, אדם הראשון עשרה, וחוה עשרה, והנחש עשרה, והאדמה עשרה. ולפיכך כשיעבור האדם על המצוה ילקה ארבעים. כן אתה מוצא במדבר בעונש מרגלים שלקו ארבעים שנה במדבר.

משפחות הקהתי. ולא אמר משפחת קהת, אמר הקב״ה גלוי וידוע לפני שעתידין קרח ועדתו לערער על משה ואהרן, אעפ״כ אמר הקב״ה אל תכריתו. נטל חצי שמו ונתן אותו על קהת ואמר הקהתי. משל למלך שהיה לו בן ונדבק עם הלסטים ונתפסו, אמר המלך בשביל בני אני פודה אותן עכשיו, ועז״א הכתוב (ישעיה מח) למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך.

כ **ולא יבאו לראות כבלע את הקדש.** לשון כבלע הסרת דבר ובטולו, וכן (שם ג) ודרך אורחותיך בלעו.

וע״ד הפשט יאמר ולא יבאו לראות כאשר יוסר בנינו ויוסר מסך הפרוכת ואז יתגלה הארון שהוא קדש, וכאלו אמר ולא יבאו לראות את הקדש כבלע.

וע״ד הקבלה ולא יבאו לראות כבלע, כשהכבוד מתבלע וחוזר אל מקומו הראשון אל הקדש למעלה.

וידוע כי כל השנה היה הכבוד נשמט מן הענן לפני ולפנים לגמרי ומתגלה על הכפורת, זהו שכתוב (ויקרא ט״ז:ב׳) כי בענן אראה על הכפורת, לא אמר כי אראה בענן אבל אמר כי בענן אראה, כלומר אני בא בעמוד ענן ואחר כך אשמע מן הענן ואראה על הכפורת, וכבר הזכתי זה במקומו, ולפיכך לא היה רשות לכהן גדול ליכנס לשם כי אם פעם אחת בשנה ביוה״כ, ואף ביוה״כ אינו רשאי ליכנס לשם כי אם בקטורת, ולא שיכניס הקטרת עשוי, אלא שיעשנו לשם ויעלה תמרת עשנו שם ויהיה הכבוד נכסה מעיניו, וכענין שכתוב (שם) וכסה ענן הקטורת את הכפרת. וזהו שהזהיר את הלוים ולא יבאו לראות כשהכבוד מתבלע אל הקדש שהוא חביון עזו, וכענין שכתוב (חבקוק ג׳:ד׳) ונוגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חביון עזו.

כב שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפעלי און (משלי כא, טו)

שלמה המלך ע״ה הודיענו בכתוב הזה (משלי כא) כי המשפט שבו קיום העולם הוא מחתה ופחד אצל הרשעים ושמחה אצל הצדיקים, וידוע כי לשון שמחה יותר גדול מן הגילה והרינה והמשוש והוא שכתוב (שם כג) גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו, הזכיר לשון גילה אצל הצדיק, והשמחה שהיא יותר גדולה אצל החכם אשר בו שתי המעלות חכם וצדיק, כי אין שלמה ע״ה משבח חכם רשע, וזהו שכתוב (תהילים ל״ב:י״א) שמחו בה׳ וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב, צרף בכתוב הזה שלש לשונות של שמחה, והם שמחה וגילה ורינה, והזכיר תחלה השמחה שהיא גדולה ויחס אותה לשם יתעלה לרוב מעלתה, כי לא אמר שמחו וגילו בה׳ צדיקים, ובאור הכתוב כי הצדיק ישמח בהעשות משפט בעיר וכשאין ביניהם גזל וחמס, ואם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה ידאג ויאנח על זה כי כן מדתו של צדיק. ומחתה לפועלי און, עשות משפט הוא מחתה ויראה ופחד לפועלי און, כי יראו לנפשם כאשר יוכיחו בעיר עושי רשעה, והענין להם למחתה פן יענשו על מעשיהם הרעים. ואם כן באר לך הכתוב כי עשית המשפט שהוא מחתה לפועלי און הוא שמחה אצל הצדיק.

והנה שלמה ע״ה כוון בזה להודיענו שיתחייב האדם להיותו שמח במצות כשיעשה אותן או יראה אחרים עושין וזהו שאמר עשות משפט ולא אמר עשותו משפט. וידוע כי השמחה במעשה המצות מצוה בפני עצמה, וכשם שהמצוה עבודה לשי״ת כך השמחה על המצוה נקראת עבודה, וכן כתיב (דברים כ״ח:מ״ז) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה, והוא שכתוב (תהילים ק׳:ב׳) עבדו את ה׳ בשמחה, באר כי השמחה שלמות העבודה, ועל כן היה ענין השיר במקדש ובמשכן בשיר הפה והכלי שהוא מביא נפש האדם לדרך השמחה, ומכאן אמר הכתוב בלוים לעבוד עבודת עבודה, ודרשו רז״ל אי זו עבודה לעבודה הוי אומר זה השיר, כי היו הלוים מוזהרין ומצווים לשורר ולעורר השמחה על מצות הקרבן כדי להיות מעשה המצוה בשמחה. ומן הידוע כי עקר זמנו ותקפו של אדם בתכונת כח הקול ובטורח המלאכות הוא מזמן שלשים שנה עד חמשים וכמו שאמרו בן שלשים לכח, ומן החמשים ואילך הכח תשש והקול נפסק והלוי נפסל, כי איך ישיר את שיר ה׳ כיון שנפסק קולו ונשתנה, וזהו ששנינו לוים במומים כשרים בשנים פסולים, ועל זה אמר הכתוב (במדבר ח׳:כ״ה) ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד, ומפני זה נצטוו הלוים להמנות מבן שלשים ועד בן חמשים שהוא זמן עבודתם, וזהו שכתוב.

נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבותם למשפחותם, מבן שלשים שנה ומעלה עד בן חמשים שנה. אמר גם הם כלומר כמו שנשאת בני קהת, כי כן

הזכיר בפרשה של מעלה, ולפי שהיו בני קהת ראשונים במעלה שהיו נושאים כלים המקודשים לכך צוה למנותן תחלה אע״פ שגרשון היה הבכור, וכבר הזכרתי בסדר של מעלה כי כשם שהיו ישראל במדבר ארבע דגלים לארבע רוחות העולם, כן היו הלוים ארבע חלקים לארבע רוחות העולם, כי משה ואהרן ובניו במזרח ובני גרשון במערב ובני קהת בדרום ובני מררי בצפון.

כה **ומכסה התחש אשר עליו.** לא הזכיר ג״כ מכסה עורת אילים מאדמים, כי היו דבוקים זה עם זה, או אחז הכתוב דרך קצרה.

ופרשה זו תבאר משא הלוים ועבודתם, כי משא בני גרשון היתה קלה כי היו נושאים הבגדים, והם יריעות המשכן והמכסאות והקלעים, והוא ששנו רז״ל בני גרשון היו ממונים על כלי הארג, והנה היא עבודה קלה משל מררי, אבל בני מררי עבודתם כבדה שהיו ממונין על הנחשת ועל העצים, והן קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו, והיה איתמר ממונה על בני גרשון ובני מררי, כי בחנות המשכן היו מחזירין כל הכלים על ידו.

מז **לעבוד עבודת עבודה.** זה השיר שהיה עבודה לעבודה אחרת והיא הקרבנות, וכן הוא אומר (תהילים ק׳:ב׳) עבדו את ה׳ בשמחה ופסוק מלא הוא שקורא עבודה לשיר, הוא שכתוב בדברי הימים (ב לה) והמשוררים בני אסף על מעמדם אין להם לסור מעל עבודתם, והשיר הזה היה בכנורות ומצלתים והיו אומרים שירות וזמירות להקב״ה בשעת הקרבן. ואמרו רז״ל כמה נימין היו בכנור, שבעה, שנאמר (תהילים ט״ז:י״א) שובע שמחות את פניך, אל תקרי שובע אלא שבע, וכן דוד ע״ה אומר (שם קיט) שבע ביום הללתיך, ולימות המשיח שמונה, שנאמר (שם יב) למנצח על השמינית, על נימא שמינית. ולעתיד לבא עשרה שנאמר (שם לג) בנבל עשור זמרו לו, ואומר (שם צב) עלי עשור ועלי נבל, כן דרשו רז״ל במסכת ערכין בפרק אין בערכין בסופו. ובאור הענין כי העולם הזה על שבעה מזלות ולימות המשיח תרבה ההשגה בתוספת מעלה ולעוה״ב תהיה ההשגה על השלמות במעלה שהיא כלל המעלות כולן. ודע כי לא נתפרש ענין השיר עד שבא אדוננו דוד ע״ה.

והנה הוא נחלק לשמונה חלקים כי מספר הלוים המשוררים שמונה חלקים, והם אסף הימן ידותון איתן האזרחי הרי ארבעה, ולוי היה שם ששמו בן הרי חמשה, ועל הגתית הוא משפחת עובד אדום הרי ששה, ובני קרח הרי שבעה, ובני משה הרי שמונה, כי תפלה למשה ענינו לבני משה. והיו משוררים ג״כ בשמונה כלים ואלו הן, על נגינות, על מחלת, על עלמות שיר, והמשא, שנאמר (דברי הימים א ט״ו:כ״ב) וכנניהו שר הלוים במשא יסור במשא כי מבין הוא, והוא קול חזק וגבוה, מלשון (בראשית כ״ט:י״א) וישא את קולו, ודרשו רז״ל במסכת ערכין אל תקרי יסור אלא ישיר במשא, דכתיב לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא. ועל הנחילות, והוא מלשון חליל, וכתיב (מלכים א א׳:מ׳) והעם מחללים בחלילים, ועל שושנים, על הגתית, על השמינית.

מט **על פי ה׳ פקד אותם ביד משה.** לא תמצא בפקודי בני ישראל שיזכיר בהם על פי ה׳, והזכיר זה בלוים לרמוז על מדתם שהיא מדת הדין, והיו ממונים להשמיע קול וכן תולדת השי״ן לשרוק, ועל זה אמרו בספר יצירה שי״ן שורקת מ״ם דוממת. ומלבד מנוי עבודת השיר היה ממונה עוד על המשפט ולשמור המקדש והיה אפשר לו לשחוט, כי הכהן לא היה שוחט, וכן כתיב (במדבר י״ט:ג׳) ושחט אותה לפניו, ועל כן תמצא שיזכיר הכתוב תמיד בלוים על פי ה׳, הוא שכתוב (שם ג) ויפקוד אותם משה על פי ה׳ כאשר צוה.

וקרוב בעיני לומר כי לכך חייבה התורה למנותם מבן חדש ומעלה כי הוא הקף הלבנה המושלת בלילה, ומדת הלוים היא מדת לילה הנקראת אמונה, ואמר הכתוב (תהלים צב) ואמונתך בלילות.

פרק ה

ב **וישלחו מן המחנה.** זה מחנה שכינה, שהרי הצרוע והזב וטמא מת שהם טמאים טומאת שבעה משולחים הם ממחנה שכינה, אבל בשאר מחנות והן מחנה לויה ומחנה ישראל דין שלשתם חלוק, שהצרוע משתלח חוץ משלשתן שהן מחנה שכינה ומחנה לויה ומחנה ישראל, שכן מצינו במצורע (ויקרא י״ג:מ״ו) בדד ישב מחוץ למחנה מושבו, והוא מחנה ישראל, והזב ובעל קרי משולח מן השתים ממחנה שכינה ומחנה לויה, ומותר במחנה ישראל, שכן דרשו רז״ל בפסחים בענין בעל קרי (דברים כ״ג:י״א) וכי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה, זו מחנה לויה, כל שכן שאסור ליכנס למחנה שכינה, וטמא מת משולח ממחנה שכינה לבד ומותר בשל לויה וכל שכן בשל ישראל.

יז **ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרש ומן העפר אשר יהיה בקרקע.** למה במים שמן השמים ובעפר שמן הארץ, אמרו במסכת סוטה אמר רבא מפני מה אמרה תורה הבא עפר לסוטה, זכתה יוצא ממנה בן כאברהם אבינו שכתוב (בראשית י״ח:כ״ז) ואנכי עפר ואפר, לא זכתה תחזור לעפרה, עד כאן.

בכלי חרש. דרשו רז״ל היה רבי מאיר אומר מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו, שנאמר (ישעיהו כ״ז:ח׳) בסאסאה בשלחה תריבנה, סאה בסאה. ותני רבי חייא מיום שחרב בית המקדש אע״פ שבטלה סנהדרי גדולה ובטלו ארבע מיתות ב״ד, דין ארבע מיתות ב״ד לא בטל, מי שנתחייב סקילה או

נופל מן הגג או חיה דורסתו, מי שנתחייב שרפה או נופל בדליקה או נחש מכישו, מי שנתחייב הרג או נמסר למלכות או לסטים באין עליו, מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי. וכן בסוטה, במדה שמדדה בה מודדין לה, היא השקתו יין משובח בכוסות משובחים לפיכך הכהן משקה אותה מים המרים בכלי חרש, היא עמדה על פתח ביתה לראותו והכהן מעמידה על שער נקנור ומראה קלונה לכל, היא פרסה סודר נאה על ראשה כדי להתנאות לפיכך ופרע את ראש האשה, היא קשטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות, היא כחלה עיניה לפיכך עיניה בולטות, היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה, היא עשתה בסתר המקום מפרסמה בגלוי, הדא הוא דכתיב (משלי כ״ו:כ״ו) תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל.

ואם תשכיל היטב במה שאמר בכלי חרש תמצא שיש בו רמז שלא תזכה לקום עמו בתחית המתים אך תהיה כחרש הנשבר שאין לו תקנה אם זנתה תאבד מן העוה״ז ועוה״ב, שהמזנה תחת בעלה כעובד שתי רשויות, ועל כן אמר בכלי חרש ולא אמר בכלי זכוכית שהזכוכית יש לו תקנה בנפיחה והמתים עתידין לחיות ק״ו מזכוכית, וזה סוד מה שדרשו אמן מאיש זה אמן מאיש אחר כלומר אמן מאיש זה שהיה בן זוגה בנשמה ובגוף, אמן מאיש אחר שהיתה ממנו, שתכרת נפשה מחבורם ולא תהיה עם אחד מהם, והבן זה.

יח מנחת קנאות ה״א ו׳ביד ה׳כהן י״היו. כבר הודעתיך בפרשת הפלגה שבכל מקום שתמצא שם המיוחד למפרע הוא רמז למדת הדין, ובאותו ענין שנרמז שם מדת הדין מתוחה, וכבר העירותיך למעלה כי נ״ד תיבות היו כותבים לסוטה שהיו נמחים על המים, שהוא אמצעות שם הכנוי שהיא מדת הדין המתוחה כנגדה.

מי המרים המאררים. על שם סופן נקראו מרים, וכן (איוב כ״ב:ו׳) ובגדי ערומים תפשיט, וכן (ישעיהו מ״ז:ב׳) קחי רחים וטחני קמח. ומה שאמר מאררים על שם האלות הנמחות במים שהם מקללין אותה.

והחכם ר׳ אברהם ז״ל הזכיר בו סוד, וזה לשונו, מלת מי סמוך ומלת המרים תואר השם, אבל סודו ידוע, עד כאן. ואומר אני כי צדק בדברו שהוא שם התואר.

והנני מבאר סודו, כי קרא הכתוב אל הכחות העליונים מרים כי כן קראם איוב מ׳:י״ט׳:י״טרירי יום ואוררי יום, הוא שאמר (איוב ג׳:ה׳) יבעתוהו כמרירי יום, והכ״ף נוספת, ככ״ף (הושע ה׳:י׳) כמסיגי גבול, ואמר (איוב ג׳:ה׳) יקבוהו אוררי יום, שהם הכחות העליונים העתידים לעורר ולרצץ ראשי לויתן, וכן דרשו רז״ל עתיד גבריאל לעשות קנוגיא עם לויתן ואלמלא הקב״ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר (איוב מ) העושו יגיש חרבו.

והתבונן לשון מי המרים המאררים כי המרים הם המאררים אותה, וכשהיה הכהן משביע את האשה בשם הנכבד והמים בידו היה מכוין לשתי המדות מדת יום ומדת לילה המסכימים להענישה אם נטמאה, או לתת לה שכר פרי הבטן אם נקתה, ושתי אלו המדות נרמזות למשכיל במלת מרים, והנה הן מאצילות ומשפיעות כח לכל הכחות העליונים הנקראים אוררי יום, ועל כן ייחס את המים למלת המרים ואמר המרים המאררים, כלומר מים של המרים המאררים אותה, ומזה אמר החכם הנזכר שהוא תואר ולא שם. ומה שאמר ובאו בה המים המאררים למרים שנראה שהוא שם ולא תואר, זה פירוש ובאו בה המים המאררים שהם למרים, כי האלות אשר במים מאררים אותה בכח המרים, והמרים בכח מדת יום ומדת לילה הנרמזים בפרשה.

לא ונקה האיש מעון. דרשו רז״ל בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו, והנקיון הזה הוא שלא בא עליה משקנא לה ונסתרה.

ויש שפירש אם בעל שום ביאה אסורה כל ימיו אין המים בודקין את אשתו, ואפילו בא על ארוסתו בבית חמיו שאסורה מדרבנן אין המים בודקין את אשתו, שנאמר ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה, בזמן שהאיש מנוקה מעון אשתו נושאת את עונה, לפיכך אם היתה אשתו אסורה עליו מחייבי לאוין או מחייבי עשה אפילו שקנא לה ונסתרה אינה שותה אלא תצא בלא כתובה. ודרשו רז״ל במסכת סוטה משרבו הנואפים פסקו מי סוטה שנאמר (הושע ד׳:י״ד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין ילבט, כלומר לא יעשה עוד בהם הנס הגדול הזה שהוא נעשה להן לכבודן של ישראל ולהיותם עם קדוש וכדי לנקותם מן הממזרות, לפי שאינן מנוקין מביאה אסורה, זהו כי הם עם הזונות יפרדו, כלומר מלשון פרדה שאינה עושה פירות כך הם שטופים בזנות כפרדים וסוסים ולא לעשות פירות אלא למלאות תאותם, ועם לא יבין הטובה הזאת ילבט בסכלותו, וכן (משלי י׳:ח׳) ואויל שפתים ילבט, ובתרגום ירושלמי וסכלא בשפוותיה מתאחד.

פרק ו

ב איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר. נסמכה פרשה זו של נזירות לפרשת סוטה לומר שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, כך דרשו רז״ל, וכן הוא אומר (הושע ד׳:י״א) זנות יין ותירוש ותירוש יקח לב.

וע״ד הפשט הוזהר הנזיר מן היין כי כל הנמשך אחריו נמשך אחר התאוות והוא מביא לידי חטאים ומכשולים רבים, ונצטוה בגדול שער לפי שמוליד

הדאגה, ויהיה לבו נכנע בעבודת הש״י בהיותו מנוול בשערו ויהיה נזהר מהמותרות המנוולים אותו, כי כן השער מותר הטבע באדם מהעשנים הנולדים בגוף, וזהו לשון יפליא יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכין אחר תאותם וזה פורש מהתאוות, וזהו לשון נזיר מלשון (ויקרא כ״ב:ב׳) וינזרו מקדשי בני ישראל, שהוא לשון הפרשה.

או יהיה נזיר מלשון נזר הקדש, כי נזר אלהיו על ראשו, והוא ענין עטרה וכתר מלכות, ונקרא בשם הזה על שם שהוא מלך מולך על התאוות הפך משאר בני העולם שהם עבדי התאוות.

להזיר לה׳. כי כוונתו בנזירות לה׳ הוא, לפי שהיין מפסיד השכל ואי אפשר שתהיה עבודת האדם שלמה.

ג **מיין ושכר יזיר.** יין הוא הישן, שכר הוא התירוש, ואחרים אמרו כי היין הוא היין החדש ושכר הוא היין הישן שהוא משכר, כאשר כן תרגם אונקלוס מחמר חדת ועתיק, והוא נצטוה שיתרחק מחמשה דברים היוצאים מן הגפן, היין והענבים והצמוקין וחרצן וזג, ועל כל אחד מחמשה אלו עובר בלאו, והבוסר בכלל ענבים הוא, והחומץ בכלל יין הוא לפי שמתחלה היה יין ואסורו לא הופקע בחמוצו, ואמרו במסכת נזיר אכל ענבים לחים ויבשים חרצנים וזגין וסחט אשכול של ענבים ושתה, לוקה חמש.

וע״ד הקבלה איש כי יפליא לנדור נדר נזיר, כבר בארתי לך בסדר אמור, כהן גדול דוגמת מי הוא, הנה הנזיר למעלה ממנו כי הוא למעלה מן המדות דבק בעצם הרחמים העליונים, ולפי שהוא מוכתר במעלת הנזירות נקרא נזיר מלשון כתר, וזהו כי נזר אלהיו על ראשו, תער לא יעבור על ראשו, גדל פרע שער ראשו, וקדש את ראשו, וזהו כי יפליא מלשון פלאות חכמה, ולנדור נדר מקום הבינה, והוא מוזהר מג׳ דברים, מן היין ומן התגלחת ומטומאת המת, ועשה הכתוב בזה שלשה חלקים הזכיר בהם שלשה פעמים כל ימי, חלק ראשון כל ימי נזרו מכל אשר יעשה וגו׳, חלק שני כל ימי נזרו תער לא יעבור על ראשו, חלק שלישי כל ימי הזירו לה׳ על נפש מת לא יבא. הוזהר מן היין וטומאת המת כדי להתרחק מן השמאל, הוזהר בתגלחת לפי ששערותיו של אדם הם כחו, וכן בשמשון (שופטים ט״ז:י״ז) אם גלחתי וסר ממני כחי, ואין להם סוף והם גדלים כל ימי חיי האדם גם אחר מותו אם יעמוד במקום לח, וכל זה ירמוז לענפי השם ונטיעותיו וכחותיו שהם הויות דקות ופנימיות והן עשויות כעין חוטי שלהביות המתפשטות לכל צד ואין להם סוף ותכלית ואין להם קץ, ועל כן נצטוה לגדלם, הוא שאמר גדל פרע שער ראשו, והוזהר שלא יכרות אותם כי נזר אלהיו על ראשו, ואם יכרות שער ראשו שהוא דוגמת הנטיעות יהיה כמקצץ ומפריד השם מענפיו.

והנה שמשון כשנכרת שער ראשו נחשב לו כמקצץ ומיד סר כחו מעליו, והוא כח ה׳, וזהו לשון ותאלצהו, שיחזור למדת הדין, קרי ביה ותאצלהו, והוא מניעת האצילות שנסתלקה ממנו רוח נבואה לפי שכח השם סר מעליו בעבור שקצץ. וצותה תורה בנזיר כשיגלח ראשו שיתן שערותיו על האש אשר תחת זבח השלמים, מפני שהם קדש ודוגמא לקדש, והחמיר בו הכתוב יותר מכהן גדול שלא יטמא לאביו ולאמו, והבין כל כי הנזיר בשערותיו הוא דוגמא, ואמרו רז״ל חמשה נבראו מעין דוגמא של מעלה ולקו, אבשלום בשערו שאול בצוארו שמשון בכחו אסא ברגליו צדקיהו בעיניו. ועל ההויות האלו אמר שלמה (שיר השירים ה׳:י״א) קוצותיו תלתלים, וכן דניאל (דניאל ז׳:ט׳) ושער ראשה כעמר נקא, וזה מבואר.

ושכר שהזכיר הכתוב על כל דבר שישתכר האדם ממנו, [והוא יין ושכר האמור באהרן ובניו בבואם לאהל מועד (ויקרא י׳:ט׳)]. ומלת חרצנים אין לה חבר בכל המקרא, וכן מלת זג, והנה חרצן הוא הגרעין וזג הוא הקליפה שהיא מבחוץ. והחכם רבי אברהם פירש בהפך חרצן הוא החיצון וזג הוא הפנימי.

ט **בפתע פתאם.** כמו (דניאל יב) אדמת עפר. והנה הוא מביא קרבן על המזיד כשוגג, וכן אמרו ז״ל בפרק ב׳ של כריתות ארבעה מביאין קרבן על המזיד כשוגג ואלו הן, נזיר ושבועת הפקדון ושבועת העדות ואשם שפחה חרופה שהיא לוקה והוא מביא קרבן. נאמר בנזיר בפתע שהוא שוגג, פתאם הוא מזיד, לפי שנאמר (משלי כב) ופתאים עברו ונענשו, עשה בו מזיד כשוגג. וכן שבועת העדות לא הזכיר בו הכתוב ונעלם, ובכולן הזכיר ונעלם ובשבועת העדות לא הזכיר ונעלם לחייב על המזיד כשוגג. שבועת הפקדון למד משבועת העדות בגזרה שוה דתחטא תחטא. הבא על שפחה הזכיר בו ונסלח לו (ויקרא יט) לעשות מזיד כשוגג, כלומר שנסלח לו בקרבן זה באיזה ענין שיהיה בין בשוגג בין במזיד.

יג **ביום מלאת ימי נזרו.** טעם הקרבן הזה בנזיר ביום מלאת ימי נזרו לא נתגלה, כי לא מצינו בכל התורה כלה קרבן כי אם על עון שקדם לשעבר, וזה שקדם וזכה לעשות מצוה והיה כל ימי נזירותו קדוש ופרוש מתאוות העולם ועתה ביום מלאת ימי נזרו תחייבנו תורה להביא קרבן הנה זה ענין נפלא ומחודש, וכן אמרו רז״ל במסכת נזיר חדוש הוא שחדשה תורה בנזיר.

והרמב״ן ז״ל נתן בו טעם ע״ד הפשט ואמר כי האיש הזה חוטא נפשו במלאת הנזירות, כי הוא עתה נזיר מקדושתו ועבודת הש״י וראוי היה לו שיזור לעולם ויעמוד כל ימיו בקדושתו נזיר וקדוש לאלהיו, כענין שנאמר (עמוס ב׳:י״א) ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים, השוה אותו הכתוב לנביא, וכדכתיב כל ימי נזרו קדוש הוא לאלהיו, ועל כן הוא צריך כפרה בשובו להטמא בתאוות העולם, עד כאן לשון הרב ז״ל. ועם כל הטעם הזה לא

יצא קרבנו של נזיר מן החדוש כי היכן מצינו קרבן על העתיד.

אבל טעם הקרבן והחדוש איננו מתבאר כי אם ע״ד הקבלה והזכרתי בנזירותו כבר כי הוא למעלה מהמדות ודבק בעצם הרחמים העליונים והוא רוצה עתה לצאת מקדושתו נראה כמתרחק ורוצה לסלק עצמו ח״ו מאותה מעלה שכבר דבק בה, ולכך הצריכתו תורה קרבן ביום מלאת ולא לכפרה כי לא תמצא בו לשון כפרה או סליחה, אך הכוונה בקרבנו לקרב הכחות וליחד ולהמשיך להם שפע מן המקור ויסתפקו המדות ואח״כ יחזור להנאותיו כבתחלה, ועל כן היה הקרבן שנצטוה בו עולה ושלמים וחטאת, כבש לעולה, איל לשלמים כבשה לחטאת, ובסוף אמר ואחר ישתה הנזיר יין, כלומר ואחר שישלים חיובו לכל צד ויסתפקו המדות, ישתה הנזיר יין ויחזור להנאותיו כמנהג בני אדם בעולם הגופות.

כג כה תברכו את בני ישראל. ע״ד הפשט כענין זה תברכו, וכן (במדבר ח׳:ז׳) וכה תעשה להם לטהרם.

וע״ד המדרש כה תברכו, מסר להם הקב״ה הברכות לכהנים במתנה שיהא כח בידם לברך את ישראל. ולפי שעתיד למסור להם ארבעה ועשרים מתנות כהונה ועם זו הם עשרים וחמשה, לכך הזכיר הלשון הזה כ״ה תברכו, כלומר עם ברכת כהנים הם עשרים וחמשה. ודרשו רז״ל כה תברכו בנשיאות כפים, כה תברכו בלשון הקדש, כה תברכו בעמידה, כה תברכו בקול רם, כה תברכו פנים כנגד פנים, כה תברכו בשם המפורש. בנשיאות כפים דכתיב (ויקרא ט׳:כ״ב) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. בלשון הקודש, בעמידה, בקול רם, דכתיב (דברים כ״ז:י״ב) אלה יעמדו לברך את העם, מה התם בעמידה ובלשון הקדש ובקול רם, אף כאן פנים כנגד פנים דכתיב כה תברכו את בני ישראל אמור להם. בשם המפורש נאמר כאן ושמו את שמי ונאמר להלן (דברים י״ב:ה׳) לשום את שמו שם.

וע״ד הקבלה כה תברכו, מלת כה היא המדה העשירית שמתוכה מתנבאים הנביאים תמיד ואומרים כה אמר ה׳, וע״כ אמר כה תברכו כלומר תמשיכו הברכה ממדת החסד שהיא מדתו של כהן אל העשירית, ועם זה היה העולם מתברך בנשיאות כפיו של כהן ובכונת לבו, ולכך תמצא ה״א במלת כה תברכו והיא רמז לה״א אחרונה שבשם, וכן אמר דוד ע״ה (תהילים קמ״ח:א׳) הללוהו במרומים אחר שהקדים ואמר הללויה, כדי להשלים ה׳ המיוחד, ומפני שמלת כה היא מדת הדין רפה המנהגת את ישראל והיא כלולה ברחמים לפיכך כשאמר לו הקב״ה לאברהם (בראשית ט״ו:ה׳) כה יהיה זרעך חשבה לו לרחמים, שנאמר (שם) ויחשבה לו צדקה.

אמור להם. אמור מלא, אמר להם הקב״ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תהיו מברכין אותן באנגריא ובהלות אלא תהיו מברכין אותן בכונת הלב, לכך נאמר אמור מלא.

ועוד יכלול אמור מלא שהוא רמ״ח עם המלה, כי הברכה נבלעת ברמ״ח אברים שבאדם, וחסרון האחד הוא אבר הלב שממנו ישתרגו כל שאר האברים וכולן תלוים בו, ומה שנסתר מן המספר כי הוא כנגד השכינה השורה על כפי הכהן ונסתרת שם שהיא לב השמים שממנו יתברכו העליונים והתחתונים.

ועוד יכלול אמור להם, בסתם לא במפורש, כי יש זמנים שהכהנים מזכירים את השם בנשיאות כפים בפרסום ויש שאין מפרסמין אבל מבליעין אותו, וכן דרשו רז״ל משרבו הפריצים היו מבליעין אותו. וכך יאמר הכתוב כי יש עתים במפורש זהו כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש, ויש עתים בסתם וזהו אמור להם בסתם.

ועוד יכלול אמור להם זכו אמור להם לא זכו אמור סתם, שהרי הכתוב היה ראוי לומר ותאמרו להם אבל אלו אמר כן היה במשמע שהברכה להם נמשכת לעולם בין ראוין בין שאינן ראוין, ולכך כתיב אמור להם שהמובן ממנו זכו אמור להם לא זכו אמור סתם ולא להם.

וכבר הודעתיך בפרשת ויבא עמלק שהכהן כשנושא העשר יתקדשו כל העשר והשפע יורד לשכלים הנפרדים והשכלים וישראל מתברכין, וזהו כה תברכו את בני ישראל את לרבות מלאכי השרת, אמור להם לכולן מעלה ומטה, והבן זה.

ועוד יש לדרוש אמור מלא ששליח צבור צריך לומר ברכת כהנים לכהנים הנושאים כפיהם ולהקרותו להם מלה במלה והם עונין, וזהו אמור לשון אומר יחיד לרבים.

ומה שהיה ש״ץ מקרא השלשה פסוקים לכהן הנושא כפיו מלה במלה תוכל להבין מעלתו וכחו כי כן דוגמתו של כהן למעלה שהוא מתברך ומקבל הברכה מעצם הרחמים העליונים ומברך לכנסת ישראל, וזהו סוד מה שדרשו רז״ל כל כהן המברך מתברך שנאמר (בראשית י״ב:ג׳) ואברכה מברכיך, ואם כן הכל דוגמא. וכן הברכה משתלשלת משליח צבור המתעטף בטלית לבנה לכהן ומהכהן לישראל, וזה מבואר.

ועוד יכלול אמור להם שהכהנים חייבים לברך את ישראל כשישראל אומרים להם, וזהו לשון אמור להם ותרגם אונקלוס כד יימרון להון, ואחר האזהרה הם עוברין בעשה זה, אבל בלא אזהרה אינן עוברין, שכן מצינו בירושלמי רבי שמעון בן פזי כד הוה תשיש קאי אחורי עמודי, רבי אלעזר נפיק לבראי, כלומר שהיו חלשים ולא היה אחד מהם יכול לישא את כפיו, זה היה מתחבא בין העמודים וזה יוצא חוץ לבית הכנסת, כדי שלא יזהירו אותן לברך ונמצאו עוברין בעשה זה אם לא היו מברכין אחר האזהרה.

ובשם ה״ר יצחק הזקן בעל התוספות ז״ל אמרו שאין כהן נושא את כפיו אלא א״כ נשוי. ובאמת נראה שיש עקר לזה, לפי שאין האדם שלם בלא בת זוגו ואינו ראוי לא לברך ולא להתברך, ומטעם זה היו נדב ואביהוא ראוין ליענש שלא רצו להנשא והיו בנות ישראל ממתינות להם ויושבות עגונות כל ימיהן, וכבר כתבתי כי זאת אחת מן השש דעות שבאו לרז״ל במדרשם על חטאם, ומזה אמר הכתוב (תהילים ע״ח:ס״ג) בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו, מה טעם בחוריו אכלה אש משום דבתולותיו לא הוללו, ומכאן נענשו לאחת מן הדעות כי לא היו ראוין שיתברכו ישראל על ידם, ועל כן יצטרך שיהיה הכהן שלם עם בת זוגו דוגמת המדות שהוא ממשיך הברכה מהן, וזה מבואר.

כד **יברכך ה׳ וישמרך.** ע״ד הפשט הברכה תוספת ורבוי טובה ועם הברכה שמירה מה שאי אפשר כן למלך בשר ודם שיש כח בידו להעשיר את האדם אבל אין בו כח שיהא נשמר בידו, וכן אמרו רז״ל מלך בשר ודם שיש לו אוהב בסוריא והוא יושב ברומי, שלח המלך אחריו ובא אצלו נתן לו מאה לטרין זהב טענן ויצא לדרך, נפלו עליו לסטים ונטלו כל מה שנתן לו המלך וכל מה שהיה אצלו, שמא יכול לשמרו מן הלסטים.

וע״ד המדרש יברכך ה׳ וישמרך, יברכך בעושר, וישמרך שתהא עושה המצות, יאר ה׳ פניו אליך, יעמיד בנים ממך שיהיו בני תורה שנאמר (משלי ו׳:כ״ג) כי נר מצוה ותורה אור, יאר ה׳ פניו אליך, יעמיד ממך כהנים שמאירים את המזבח שנאמר (מלאכי א׳:י׳) ולא תאירו מזבחי חנם וכתיב, (ויקרא ו׳:ה׳) והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. ויחונך, שנה רבי חייא הגדול יחנה ה׳ אצלך. דבר אחר ויחונך, יעמיד ממך נביאים, שנאמר (זכריה י״ב:י׳) ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן ותחנונים. ד״א ויחנך, יתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך כמו שכתוב (אסתר ב׳:י״ז) ותשא חן וחסד לפניו. ישא ה׳ פניו אליך, וכתיב (דברים י׳:י״ז-י״ח) אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד, הא כיצד, עשה תשובה עד שלא נחתם גזר דין ישא ה׳ פניו, כיון שנחתם גזר דין אשר לא ישא פנים. דבר אחר יברכך ה׳ וישמרך, יברכך בבנים וישמרך בבנות, שהנקבות צריכות שמירה, וכן הוא אומר (תהילים קכ״א:ה׳) ה׳ שומרך ה׳ צלך על יד ימינך. יאר ה׳ פניו אליך, יאר לך מאור פניו, ואין יאר אלא חיים שנאמר (משלי ט״ז:ט״ו) באור פני מלך חיים, וכן הוא אומר (תהילים ס״ז:ב׳) אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה. ישא ה׳ פניו אליך בכל מקום שתפנה יהיו פניו נשואות לך לשום לך שלום ותנצל מכל פגע ומכל מקרה, וזה השגחה פרטית ויתירה, ובהפך זה (ישעיהו א׳:ט״ו) אעלים עיני מכם. ודרשו במסכת ברכות ישא ה׳ פניו אליך, וכי הקב״ה נושא פנים והלא כבר נאמר (דברים י׳:י״ז) אשר לא ישא פנים אמר הקב״ה כשם שהם נושאים לי פנים כך אני עושה להם, כיצד, כתבתי בתורתי (שם ח) ואכלת ושבעת וברכת את ה׳ אלהיך, ואדם יושב הוא ובניו ובני ביתו ואין לפניהם כדי שביעה, והם נושאים לי פנים ומברכים ומדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה, לפיכך ישא ה׳ פניו אליך. זהו שאמר הכתוב (שיר השירים ג׳:ז׳) הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל, וכי שמירה היה צריך שלמה, אלא שחקוק סביב למטתו ברכת כהנים שהוא ששים אותיות, ד״א הנה מטתו שלשלמה, אינו מדבר אלא במלך שהשלום שלו, מטתו זה ביהמ״ק, ולמה נמשל ביהמ״ק למטה, מה המטה הזו נתנה לפריה ורביה כך ביהמ״ק כל מה שבתוכו היה פרה ורבה, שנאמר (מלכים א ח׳:ח׳) ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש, וכן הוא אומר (שם ג) והזהב זהב פרוים, שהיה עושה פירות, וכן הוא אומר (מלכים א ז׳:ב׳) ויבן את בית יער הלבנון, למה נמשל ליער, לומר לך מה יער פרה ורבה אף ביהמ״ק כל מה שבתוכו היה פרה ורבה, לכך נאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה, אלו ששים אותיות שבברכת כהנים. כלם אחוזי חרב, כל אחד ואחד שמו של הקב״ה נזכר בו, יברכך ה׳ יאר ה׳ ישא ה׳. איש חרבו על ירכו, מה ראה הירך להיותו נזכר כאן, אלא אפילו רואה אותו בחלומו והחרב שלופה בצוארו וקוטע את ירכו משכים בבקר והולך לבית הכנסת. מפחד בלילות, מפחד שראה בחלומו ורואה כהנים נושאין כפיהם והחלום רע הוא מתבטל ממנו, לכך אמר הקב״ה למשה שיזהיר לאהרן ובניו שיהו מברכין לישראל. אמר הקב״ה לשעבר הייתי זקוק לברך בריותי ברכתי לאדם ולאשתו שנאמר (בראשית א׳:כ״ח) ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו, ברכתי לנח ולבניו שנאמר (שם ט) ויברך אלהים את נח ואת בניו, ברכתי לאברהם שנאמר (שם כד) וה׳ ברך את אברהם בכל, אמר הקב״ה לאברהם מכאן ואילך הברכות מסורות לך שנאמר (שם יב) והיה ברכה, מה עשה הוליד שנים יצחק וישמעאל ולא ברכן, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס נתנו לאריס והיה בתוך הפרדס אילן אחד של סם המות ואילן אחד של סם חיים מורכב על גביו, אמר האריס אם אני משקה לאילן של סם חיים הרי אילן של סם המות שותה, אמר אני אעבוד זמני ואשלים ומה שהמלך רוצה לעשות בפרדס עושה. המלך זה הקב״ה והפרדס זה העולם והאריס זה אברהם שמסרו לו הקב״ה אמר לו והיה ברכה היו לו שני בנים אחד צדיק ואחד רשע, יצחק וישמעאל, אמר אברהם אם אני מברך ליצחק ישמעאל מבקש להתברך והוא רשע אלא אעבוד אני לפי שאני ב״ו. וכשנפטר מן העולם נגלה הקב״ה על יצחק וברכו שנאמר (בראשית כ״ה:י״א) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו, ויצחק ברך ליעקב, ויעקב לשנים עשר בניו שנאמר (שם מט) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם, מכאן ואילך אמר הקב״ה למשה הרי הברכות מסורות לכם הכהנים יהיו מברכין את בני, עד כאן במדרש.

כו **ושמו את שמי על בני ישראל.** כאשר יזכירו את שמי עליהם אני אברכם לכולם, כהנים לוים ישראלים שהרי השם בכל פסוק ופסוק מהשלשה. ועוד על דרך המדרש, בשלשה פסוקים אלו יש בפסוק ראשון שלש תיבות, ובשני חמש, ובשלישי שבע, והסימן גה״ז, פסוק ראשון כנגד שלשה אבות

שיזכור להם ברית אבות, פסוק שני כנגד חמשה חומשי תורה שהתורה נתנה בזכות אבות, פסוק שלישי כנגד שבעה רקיעים. מצאתי בירושלמי דסנהדרין עבור השנה מתחילין בשלשה ונושאין ונותנין בחמשה וגומרים בשבעה. בשלשה כנגד יברכך, בחמשה כנגד יאר, בשבעה כנגד ישא, בשלשה כנגד שומרי הסף, בחמשה כנגד חמשה מרואי פני המלך, בשבעה כנגד שבעה רואי פני המלך.

וע״ד הקבלה יברכך ה׳ וישמרך, סדר הברכות האלה ממטה למעלה כסדר הכונה בקרבנות, כי הכהן היה מברך לישראל ברכות אלו אחר שהשלים מעשה הקרבן, הוא שכתוב (ויקרא ט׳:כ״ב) ויברכם וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים, ושעורו ויברכם אחר שירד ובשעה שהיה מקריב קרבן היה מכוין תחלה אל הה״א שהיא ה״א אחרונה שבשם, וכמו שבארתי בסדר ויקרא בתוספת ה״א של המזבחה, ומן הה״א אל הוא״ו ומשם ואילך אל המחשבה הטהורה, כי עקר הכונה בקרבן להמשיך רצון מן המחשבה הטהורה אל שמותיו העליונים, כי עם זה יתברך המדור העליון והמדור התחתון, וזה סוד שלשה פסוקים אלה בסדר הזה, יברכך ה׳ וישמרך זו מדת שמור, וזהו לשון וישמרך, יאר ה׳ הוא הקו האמצעי, ופניו פני עצמו שהם פני הרחמים, ישא ה׳ הוא הבינה ומלת פניו היא מדת הפחד שיסלקנה מעליך ואז בסלוקה ישם לך שלום שהן שלשה אבות, כי תתגלגל מדת הרחמים למעלה בחסד בלבד ואז תהיה שלום בלי פחד, והענין הזה מבואר ממטה למעלה, ולשון הברכה שבכל פסוק ופסוק הוא מוסיף ועולה, והבן זה, כי שלש ברכות אלו הן כלל עשר ספירות, כך קבלתי.

אבל דעת הרמב״ן בפירושו, ברכות אלו הם ממעלה למטה ובאורם כן, יברכך ה׳ הכונה שישפיע ברכתו דרך הקו האמצעי עד שמור, זהו וישמרך, ישמור למדתם שהיא כנסת ישראל והשמירה התלויה ביד ישראל ובזה הם נשמרים, יאר הקו האמצעי פניו שהיא מאור שכינתו לצרכך ויחנך שימציא חנו למדתך כי בזה תבא הברכה והחנינה לישראל, ישא ה׳ פניו כלומר שישאנה אליו כענין (דברים ל״ב:מ׳) כי אשא אל שמים ידי, אליך לצרכך, וישם לך לצרכך, שלום בינו ובין מדתך כי השלום הוא מכריע בין הרחמים והדין. ושמו את שמי, המיוחד, ואני, כלשון (שמות ט״ו:כ״ו) כי אני ה׳ רופאך והנה זה מבואר. וכבר הזכרתי למעלה בפסוק אמור להם כי יש עתים שהיו מזכירין את השם המפורש בפרסום, וזהו שדרשו רז״ל כה תברכו בשם המפורש, ושלשה שמות אלו הם נקראים שם המפורש של י״ב, וכך היה הכהן מזכיר לדעת הבהיר, יברכך יפעל יאר יפעל, ישא יפעל וכך נדרש שם על דרך ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך, ואם תשכיל לנקוד שלשת היודי״ן של יברכך יאר ישא אז תבין יראת ה׳ ודעת קדושים תמצא, כי תנועתם בנקודם תרמוז על הזכרת השם המפורש בענין, והבן זה.

אמנם קבלת אשכנז קבלתי בלחישה הדרה הרודף ירדוף, והמשכיל יבין. וכבר כתבתי בפסוק (שם יז) ויהי ידיו אמונה כי הכהן בנשוא כפיו היה רושם אותיות ההוי״ה בידיו, אבל יש שפירשו כי אותיות שם שדי היה רושם, דל״ת בגודל, יו״ד בזרת שהוא הקטן, שי״ן בשלש אמצעיות.

וחמצא עוד בספר הבהיר יברכך ה׳ יאר ה׳, ישא ה׳ זה השם בן י״ב אותיות, מלמד ששמותיו של הקב״ה שלשה חיילים וכל חיל וחיל דומה לחברו ושמו כשמו וכלן חתומין ביו״ד ה״א וא״ו ה״א, כ״ד פעמים יו״ד ה״א וא״ו ה״א היינו חיל אחד, וכן השני וכן השלישי, והיינו ע״ב שמותיו של הקב״ה, ובא ולמד שהגבורה שר על כל הצורות הקדושות משמאלו של הקב״ה והוא גבריאל, ומימינו שר על כל הצורות הקדושות וזהו מיכאל, ובאמצע הוא האמת שהוא שר על כל הצורות הקדושות, וכל שר כ״ד צורות, ואין חקר לגדודיו שנאמר (איוב כ״ה:ג׳) היש מספר לגדודיו, וא״כ הרי הם ע״ב וע״ב, אמר ליה לא, דבעת שישראל מקריבין קרבן לפני אביהם שבשמים מתיחדים יחד, והיינו יחודו של אלהינו. ואמאי אקרי קרבן, אלא על שם שמקרב הצורות הקדושות, כדאמרינן (יחזקאל ל״ד:י״ז) וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך, ואמרינן ריח ניחוח ואין ריח אלא באף ואין נשימה שהיא הרוח אלא באף ואין ניחוח אלא ירידה דכתיב (ויקרא ט) וירד ומתרגמינן ונחת, הרוח יורד ומתיחד בצורות הקדושות ומתקרב על ידי קרבן, והיינו דאקרי קרבן, עד כאן. ואחר שתבין זה יתבאר לך מה היתה כוונת הנשיאים בחנוכת המזבח שהקריבו כ״ד פרים, הוא שכתוב (במדבר ז׳:פ״ח) וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים, כי כוונת הקרבן היתה להסתפק כל מדה ומדה ממנו, ולכך הקריבו כ״ד פרים והוא כנגד החיל האחד שהוא מצד שמאל היא מדת הגבורה, והם כ״ד שמות, כמו שנתבאר במדרש הבהיר.

וצריך אתה לדעת כי יש בפסוק ראשון י״ה אותיות, ובשני הי״ה אותיות, ובשלישי יה״י אותיות, והרי זה מורה שהשם הגדול הנזכר בהם שלש פעמים הוא שליט בשלשה זמנים הוה והיה ויהיה, והרי לך ששים אותיות, ועליהם אמר שלמה ע״ה (שיר השירים ג׳:ז׳) ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל.

ומה שהתחיל הרמז בהוה מפני שהזמנים כלם הם בהוה בהקב״ה שלא עברו משנותיו כלום, כענין שכתוב (תהילים ק״ב:כ״ח) ואתה הוא ושנותיך לא יתמו, ולכך אנו מחברים בתפלתנו ואומרים ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך לעולם ועד לרמוז שלשה חלקי הזמן שהם הוה היה ויהיה, וכבר ידעת כי אינו פסוק אחד כי אם פסוקים מפוזרים תמצא בספר תהלים בסדר הזה, והזכיר תחלה ענין ההוה וזה שתמצא במזמור העשירי שהוא למה ה׳ תעמוד ברחוק (שם י), ה׳ מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו (שם טז), והתבונן כי לא הזכיר דוד מלכות שמים עד המזמור הזה שהוא עשירי, ותמצא גם כן במזמור

העשרים שהוא עשירי לעשירי שהזכיר בו ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו (שם כ), ואחר כן הזכיר בכל הספר לשון מלך שהוא לשעבר, הוא שאמר (שם מז) מלך אלהים על גוים, ועוד אמר (שם צו) אמרו בגוים ה׳ מלך, ועוד אמר (שם צז) ה׳ מלך תגל הארץ, ועוד (שם צט) ה׳ מלך ירגזו עמים, ואחר כן בסוף הספר הזכיר העתיד ואמר (שם קמו) ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה, והרי לך שהזכיר דוד שלשתן כסדר, וידוע כי ה׳ ימלוך לעולם ועד פסוק מלא הוא אמרו משה בשירת הים.

ודע כי מפסוק של יברכך יוצא שם בן כ״ב מן יברכך עד יאר ה׳ תמצא כ״ב אותיות, ויוצא ממנו בחילוף אלפ״א בית״א, והתפלה בעת צרה נשמעת בו, והוא נחקר מן הששית שהיא מדתו של יעקב.

פרק ז

א ויהי ביום כלות משה. נכתב זה אחר ברכת כהנים כי כן היה, שהרי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם התחילה חנוכת המזבח. ופסוק זה מורה כדברי רז״ל שהיה משה סותר את המשכן בשבעת ימי המלואים.

וימשחם, בשמן המשחה.

ויקדש אותם, בהזאה.

ובמדרש ויהי ביום כלות משה, זהו שאמר הכתוב (משלי כ״ז:י״ח) נוצר תאנה יאכל פריה ושומר אדוניו יכובד, אין הקב״ה מקפח שכר כל בריה, אלא בכל מה שהאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב״ה מקפח שכרו, לכך נאמר נוצר תאנה וגו׳. תדע לך ששלמה בנה בית המקדש ובשביל שנתן דוד נפשו עליו נקרא על שמו שנאמר (תהילים ל׳:א׳) מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, לשלמה אין כתיב כאן אלא לדוד. וכן אתה מוצא במשכן שבשביל שנתן משה נפשו על המשכן אמר הקב״ה איני כותבו אלא על שמו שנאמר ויהי ביום כלות משה, הוי אומר נוצר תאנה יאכל פריה. **דבר אחר** ויהי ביום כלות משה, זהו שאמר הכתוב (שם נא) היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל, לפי שבעוה״ז הקריבו קמעא שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון וגו׳ קרבנו קערת כסף אחת עשרה זהב שעיר עזים אחד ולזבח השלמים בקר שנים, הרי כל הקרבן, למה הדבר דומה למלך שיצא לדרך והיו מביאין לפניו סעודה לפי הדרך ולפי הפונדק, אמר להן המלך כך אתם מכבדים אותי וכך אתם נותנין לי ואני מלך ושליט בעולם, אמרו אדוננו בדרך אנו ונותנין לפי הדרך, ולפי הפונדק הכנסנו לך, אלא הכנס למדינה וכשתכנס לפלטרין שלך אתה רואה כמה אנו מכבדין אותך. כך כשהוקם המשכן הקריבו כל הנשיאים דורון, קערה אחת כף אחת פר אחד שעיר עזים אחד איל אחד, אמר להן הקב״ה כך הוא כבודי, אמרו לפניו רבש״ע במדבר אנו ולפי המדבר הקרבנו לך, אלא כשתכנס לפלטרין שלך אתה רואה כמה פרים וכמה קרבנות נקריב לפניך שנאמר (שם) היטיבה ברצונך את ציון וגו׳ אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים, ולא פר אחד. וכן אתה מוצא בשלמה כשבנה בית המקדש (מלכים א ח׳:ס״ג) ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה׳ בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את בית ה׳ המלך וכל בני ישראל. וכן בימי עזרא מה כתיב (עזרא ו׳:י״ז) והקריבו לחנוכת בית אלהי דנא תורין מאה דכרין מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזים לחטאת על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל. **דבר אחר** ויהי ביום כלות משה אמר רבי יוחנן כלת לשון כלה הוא, שעד שלא הוקם המשכן המזיקין מצוין בעולם, כשהיה משה עולה להר היה אומר המזמור (תהילים צ״א:א׳) יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן, מי שיושב בסתרו של עולם בצלו יתלונן, שלן שם מאה ועשרים יום כמנין צ״ל, אומר לה׳ מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו, אמר לו הקב״ה בי בטחת אני עומד. כי הוא יצילך מפח יקוש, במצודתו של דוד שנתפש ליהרג, שנאמר (שמואל א כ״ג:כ״ו) ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם. ותחת כנפיו תחסה צנה וסוחרה אמתו, אמר רבי שמעון בן לקיש צנה אני עושה לך וכל מי שסוחר בתורה. לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם, יש מזיק שהוא פורח כעוף. מקטב ישוד צהרים, זהו קטב מרירי שכל מי שרואה אותו אין לו חיים בעולם בין אדם בין בהמה וחיה. כיצד עשוי, ראשו דומה לעגל וקרן אחת יוצא מתחת מצחו ושולט מי״ז בתמוז ועד תשעה באב. לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך, זה אוהל מועד, עד שהוקם המשכן היו המזיקין מצויין וביום שהוקם כלו.

ונראה לפי המדרש הזה כי מה שאומר על שחל ופתן, וכפיר ותנין, הם הם ארבע כתות שהשדים נחלקים להם מארבעה אנשים, וכמו שהזכרתי בפסוק (בראשית ד׳:כ״ב) ואחות תובל קין נעמה. וכן לדורות בירושלים היו אומרים השיר הזה, וכן הזכירו בתחלת מסכת שבועות אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא וכהן וסנהדרין של שבעים ואחד ואורים ותומים ושתי תודות ושיר, וכן אמר הכתוב (שמות כ״ה:ח׳) ועשו לי מקדש, כלומר כענין זה שכל דברים אלו היו בימי משה, וכן תעשו לדורות. והשיר הוא שיר של פגעים, זהו שהיו אומרים אותו בירושלים להגן מן המזיקין כשם שאמרו משה בהר במעשה המשכן. אמר רבי שמעון בן לקיש מה לי ללמוד מספר תהלים נלמוד ממקומו, שנאמר יברכך ה׳ וישמרך, ישמור אותך מכל רע, אימתי ביום שהוקם המשכן. אמר רבי יהודה ברבי סימון יום שהוקם המשכן נכנס משה והיה שומע קול הדר קול נאה קול משובח, אמר משה

(תהלים פה) אשמעה מה ידבר האל ה׳, א״ל הקב״ה, משה שלום, אני מדבר להן שאין לי על בני כלום, שנאמר (שם) כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה אך קרוב ליראיו ישעו, אימתי ביום שהוקם המשכן, שעד שלא הוקם היתה תחרות בין הקב״ה לישראל, אמר ריש לקיש מה לי ללמוד מספר תהלים, אפילו במקומה אינה חסרה כלום, מה כתיב למעלה מן הענין ישא ה׳ פניו אליך וישם לך שלום.

להקים את המשכן. נכתבה ההקמה על שמו אבל מעצמו הוקם בידי שמים, שנאמר (שמות מ׳:י״ז-י״ח) הוקם את המשכן. ובמדרש להקים את המשכן, זהו שאמר הכתוב (במדבר כ״ד:ה׳) מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל, אם אהליך למה משכנותיך ואם משכנותיך למה אהליך, אלא אהליך אלו האהלים, משכנותיך אל תקרי משכנותיך אלא משכונותיך, א״ל הקב״ה למשה שיעשו לו משכן שאם יחטאו יהא מתמשכן על ידיהם, תדע לך שהוא כן שכיון שחטאו מה כתיב (תהילים ע״ח:כ״א) לכן שמע אלהים ויתעבר ואש נשקה ביעקב ויטוש משכן שילו, זה המשכן שלא נעשה אלא שאם חטאו יהא מתמשכן על ידיהם. דבר אחר להקים את המשכן, א״ר סימון בשעה שאמר הקב״ה לישראל להקים את המשכן רמז למלאכי השרת שיעשו אף הם את המשכן, ובעת שהוקם למטה הוקם למעלה, והוא משכן הנער ששמו מטטרון שבו מקריב נפשותיהם של צדיקים לכפר על ישראל בימי גלותם, ולכך כתיב את המשכן, שמשכן אחר הוקם עמו, וכן הוא אומר (שמות ט״ו:י״ז) מכון לשבתך פעלת ה׳, עד כאן במדרש.

ג **שש עגלות צב.** ע״ד הפשט הוא מין ממיני השורים המושכין את העגלות, וכן (ישעיהו ס״ו:כ׳) בצבים ובפרדים. או יאמר צב מלאות מלשון (במדבר ה׳:כ״א) ואת בטנך צבה.

וע״ד המדרש שש עגלות צב כנגד ששה רקיעים, ולאו שבעה הם, אמר ר׳ אבין ההוא דמלכא שרי. אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע שמא תמות אחת מן הפרות וישבר אחד מן הגלגלים ונמצא קרבנם של נשיאים פסול ונמצא עבודת המשכן בטלה, מיד ויאמר ה׳ אל משה לאמר קח מאתם והיו, נתן להם הויה שיהו חיות וקיימות לעולמי עולמים. ועד היכן היו קיימות, רבנן אמרין בבית עולמים הקריבום, שנאמר (דברי הימים ב ז׳:ה׳) ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר עשרים ושנים אלף, זבח בקר לא נאמר אלא זבח הבקר, איזה בקר, הוי אומר את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר, וכתיב ואת ארבע העגלות ואת שמונת הבקר. רבי מאיר אומר עד עכשיו הן קיימות, לא הוממו ולא הוזקנו ולא הטריפו אלא הן חיות וקיימות. והרי הדברים ק״ו ומה אם הפרות ע״י שנדבקו במלאכת המשכן נתן להן הויה והן חיות וקיימות לעולם, ישראל שהם דבקים בחי העולמים עאכ״ו, שנאמר (דברים ד׳:ד׳) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום, עד כאן במדרש נשא, ובמדרש שיר השירים רבה בפסוק (שיר השירים ו׳:ד׳) יפה את רעיתי כתרצה, ומה שאמרו בבית עולמים הקריבום, ולומר שעמדו בחיים עד זמן שלמה, נראה לי בזה שמצאו ג״כ סמך ורמז מן הכתוב (מלכים א ח׳:ס״ג) ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה׳ בקר עשרים ושנים אלף וגו׳, שהסמיך מלת הבקר לה׳ יתעלה, כי היה הכתוב ראוי לומר עשרים ושנים אלף בקר, ועל כן ראוי לתת להם חיים ארוכים, או שהיה זה קבלה אצלם. ובא רבי מאיר והוסיף ונתן להם קיום נצחי על שנדבקו במלאכת המשכן, ומהם נקח ק״ו לישראל הדבקים בהש״י, והיו בין העגלות והבקר ח״י במספרו. את שתי העגלות נתן לבני גרשון כפי עבודתם ואת ארבע העגלות נתן לבני מררי כפי עבודתם, שעבודת בני גרשון היתה קלה מעבודת בני מררי ולפיכך נתן לבני מררי כפלים, כי עבודת בני גרשון קלה היתה והן היריעות והמכסאות והקלעים אבל עבודת בני מררי כבדה מאד כמבואר בכתוב וכמו שנזכר בתחלת הפרשה.

י **ויקריבו הנשיאים.** אלו נשיאי ישראל. וחזר שנית ויקריבו הנשיאים, כי ידבר בעליונים, והנה הראשון ביו״ד אחרונה שהוא לשון רבוי והשני חסר יו״ד באחרונה שהוא לשון יחוד, כי הקרבן הוא קרוב הכחות והוא היחוד השלם שהקב״ה מתיחד בו בעליונים ובשפלים.

יב **ויהי המקריב ביום הראשון** וגו׳ **נחשון.** שבט יהודה הוא הקודם לכל הדברים בין בדגלים בין לחנוכת המזבח, גם למלחמה גם לנחלת הארץ גם בגאולה לעתיד. בכלן נאמר קרבנו ובנחשון שהוא ראשון נאמר וקרבנו, והטעם כדי שלא יתגאה על האחרים לומר אני ראשון לכולם, לכך התחיל בו וקרבנו כאלו הוא שני לאחרים ובכל השאר נאמר קרבנו כאלו כל אחד ואחד היה ראשון, ומטעם זה לא הזכיר בו נשיא ובכל השאר שהקריבו אחריו הזכיר בכל אחד נשיא.

יח **ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר.** הקרב חסר יו״ד. ודרשו רז״ל למה בכל הנשיאים נאמר קרבנו וכאן נאמר הקריב את קרבנו, שעל פי הדבור הקריב, שבקשו שאר השבטים להקריב שהיו גדולים ממנו והכריעו אותו מן השמים, ונצטוה שבט יששכר להתקרב לקרבן המזבח ולהקריב קרבנו. תדע לך שכך כתיב הקרב חסר יו״ד, שהיה רחוק ונתקרב לבא, כל כך למה, על שהיו יודעין בתורה, לכך כתיב (דברי הימים א י״ב:ל״ג) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם, למדך שכולן מסכימים להלכה על פיהם.

מח **ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד.** יש אומרים שביעי לחנוכת המזבח היה, ויש אומרים שביעי לבריאת עולם שהקריב ביום השבת אע״פ שהוא קרבן יחיד, הוראת שעה היתה, וכן דעת רז״ל.

ובמדרש ביום השביעי נשיא לבני אפרים, אמר הקב״ה ליוסף אתה שמרת מצות לא תנאף עד שלא נתנה תורה, חייך אין קרבן יחיד דוחה שבת אבל קרבן בנך דוחה שבת, לכך נאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים, ולא עוד אלא שאין שבט מפסיק בין שני בניך בקרבן, אלא ביום השביעי נשיא לבני אפרים ביום השמיני נשיא לבני מנשה. אלישמע אלי שמע ולאדונתו לא שמע. בן עמיהוד, עמי היה הודו ולא עם המצרית. גמליאל אמר יוסף גמל אל חסדים עמי. בן פדה צור, צור פדהו מצרתו מבית הסהר, וכן כתיב (תהלים יח) יגמלני ה׳ כצדקי כבור ידי לנגד עיניו, דרכו של אדם כשהוא עני ירא מהקב״ה, כשהוא עשיר בוטח בעשרו, ויוסף היה ירא מתחלתו ועד סופו, בתחלתו מהו אומר (בראשית לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים, וכשנעשה מלך הוסיף יראה שנאמר (שם מב) את האלהים אני ירא. כשהיה עבד היה מברך על מזונו ואדוניו רואהו מלחש בפיו, שאלו מה אתה מלחש, והוא אומר לו מברך אני להקב״ה שנותן מזון לכל בריה, אמר לו הראהו לי, אמר לו הרי חמה אחד ממשמשיו שמשמשים לפניו במרום אי אתה יכול להסתכל בו, הקב״ה על אחת כמה וכמה. ובשבילו נגלה אליו הקב״ה שנאמר (שם לט) וירא אדוניו כי ה׳ אתו. זהו שאמר הכתוב (תהלים ס) לי גלעד ולי מנשה אפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי, לי גלעד אמר ריש לקיש אם יאמרו לך המינין שאין הקב״ה מחיה מתים אמור להם הרי אליהו מעיד שהחיה את המת הוי אומר לי גלעד, שהיה מתושבי גלעד. ואם יאמרו לך שאין הקב״ה מקבל שבים הרי מנשה מעיד שקבל אותו בתשובה שנאמר (דברי הימים ב לג) ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו, הוי אומר לי מנשה. אפרים מעוז ראשי, אם יאמרו לך שאין הקב״ה פוקד עקרות הרי אלקנה מהר אפרים מעיד שפקד את חנה אשתו שנאמר (שמואל א ב) כי פקד ה׳ את חנה, הוי אומר אפרים מעוז ראשי. יהודה מחוקקי, אם יאמרו לך שאין הקב״ה מציל מן האש, הרי חנניה מישאל ועזריה מעידים שהציל אותם מן הכבשן שנאמר (דניאל א) ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה, הוי אומר יהודה מחוקקי, ד״א לי גלעד ולי מנשה, אם יאמר אדם למה בנה אליהו מזבח בכרמל והקריב עליו ובית המקדש קיים באותה שעה, והלא משה אמר (ויקרא יז) איש איש מבית ישראל אשר ישחט וגו׳ ואל פתח אהל מועד לא הביאו, אמור לו כל מה שעשה אליהו לשמו של הקב״ה עשה ועל פי הגבורה, שנאמר (מלכים א יח) ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו הנביא וגו׳ ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה, הוי אומר לי גלעד, שהיה מתושבי גלעד. ולי מנשה, אם יאמר לך אדם למה הקריב גדעון בבמה והיה אסור שהיתה שילה קיימת. אמר רבי אבא בר כהנא שבעה דברים עשה גדעון, הקריב פר הנעבד, ופר המוקצה, ובנה מזבח, וכרת עצים מהאשרה, והקריב בלילה, על ידו בלא כהן גדול, והיה מן הכומרים, וכל מה שעשה מפי הגבורה עשה שנאמר (שופטים ו) ויהי בלילה ההוא ויאמר לו ה׳ קח את פר השור אשר לאביך ופר השני שבע שנים ובנית מזבח לה׳ אלהיך על ראש המעוז הזה במערכה, הוי אומר לי מנשה. אם יאמר לך אדם הרי דוד עבר לא תעשה שבתורה, אמר הקב״ה דוד למד את השבים כסופר שמלמד את התינוקות, שנאמר (תהלים נא) אלמדה פושעים דרכיך, הוי אומר יהודה מחוקקי. אם יאמר לך אדם למה חלל יהושע את השבת ביריחו, אמור לו על פי הגבורה עשה שנאמר (יהושע ו) ויאמר ה׳ אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה וגו׳ וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת כה תעשה ששת ימים, ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים לפני הארון וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים, ומנין ששבת היה, לפי שאין שבעה ימים בלא שבת לעולם. ועוד עשה יהושע מדעתו שלא נאמר לו, כיון שנכבשה חומת יריחו שבת היה, ואמר, השבת כולו קדוש וכל שכבשנו בשבת יהיה קדש לה׳, וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה׳ אוצר ה׳ יבא. אמר ר׳ ברכיה הכהן כעיר הנדחת עשאה, והרי עיר הנדחת אסורה בהנאה שנאמר (דברים יג) ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל. א״ר יהודה הלוי כעין חלה עשאה, דכתיב (במדבר טו) ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה, אמר יהושע הואיל וכבשנו אותה תחלה נקדיש שללה קדש לה׳, אוצר ה׳ יבא, אמר הקב״ה וכך עשית, הרי קרבנך מסייע את שבטך ודוחה את השבת, לכך נאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים.

פד **קערות כסף שתים עשרה** וגו׳, כיון שהזכיר בכל אחד ואחד כף אחת כבר היינו יודעים שכללם שתים עשרה אבל הענין לומר שאם שקלן כולן כל אחד ואחד או כולן ביחד היה המשקל שוה, ואין כן בכלי הדיוט. ומזה דרשו רז״ל לא ככלי הדיוט כלי בית עולמים, כלי הדיוט שוקלן אחד אחד וחוזר ושוקלן כולן ביחד פעמים מרבה פעמים ממעט.

והנה כל אחד ואחד מהנשיאים כוון במנחתו שתהיה כמנחת חברו, וכן בשעור משקלה, והיתה כוונת כל אחד ואחד מהנשיאים כנגד שבטו, נחשון חשב כי שני שבטים עתידים לצאת ממנו והם שלמה ומלך המשיח שהם עתידין למשול בים וביבשה, ומפני זה הביא קערה שהיא דוגמא לים שהים מקיף את העולם כולו ודומה לקערה. שלשים ומאה, שביום שלישי הקוה הקב״ה כל המים למקום אחד וקראן ימים, ימי״ם בגימטריא מאה, הוסיף ים אחד למלאכת המקדש וקו שלשים יסוב אותו הרי ק״ל. מזרק אחד, כנגד העולם שהוא עשוי ככדור, והרי לך בקערה רמז לים ובמזרק רמז לישוב שהוא היבשה. שבעים שקל, כי שני המלכים האלה עתידין למשול על שבעים אומות שבים ושיבשה. שניהם מלאים, שיביאו להם מנחות מכולן. סלת, המסולאים בפז. בלולה בשמן, זהו שם טוב, שנאמר (קהלת ז׳:א׳) טוב שם משמן טוב. כסף, כמה דתימר (משלי י׳:כ׳) כסף נבחר לשון צדיק, כף אחת עשרה זהב, עשרה דורות מפרץ ועד דוד שהיו כולן צדיקים, מלאה קטורת, מעשיהם טובים כריח הקטורת, פר אחד כנגד אברהם, איל אחד כנגד יצחק,

כבש אחד כנגד יעקב, שעיר עזים אחד לחטאת לכפר על מעשה יהודה שהביא הכתונת לאביו, ולזבח השלמים בקר שנים כנגד דוד ושלמה שהתחילו המלכות והיו צדיקים והיתה המלכות שלמה, אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה כנגד חמשה עשר מלכים שהיו מרחבעם ועד צדקיהו שהיו מלך בן מלך, מהם צדיקים גמורים מהם בינונים מהם רשעים גמורים. זו היתה מחשבתו של נחשון. **נתנאל** בן צוער חשב בו טעם אחר על צד התורה לפי ששבחו של אותו שבט בחכמת התורה, קערת כסף כנגד התורה שקרויה לחם, שנאמר (שם ט) לכו לחמו בלחמי, וכתיב בלחם הפנים (שמות כ״ה:כ״ט) ועשית קערותיו וכפותיו. **זבולן** חשב והקריב על שם פרקמטיא שלו שהיה טורח ונותן לתוך פיו של יששכר ונוטל שכר עמו, קערת כסף כנגד הים זבולן לחוף ימים ישכון. וכן כל אחד ואחד כמו שכתוב במדרש כל שבט ושבט היה מכוין וחושב טעם אחר בפני עצמו בקרבנו, וכולן הסכימו לדעת אחת ולמנחה אחת, ובשעורי המשקל היה הכל לטעם ידוע אצלם, כל אחד אומר טעם בפני עצמו.

ומה שהיה הצורך לכתוב שתים עשרה פרשיות כולן מענין אחד בקרבנות הנשיאים, וכמה גופי תורה תלויין בתורה במלה אחת או באות אחת, הנכון בטעם זה שהקב״ה חולק כבוד ליראיו ומכבד מכבדיו כאומרו (שמואל א ב׳:ל׳) כי מכבדי אכבד, ואלו היה מזכיר ומכבד הראשון ואומר זה קרבן נחשון בן עמינדב, ויאמר וכן הקריבו כל הנשיאים איש איש יומו, יהיה זה קצור בכבוד האחרים, ועוד שכל אחד מהם חשב בקרבנו טעם בפני עצמו שלא כטעם חברו, ולפי שהיו הטעמים חלוקים שהיה כל אחד מהם רומז לשבטו, לכך באו הפרשיות חלוקות לכל אחד ואחד פרשה בפני עצמה כדי לחלוק להם כבוד, ולהורות כי כשם שהיו שוים בקרבנם בעצה ובהבאת הקרבן ובשעורי המשקל כך היו שוין בזכות, ולפי שכבוד כל אחד שוה בעיני המקום לכך תאריך התורה בספור כל אחד מהן בשוה, ואע״פ שגלוי וידוע לפני הקב״ה שהן עתידין לקלקל בענין קרח ולהיותן מכלל חמשים ומאתים, אין הקב״ה דן את האדם אלא לפי מעשיו שבאותה שעה, וחלק להן כבוד לפי שהקריבו לכבודו.

וע״ד השכל הוצרכה תורה לחזור קרבנות של שתים עשרה נשיאים כנגד שתים עשרה מזלות ויש לכל מזל ומזל גלגל בפני עצמו, ולכן הביא כל אחד מהנשיאים קערה שהיא עגולה כי כן הגלגל עגול, והיה שלשים ומאה משקלה כנגד מנין הכוכבים הידועים, מזרק אחד שבעים שקל כי מן המזלות נזרקים המקרים ובאות הגזרות על שבעים אומות, כף אחת עשרה זהב כנגד גלגל השכל שהוא מרומם על הכל ולכך היה זהב על שם שהוא מעולה משאר הגלגלים, ועוד על שם הצורות הקדושות ששם חיות ושרפים מלאכי אש הדומים לזהב.

פז **כל הבקר לעולה.** הקרבן הזה לנשיאים בחנוכת המזבח י״ב פרים י״ב אילים י״ב כבשים י״ב שעירי עזים, כנגד י״ב שבטים של מעלה.

וכבר ידעת כי הכבוד שירד בהר סיני הוא שנעתק אל המשכן, כשם שירד בהר סיני בדגלי מלאכי השרת כן ישראל בנסוע משכן עשוין דגלים, כשם שהגביל להר סיני ואמר (שמות י״ט:י״ג) לא תגע בו יד כן הגביל את המשכן (במדבר א׳:נ״א) והזר הקרב יומת, וכן הענין בכאן שנשלמה חנוכת המזבח והוקם המשכן הקריבו י״ב קרבנות כנגדו בהר סיני בנה משה י״ב מצבות לי״ב שבטי ישראל, והקריבו כאן כ״ד פרים כנגדו בהר סיני (שמות כ״ד:ה׳) ויזבחו זבחים שלמים לה׳ פרים.

ויתכן שהיו כ״ד וזה כנגד החיל השמאלי שהוא כ״ד שמות כאשר כתבתי בברכת כהנים, כי לא הזכיר הכתוב כמה היו. ומה שהקריבו ג״כ אילים ששים עתודים ששים כבשים ששים, כבר ידעת כי ששים מעלות הם כנגד שש קצוות, עשרה לכל קצה, ועל כן הקריבו ששים כנגד הששים כנגדו בסיני (שם) ושבעים מזקני ישראל, והוסיף עשרה כנגד הקצה השביעי שהוא קדש. וכשם שהזכיר בכאן ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו, כנגדו בסיני (שם לד) ובבא משה לפני ה׳ לדבר אתו יסיר את המסוה.

פט **וישמע את הקול.** בה״א הידיעה, הוא הקול ששמע בסיני. והכתוב הזה מבאר כי הדבור בא לו למשה מבין שני הכרובים ומשם יוצא לו הדבור לאהל מועד, שכן אמר אל אהל מועד לדבר אתו, ומי שהיה חוץ לאהל מועד לא היה שומע הקול. ומה שהוסיף וידבר אליו, פירש רש״י ז״ל למעט את אהרן. ויתכן לפרש וידבר אליו כי משה הוא המדבר ובא להורות מעלת משה על כל שאר הנביאים כי לא היה נרתע ונבהל בנבואתו מלהשיב, כענין שכתוב (שם לג) ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו, ודרך האדם עם חברו זה מדבר וזה משיב, וכן אמר בכתוב הזה כי הקול היה מדבר אל משה מעל הכפורת מבין שני הכרובים וידבר אליו, כלומר ומשה מדבר אליו מיד בכל עת שירצה כענין שכתוב (במדבר ט׳:ח׳) עמדו ואשמעה, והזכיר זה במשכן כשם שהזכיר בסיני (שמות י״ט:י״ט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול, שפירושו משה ידבר אחר שהאלהים יעננו בקול, כי הכתוב הזה מעיד על מעלתו בנבואה שהיה שומע הקול מפי הגבורה ולא היה נבהל ונרתע לאחוריו מה ששאר הנביאים נבהלים ונרעדים אף ממראה המלאכים ולא נשאר בהם כח. וכן בכאן יזכיר כי הקול היה מדבר למשה מבין שני הכרובים, ומשה הגדול בנבואה ידבר אליו ג״כ ולא יבהל, זהו וידבר אליו. ובכאן גלה לנו הכתוב כי השיג משה תכלית השגת המין האנושי כל מה שבכחו להשיג, וידע הש״י ידיעה ברורה כנאמן בית יודע אדוניו, ויוצא ונכנס כרצונו ומדבר ומשיב בכל עת כרצונו, ולכך נקרא נאמן ביתו של הקב״ה הוא שכתוב (במדבר י״ב:ז׳) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא.

פרק ח

ב אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעך (משלי יג, ט)

שלמה המלך ע״ה המשיל נפש צדיק לאור מפני שהנפש אור שכלי לוקח מכסא הכבוד, והאור ההוא אינו אלא מעצמותו וגופו, איננו בא לו ממקום אחר ואיננו תלוי בדבר אחר, והמשיל נפש הרשע לנר שאור הנר אינו מעצמו אבל תלוי בדבר אחר והוא השמן והפתילה, כי מיד שיכלה השמן והפתילה ידעך הנר מיד, כן נפש הרשע תלויה בקיום גופו, כי אין עיקר שמחתה רק בשמחת הגוף, ועל כן תכלה ככלות הגוף, והכליון הוא שלא תאור באור החיים, ואע״פ שאין לנפש מות, תענש בעונש מר ממות. ולפי שלא השתדל בדרכי האור אלא בדרכי החשך על כן תחול עליה מדת החשך והנה זה כליון חרוץ לנפש, והוא העונש שאין לו סוף ויסורין שאין להן קץ, וזהו שאמר שלמה ע״ה (שם יא) במות אדם רשע תאבד תקוה, לא אמר במות רשע אלא במות אדם רשע, לבאר כי הנמשך אחר תולדות האדמה ומשתקע בתאוות הגופניות נקרא רשע, ועל כן במותו תאבד תקותו עמו כי לא היתה תקותו כי אם בעניני גופו לא בעניני נפשו, ומפני זה באבדן גופו תאבד תקותו. ומזה אמר ידעך, שהוא בטול האור והוא העונש בנפש הרשע. ונראה לומר שאין לשון דעיכה בטול לגמרי אלא שלא תאיר ותזכה לנועם הראוי לה, וכן אמר בלדד (איוב י״ח:ה׳) גם אור רשעים ידעך ולא יגיה שביב אשו, אך לשון כבוי הוא בטול לגמרי, והעד (ישעיהו מ״ג:י״ז) דעכו כפשתה כבו. אבל במעלת נפש הצדיק הזכיר ישמח והוא השכר, כי לשון שמחה תוספת השגה ורוח הקדש וזהו (תהילים ק״ד:ל״ד) אנכי אשמח בה׳, וכן (שם) ישמח ה׳ במעשיו, ולפי שהצדיקים עובדים להקב״ה בשמחה על כן זוכים למעלת השמחה לעוה״ב כי מדת השמחה תחול עליהם ושואבת נפשם ומקיימת אותם לנצח. ועוד לטעם אחר המשיל נפש הצדיק לאור לפי שנבראת ביום ראשון עם בריאת האור הראשון, ויש פסוק מדבר בנפשותיהן של צדיקים מעיד על זה, הוא שכתוב (דברי הימים א ד׳:כ״ג) עם המלך במלאכתו ישבו שם, והיא מעותדת לאותו האור הנברא ביום ראשון. ומצינו חמשה אורים בפרשה וכן לנפש חמשה שמות. האור ההוא תחלת הנבראים היה ועליו אמר דוד ע״ה (תהילים קי״ט:ק״ל) פתח דבריך יאיר מבין פתיים, ודרשו רז״ל פתח דבריך יאיר, מפתח פומך לן הוה נהורא שנאמר (בראשית א׳:ג׳) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור. האור ההוא הוציאו הקב״ה מתוך החשך, לא כמלך בשר ודם, מלך בשר ודם מדליק נר מנר שמא יכול להדליק נר מתוך החשך, ואלו הקב״ה הוציא אור מתוך החשך דכתיב (שם) וחשך על פני תהום, וכתיב בתריה יהי אור ויהי אור. וכן אמר הכתוב (איוב י״ב:כ״ב) מגלה עמוקות מני חשך ויוצא לאור צלמות, וכן אמר דניאל (דניאל ב׳:כ״ב) הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא, ודרשו רז״ל עמיקתא זה מעשה מרכבה, ומסתרתא זה מעשה בראשית, ידע מה בחשוכא וחשך על פני תהום, ונהורא עמיה שרא ויאמר אלהים יהי אור. כיון שהוציא הקב״ה האור מתוך החושך אינו צריך לאור של בשר ודם, שכן אמר דוד המלך ע״ה (תהילים קל״ט:י״ב) גם חושך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה. וכיון שהכל הוא לפניו יתעלה שוה, כחשכה כאורה, מהו זה שכתוב (שם יח) ישת חשך סתרו, זה כנוי לרוב הסתר השגת השי״ת, כי המשיל השגתו לחשך מפני שהמקום החשוך אי אפשר להשיג מה שבתוכו, ורמז לך הכתוב כי החומר שלנו הוא המסך המונע והחשך המבדיל בין השם יתעלה ובינינו שאין בנו כח לראותו, וזהו לפי דעתי (שיר השירים ב׳:ט׳) הנה זה עומד אחר כתלנו, יאמר כי זה אלי ואנוהו כותל מפסיק בינינו ובינו והוא החומר, והבן זה. וא״כ סתרו חשך מצד השגתנו שהיא קצרה בהיותנו בחומר, וכולו אורה מצד עצם כבודו, וזהו שאמר כחשיכה כאורה, ואע״פ שכולו אורה ואינו צריך לאורה שלנו נצטוינו במשכן ובמקדש לכבוד הבית שהשכינה שורה עליו שנדליק נרות המנורה וזהו שכתוב.

בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. לשון בהעלותך על שם השלהבת שהיא עולה מאליה. והחכמים ז״ל עושין אותו מלשון עלוי, שכך אמרו במדרש בהעלותך אמר הקב״ה לא שאני צריך לאורה שלכם אלא שתאירו לפני כדרך שהארתי לכם במדבר בעמוד האש, כדי לעלות אתכם בפני האומות שיהיו אומרים היאך ישראל מאירים לפני הקב״ה לפי שהוא מאיר לכל, והלא מתוך החשך הוצאתי אורה ואיני צריך לאורה שלכם, והרי העינים שבאדם יש בתוכן לבן ואינו רואה מתוך הלבן אלא מתוך השחור. ועוד הברק הזה תולדות אש של מעלה והוא יוצא ומבהיק לכל העולם שנאמר (יחזקאל א׳:י״ג) ודמות החיות מראיהן כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים וגו׳ ומן האש יוצא ברק, ומבהיק לכל העולם ואיני צריך לאורה שלכם, ולמה צויתי אתכם, בשביל להעלותך, כדי לעלות אתכם בפני האומות, עד כאן. ונצטוה אהרן בפרשה זו בהדלקת המנורה לשעה ולדורות, דבר אל אהרן לשעה, שהמנורה נמסרה לו וחיוב ההדלקה מוטל עליו, ואמרת אליו לדורות. ולפי שהמצוה אף לדורות לא תמצא בפרשה זו שיזכיר באהל מועד כמו שאמר במקום אחר (שמות כו) באהל מועד יערוך אותו אהרן ובניו, שלא תאמר כי באהל מועד היו צריכין לאורה זו לפי שלא היו שם חלונות אבל בבהמ״ק שהיו שם חלוני שקופים אטומים אין צריך, לכך סתם הכתוב.

ודע כי החלונות שהיו בבהמ״ק היו צרות מבפנים ורחבות מבחוץ וזהו שדרשו רז״ל דרך העולם כשאדם בונה בית עושה לו חלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים כדי שיהא האור נכנס מבחוץ ומאיר מבפנים, אבל שלמה לא עשה כן, בנה בהמ״ק ועשה שם חלונות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כדי שיהא האור יוצא מבהמ״ק ומאיר לחוץ, להודיעך שכולו אור ואינו צריך לאורה, וזהו שכתוב (מלכים א ו׳:ד׳) ויעש לבית חלוני שקופים אטומים,

פירוש שקופים פתוחים לצד חוץ, אטומים סתומים לצד פנים, כלומר קצרים. ומזה אמר הכתוב ביחזקאל (מ) וחלונים לו ולאלמיו סביב סביב כהחלונות האלה, לא אמר כחלונות אלא כהחלונות בתוספת ה״א, לרמוז כי חלונות המקדש היו בדמיון צורת ה״א שהיא צרה מבפנים ורחבה מבחוץ כדי שתצא האורה משם לחוץ. ועוד דרשו רז״ל כהחלונות, כחלונות לא נאמר אלא כהחלונות לשון כהה, כלומר חלונות כהות שהיו צרות מצד פנים ורחבות מבחוץ לצד חיצון של מזרח, ועל כן נקרא בהמ״ק אריאל (ישעיה כט) מלשון אריה, מה אריה צר מאחוריו ורחב מלפניו כך חלונות המקדש. ופרשה זו למדה שלש ענינים, האחד שיהיו פני הנרות מכוונות כלפי האמצעי הוא נר מערבי, והשני שתהיה המנורה זהב לכתחלה, אבל אם עשאה של שאר מיני מתכות כשרה ובלבד שלא יוסיף ולא יגרע בנרות, שצריך שיהיו שבעה לא פחות ולא יותר, והשלישי שתהיה מקשה כלומר כולה אחדות מחתיכה אחת, ולכך חזר וכתב מקשה היא, לבאר כי מקשה מעכב אבל הזהב אינו מעכב.

אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. אם תדקדק בלשון הכתוב תמצא כי היה לו לומר יאירו ששת הנרות, שהרי מול פני המנורה הוא האמצעי וכל הששה היו פונים כנגדו.

וע״ד הפשט שעור הכתוב בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה תעלה אותם ועמו יהיו שבעה, וזהו יאירו שבעת הנרות, ולכך לא היה אפשר לומר יאירו ששת הנרות שהרי שבעה הם הנרות המאירים.

וע״ד הקבלה הכתוב נכון וברור כפשוטו, והוא מדבר במנורה של מעלה ופירוש אל מול יאמר כנגד המנורה של מעלה שהן שבע ספירות בחכמה יאירו שבעת הנרות של מטה, וזהו לפי דעתי סוד הלשון שהוציא ההדלקה בלשון עליה, בהעלותך את הנרות, ואמר העלה נרותיה ואמר (שמות ל׳:ח׳) ובהעלות אהרן את הנרות, (שם מ) ויעל הנרות לפני ה׳, וזהו שתמצא במנורת זכריה (זכריה ד׳:ב׳) ושבעה נרותיה עליה שבעה, שפירושו על הדרך הזה, ושבעה נרותיה עליה כנגד שבעה של מעלה, ואחר כך ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה.

גם בפרשה זו תמצא זכרון המנורה ארבעה פעמים, שנים ראשונים שמדברים במנורה של מעלה הם מלאים, והם אל מול פני המנורה יאירו, אל מול פני המנורה העלה, ושנים אחרונים חסרים שמדברים במנורה של מטה, והם וזה מעשה המנורה מקשה זהב, זו מנורה של מטה ולכן הזכיר זהב, ואמר עד ירכה עד פרחה, לבאר כי הוא מדבר במנורה גופנית והוא חסר וא״ו, כן עשה את המנרה חסר וא״ו. ולא נמצא בכל התורה המנורה מלא כי אם שלשה, שנים בפרשה זו, והשלישי (שמות כ״ה:ל״א) תיעשה המנורה. וכן נמצא במסורת שלשה מלאים בתורה, וסימנך תיעשה יאירו העלה, וזהו שבאר כמראה אשר הראה ה׳ את משה, למעלה, כן עשה את המנורה, למטה.

שבעת הנרות. ענין המנורה נעלם מאד והוא פלאי כבר רמזתיו בסדר ויקחו לי תרומה, ושם תבין מתוך הנר האמצעי פלאי אל עדות לישראל.

ובמדרש שבעת הנרות, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב ואמר לו המלך הוי יודע שאצלך אני סועד, התקן לי מקום, הלך והתקין כפי כחו, כיון שבא המלך בא עמו שמשין וסנקליטין מכאן ומכאן ומנורות של זהב מכאן ומכאן כיון שראה אוהבו כל הכבוד הזה נתבייש והטמין כל מה שהתקין לו, א״ל המלך לא אמרתי לך שאצלך אני סועד ולמה לא התקנת לי כלום, א״ל אדוני המלך ראיתי כל הכבוד הזה שבא עמך ונתביישתי והטמנתי כל מה שהתקנתי, א״ל המלך חייך שאני מניח את כל כלי שהבאתי עמי ואיני משתמש אלא בשלך בשביל אהבתך, כך הקב״ה כולו אורה והוא מצוה לישראל לעשות לפניו מנורה ולהדליקה תמיד כיון שעשה משה משכן ומנורה ובאה השכינה מה כתיב שם (שמות מ) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד, מיד (ויקרא א) ויקרא אל משה ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו, ומהו הדבר, בהעלותך את הנרות, אמרו ישראל הקב״ה ברא חמה ולבנה שמאירים את העולם כולו והוא חפץ שנדליק לפניו נרות. כשחרב בהמ״ק נגנזה המנורה בשביל כח קדושתה כמו שדרשו רז״ל שנתקשה משה במלאכתה וצוהו המקום שישליך ככר זהב לתוך האש ויצתה עשויה מאליה שנאמר (שמות כה) תיעשה המנורה, מאליה, וכתיב (שם) מקשה כלומר מה קשה עשייתה.

וזה מעשה המנורה, גובהה של מנורה י״ח טפחים כמנין וז״ה, מקשה מלמד שנתקשה משה, וכן דרשו רז״ל בארבעה דברים נתקשה משה עד שהוצרך הקב״ה להראות לו באצבע ואלו הן, המנורה שנאמר וזה מעשה המנורה, הקרבנות שנאמר (ויקרא ו) זה קרבן אהרן, השקלים שנאמר (שמות ל) זה יתנו, הירח שנאמר (שם יב) החדש הזה לכם, וזהו לשון מקש״ה, מ׳נורה ק׳רבן ש׳קלים ה׳חדש. ואע״פ שאמרו רז״ל תפשו הקב״ה למשה ואמר לו את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו, ובשרצים שכתוב (ויקרא יא) וזה לכם הטמא, לא אמרו נתקשה אלא בארבעה דברים.

ו **קח את הלוים מתוך בני ישראל.** נסמכה פרשת הלוים לפרשת המנורה כי היה המנורה מצוה מסורה לכהנים, ולכך סמך לה פרשה זו שהיא מצות הלוים שיתחילו לעבוד, ואחריה מצות הפסח שהיא מצוה מוטלת על כל ישראל, וזהו שאמר (במדבר ט׳:ב׳) ויעשו בני ישראל את הפסח, ואם כן הפרשיות מסודרות בהשגחה גדולה בסדור המעלות, כהן ואחריו לוי ואחריו ישראל. ואמר קח את הלוים מתוך וגו׳ כי מעורבים היו בהר סיני, וכן כל השבטים קודם נסעם אל הדרך.

ז **וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת.** של אפר פרה, והיה זה מפני טמאי מתים שבהם שהרגו בעושי העגל שנאמר (שמות ל״ב:כ״ז) והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו.

והעבירו תער על כל בשרם. אפילו הזקן אפילו הפיאות, הטעינם תגלחת כמצורע שכתוב בו (ויקרא י״ד:ט׳) יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו, לפי שהלוים היו חליפי הבכורות שנפסלו בעגל, ועבודה זרה קרויה זבחי מתים, ומצורע חשוב כמת. ואלו לא היו מוטהרין בענין זה שהזכירו בפרשה לא היה אפשר להם ליכנס לעבודה, וכן כתוב בסוף ואחרי כן יבאו הלוים לעבוד את עבודת אהל מועד.

יא **והניף אהרן וגו׳ תנופה.** הזכיר תנופה שלשה פעמים בפרשה זו, והניף אהרן את הלוים תנופה לפני ה׳, וכתיב והנפת אותם תנופה לה׳, וכתיב והנפת אותם תנופה, ופירש רש״י כנגד בני קהת ובני גרשון ובני מררי, תנופה ראשונה כנגד בני קהת לכך נאמר בו והיה לעבוד את עבודת ה׳, שהרי בני קהת הם נושאי המקדש הדברים המקודשים הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכתיב (במדבר ז׳:ז׳) כי עבודת הקדש עליהם, שניה לבני גרשון, לכך נאמר בה תנופה לה׳ שאף הם היו נושאין יריעות הקרשים הנראים בבית קדשי הקדשים ועבודת הקדש עליהם גם כן, שלישית לבני מררי שהיו נושאין קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו שהם כלי הנחשת והעצים, ואמר בהן תנופה סתם ולא הזכיר לפני ה׳, ולא לה׳ שהרי מעלותיהם חלוקים זו מזו. ומצינו בסוף הפרשה שהזכיר על כלל הלוים וינף אהרן אותם תנופה לפני ה׳ כדי ללמדך שכולן זכאין וחביבין לפניו. ומה שאמר נתונים נתונים המה לי, באורו נתונים לעבודת משא נתונים לשיר, או יאמר על שנתנו נפשם על מעשה העגל נתונים המה לי, ומזה תרגום אונקלוס מסירין יהיבין.

יט **ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש.** כי הלוים ימנעום מלהכנס ולבא במחיצתם. ותמצא בפסוק זה חמשה פעמים ישראל כי הזכירם כמה פעמים במקום אחד דרך חבה ומעלה וכבוד, כאדם המזכיר בנו תמיד על כל דבור ודבור. ורז״ל משלו משל בזה לתינוק שהלך לבית הספר ובא אביו לשאול עליו, אכל ברי שתה ברי דמך ברי אזל ברי לבי ספרא אתא ברי מבי ספרא מזכירו על כל דבור ודבור דרך חבה. וכן ענין המשכן שהוא נזכר בתורה חמשה פעמים, והכל דרך חבה וכבוד. וטעם חמשה בישראל ובמשכן, כנגד חמשה חומשי תורה שהוא קיום העולם שנברא בה״א, שנאמר (בראשית ב) בהבראם, בה׳ בראם, כי לא היתה ראויה להנתן כי אם לישראל ואין ישראל מתקיימין אלא בשביל התורה, וידוע במשכן כי הוא וכליו דוגמא אל העוה״ז שנברא בה״א.

כ **ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים.** משה רבינו ע״ה היה מעמיד את הלוים, הוא שכתוב והעמדת את הלוים לפני אהרן ולפני בניו, ואהרן היה מניף אותם, הוא שכתוב והניף אהרן את הלוים תנופה לפני ה׳, והתנופה הזאת היא שהיה אהרן לוקח לכל אחד ואחד מן הלוים ומגביהו מן הקרקע מעט והיה מניף אותו, ובזה נתפרסם אהרן בגבורה גדולה וכח עצום שיניף את הלוים שהיו כ״ב אלף ביום אחד הוא לבדו, או היה זה בדרך נס, בהיות אהרן איש הרחמים כלול מן החסד והגבורה כי כן דוגמתו, וזהו שכתוב (מלאכי ב) בשלום ובמישור הלך אתי, ולפיכך בחר בצורת שור שכתוב בו (יחזקאל א) ופני שור מהשמאל, והיה מכפר על עונותיהם של ישראל הנעשים מצד צפון. וישראל היו סומכין ידיהם על הלוים הוא שכתוב וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים. והנה היה לכולם מעשה נס בדבר.

כד **זאת אשר ללוים.** ע״ד הפשט זאת הקצבה.

וע״ד המדרש זאת אשר ללוים אין זאת אלא תורה שנאמר (דברים ד) וזאת התורה, והלוים היו מורי התורה כענין שכתוב (שם לג) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל.

וע״ד הקבלה זאת אשר ללוים כמו (תהילים קי״ח:כ״ג) מאת ה׳ היתה זאת, והיא הברית שנאמר (בראשית י״ז:י׳) זאת בריתי, ובשבט לוי כתיב (דברים ל״ג:ט׳) ובריתך ינצורו, ובפקודי הלוים נאמר (במדבר ג׳:ל״ט) על פי ה׳ כי זאת היא מדתם.

מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבא לצבא צבא בעבודת אהל מועד. ולמעלה בסדר נשא (שם ד) אמר ומבן שלשים שנה.

וע״ד הפשט מבן שלשים לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל, וזהו שהזכיר כאן לצבא צבא, כלומר להמנות עם צבא העובדים במשמרותם עם הזקנים.

וע״ד מדרש רז״ל, מבן חמש ועשרים ללמדם הלכות עבודה חמש שנים, ומבן שלשים לעבודה מכאן למדו כל תלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה.

פרק ט

ה **ויעשו את הפסח בראשון.** כתב הרמב״ן ז״ל, על דעת רז״ל לא עשו ישראל פסח במדבר אלא בשנה זו בלבד, שלא היו יכולין לעשותו לפי שנולדו להם בנים ועבדים ולא יכלו למול אותם מן הטעם שהזכירו שהיה להם לסכנה כמו שמפורש ביבמות, אבל בספרי אמרו ויעשו את הפסח בראשון בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד וכן הוא אומר (עמוס ה׳:כ״ה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה, דרשו כן מן הכתוב הזה שאמר ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר במדבר סיני, כי הוא מקרא יתר, כי די במה שאמר ויעשו את הפסח ככל אשר צוה, אבל הזכיר היום והמדבר לרמז שלא עשו אותו במדבר רק ביום הזה, וזה גנותם, עד כאן. ונכתבה כאן פרשת הפסח לפי שחנוכת המזבח היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים, ולפי שכתוב במצות הפסח (שמות י״ב:כ״ה) והיה כי תבאו אל הארץ, (שם יג) והיה כי יביאך, צוה עתה שהם חייבין בו גם במדבר.

ח **עמדו ואשמעה מה יצוה ה׳ לכם.** פירוש רש״י ז״ל המתינו לי פתח אהל מועד ואשיב לכם מענה, אשרי ילוד אשה שכך מובטח לו. ונראה שהיה ראוי לומר מה ידבר ה׳ אלי, ומפני ענותנותו לא אמר כן. ומה שאמר ואשמעה בתוספת ה״א, יתכן שירמוז להּ״א אחרונה שבשם, הוא הקול הנאמר בו (שמות ט״ו:כ״ו) אם שמוע תשמע בקול ה׳ אלהיך שתעשה הישר בעיני ה׳, וכן אמר בכאן כי מן הה״א ישמע מה יצוה ה׳. ואונקלוס ירמוז לזה, שאמר מה דאתפקד מן קדם ה׳, אמר זה כנגד השגתן של ישראל.

ומה שנתעלם ממנו דין זה ולא נחשב לו לעונש כשם שנחשב בפרשת בנות צלפחד שכתוב בסדר פנחס (במדבר כ״ז:ה׳-ו׳) ויקרב משה את משפטן לפני ה׳, ואמרו שנתעלם ממנו דין בנות צלפחד בשביל שנטל עטרה לעצמו שנאמר (דברים א׳:י״ז) והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי וגו׳, הענין הוא מפני שירושת הבת במקום שאין בן הוא דבר תלוי בסברא שראוי להקדים אותה לשאר יורשי האב, ואף אותן האומות שאין להם תורה מורין כן בדבר ומוציאים משכלם שיוצאי ירכו של אדם קודמין ליורשו אם בן אם בת, וכיון שנתעלם ענין זה ממנו חשבוהו לעונש, אבל דין הפסח בדחיית הטמאים מניסן לאייר דבר שצריך קבלה הוא ואינו תלוי בסברא שנחליף חדש זה בחדש זה, ולכך לא חשבוהו לעונש. ורז״ל דרשו מגזירה שוה דקריבה קריבה.

י **או בדרך רחוקה.** נקוד על רחוקה לומר לך שאינו רחוקה ודאי אלא שהיה עומד חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה.

פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם י״ט ואין אסור חמץ אלא עמו באכילתו, כן פירש רש״י ז״ל.

וכבר בארתי אסור חמץ בפסח ע״ד הקבלה כי הוא כדי שלא יטעה האדם ויאמר כי במדת הדין בלבד היתה ההוצאה ולא בשם המיוחד ויהיה זה מקצץ בנטיעות, אבל בפסח שני שהוא חוץ לזמנו אפשר להיות מצה וחמץ עמו בבית ולא היה בזה קצוץ כי בשניהם נגאלו.

והרמב״ן ז״ל כתב יתכן שטעם הנקודה שהיא רחוקה לו בעשית הפסח, לא רחוקה ממש, ולכך חזר ואמר ובדרך לא היה ולא הזכיר רחוקה.

יח **על פי ה׳ יסעו בני ישראל ועל פי ה׳ יחנו.** היה הכתוב ראוי לומר על פי ה׳ יסעו בני ישראל ויחנו, לא שיאמר על פי ה׳ יחנו, אבל ממה שידעת בפסוק (שמות יג) וה׳ הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ולילה בעמוד אש, באור הכתוב על פי ה׳ יסעו זו מדת הדין, וזהו לשון יסעו כי הנסיעה למלחמה היתה, ועל פי ה׳ יחנו זו מדת רחמים, וזהו לשון יחנו כי כל חניה היא מנוחה. וכן כתוב ויהי בנסוע הארון, קומה ה׳, שהוא מדת הדין ולכך אמר קומה בה״א ולא אמר קום ה׳. ועוד אמר וינוסו משנאיך מפניך. ובנחה יאמר שובה ה׳, מלשון (ישעיה ל) בשובה ונחת שכל זמן שישראל נאספים אלפים ורבבות לאגודה אחת מדת רחמים עמהם. ושתי מדות אלו הם כלולות זו בזו, ועליהן אמר הנביא (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר, ועמהם היו נצולים ואויביהם נגפים, תחלה במצרים הוא שכתוב (הושע יג) ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים, וכתיב בגאולת מצרים (שמות יג) כי ביד חזקה הוציאנו ה׳ ממצרים, ובתפלתו של משה (שם לב) אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה, ואח״כ ממצרים לים סוף הוא שכתוב (שם טו) זה אלי ואנוהו, וכן (שם) ימינך ה׳ נאדרי בכח ימינך ה׳ תרעץ אויב, ומים סוף לסיני הוא שכתוב במתן תורה (דברים ה) הן הראנו ה׳ אלהינו את כבודו ואת גדלו, ומסיני למשכן הוא שכתוב (שמות מ) ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה׳ וגו׳, וכתיב (שם) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה׳ וגו׳, ואחר כך לביהמ״ק שנקרא (ישעיה סד) בית קדשנו ותפארתנו. וכן לעתיד כתיב (שם ס) קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה׳, והבן כל זה. ואל תתמה באמרו פי ה׳ שהוא מדת רחמים בכאן, כי כיון שהמדות כלולות זו בזו הלא כל אחת פי ה׳ זו לזו, והבן זה.

יט **ובהאריך הענן.** ובאר לך הכתוב מעלתן של ישראל בהנהגתם על פי הענן, כי היו במדבר מקומות חלוקין נוחין ושאינן נוחין, והעד בזה מרה ואילים, יש מקומות נוחין שירצו לעכב שם ומיד בהעלות הענן היו נוסעים ויש שאינן נוחין וירצו לנסוע משם אבל בהאריך הענן יצטרכו להתעכב ולא יסעו, סוף דבר לא היו הולכין אחר רצון עצמן אלא אחר רצון השם יתעלה וכפי הנהגת הענן. ועוד יבאר לך הכתוב חסד הש״י עמהם שכל נסיעותם וחנייתם במדבר לא היה אלא בבקר, הוא שאמר או יומם ולילה, והיה לו לומר או לילה ויום כי כן סדר בראשית, אבל אלו אמר כן היה במשמע כי תחלת

נסיעתם היתה בלילה, ומעולם לא אירע זה שהיה הענן שוכן בלילה ויום אחריו כי תהיה נסיעתם בלילה, ולא רצה הקב״ה להטריחם להיות תחלת נסיעתם וחנייתם לעולם בלילה אלא ביום.

פרק י

ב עשה לך שתי חצוצרות כסף. ע״ד הפשט היו חצוצרות הללו של כסף והיו מקשה, ולשני דברים היו משמשים, האחד להקהיל העם או הנשיאים, והשני לנסיעה, הוא שכתוב והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות. כשהיו תוקעין בשתיהן היה סימן להקהיל העם וכשהיו תוקעין בחצוצרת אחת בלבד היה סימן להקהיל הנשיאים הוא שכתוב ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים, לפי שהם המיוחדים שבעם לפיכך היו תוקעין באחת והיה סימן להם, וזה וזה בתקיעה שהיא פשוטה, ופשוטה רמז למדת רחמים, כי ימינו פשוטה לקבל שבים, אבל למסע את המחנות היו תוקעין בתרועה שנאמר תרועה יתקעו למסעיהם, לפי שהנסיעה סימן למלחמה, שהרי מחנות ישראל לקראת שבעה עממין היו הולכים להלחם בהם ולכבוש את הארץ, ולכך היו מריעין בתחלת נסיעתן כי התרועה רמז למדת הדין והיא המנצחת במלחמה, ומפני זה יזכיר הכתוב במסעות (במדבר ט׳:כ״ג) על פי ה׳ ביד משה, וזהו שכתוב (שם י) וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם, והזכיר משה וינוסו משנאיך מפניך כלומר ממדת הדין. וכן היה סדר הענין במסעות, היו תוקעין לכל רוח ורוח מארבע רוחות העולם, כי ארבע מחנות של ארבע דגלים היו עומדים לארבע רוחות העולם, והוא שכתוב ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החונים קדמה ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החונים תימנה, והרי לך מחנות המזרח ומחנות דרום. תרועה יתקעו למסעיהם, למסעות הנשארים, כלומר שיתקעו תרועה שלישית למסע מחנות המערב ותרועה רביעית למסע מחנות הצפון, כי לכל דגל מסע בפני עצמו כמו שמפרש הכתוב והולך ונסע דגל פלוני וכן כלן.

וע״ד המדרש עשה לך שתי חצוצרות כסף, זהו שאמר הכתוב (תהילים כ״ד:ט׳) שאו שערים ראשיכם, שהיו הפתחים שפלים ואמר והנשאו פתחי עולם וגו׳, אמרו לו השערים מי זה מלך הכבוד, השיב שלמה ע״ה ה׳ עזוז וגבור, חזר ואמר ושאו פתחי עולם וגו׳, אמרו לו מי הוא זה מלך הכבוד, השיב ואמר ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה, שאלמלא שאמר להם ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד בקשו השערים ליפול עליו ולהריץ את גלגלתו, וכיון שהשיב להן כך מיד נפתחו השערים, וכיון שחלקו כבוד להקב״ה אמר להם הקב״ה חייכם כשאחריב את ביתי אין בריה שולטת בכם, תדע שכל כלי ביהמ״ק גלו לבבל שנאמר (דניאל א׳:ב׳) ויתן ה׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים, אבל שערי ביהמ״ק נגנזו במקומן שנאמר (איכה ב׳:ט׳) טבעו בארץ שעריה. ונקרא הקב״ה מלך הכבוד לפי שהוא חולק מכבודו ליראיו, כיצד, הוא נקרא אלהים ובמשה כתיב (שמות ז׳:א׳) ראה נתתיך אלהים לפרעה, הוא מחיה מתים ובאליהו כתיב (מלכים א י״ז:כ״ג) ראי חי בנך, נקרא מלך דכתיב (תהילים מ״ז:ו׳) עלה אלהים בתרועה וגו׳. ובמשה כתיב (דברים ל״ג:ה׳) ויהי בישרון מלך, מה המלך כשהוא יוצא תוקעין לפניו אף אתה עשה לך שתי חצוצרות כסף, שבשעה שתהא מכניס את ישראל יהיו תוקעין בהם והם מתכנסין שנאמר ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד.

עשה לך, לך אתה עושה ואין אחר משתמש בהן, תדע שאפילו יהושע תלמידו לא נשתמש בחצוצרות אלא בשופרות כשבא להלחם ביריחו שהיא תחלת כבושה של ארץ ישראל מה כתיב שם (יהושע ו׳:כ׳) וירע העם ויתקעו בשופרות, ולא עוד אלא אפילו משה עצמו בחייו נגנזו, שכן הוא אומר בשעת פטירתו (דברים ל״א:כ״ח) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם, והיכן היו החצוצרות שהוא אומר להם הקהילו ולא אמר תקעו בחצוצרות ויתכנסו, אלא שנגנזו, לקיים מה שנאמר (קהלת ח׳:ח׳) אין שלטון ביום המות. ובדוד המלך כתיב (דברי הימים ב כ״ט:כ״ו) ויעמדו הלוים בכלי דוד וגו׳ והשיר משורר וחצוצרות מחצצרים, אבל דוד עצמו משתמש בכנור שנאמר (תהילים נ״ז:ט׳) עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר, כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ומנגן מאליו, מיד היה דוד המלך ע״ה עומד וכל התלמידים שהיו עוסקין בתורה ומנדדין שינה מעיניהם עד עמוד עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר, במלכותו, וצוה הקב״ה בזה לכבוד משה, כי כן תכסיס המלך שתוקעין לפניו בשופר כי כן יצוה לאסוף חיילותיו, ובעבור שעלתה השגתו להתנבא בשם הגדול מדת רחמים לכך צוה אותן לעשותן של כסף ולא הוכשרו לעשותן משאר מיני מתכות שכן אמרו במסכת מנחות החצוצרות היו באים מן העשת של כסף, עשאוה מגרוטאות של כסף כשרה, משאר מיני מתכות פסולה. ובעבור שנתיחד לו דבור הרחמים פנים אל פנים מראה בתוך מראה לכך היו שתים והיו מקשה, וזהו סוד אמרו ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה, התקיעה בשתיהן שהיו סימן להקהיל כל ישראל ירמוז לדבור הרחמים מתוך האש לכל ישראל, וזהו שכתוב (דברים ד׳:ט״ו) ביום דבר ה׳ אליכם בחרב מתוך האש, והתקיעה באחת שהיה סימן לנשיאים המיוחדים בעם ירמוז למשה המיוחד על כולן שהיה שומע מתוך התקיעה, הוא קול השם המיוחד, והוא לבדו המשיגו והמתבונן בו, והתרועה במסע המחנות הנוסעים למלחמה תרמוז להשגתם של ישראל שהיא התרועה, ולפי שלא עלה שום נביא למדרגה זו בנבואה לשמוע מן השם המיוחד אלא הוא לבדו לכך צוהו שלא ישתמש בחצוצרות אלא הוא לבדו לא זולתו, הוא שכתוב

עשה לך ודרשו רז״ל לך אתה עושה ואין אחר משתמש בהן, והוסיף עוד ואמר והיו לך כלומר והיו המדות לך לבדך ולא לאחר זולתך, ומרוב קדושות החצוצרות ובהיותם כלי שההשגות נרמזו בו היו טעונין גניזה ונגנזו בחייו של משה.

ואל תתמה בהיותן שתיהן של כסף, כי כיון שהיו מקשה אי אפשר לעשותן אלא של כסף וכענין הכרובים שהיו זהב ומקשה כי הרחמים הוא מכריעו וכלול מן הדין, וכן בכאן בחצוצרות מדת הדין רפה היא וכלולה מן הרחמים, ומטעם זה לא נשתמש בחצוצרות אפילו יהושע תלמידו שלא עלתה השגתו בכך, אמנם נשתמש בשופר להודיע בו להיות מדת הדין מתוחה כנגד האויבים כי היא מדתו, וגם היא מדתו של דוד שנתמש בכנור, והיא התכלת הצבוע מדם חלזון שהוא הדג המצוי בים כנרת שלכך נקראת מדה זו כנור דוד שהיה מנגן מאליו, נמצאת למד שכל אחד ואחד נשתמש בכלי הראוי לו לפי השגתו ונבואתו ומדתו שהוא שואב ממנה, וזה מבואר.

כט **ויאמר משה לחובב.** כתב הרמב״ן ז״ל שחובב הוא יתרו, שקראו לו שם חדש כשחזר לתורת ישראל, כי כן דרך כל מתגייר כי לעבדיו יקרא שם אחר, והוא אבי צפורה, ורעואל היה זקנה, ואמר הכתוב (שמות ב׳:י״ח) אל רעואל אביהן, כאשר אמר יעקב (בראשית ל״ב:י׳) אלהי אבי אברהם, ואמר הכתוב על בלשאצר שהוא בן נבוכדנצר, והוא בן בנו. אבל דרשו רז״ל שבעה שמות יש לו ליתרו. ומה שאמר לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך, משה חלה פניו ללכת עמהם ואמר לו סתם והיטבנו לך, והוא חשב שיתנו לו מן השלל כסף וזהב ובגדים וצאן ובקר ולא תהיה לו נחלה בתוכם, ועל כן לא היה חפץ, והשיב כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך כי שם לי נחלה ונכסים וכבוד, אז אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו, כי מדעתך המדבר תהיה לנו לעינים בכבוש הארצות ותורנו הדרך אשר נעלה בה ומכל הטוב אשר ייטיב השם לנו נטיב לך, רמז לתת לו אחוזה וארץ טובה בשכרו על טרחו ועזרתו כאשר יעזרם בכבוש הארץ. ועל דעתי כי נתרצה אליו ועשה כן, עד כאן לשונו ז״ל.

לא **והיית לנו לעינים.** להורות לנו הדרך, וי״ל כיון שישראל היו נוסעים על פי הענן והוא המורה להם הדרך מה צורך היה להם ביתרו, אבל משה אמר כן כדי לחזק לב קטני אמנה שהיו ביניהם אשר לבם היה יותר מתנחם ומתחזק במנהיג בשר ודם.

או יאמר והיית לנו לעינים, לעדות בפני האומות ממה שראית בעיניך האותות והמופתים הגדולים ויראו ויקחו מוסר ויכנסו תחת כנפי השכינה, וזה דעת אונקלוס ע״ה שתרגם וגבורן דאתעבידא לנא חזיתא בעינך.

ובמדרש והיית לנו לעינים, כל דבר המתעלם מעינינו תהא מאיר עינינו. דבר אחר תהא חביב עלינו כגלגל עינינו, שנאמר (דברים י׳:י״ט) ואהבתם את הגר.

לג **ויסעו מהר ה׳.** נסעו ישראל מהר סיני והענן לפניהם, והארון היה הולך אחרי הענן, ולא שכן הענן בשום מקום עד היום השלישי בערב כי היה מבקש להם מקום טוב לחנותם, וזהו שאמר לתור להם מנוחה, ודרשו רז״ל מהר ה׳ מאחרי ה׳, כלומר שהתאוו תאוה, וזה היה כ״ב באייר, שהרי בעשרים לחדש השני נעלה הענן, ויום ראשון של שלשת ימים שהזכיר כאן דרך שלשת ימים הוא יום עשרים עצמו וא״כ בכ״ב באייר התאוו תאוה ואכלו בשר עד כ״ב בסיון, ומה שהוצרכו לדרוש כן לפי שהשגיחו שלא נמצא בתורה אלא הר האלהים (שמות כ״ד:י״ג-י״ד) ויעל משה אל הר האלהים וכן (שם ו׳) אל הר האלהים חורבה, וכן נמצא במסורת שאין בתורה אלא שנים (בראשית כ״ב:י״ד) בהר ה׳ יראה, ויסעו מהר ה׳, וכיון ששנה הלשון ואמר מהר ה׳ הוצרכו לדרוש שנסעו מאחרי ה׳:

לה **ויהי בנסוע הארון.** הפסיק כאן בשני פסוקים אלה והיה ראוי להדביק ויהי העם כמתאוננים עם בנסעם מן המחנה מפני שישראל אחר שנסעו מהר סיני שהיה קרוב לישוב ונתרחקו ממנו ובאו עתה בתוך המדבר הגדול והנורא דרך שלשת ימים היו מצטערים מאד ומתאוננים על פחד הדרך כי אמרו איך נוכל לסבול הצער והענוי, וא״כ כיון שהכל ספור אחד וענין אחד לא היה ראוי שיפסיק ביניהם בפרשת ויהי בנסוע.

וע״ד הפשט ענין ההפסק לפי דעתי הוא זה, ידוע כי חלקי עולם השפל הם שלשה חלקים ואלו הן, ים מדבר וישוב. וכן דרשו רז״ל העולם שלישו ים שלישו מדבר שלישו ישוב, והנה ישראל כשנכנסו לארץ עברו על שלשה חלקים אלו, ונתבאר להם חדוש העולם במופת באותן הנפלאות הגדולות והנוראות אשר ראו בעיניהם, והנסים המפורסמים הנעשים להם בכל חלק וחלק נסי הים ונסי המדבר ונסי כבוש ארצות שבעה עממין, כי היו נסים נגלים לעיני השמש, ומפני שהולכי מדברות כי יראו ההרים הגבוהים והצורים החזקים השרשיים שהם יסודות הארץ תתאמת מהם לבעלי הטבע אמונת קדמות העולם, ועל כן חייבה חכמת התורה להפסיק פרשה זו בענין הארון שבו לוחות העדות, והוצרך משה להזכיר ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך כדי לבטל דעת האמונה ההיא הנפסדת, כי התורה המונחת בארון עם נפיצת אויביהם של ישראל הוא המעיד על חדוש העולם, ועל כן נעשו נסים לישראל גדולים ונפלאים במדבר משנים הטבע כדי לקבוע בלבבות אמונת החדוש ולהעיד עליו מתוך המקום שהוא מחייב אמונת הקדמות אצל המאמינים אותו. ומזה תקנו לנו ואמרו במשנה על ההרים ועל הגבעות ועל המדברות אומר ברוך עושה בראשית, לבאר כי אע״פ שנראה לבני אדם שהוייתם

נצחית ואין בריאתם מחודשת, הכל נברא מבראשית יש מאין, והמברך כן הוא מעיד על חדוש העולם.

וע״ד מדרש רז״ל בפרק כל כתבי הקדש, פרשה זו עשה בה הקב״ה סמנין מלמעלה ומלמטה לומר שאין זה מקומה, רבי אומר לא מן השם הוא זה אלא שספר חשוב הוא בפני עצמו, מאן הוא דפליג עליה דרבי, רשב״ג הוא, דתניא רשב״ג אומר עתידה פרשה זו שתעקר ממקומה, ולמה כתובה כאן להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שניה, פורענות ראשונה ויסעו מהר ה׳, אותו היום סרו מאחרי ה׳, פורענות שניה ויהי העם כמתאוננים, עד כאן.

ושלש דעות בדבר, דעת תנא קמא שהיתה ראויה פרשה זו להכתב בדגלים בפרשת במדבר סיני שכתוב שם (במדבר ב׳:ט״ז-י״ז) ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות כי באהל מועד היה הארון ושם היה ראוי לכתוב ויהי בנסוע הארון, ועל כן עשה לה הקב״ה סימנין כדי להבדילה בין הסמוכות לה בתחלה ובסוף וכדי ללמדנו שנכתבה שלא במקומה. ואם תמנה הפרשיות שיש מן ויהי בנסוע הארון עד ונסע אהל מועד תמצאם חמשים, ולכך היו הסמנין מנוני״ן ללמדך שפרשה זו פונה לסוף חמשים פרשיות שהוא מקומה.

ודעת רבי שהפרשה הזאת נכתבה במקומה, שהרי בענין המסעות נכתבה, וכבר הזכיר למעלה בתחלת הפרשה ויהי בחדש השני בעשרים לחדש נעלה הענן ואמר ויסעו בני ישראל, ומונה והולך מסעות הדגלים ועל כן אמר לא מן השם הוא זה, כלומר שאין זה טעם הדבר שהסמנים היו לפי שאין כאן מקומה, אלא שהוא ספר חשוב בפני עצמו, ועל כן היו הסמנין להבדילה מן הפרשיות הסמוכות לה למעלה ומטה, וכוון בזה לומר שהתורה שהיא חמשה חומשי תורה נחלקת לשבעה ספרים, וספר וידבר נחלק לשלשה ספרים ואמרו בגמרא כמאן אזלא הא דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן (משלי ט׳:א׳) חצבה עמודיה שבעה, אלו שבעה ספרי תורה, כמאן כרבי ומאן האי דפליג עליה, רשב״ג הוא, ודעת רשב״ג שהוא מקומה, אבל עתידה שתעקר ממקומה לימות המשיח שיהיו כל הפורעניות בטלים ויצר הרע בטל, ומה שנכתבה כאן להפסיק בין פורענות לפורענות.

וע״ד הקבלה ויהי בנסוע הארון, פרשה זו רומזת על כל ימי עולם כי נרשמו בה שבעת אלפים כמו בפסוק ראשון, ודרשו רז״ל שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חריב. והענין הזה רוצה לרמוז אותו במקום המדבר שהוא מקום החורב והשממון, וכיון שהתורה כלה בנויה ומיוסדת על חדוש העולם יש להבין שיש לו סוף, כי כל דבר שיש לו התחלה יש לו סוף בהכרח, וזהו שכתוב (ישעיהו מ״ד:ו׳) אני ראשון ואני אחרון, והכתוב הזה יורה כי העולם יש לו סוף, כי כשם שהיה הקב״ה ראשון לנבראים כלם כן עתיד שיהיה אחרון לכלם, ואילו ישאר בעולם שום נברא לא יהיה הוא אחרון, ודוד ע״ה באר זה ואמר (תהילים ק״ב:כ״ו-כ״ז) לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים עמה יאבדו ואתה תעמוד וכלם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלופו. ואות אלף הששי רשומה במלת אלפי לרמוז שיתא אלפי, והשביעית נחתמה במלת ישראל ופירוש ישראל בכאן הסרת הכחות כי הפסק המשכתם באותו זמן הוא האלף השביעי שעליו אמרו וחד חריב, וכן מצינו הכתוב (הושע ט׳:י״ב) בשורי מהם, בשי״ן במקום סמ״ך, והוא מלשון הסרה ובטול, ובעבור כי מלת ישראל כוללת דבר והפכו ואפשר שתתפרש על שתי לשונות, אפשר לומר כי כשם שמורה על החורבן כן תורה על הבריאה שלאחר החורבן כי הוא כולל שררת הכחות, ורמז לך כי אחר חורבן האלף השביעי ואחר בטול הכחות והסרתם תחזור השררה ותתחדש בעולם כשהיה, וזהו סוד הכתוב (תהילים כ״ד:ב׳) ועל נהרות יכוננה, ולא אמר כוננה כמו שאמר יסדה, כי דבר על החורבן מתחלת המזמור שישוב הכל לסבה ראשונה, ודבר ג״כ על החדוש. ומזה תמצא במזמור שיר ליום השבת שהזכיר שם (שם צב) צדיק כתמר יפרח, רמז להויה של אחר השבת, והוא סוד חתימת פרשת ויכלו במילת לעשות לרמוז מעשה אחר השבת, וכבר הזכרתי שם, וזהו (שם עב) יפרח בימיו צדיק, בכל שמטה ושמטה, ורב שלום עד בלי ירח, באורו שילך הענין כן עד היובל הגדול שיתבטלו כל כחות העולם, והשמש והירח בכללם, ויחזור העולם לתהו ובהו. והכתוב שאמר (בראשית ח׳:כ״ב) עוד כל ימי הארץ, יורה שיש לארץ זמן קצוב והיא עולמו של יובל, ולכך הזכיר שלמה ע״ה (קהלת א׳:ד׳) והארץ לעולם עומדת, הוא עולמו של יובל, כי אין הדבר אל לא תכלית. וכן דעת דוד אביו ע״ה ממה שכתוב (תהילים ק״ב:כ״ו-כ״ז) לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד, ומה שאמר (שם קמח) הללו את ה׳ מן השמים הללוהו במרומים, כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם, ואמר עוד (שם קד) יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד, אין ענינו שיגזור בהם נצחיות אלא מצד תוקף בריאתם וחוזק חמרם התקיף אמר כן שהן ראוים לעמוד לעולם ושלא יתמוטטו כלל עד שיגזור בבטולם מי שבראם, ומפני שלא תבין כי הסדור והנהוג הזה של שמטות העולם ילך אל לא תכלית, לכך הפרשה מסוימת בנוני״ן בתחלה ובסוף לבאר כי ילך עד היובל הגדול שהוא אלף דור והיה העולם בטל ויחזור לתהו ובהו. ומה שבאה הנו״ן הפוכה כי כשם שמכתב האות בתיקונו כראוי מורה על קיום דבר כך הפוך האות ובטולו מסדורו הראוי מורה על בטול דבר וחרבנו, ועל כן הנו״ן הפוכה. ואמר הכתוב (איוב ט׳:ה׳) המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו, וכתיב (תהילים מ״ו:ג׳) על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים, ביובל הגדול, שיתמוטטו ההרים והשמים והארץ יחזרו אל יסודם. וכדי לחזק הענין היו הנוני״ן שתים, ומפני שעתידין השמים והארץ שיתחדשו אחר היובל יתכן לומר כי על כן היו שתי נוני״ן. והזכיר לשון ויהי אחר כל נו״ן ונו״ן, להורות על ההויה אחר כל יובל ויובל. וזה סוד הנו״ן שחסר נעים זמירות מן המזמור הנקרא (שם קמה) תהלה לדוד לפי שאות נו״ן תורה על נפילה, וביובל הוא עתיד ליפול ויחזור לתהו ובהו, וכדי לבאר שעתיד להתחדש אחר היובל רמז הנו״ן אחר כך שאמר

סומך ה׳ לכל הנופלים, הזכיר זקיפה אחר הנפילה כשם שהזכיר כאן הויה אחר הנוני״ן. וכדי להעיר הלבבות על הענין הזה באו בתורתנו הצרופה מצות השמטה והיובל שהם מן המצות המקובלות. ויען יהיה הענין קבוע בלבך נטוע בשכלך אוכיח לך מה הסבה בחורבן העולם ובחדושו בשמטות, ומה הסבה גם כן בבטול המציאות ובחדושו ביובלים. ידוע כי ששת ספירות פעלו בששת ימי בראשית כל ספירה וספירה ביומה, כגון שתאמר יום ראשון הבינה ויום שני החסד ויום שלישי הגבורה וכן כלן, עד שנכנס יום שביעי והוא היסוד ופעל פעולתו, ומה היתה פעולתו, העונג והמנוחה, כי היתה מנוחה לעצמו ומנוחה לכל הששה, כי בשביתתו שבתו כלן ושביתתו ומנוחתו היא פעולתו, וזהו (שמות כ׳:י״א) כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי, כי עשה שש ספירות והשלים מלאכתו בהם והיתה המנוחה ביום שביעי שהוא יסוד. וכן הענין בששת אלפים כי חזר חלילה והתחיל לפעול באלף ראשון בבינה ובשני בחסד ובשלישי בגבורה וכן כלן, עד שיכנס האלף השביעי שהוא יסוד, ולכך הוא שבת ומנוחה, ויהיה העולם חרב בהכרח לפי שפעלו כל ספירה וספירה אלף שלה, הנה ההמשכה פוסקת מהתחתונים בהיות כלן חוזרין ומתעלין למעלה לקבל מן הבינה, ומאחר שהתפארת והכבוד שהם מנהיגי חמה ולבנה מתעלין למעלה על כל פנים יתחייב שתפסק ההמשכה, וזהו החרבן שיהיה העולם חרב, אבל לא יהיה תהו ובהו כי עתידין הן שיחזרו כבתחילה וישפיע למטה מה שקבלו למעלה ואז יתחדש העולם, וכן יהיה הענין משבעה לשבעה עד היובל הגדול, וכשיגיע היובל הגדול יחזרו כל העשר לשרשם שהוא אין סוף. וזהו סבה שיהיה העולם בהכרח תהו ובהו ונגולו כספר השמים וכל צבאם יבול, וכן הארץ כבגד תבלה, כי התפארת והכבוד שכנגדם חמה ולבנה והשמים והארץ נבלעו אל הקדש וחזרו ליסודם. והענין הזה מבואר לדוד המלך במזמור (תהילים כ״ד:א׳) לה׳ הארץ ומלואה, כי שם הזכיר חזרת העליונים והתחתונים אל יסודם הראשון והתחיל בהתחתונים וסיים בעליונים, הוא שאמר בסוף על הסתלקות המדות מהמשכתם למטה ועל התעלותם וחזרתם לאין סוף אמר (שם) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם, והמשכיל יבין הפסוקים ההם כי איני רשאי להרחיב בהם באור. וא״כ יתחייב שיהיה כל המציאות כולו בטל ונעדר ואחר היובל יתחדש המציאות כלו כי יחזרו העשר כבתחילה להתגלות מאין סוף ותחזור ההמשכה בעליונים ובשפלים מימי קדם, וכן מיובל ליובל עד י״ח אלף יובלין, כי כל ספירה וספירה תפעול אלף יובלין, וזהו כנגד עשר ספירות למעלה ועשר ספירות למטה, ומפני שלא תבין שילכו היובלין הללו אל לא תכלית ולאין סוף לכך הזכיר שובה ה׳ רבבות, להורות שעתיד הקב״ה לישב עולמו שתי רבבות שהם עשרים אלף יובלין, ואמר אלפי ישראל לבאר שמסיר שני אלפים מן הרבבות, וזהו (תהילים ס״ח:י״ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, אל תקרי שנאן אלא שאינן כלומר שהם אין ולכך אין להזכיר האלפים ועל כן הם י״ח אלף יובלין וזהו סוד הכתוב (יחזקאל מח) סביב י״ח אלף וכן בפרק קמא דעבודה זרה איבעית רוכב על כרוב קל וסגי ועובר בי״ח אלף עולמות שלו שמע מינה רכב אלהים רבותים וגו׳ אל תקרי שנאן אלא שאינן כן מלת ישרא״ל במקום הזה מלשון הסרה שתסיר שני אלפים משתי רבבות, שמענה ואתה דע לך. והנה זה מן הדברים הנמנעים שאין לנו להרהר בהן, והוא שאמרו מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור. והקב״ה ימחול לנו ויזכנו להמנות עם יראיו וחושבי שמו ויתן לנו מהלכים בין העומדים לפניו. ועוד יש טעם בנו״ן הפוכה, והוא כי מלת בנס״ע ירמוז למספר יעק״ב ועל שם שהאדם החקוק בחיות המרכבה מהפך את פניו לפניו ואחוריו לארבע רוחות העולם על כן באו הנוני״ן בהפוך בפרשה זו לפניה ולאחריה.

פרק יא

א **ויהי העם כמתאוננים.** מלשון (איכה ג׳:ל״ט) מה יתאונן אדם חי, כי היו כואבים ומצטערים בהכנסם עתה במדבר, והתאוננות זה היה רע באזני השם לפי שלא היו הולכים שמחים אלא מוכרחים ודואגים. ואמר כמתאוננים בכ״ף הדמיון להורות שהיו מגמגמין זה ולא היו מפרשין אותו מפני פחד משה כדי שלא ישמע, ולכך אמר וישמע ה׳ כלומר ולא משה.

ד **והאספסוף.** שנאספו אל ישראל ולא היו מישראל, והם ערב רב. ונכפלה המלה כמו מלת סחרחר, (תהלים לח) וכן (איכה א׳:ו׳) חמרמרו מעי.

ה **את הקשואים ואת האבטיחים.** היו מבזים המזון הנכבד שהיה להם במן, וכדי להוציא עליו דבה היו מביאין ראיה מהפירות הפחותים שהיו להם חנם, וידוע כי היו בארץ מצרים פירות לרוב וכענין שכתוב (בראשית י״ג:י׳) כגן ה׳ כארץ מצרים, אבל לא הזכירו מן הפירות החשובים כי מהחשובים לא היו נותנין להם. וכן מה שהזכיר הדגה, כי היו נותנין להם מהדגים הנבאשים שהיו להם ארבעה וחמשה ימים שנצודו, כי מהחשובים שהיו חיים שנצודו בו ביום לא היו נותנים להם, ועל כן לא אמר זכרנו את הדגים או שיאמר זכרנו את הדג כי בכל מקום שתמצא דגה הוא הדג הנבאש, ממה שכתוב (שמות ז׳:כ״א) והדגה אשר ביאור מתה ויבאש היאור, גם תמצא ביונה הנביא (יונה ב׳:א׳) וימן ה׳ דג גדול, הזכירו תחלה בשם דג וכאשר בלעו והשלים מנויו ומת קראו דגה, הוא שכתוב (שם) ויתפלל יונה אל ה׳ אלהיו ממעי הדגה, ומזה אמר (שם) מבטן שאול שועתי שמעת קולי, כי היושב בבטן מת הוא כיושב בשאול. ומה שאמר אח״כ (שם) ויאמר ה׳ לדג ויקא וגו׳, דג שני היה לפי שאין כבודו להיות בבטן המת, ולכך קבלו דג שני ובלעו ונצטוה להקיאו אל היבשה. וכלל הדבר כי היו קצים במתנה החשובה וכל עיקר כוונתם לא היתה אלא להטיל דופי במן ולהוציא עליו דבה, ועל כן

הזכיר בכל הפרשה העם שהוא לשון גנאי. והמקום הזה נקרא קברות התאוה, והוא תבערה שהזכיר, כי במקום ההוא בעצמו שהתאוננו ובערה בם האש שם התאוו תאוה, ומזה נסמכה פרשה זו לפרשת ותדבר מרים שהוציאה דבה על משה, ונסמכה לפרשת מרים ג״כ פרשת מרגלים שהיו מוציאי דבת הארץ.

ועוד יתכן לומר כי מה שהזכירו הפירות האלה יורה על רוע טבעם ועל חוזק תאותם, כי האספסוף גם מגדולי העם שנטו אחריהם ונמשכו אחר התאוות והענינים הגופניים, וזהו כפל הלשון לחזק הענין שאמר התאוו תאוה, כלומר המשיכו תאוה מהנפש המתאוה, והיתה מדת התאוה חזקה בהם בלכתם אחרי שרירות לבם בכל מיני התאות אשר לגוף, וכמו שאמר בסמוך בוכה למשפחותיו, ודרשו רז״ל על עסקי משפחותיו על העריות האסורות להן, ולא היו משגיחין בענינים שכליים של מעלה, זהו שאמר בלתי אל המן עינינו, כי לפי שהמן היה מיסוד אחד בלבד והיה עצם פשוט לא מורכב כשאר המזונות והיה מחדד השכל ומגיע את האדם לידיעת המושכלות, על כן היו מואסין ומבזין אותו ואומרים בלתי אל המן עינינו, כי זה היה הפך טבעם, ולחוזק תאותם ולחסרון שכלם היו חושבין המעלה הגדולה הזאת לחסרון, כי טבעם הרע היה מעור עיני שכלם בבקשת הענינים הגופניים, ומזה הזכירו שני חלקים מאכל המתגדלים בשתי היסודות הגופניים, והם המים והעפר אשר טבעם לרדת למטה, הוא שאמר זכרנו את הדגה את הקשואים וגו׳, הזכיר הדגים מיסוד המים והקשואים והאבטיחים וזולתם מיסוד העפר, ועל כן לא הזכיר פירות האילן לפי שיש בהם חלק מיסוד הרוח, אבל אלו שהם פירות האדמה ובהם יסוד העפר יותר חזק. ודרשו רז״ל במסכת יומא ריש פרק יוה״כ כי מה שהזכיר הפירות האלה לפי שהמן היה מתהפך לטעם כל שאר המינין, ולטעם אלו החמשה לא היה מתהפך לפי שטעם חמשה אלו קשה לעוברות ומניקות, משל למי שאומר לא תאכל האשה דבר פלוני מפני התינוק.

וכתב הרמב״ן ז״ל, מה שאמר בדגה חנם כי היו הדייגים מעבידים אותם למשוך הדגים מהמצודות והיו נותנין להם דגים חנם, כי כן מנהגם, עד כאן. אבל רז״ל אמרו במסכת יומא ריש פרק יוה״כ מאי חנם, מהפקרא מייתי להו, דאמר מר הקב״ה מזמין להם דגים בכדיהם, וכדאיתא במסכת סוטה.

ובמדרש אשר נאכל במצרים חנם, אם תבן לא היו נותנין להם חנם שנאמר (שמות ה׳:י״ח) ותבן לא ינתן לכם, דגים היו נותנין להם חנם, אלא מאי חנם, חנם מן המצות. והכוונה כי עתה מרו את דבר ה׳ וקצו בעבודתו ובאו לפרוק מעליהם עול מצותיו והיו מזכירים ישיבתם במצרים והם בני חורין מן המצות, וכענין שכתוב (דברים ד׳:ל״ד) גוי מקרב גוי, כי היו שוים למצריים, הולכים בחקותיהם ועובדי עבודת אלילים ומגדלי בלורית כמותם.

ח **שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו.** לשון שטו כמו (איוב) משוט בארץ, וזה יורה שלא היה יורד זה עם זה מקובץ במקום אחד רק מפוזר ומפורד. ומה שאמר ולקטו למדך שהיה ראוי לאכלו כך.

ודבר ידוע כי יש מזון ראוי בתקון אחד לא יצלח בתקון אחר, ולכך יגיד הכתוב מנפלאות המן כי היה ראוי בכל מיני התקון ללקטו ולאכלו כאשר הוא, גם לטחון אותו ברחים של יד גם לדוכו במדוכה של עץ ושל אבן גם לבשלו בקדרה, ובכל מיני התקון האלה היה טעמו טעם נכבד כטעם לשד השמן, והשבח הזה כנגד מה שאמר נפשנו יבשה הגיד כי לא תיבש נפש האוכלת אותו אבל ירוה וילחלח אותה, והיא נוטריקון לישת שמן דבש, כלומר לחלוח של שמן, כמו עיסה שנלושה בשמן וקטופה בדבש, והלמ״ד שרשית, וכן (תהילים ל״ב:ד׳) נהפך לשדי בחרבוני קיץ, כלומר שנהפך שמנו יבש, ומלת השמן שמן כמשמעו ויאמר כי טעם המן כטעם לשד שהוא לחלוח השומן שהוא חשוב מכל השמן ולמעלה ממנו.

ובפסוק זה במלות **העם ולקטו וטחנו ברחים או** תמצא בו התעוררות ורמז כשתקח אות אחת מכל תיבה, והפסוק מסיים **השמן** בנו״ן (והוא מטטרון), וזהו לשון ממטיר שהזכיר במן, ומה שהתחיל במלת שטו מלשון משוטט וזה מבואר. ותמצא פסוק כיוצא בו בענין יפתח כששלח למלך בני עמון (שופטים י״א:כ״ז) ואנכי לא חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי ישפוט ה׳ השופט היום בין בני ישראל ובין בני עמון. והרמז מתחיל מן מ״ם של היום ממטה למעלה וכשתבקש הנו״ן תמצאנה בסוף פסוק, כי הוא מסיים בנו״ן, וזה מבואר.

טו **ואם ככה את עשה לי.** מלת את כנוי למדת הדין, וכן הזכיר ויחר אף ה׳ מאד, והוא כמו (דברים ה׳:כ״ד) ואת תדבר אלינו, וכן (יחזקאל כ״ח:י״ד) את כרוב ממשח הסוכך, שהוא כנוי אל הכרוב השני הנקרא כבוד כי שני הכרובים הם כבוד ותפארת, וכמו שבארתי בסדר ויקחו לי תרומה. כי בספר תורה שאינו מנוקד יוכל האדם לקרוא ואם ככה את עושה לי, בקמ״ץ תחת השי״ן, כי האותיות כשאינן מנוקדות סובלות כמה כוונות ומתחלקות לכמה ניצוצות, ומפני זה נצטוינו שלא לנקוד ספר תורה כי משמעות כל מלה ומלה לפי הנקוד ואין משמעותה עם הנקוד כי אם ענין אחד, ובלתי נקוד יוכל האדם להבין בה כמה ענינים נפלאים רבים ונכבדים והבן זה, תצטרך אותו בהרבה מקומות, כגון (בראשית כ״ב:י״ב) עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, שיכול האדם לקרוא עתה יָSעתי בחיר״ק תחת היו״ד והדל״ת בדגש, מלשון (איוב ל״ח:י״ב) ידעת השחר מקומו, ובאורו עתה הודעתי בעולם במצוה זו שצויתיך ועמדת עליה כי ירא אלהים אתה, וכן (שמות ב׳:ה׳) ותשלח את אמתה ותקחה, שהוא לשון שפחה, ואנו יכולים לקרוא אמתה, מלשון (דברים ג׳:י״א) באמת איש, וכן הבינו אותה רז״ל במדרש שאמרו אשתרבובי אשתרבב, ורבים זולתם.

הרגני נא הרוג. יתכן לומר כי הכפל ירמוז אל הראשונה, כלומר תהיה עתה הריגתי על ידך לא על ידי בשר ודם, כי היה מפחד פן יהרגוהו ישראל.

ובמדרש הרגני נא הרוג, אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע הרוג את ההרוג, אם אדבר לישראל יהיו הורגין אותי, ואם לא אעשה שליחותך אתחייב הריגה לפיכך בין כך ובין כך הרוג אני, הרוג את ההרוג.

טז אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו. שידעת שהם זקני העם ושוטריו שלקו על הצבור במצרים מיד הנוגשים שהיו מצריים, והשוטרים הללו היו מרחמים עליהן ומקילים מהם עול העבודה, והיו מוכין על כך ע״י הנוגשים, שנאמר (שמות ה) ויכו שוטרי בני ישראל, כי הם יודעים להנהיג את העם ולסבול אותם.

ונראה כי אע״פ שהזכיר עתה אספה לי, כבר היו עם ישראל במצרים שבעים זקנים, כי מאז מיום שירדו למצרים שבעים נפש ונשתלחה הברכה בזרעם מנו עליהם שבעים זקנים להנהיגם וללמדם חקים ומשפטים צדיקים, כי היו חכמים גדולים מקובלי האבות ויודעים כי שבעים נפש היו דוגמא, ולכך מנו עליהם במצרים שבעים זקנים, והוא שכתוב (שם ג) לך ואספת את זקני ישראל, והיו שבעים, והם היו במתן תורה, הוא שכתוב (שם כד) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל. ומה שהזכיר כאן אספה לי שבעים איש, היו אחרים שנבחרו עתה מחדש, כי אותן שבעים זקנים של מתן תורה מתו בתבערה כי היו ראויין לשליחות יד מסיני ולכך הוצרך לומר שיאסוף אותם מחדש, ואסף אותן ע״י פתקין כמו שהזכירו רז״ל. ומה שאמר אשר אתה ידעת כי הם זקני העם, כלומר שיהיו מכללם אותם השוטרים שהיו במצרים שהיו לוקין על הצבור. ומיום שירדו למצרים שבעים נפש לא חדל המספר הזה מישראל, לא במדבר ולא בבית ראשון ושני.

ודע כי היו שבעים זקנים ומשה על גביהם ועמו היו ע״א, בדוגמת שבעים שרים של מעלה שהם שרי שבעים אומות והקב״ה עליון על כלם ועמו הם ע״א, ובמספר הזה היו יורדי מצרים ועם יעקב ע״א, גם הסנהדרין בבהמ״ק היו שבעים והם הנקראין סנהדרי גדולה ועם הנשיא שעל גביהן הם ע״א.

ותמצא בפרקי רבי אליעזר אמר הקב״ה לשבעים מלאכים הסובבים כסא כבודו באו ונבלבל לשונם, והם הם בית דינו של הקב״ה שנאמר עליו וה׳ בכל מקום הוא ובית דינו.

ומעתה הבן הכתוב שאמר (שמות א) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב, הם שבעים נפש מכחו של יעקב, וכנגד איש וביתו באו שהכוונה בו הוא ובית דינו באו, ושם כתבתי השם הגדול המפורש מספרו ומלויו ע״א, וכן תמצא השם הכנוי אל״ף דל״ת שהוא מדת הדין שהוא ע״א כשהוא מלא בוא״ו כדי לכלול הוא ובית דינו, והוא שכתוב (עמוס ז) והנה אדוני נצב על חומת אנך. ואמר הכתוב ויעמד אותם סביבות האהל, שהעמיד משה ע״ה שבעים הזקנים סביבות האהל כשם שהעמיד הקב״ה שבעים מלאכים סביבות כסא הכבוד.

ועתה ראה גם ראה מעלתו של משה כי היתה נבואתן של שבעים זקנים נאצלת מכחו של משה כשם שכחות שבעים המלאכים נאצלים מכחו של הקב״ה, זהו ויעמד אותם סביבות האהל כי הארון שבאהל הוא דוגמא לכסא הכבוד וכמו שכתבתי בסדר ויקחו לי תרומה.

ובמדרש אספה לי, מצינו שלשה עשר דברים מיוחדים להקב״ה, ואלו הן, הכסף והזהב, והכהנים, והלוים, וישראל, והבכורות, והמזבח, והתרומה, ושמן המשחה, ואהל מועד, ומלכות בית דוד, והקרבנות, וארץ ישראל, והזקנים. הכסף והזהב דכתיב (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב, הכהנים דכתיב (שמות כט) לקדש אותם לכהן לי, הלוים דכתיב (במדבר ג) והיו לי הלוים, ישראל (ויקרא כה) כי לי בני ישראל העבדים, בכורות (במדבר ח) כי לי כל בכור, מזבח דכתיב (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי, תרומה (שם כה) ויקחו לי תרומה, שמן המשחה (שם ל) שמן משחת קדש יהיה זה לי, אהל מועד (שם כה) ועשו לי מקדש, קרבנות (במדבר כח) להקריב לי, מלכות ביד דוד (שמואל א טז) כי ראיתי בבניו לי מלך, ארץ ישראל (ויקרא כה) כי לי הארץ, הזקנים (במדבר יא) אספה לי, זה שאמר הכתוב (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על יסדה, משל למה הדבר דומה לפלטרין שהיתה בנויה על גבי הספינה כל זמן שדפני הספינה מתחברין שעל גבה עומד, כך הבונה בשמים מעלותיו בשביל ישראל אימתי יש להן עמידה בזמן שאגודתו על ארץ יסדה, וכן הוא אומר (דברים לג) ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם. זה שאמר הכתוב (קהלת יב) דברי חכמים כדרבונות, מה דרבן זה מלמד את הפרה לחרוש ולהשוות את התלמים, אף דברי חכמים מכוונין את לומדיהם לומר על אסור אסור ועל מותר מותר ומראין פנים והוראות מן התורה, שנאמר (משלי כב) הט אזנך ושמע דברי חכמים. ושלשה שמות נקראו לו, דרבן מלמד מרדע, דרבן שהוא דר בינה לפרה, מלמד שמלמד אותה לחרוש, מרדע מורה דעה לפרה.

ובמסכת חגיגה פ״ק, דברי חכמים כדרבונות, למה נמשלו דברי תורה לדרבן, מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם אף דברי תורה מכוונים לב לומדיה מדרכי מות לדרכי חיים, אי מה דרבן זה מיטלטל אף דברי תורה מיטלטלטין, ת״ל וכמשמרות, אי מה מסמר זה חסר ולא יתר כלומר שמתחסר והולך באורך הזמן, אף דברי תורה חסרים ולא יתרים, ת״ל נטועים, מה נטיעה זו פרה ורבה אף דברי תורה פרים ורבים. וכמשמרות נטועים מכאן אמרו חכמים אסור לקרות בספרים החיצונים, שהרי כתיב נטועים, ומה משמרות כהנים כ״ד אלף אף הספרים שראוי להיותם נטועים

כ״ד, לפיכך כתיב וכמשמרות בשי״ן. בעלי אסופות אלו סנהדרין דכתיב אספה לי, שמא תאמר הרי שזה אוסר וזה מתיר זה פוסל וזה מכשיר זה מטמא וזה מטהר היאך אני לומד תורה מעתה, כלן רועה אחד אמרן, שנאמר (קהלת יב) נתנו מרועה אחד, והכוונה כי כל דקדוקי המצות בלשון הכתוב הם.

יז **ואצלתי מן הרוח אשר עליך.** יאמר הכתוב בעת אדבר עמך אמשיך מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם, ועם זה יהיו לך שותפים במשא העם ולא תשא אתה לבדך, וזה תשובה למה שאמר לא אוכל אנכי לבדי לשאת. ומה שאמר ודברתי עמך שם, כלומר וישמעו גם השבעים. והקב״ה נתן לו עצה זו שיהיה לו עזר במשא העם, והיא היתה שכרו מפני שמסר נפשו עליהם באמרו הרגני נא הרוג, ועוד שאמר ואל אראה ברעתי, והוא כנוי שהיה לו לומר ברעתם אלא שכנה בעצמו.

והנה משה נתעלה באותה עצה עלוי רב בהדמותו לקונו יתברך המאציל אצילות שפע על שבעים שרים של מעלה שהם בית דינו, כן עשה למשה שיהיה הוא המאציל על שבעים זקנים למטה שהם בית דינו של משה והוא הנשיא על גביהם ועליון על כלן, והאצילות הזה ממשה לא היה אלא בשעה שהקב״ה מדבר עמו, והוא לשון הכתוב וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי. וכן במעשה, וידבר אליו ויאצל, כי הוא יתברך בעת הדבור עם משה משך מן הרוח אשר עליו ונתן עליהם. וזו תשובה למה שאמר ומצא להם, כלומר היאך אתה מסתפק בדבר אם אני מספיק לישראל לתת להם בשר שלא בדרך הנס אלא בדרך הטבע והמקרה, זולתי בקר וצאן ודגים, והלא רוח שלך אחד ואני אעשה שיספיק לשבעים הזקנים. ואם תשאל הדבר מה היה, אפשר שהיה כמשפט הסנהדרין שיהיה הנשיא על השבעים ואב בית דין יושב לימינו ושיהיו כל שאר סנהדרין יושבין לפני שניהם ושיהיו יושבים כחצי גרן עגולה, גם כמשפט הסמיכה בנסמכין.

ודע כי עיקר לשון אצילות הוא המשכה ורבוי, וזה דעת אונקלוס שתרגם ואצלתי וארבי, וכן ויאצל ורבי, וזהו שהזכיר במעשה לשון ויתן שהוא לשון רבוי, מלשון (ויקרא כו) ועץ השדה יתן פריו, זה רבוי שכלי וזה רבוי טבעי, וכן דעת חכמי הלשון. וידוע כי לשון אצילות נאמר על דבר הנמשך והנאצל מכח המאציל ומאצילו ואין המאציל חסר כלום. ודרשו רז״ל למה היה משה דומה באותה שעה, לנר שהוא מונח על גבי מנורה, הכל דולקין ממנו ואין אורו חסר כלום.

ועוד אמרו במדרש, משל למה הדבר דומה, לאדם שהיה לו פרדס והפקידו לשומר שכר, לאחר זמן אמר לו השומר איני יכול לשמרו לבדי אלא הבא אחרים שישמרו עמי, א״ל המלך לך נתתיו ועכשיו אתה אומר הבא אחרים שישמרו עמי, הריני שומע לך, והוי יודע שאיני נותן שכר שמירה משלי אלא מתן שכר שנתתי לך משם הן נוטלין שכירותן. כך א״ל הקב״ה למשה בשעה שאמר לא אוכל אנכי לבדי לשאת, אני נתתי לך רוח ודעת לפרנס את בני ולא הייתי צריך לבקש אחרים אלא שתתיחד אתה באותה גדולה, ועכשיו אתה מבקש אחרים עמך, הוי יודע שמשלך הם נוטלין. ואעפ״כ משה לא חסר כלום, תדע שלאחר ארבעים שנה אמר הקב״ה למשה (במדבר כז) קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו ונתת מהודך עליו, מה כתיב (דברים לד) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו. אמר הקב״ה בעוה״ז היחידים נתנבאו, אבל לעתיד לבא כל ישראל נעשין נביאים, שנאמר (יואל ג) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלומות יחלמון בחוריכם חזיונות יראו.

וצריך אתה לדעת עוד בלשון אצילות כי האצילות קודם לבריאה, והבריאה והיצירה והעשיה שבכל מעשה בראשית נכללין בכח האצילות כי האצילות קודם לכלן, וקרא הכתוב לשבעים זקנים שבמתן תורה שמתו בתבערה (שמות כד) אצילי בני ישראל, על שם שהשיגו בידיעת האצילות וראו בסופו. וענין האצילות נזכר בכתובים ובדברי חכמים בשמות מתחלפים והכל לפי הענין, כי המלך שלמה ע״ה כנהו בשיר השירים (ג) בשם אפריון הנעשה מעצי הלבנון, כלומר דבר נאצל מדבר, והדמיון הקרוב כמדליק נרות מנר אחד שכל הנרות הדולקים מתפשטין ונמשכין מהנר הראשון ההוא ואין אור הנר חסר כלום, כן המאציל אינו חסר כלום. ועוד הזכירו שם באותו הספר בשם לקיטה, הוא שאמר (שם ו) וללקוט שושנים.

וחכמי האמת יכנהו בשם עקירה, על שם שנאצל מדבר ונעקר ממנו, והוא שדרשו רז״ל (תהילים ק״ד:ט״ז) ישבעו עצי ה׳ ארזי לבנון אשר נטע, אמר ר׳ חנינא כקרני חגבים היו ועקרן הקב״ה ושתלן בגן עדן. ובאורו, עקרן ממנו, והזכיר אשר נטע והוא כענין שנאמר (בראשית ב׳:ח׳) ויטע ה׳ אלהים גן בעדן, ולא הזכיר הנטיעה מהיכן היתה, ובא שלמה ע״ה ופירש מעצי הלבנון. (שיר השירים ג׳:ט׳) אמר רבי ישבעו עצי ה׳, ישבעו חייהם ישבעו מימיהם ישבעו מטעתן. הזכיר הסבות שהן זו למעלה מזו, ועל שם שכל נטיעה צריכה השקאה כי היא מושכת מן המים והמים מן החיים והחיים ממקור החיים, ולכך הזכיר חייהם מימיהם מטעתן, כיון שהמשיל אצילות ההויות לעקירה המשיל בריאתן וגדולתן לנטיעה, וזהו שאמרו עקרן הקב״ה ושתלן בגן עדן.

יח **ואל העם תאמר התקדשו למחר.** כתב הרמב״ן ז״ל כי מה שאמר ואל העם תאמר התקדשו למחר ולא הודיעו לומר הנני נותן להם בשר ממחרת כלשון האמור בשאר הנסים (שמות ט״ז:ד׳) הנני ממטיר לכם, (שם יז) הנני עומד לפניך שם על הצור, הבין משה כי אין רצון הש״י בנתינת הבשר שיהיה בדרך הנס מאתו יתברך אלא בדרך הטבע.

יט **לא יום אחד תאכלון ולא יומים.** כפל. ולא חמשה ימים, כנגד אצבעות היד האוכלין. ולא עשרה ימים, כפל בשתי ידיו. ולא עשרים יום, כמשל האמור יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו. עד חדש ימים, עד שוב הקף הלבנה למקומו כשהיה. עד אשר יצא מאפכם, פירושו עד אשר יצא הריח כי הריח באף. והיה לכם, הבשר תאוה, לזרא, כי ישוב לכם חשק התאוה למאוס גדול, כענין שכתוב באחות אמנון (שמואל ב י״ג:ט״ו) כי גדולה השנאה אשר שנאה מאהבה אשר אהבה, ומזה נכתבה מלת לזרא באל״ף להפלגת המאוס, כי כל תיבה שצריכה להכתב בה״א ונכתבה באל״ף הכוונה להפליג הדבר. וכמוהו (רות א׳:כ׳) קראן לי מרא, שהיה משפטו בה״א, ובאורו לא תקראו לי מרה כשאר כל אשה מרה אבל קראן לי מרא להפליג המרירות, וזהו כי המר שדי לי מאד, וכמהו (דניאל י״א:מ״ד) ויצא בחמא גדולה להשמיד ולהחרים רבים, שנכתבה בחמא באל״ף להגדיל החמה, וזהו שאמר גדולה, וכן בכאן מלת לזרא להגדיל המאוס, זהו שאמר עד אשר יצא מאפכם. וכן יקרה לכל הנמשכים אחר תאוות העולם הזה מתאוננים ובוכים על אשר לא השיגו אות נפשם והם מגנים הענינים השכליים ונותנין בהם דופי, וסוף שיצאו התאוות מאפם עד רדתם לשאול. וכן אמר שלמה ע״ה והמשיל תאוות העולם המתוקים בראשונה לנפת, הוא שאמר (משלי ה׳:ג׳) נופת תטופנה שפתי זרה וחלק משמן חכה, ובאר מה יארע בסופו, הוא שאמר ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות.

כא **שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו.** מלבד הפחותים, ואתה אמרת בשר אתן להם וגו׳. הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם, חלילה שיסתפק משה ביכלתו של בורא בספוק צרכיהם, אבל אמר שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו, כלומר והן מחוסרי אמנה ואינן ראוים לנס, ובדרך הטבע אין דבר שיספיק להם, הצאן ובקר שיש להם שהוציאו ממצרים או כל דגים שבים שיכולין לצוד באותו צד המדבר שהם בו ישחט ויאסף להם ומצא להם, היספיק להם, בתמיה.

והנה דעתו של משה ע״ה כי שאלתם אינה ראויה להתמלא לא בדרך הנס ולא בדרך הטבע שאינם ראויים לכך, שהרי מחוסרי אמונה היו ולא עשו כי אם לנסות, וכן כתוב (תהילים ע״ח:י״ח) וינסו אל בלבבם לשאול אכל לנפשם, ולא בדרך הטבע, שבדרך הטבע לא יספיק להם. והשיבו הקב״ה היד ה׳ תקצר לתת להם שאלתם ולהספיקם בשר אפילו בדרך הטבע והמקרה ושלא בדרך הנס כלל, עתה תראה היקרך דברי שאמרתי לך. אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, כי הרוח אשר עליך אני מאצילו על שבעים ומספיק להם, זהו שאמר מיד ויצא משה וידבר אל העם את דברי ה׳ ויאסוף שבעים איש וגו׳ וירד ה׳ בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח, ומאריך והולך בענין אלדד ומידד, וכשם שהרוח שלך אחד ומספיק לשבעים איש הזקנים כך אני יכול להספיק בשר לאותו רבוי מן העם שאמרת שש מאות אלף רגלי שלא בדרך נס כלל אלא בדרך טבע ומקרה, הוא שכתוב אחר כך ורוח נסע מאת ה׳ ויגז שלוים מן הים, וזה היה בדרך הטבע שהוציאן מהים בשכבר היו שם ולא היו בריאה חדשה, וזהו לשון ויגז שלוים, כי היו מקובצים בפאת ים והפריחם לשם מלשון (תהילים צ׳:י׳) כי גז חיש ונעופה.

והנה הודיעם בפרשה זו שהוא יתעלה אין ידו קצרה להמציא להם ולהספיקם בשר גם בדרך הטבע, זולתי צאן ובקר ודגי הים, כן פירש הרמב״ן ז״ל. ומה שאמר היד ה׳ תקצר היה ראוי לומר הידי תקצר, אבל הוא כמו (שמות כ״ד:א׳) ואל משה אמר עלה אל ה׳.

ורש״י ז״ל פירש הצאן ובקר ישחט להם, כדי שיהרגו, הוא שאמר למעלה עד אשר יצא מאפכם, ומצא להם, ותהא אכילה זו מספקתן לעולם, וכי שבחך הוא זה, משל לסוס שאומרים לו טול כור שעורים ונחתוך ראשך, השיבו הקב״ה היד ה׳ תקצר, אם לא אתן להם בשר יאמרו שידי קצרה, הטוב בעיניך שיד ה׳ תקצר בעיניהם, מוטב יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהא יד ה׳ קצרה לפניהם אפילו שעה אחת, עתה תראה היקרך דברי אם לא, רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על בקשתן מאחר שאינן אלא מבקשי עלילה לא תספיק להן סופן לרנן אחריך, אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו, ואם דקה יאמרו גסה בקשנו, חיה ועוף בקשנו, דגים וחגבים, א״כ יאמרו שידי קצרה.

והחכם רבי דוד הקמחי פירש בשם אביו ז״ל, הצאן ובקר ישחט להם, כי כאשר התאוו תאוה היו להן צאן ובקר הרבה אך לא היו יכולים לאכול מהם עד שיביאום לפתח אהל מועד בעבור זריקת הדם והקטר חלבים ואברים כדכתיב (ויקרא י״ז:ג׳) איש איש מבית ישראל וגו׳, ועוד אם לא היו בני ביתו טהורים לא יאכלו מהם, הוא שכתוב (שם ז) אשר יאכל מזבח השלמים וטמאתו עליו ונכרתה, ועל כן יאמר הצאן ובקר ישחט להם כלומר שיוכלו לשחוט בכל מקום ומצא להם באמת יספיק להם, אבל אם זה לא יהיה איך יאכלו בשר שיספיק להם, ענהו הקב״ה היד ה׳ תקצר, אני אתן להם בשר שיספיק זולתי צאן ובקר ודגים, כן כתוב בשרש מצא בספר מכלול, והוא פירוש נכון, אלא שלשון כל דגי הים אינו מתישב על הלשון לפי הענין.

כה **וירד ה׳ בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים.** כתב החכם רבי אברהם ז״ל אמרו חכמים שלקח משה מכל שבט ששה ששה, והן ע״ב, ובעבור שאמר לו הש״י שבעים איש הניח השנים וזהו נכון, עכ״ל.

ובמדרש נטל משה ע״ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל השנים חלק, מי שעלו בידו זקן בידוע שנתמנה, מי שעלה בידו חלק מאת ה׳ בא לו שלא היה ראוי להתמנות. אלדד ומידד היו במחנה והיו בעלי ענוה הרבה ולא היו רוצין ליטול עטרה ולילך אל האהל ליטול מן הפתקין אע״פ שהיו ראויין לכך

כמו שהעיד הכתוב והמה בכתובים, כלומר מן המובחרים שבישראל להיותם סנהדרין, ומרוב ענוה לא יצאו האהלה, וזהו שאמר וישארו שני אנשים במחנה, כי היו מתביישין מן האחרים, ובזכות מדת הענוה שהיתה בהם זכו לרוה״ק, ועל זה אמר ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה יבאר כי בזכות ענותנותם שלא יצאו האהלה זכו שיתנבאו במחנה עצמו. ומצינו מקרא מלא שבזכות הענוה אדם זוכה לרוה״ק שכן כתיב (ישעיהו ס״א:א׳) ורוח ה׳ אלהים עלי יען משח ה׳ אותי לבשר ענוים, ובזכות הענוה שהיתה בהם היה להם יתרון מעלה על הזקנים שהרי הזקנים לא נתנבאו כי אם עד למחר שנאמר ואל העם תאמר התקדשו למחר, ואלו התנבאו עד ימות המשיח בענין מפלת גוג ומגוג, כענין שכתוב ביחזקאל (לח) כה אמר ה׳ האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אותך עליהם, ודרשו רז״ל אל תקרי שנים אלא שנים. ועוד שהרי הזקנים לא נתפרשו שמותם ואלו נתפרשו שמותם. ועוד שהזקנים לא היו מתנבאים אלא מרוחו של משה ואלו היו מתנבאים מרוח הש״י, הוא שאמר משה ליהושע המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה׳ נביאים כי יתן ה׳ את רוחו עליהם, פירוש כשם שנותן מרוחו באלו הזקנים. ועוד כי הזקנים מתו במדבר לא נכנסו לארץ, ואלדד ומידד נכנסו לארץ, אלדד הוא אלידד בן כסלון, ומידד הוא קמואל בן שפטן שנבחרו לנחול את הארץ, (במדבר ל״ד:כ״א) הא למדת שבזכות הענוה זכו לרוה״ק והיה להם יתרון מעלה על הזקנים. ומה שאמר **ויהי כנוח עליהם הרוח,** פירוש מאת משה, כי כן הזכיר ויאצל מן הרוח אשר עליו. ומה שאמר באלדד ומידד ותנח עליהם הרוח, פירוש מאת השי״ת.

ודע כי מפסוק זה וירד ה׳ בענן וידבר אליו יוצא שם גדול וקדוש.

כו **וירץ הנער.** י״א גרשם בן משה היה. וטעם משרת משה מבחוריו מן המובחרים לשרת משה כי אחרים היו עמו.

כח **אדני משה כלאם.** שימם בבית הכלא, לפי שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס ישראל לארץ.

והרמב״ן ז״ל פירש זה ואמר כי אמר יהושע כיון שלא יצאו אל האהלה ועושין עצמן מכלל הנאצלים הנה הם כממרים בדבריו, ולכך תנם בבית הכלא, כי אולי רוח שקר בפיהם ורוח רעה מבעתתם וצריך לשומם בבית הכלא כאיש משוגע, ומשה בענותנותו השיב ומי יתן כל עם ה׳ נביאים כי יתן ה׳ את רוחו עליהם, כי הש״י נתן עליהם רוח מבלתי אצילות הרוח שעליהם, ומי יתן והיה זה בכל העם. ועוד הוסיף בטעם כלאם לפי שבאו כנגד המנהג להתנבא במקום שהיה משה שם, כי מנהג היה בישראל שלא יתנבא אדם בעתידות במקום נביא גדול ממנו אבל הולכים אחריו כתלמידיו והם בני הנביאים, וכן אמרו בסנהדרין בשלמא למאן דאמר משה מת היינו דקאמר יהושע כלאם, אלא למאן דאמר על עסקי שליו היו מתנבאים, אמאי כלאם, דהוה ליה כמורה הלכה לפני רבו. וכך אמרו במגלה בענין חולדה, ובמקום דקאי ירמיה היאך מתנבאה איהי, אלא חולדה קרובת ירמיה היתה.

כט **ומי יתן כל עם ה׳ נביאים.** יתכן לומר כי רמז משה בכאן ימות המשיח, אמר מי יתן ויגיע אותו עת שיהיו כל עם ה׳ נביאים שהוא יתברך עתיד ליתן את רוחו עליהם ובאותו זמן יבטל יצה״ר ולא תהיה שם קנאה כלל, וזהו שכתוב (יואל ג׳:א׳) בעת ההיא אשפוך את רוחי על כל בשר, וכתיב (ישעיהו י״א:ט׳) ומלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים. ואע״פ שלא נתקיים בעוה״ז יתקיים לעתיד לבא בזמן השלמות.

ומצאתי רמז לזה בספר תהלים (יד) בפסוק מי יתן מציון ישועת ישראל, למה נכתב פסוק זה בספר תהלים שני פעמים אחד בספר ראשון ואחד בספר שני (נג), אלא אחד אמר הרב ואחד אמר התלמיד, הרב אמר (דברים ה׳:כ״ו) מי יתן והיה לבבם זה, והתלמיד אמר מי יתן כל עם ה׳ נביאים, בעוה״ז לא נתקיימו אלא דברי הרב אבל לעתיד לבא שניהם מתקיימין, דברי הרב מנין שנאמר (יחזקאל ל״ו:כ״ו) ונתתי לכם לב חדש, דברי התלמיד מנין שנאמר (יואל ג׳:א׳) אשפוך את רוחי על כל בשר.

ל **ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל.** הלך בלווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד. והפורענות לא בא עד שהלכו להם איש לאהלו.

לג **מכה רבה מאד.** דבר היה, ומה שלא התפלל משה עליהם כמו שהתפלל במכת האש, יתכן לומר כי אולי נתבייש מפני חטא הגדול ומעוט אמונתם בהקב״ה כי היו כפויי טובה, והוסיפו עון על עונם אחר שהיו מתאוננים ביציאתם אל המדבר והתאוו תאוה, ולא לקחו מוסר מן הראשונים שנשרפו באש. ועוד נתבייש ממה שנתרעם כלפי שכינה ואמר למה הרעות לעבדך כי פחד ממדת הדין שהזכיר למעלה ויחר אף ה׳ מאד.

לה **ויהיו בחצרות.** דבק עם ותדבר מרים, כי בשבילה ישבו שם.

פרק יב

א **ותדבר מרים.** היא דברה ועל כן נענשה היא, ואהרן הודה או החריש, ומצינו שנענש גם כן, שנאמר ויחר אף ה׳ בם, כלל את שניהם בחרון אף, וכל מקום שנאמר חרון אף אצל המקום עושה רושם, אבל במרים שהתחילה בלה״ר נתפרסם העונש ובאהרן לא נתפרסם לכבודו.

על אודות האשה הכושית. היא צפורה שהיא מדינית, ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים, כדכתיב (חבקוק ג׳:ז׳-ח׳) יראגזו יריעות ארץ מדין, ואין ביניהם לבן מפני תוקף חמימות השמש. והטעם כי אשה כושית לקח הוא הדבור שדברה מרים, והיו חושבים שלא נמנע משה מהיות עם צפורה אלא בשביל שאינה יפה. ואונקלוס שתרגם אתתא שפירתא, כנוי הוא דרך כבוד, כמו שקורין לעור סגי נהור. ולכך הזכיר והאיש משה ענו מאד כי הכתוב יעיד על ענותנותו שלא ידע בה אם היתה יפה אם לאו כענין הנזכר באברהם אבינו.

ורש״י ז״ל פירש אשה כושית אשה יפה, ועל שם נויה נקראת כושית, כאדם הקורא לבתו נאה כושית שלא תשלוט בה עין הרע. ויהיה פירוש על אודות האשה הכושית על אודות גרושיה, כי אשה כושית לקח ועכשיו גרשה, וכן כושית בגימטריא יפת מראה.

ב **הרק אך במשה.** אם בשביל קדושת ה׳ פרש מאשתו, אין ענין זה אסור לנביאים, שלא הוזהרו בתורה על כך.

הרק אך, שני מעוטין הן, דרך צחות, וכן (שמות י״ד:י״א) המבלי אין קברים. ומה שאמר במשה גם בנו, לפי שהנביא הוא כלי לרוה״ק לכך נופל על הלשון לשון בי״ת. וזהו (בראשית ו׳:ג׳) לא ידון רוחי באדם לעולם, באר כי גוף האדם הוא כלי לרוחו יתעלה, כי מלת ידון הוא מלשון נדנה, הוא שכתוב (דניאל ז׳:ט״ו) אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה, וענינו תיק.

וישמע ה׳. דרשו רז״ל אף בפניו של משה דברו בו, שנאמר וישמע ה׳ והאיש משה, ודרשינן סמוכין לבאר כי משה שמע הדבר, והוא מרוב ענוה סבל ושתק והקב״ה קנא לדבר.

ג **והאיש משה ענו.** מלת ענו בחסרון יו״ד והוא היה שלם במדת הענוה, אבל מפני שחסר אות יו״ד בכבוד הש״י בענין הצור שאמר (במדבר כ׳:י׳) המן הסלע הזה נוציא לכם מים, והיה לו לומר יוציא כלפי הש״י לפיכך חסר אותה הכתוב בכבודו, מדה כנגד מדה, כך שמעתי ונאה היא, אלא שהתיבה באה כמשפטה שלא בחסרות. ומה שהוסיף מאד כי הדרך הישרה שיבור לו האדם בכל שאר המדות הוא המצוע, אבל במדה זו ראוי שיטה מן המצוע ושיתרחק אל הקצה האחרון, ומזה אמרו רז״ל מאד מאד הוי שפל רוח. ומה שהוסיף אשר על פני האדמה, כדי שלא תבין כי אם בתחתונים, והבן זה, כי הוא כענין (בראשית ו׳:ו׳) וינחם ה׳ כי עשה את האדם בארץ, הוסיף בארץ לענין מכוון ולא אמר באדמה, בעבור כי הארץ מלה כוללת, אבל כשבא לומר אמחה פרט ואמר (שם) מעל פני האדמה, ושם כתבתי במקומו. וזהו שכתוב (תהילים קמ״ה:י״ב) להודיע לבני האדם גבורותיו, ויש לך להבין כנוי גבורותיו ומלכותו, וזה מבואר.

ד **פתאם.** פירש רש״י נגלה עליהם פתאם והן טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים, להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית שכינה עליו תדיר ואין עת קבוע לדבור.

ויש מפרשים פתאם כדי שלא ישובו, לפי שהיה בדבורם זה חלול ה׳, שכל המספר בגנותן של נביאים כאלו מדבר בשכינה, וחלול השם הוא מן העברות החמורות שמעכבים את התשובה, וזהו לשון פתאם קודם שישובו בתשובה, וכענין שאמר אין מקיפין בחלול השם, מפי א״א רבי נתן ז״ל.

ו **אם יהיה נביאכם ה׳.** כמו (דברי הימים ב ט״ו:ח׳) והנבואה עודד הנביא. ושעורו אם יהיה נביאכם נביא ה׳. ויאמר מי שיהיה מכם נביא אפילו יהיה נביא ה׳ איננו מתנבא בשמי הגדול רק במראה או בחידות, והזכיר כן כי רבים מהנביאים לא ישיגו לזה, אבל יהיה נביאכם ברוח הקדש, כענין שאמר (שמואל ב כ״ג:ב׳) רוח ה׳ דבר בי, והיא יד ה׳ האמורה ביחזקאל. ומה שאמר במראה אליו אתודע ולא אמר במראה אליו אראה, הפסוק הזה כפסוק (שמות ו׳:ג׳) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה׳ לא נודעתי להם, יאמר כי ה׳ הגדול יהיה במראה ובה יתודע אל הנביא לא בשמו הגדול, כמו שאמר ושמי ה׳ לא נודעתי להם. ואמר כי הדבור יהיה בחלום, ולא כן עבדי משה כי בכל ביתי נאמן הוא אשר יראו בו הנביאים חלומות נאמן הוא, ויודע בעצמו כל המדות, ומפה אל פה יהיה לו הדבור מאתי והתמונה יביט בה לא יראנה בחלום, ובכאן למד מה בין נבואת משה לשאר הנביאים.

במראה אליו אתודע. על דרך הפשט במראות הלילה, וזהו שאמר בחלום אדבר.

וע״ד הקבלה במראה היא מראה הספירות הנקראת נצח והוד, ונקראת צבאות גם כן כי עד שם נבואת כל הנביאים מגעת, כי כשהם נכנסים דרך השער הראשון והפתח המזומן לנביאים להכנס בו הנה נבואתן עולה ומגעת עד המקום ההוא ולא עוד, והסימן מזה (שמות ל״ח:ח׳) במראות הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד, ומשם עולין ומתנבאין במראות הצובאות.

וראוי שתתבונן כי כשכלל בכאן כל מעלות הנבואה בין במשה רבינו ע״ה בין בשאר הנביאים איך הזכיר בשאר הנביאים לשון מראה בקמ״ץ שהיא מלה מורה על דמיונות ובלבול הנבואה.

והנראה בטעם הדבר כי רצה להמשיל נבואת שאר הנביאים למי שמסתכל במראה, והוא לשון רז״ל אין רואין במראה בשבת, והיא מראה של זכוכית

שהמסתכל בו נראית לו מתוכו דמות צורתו מכח לטישת המראה אבל אין בתוכו כלום, כן נבואת שאר הנביאים מתוך שרואין אותן הצורות הקדושות הטהורות והמאורות העליונים מתוך זוהר ובהירות האורות העצומים ההם, נראים להם דמיונות ורואין שם צורתם כצורת בן אדם, וכענין שכתוב (הושע י״ב:י״א) וביד הנביאים אדמה. אבל משה רבינו ע״ה מתוך שהיתה נבואתו עליונה על כלן לא היה רואה מאותן הדמיונות כלום אלא מראה אמתית קרובה אל השכל, ולכך נודע ומכיר מתוך ברור נבואתו שאין שם דמות ולא צורה כלל כי אם כבודו, הוא שכתוב ותמונת ה׳ יביט, ייחס התמונה אליו, לא שיש לו תמונה ח״ו, וכן (בראשית א׳:כ״ז) בצלם אלהים, לא שיש לו צלם ודמות ח״ו. וזהו שדרשו רז״ל כל הנביאים כלן נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, והביא ראיה מיחזקאל שכתוב בו כמה מראות (יחזקאל א׳:א׳) ואראה מראות אלהים, (שם) ואראה כעין חשמל, וכמה מן הדמיונות, אבל משה ע״ה נסתכל באספקלריא המאירה, שנאמר ומראה ולא בחידות.

ז **בכל ביתי נאמן הוא.** ע״ד הפשט כבן בית הוא שיכנס בלא רשות וידבר כל מה שיצטרך.

וע״ד הקבלה בכל ביתי, הוא בית אל שנאמר עליו (בראשית ל״א:י״ג) אנכי האל בית אל, הוא הטוב שנאמר (שמות ל״ג:י״ט) אני אעביר כל טובי, והוא שחטא בו אבינו הראשון ולא מצאו נאמן, לכך נאמר על משה בכל ביתי נאמן הוא, כלומר הוא ולא אביו.

ודעת קצת מן המקובלים בכל ביתי שהוא בי״ת של בראשית, והוא מקום התפלה, וזהו (ישעיהו נ״ו:ז׳) ושמחתים בבית תפלתי, ולשון תפלתי באור, וכן (שם) כי ביתי בית תפלה יקרא, ולזה רמזו רז״ל בענין הלל הזקן, אמר הקב״ה אם תבא לביתי אני אבוא לביתך.

ח **פה אל פה אדבר בו.** הכוונה בלא אמצעות מלאך, ומראה כלומר ומראה אני לו הדבר כמות שהוא, כענין צורת המשכן שכתוב בו (שמות כה) וראה ועשה בתבניתם.

בעבדי במשה. דרשו רז״ל בעבדי אפילו לא היה משה, במשה אפילו לא היה עבדי, וכל שכן שהוא עבדי והוא משה.

י **והענן סר מעל האהל.** הענן הזה אילו היה הענן שירד לכבוד משה שהזכיר בו למעלה ויעמוד פתח האהל היה ראוי לומר והענן סר מפתח האהל. ועל כן יתכן לפרש כי הוא הענן שהיו ישראל כל ימי המדבר נוסעים וחונים על פיו, וכיון שסר מעל האהל היו ישראל סבורין ללכת אחריו כמנהג, והקב״ה צוה אותם להתעכב שבעת ימים, זהו שאמר תסגר שבעת ימים, וכשאמר והעם לא נסע, כאילו אמר והענן לא נעלה כי סר מעל האהל להיכרא, אבל לא נעלה עד מלאת שבעת ימים, והיה הענין כדי שיהיה נודע ומפורסם לכל ישראל כי עכובם שם שבעת ימים לכבוד מרים היה.

יא **אשר נואלנו.** בך. **ואשר חטאנו.** בשכינה. וטעם לשון נואלנו לפי שהדבור באותו ענין אולת היא לו למדבר.

ובמסכת זבחים פרק טבול יום אמרו, מרים מי הסגירה, אם תאמר משה, זר היה ואין זר רואה את הנגעים, ואם תאמר אהרן, קרוב היה ואין קרוב רואה את הנגעים, אלא כבוד חלק הקב״ה למרים באותה שעה, אמר אני כהן ואני מסגירה ואני חולטה ואני פוטרה.

יב **אל נא תהי כמת.** אמר אהרן למשה איני יכול לראות את הנגע לפי שאני קרוב וכהן קרוב פסול לראות את הנגע ואין כהן אחר בעולם, ולפיכך אם אי אתה מתפלל עליה אין לה תקנה ותעמוד בצרעתה ולא תתרפא לעולם, וזהו שאמר אשר בצאתו מרחם אמו, כי מי שנולד כך מצורע מרחם אמו אין לו טהרה עולמית, וכן הזכירו רז״ל, ולכך יאמר תצטרך אתה על כל פנים להתפלל עליה שלא תהיה אחותנו כמצורע שחשוב כמת בצאתו מרחם אמו שאין לו טהרה לעולם. או יאמר הכתוב לא עתה תהיה אחותנו כנפל המת, כי כאשר יצא מרחם אמו נאכל חצי בשרו, וכן בשר המצורע.

יג **ויצעק משה אל ה׳.** נצטער על אחותו והתפלל עליה. וטעם **לאמר** כי התפלה היתה באמירה מוחלטת לא במחשבה, וזהו שאמרו רז״ל המתפלל צריך שיחתוך בשפתיו. וטעם החתוך כדי שיצטיירו האותיות ברוח פיו של אדם בקול ורוח ודבור, ותעלה התפלה מצויירת ברוח לפניו יתעלה.

אל נא רפא נא לה. אל שהכח בידך בבקשה ממך רפא עתה לה, והשם הזה דין כלול ברחמים. אמנם ברוב המקומות מצאנוהו מדת החסד, כמו (תהילים כ״ב:ב׳) אלי אלי למה עזבתני, וכן (שם נ) אל אלהים ה׳ דבר ויקרא ארץ, שהוא סדר המדות, חסד דין רחמים, שבהם נברא העולם, וכן כתיב (שם נב) חסד אל כל היום, וכתיב (שם צט) אל נושא היית להם. ומה שכתוב (שם ז) ואל זועם בכל יום, באורו בכל יום שהדין נמצא ויש יום שלא ימצא, כי מדת החסד דוחה אותו כענין הנזכר באברהם.

יד **ואביה ירק ירק בפניה.** אילו אביה כעס עליה וירק בפניה הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים, ק״ו שדברה והקלה כנגד מורא השכינה לזלזל בנביאו שהיא ראויה להענש ולהיותה נכלמת י״ד יום, אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון, כך דרשו רבותינו ז״ל. וקראו השכינה בא מן הדין, ואמרו דיו, כלומר אינו רוצה יותר אלא כדין אביה שהוא הנדון. ולפי זה נראה כי הרקיקה משל על הכעס וההכלמה, לא על החטא, שאם נאמר כי הוא משל על החטא היה ראוי לומר ואם ירק ירקה בפני אביה כי מרים היתה החוטאת ויבא משל הרקיקה על החטא לפי שהחטא שחטאה בו היה הדבור הנמאס הנרמז במלת נואלנו, ועל כן המשילו לרקיקה שהוא דבר נמאס כענין הרקיקה בסוד מצות היבום. ואם נדחוק ונאמר כי כשאמר ואביה ירק ירק בפניה הוא כנוי

לכבוד אביה ולכבודה, אי אפשר לומר כן, שהיה לו לומר כי יכלם כי ההכלמה אינה למבזה כי אם למי שקבל הבזוי.

אבל הנכון בזה כי הרקיקה משל על הכעס וההכלמה, ומפני שהקב״ה הכלימה בצרעת אמר הקב״ה למשה ואיך תאמר שארפא אותה ואלו אביה ירק ירק בפניה, כלומר שהכלימה מפני חטאה כנגדו, הלא תכלם שבעה, כל שכן בשבילי שהכלמתיה אני והלקיתיה בצרעת על מה שחטאה ושדברה בך ובאה כנגדי, ולכך תסגר שבעה ואחר תאסף. ומטעם זה תפש משל הרקיקה שיכלימנה בו אביה, לפי שהוא עון הצרעת שבו הכלימה אביה העליון יתברך. וענין זה של מרים נקרא אצל רז״ל נזיפה, ושלשה נזיפות הן, יש נזיפה שהיא יום אחד, ויש נזיפה שהיא שבעה, ויש שהיא שלשים יום. מי שפוקר בתלמיד חכם שמדבר בו או עושה דבר כדי לצערו ולהקניטו, והוא יודע באותו תלמיד חכם דנקיט ליה בלביה צריך לנהוג בעצמו נזיפה יום אחד, ואינו צריך היתר אחר שאין דבר זה אלא להפיס דעתו של תלמיד חכם, ויום אחד זה צריך שיהיה כלו שלם ואין אומרים בו מקצת היום ככולו. מי שמדבר בנביא או באחד מן החכמים הגדולים צריך שינהוג נזיפה שבעת ימים, ולמדנו זה ממרים שדברה בנביא, והצריכה תורה שתנהוג נזיפה שבעה, ואין אומרים בשבעה ימים אלו מקצת היום ככולו. מי שמדבר בנשיא צריך לנהוג נזיפה שלשים יום, ואין אומרים בו מקצת היום ככולו, וסימנך לשלשה מיני נזיפה הללו, האבן האז״ל, ואמרו בירושלמי אין נזיפה פחותה משבעה שנאמר תסגר שבעת ימים, ואין נדוי פחות משלשים יום שנאמר (במדבר י״א:כ׳) עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם.

ומה שהתחיל ואביה בוא״ו והוא תחלת דבור, דרך הכתובים כן במקומות רבים, וכמוהו (שם יח) וידבר ה׳ אל אהרן ואני הנה נתתי לך, וכן (בראשית כ״ז:כ״ח) ויתן לך האלהים, וכן עוד (במדבר ט׳:ב׳) ויעשו בני ישראל את הפסח, וכן (מלכים ב ב׳:ט׳) ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי, ואין ספק כי יש לכל אחד ואחד טעם מכוון אלו השגנוהו.

ומפני שמדת ק״ו מדה אחת משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן והיא הראשונה לכלן, ראיתי לסדר אותן בכאן כמו שפירשו אותן רז״ל, והוא ששנינו בברייתא אמר ר׳ ישמעאל בשלש עשרה מדות התורה נדרשת, **מקל וחומר**, ולמדוהו מן הכתוב הזה ואביה ירק ירק בפניה, ועוד ממה שכתוב (שמות כג) כי תראה חמור שונאך, ומן השונא למדנו ק״ו לאוהב, וזו מדה ראשונה. **שניה, גזרה שוה**, והוא מה שכתוב (ויקרא יח) ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה, ולא אסר אלא הבת, וכתוב אחר אומר (שם) ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקרב לגלות ערותה שארה הנה זמה היא, ולמדנו גזרה שוה מהנה הנה, מה להלן אשה ובתה ובת בנה ובת בתה אף כאן בתו ובת בנו ובת בתו. **שלישית, מבנין אב וכתוב אחד**, והוא שכתוב בחג המצות (שמות י״ב:ט״ז-י״ז) אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, שהתיר לנו הכתוב אוכל נפש בלבד בחג המצות ובשאר המועדים לא התיר אוכל נפש, ולכך אמרו רז״ל זה בנין אב לכל המועדים, ועוד ממה שכתוב (ויקרא כ) דמיו בו, ואמרו ז״ל כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם אינו אלא סקילה, דכתיב באוב וידעוני (שם) באבן ירגמו אותם דמיהם בם, אינו אלא סקילה, זהו בנין אב וכתוב אחד. מבנין אב ושני כתובים, הוא שכתוב במומי אדם (שם כא) או גבן או דק או תבלול בעינו או גרב או ילפת או מרוח אשך, ולא הזכיר יבלת, ובמומי בהמה הזכיר יבלת שנאמר (שם כב) עורת או שבור או חרוץ או יבלת, ואמרו ז״ל כל מקום שנמצא בתורה מום סתם נותנין עליו מומי אדם ומומי בהמה, זהו בנין אב ושני כתובים. **רביעית, כלל ופרט**, והוא שכתוב (דברים כב) לא תלבש שעטנז, שהוא משני מינים, ואח״כ פרט לנו צמר ופשתים יחדו, ופשתים אין מידי אחרינא לא, ובכל מקום שנמצא בתורה כלל ופרט, אין בכלל אלא מה שבפרט. **חמישית, פרט וכלל**, והוא שכתוב בהשבת אבדה (שם כב) וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו, והמובן מזה שאלו אתה חייב להשיב ולא שאר דברים, ואח״כ כלל וכן תעשה לכל אבדת אחיך. בכל מקום שנמצא בתורה פרט וכלל הלך אחר הכלל. **ששית, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט**, והוא מה שכתוב (שמות כב) על כל דבר פשע, כלל לכל דבר פשע שבעולם, ואח״כ פרט על שור על חמור וגו׳, ואחר כן כלל על כל אבדה, ולכך אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש דבר המיטלטל וגופו ממון אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות שאינן מיטלטלין, יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות דכתיב (ויקרא כה) והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעולם בהם תעבודו, יצאו שטרות שאע״פ שהן מיטלטלין אין גופן ממון, ועוד ממה שכתוב (דברים יד) ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך כלל, בבקר ובצאן וביין ובשכר פרט, ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש פרי וגדולי קרקע אף כל פרי וגדולי קרקע. **שביעית, מכלל שצריך לפרט**, והוא שכתוב (במדבר ג) פקוד כל בכור זכר, אם אמר זכר ולא אמר בכור הייתי אומר כל זכר בין בכורים בין שאינן בכורים, לכך אמר בכור, וזהו כלל שצריך לפרט. **שמינית, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא**, והוא שכתוב במולך (ויקרא כ) איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יתן מזרעו למולך מות יומת, ומולך בכלל שאר התעובים היה, ולמה פרט ענשו יותר מכלן, לא ללמד על עצמו יצא שהוא בסקילה אלא ללמד על שאר התעובים יצא כמו כן שהן בסקילה, **תשיעית, כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר**, הוא שכתוב (שמות כא) כי תקנה עבד עברי וגו׳, והוציא אמה העבריה מן הכלל דכתיב וכי ימכור איש את בתו לאמה, והלא אמה העבריה בכלל עבד עברי היתה דכתיב (דברים טו) כי ימכר לך אחיך

העברי או העבריה, למה יצאה מן הכלל לטעון טוען אחר שלא כענינו של עבד, שהעבד אינו יוצא בסימנין ואינו יוצא במיתת אדון אפילו בתוך שש, יצא להקל שהדבר הוקל עליה שיוצאת בתוך שש, ולהחמיר שאדוניה מקדשה על כרחה. **עשירית, כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעון אחד שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר**, והוא שכתוב (שם יט) ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים וגו׳, מכה נפש בשגגה בכלל רוצח היה דכתיב (ויקרא כד) ומכה אדם יומת, בין בשוגג בין במזיד, ויצא מכה בשוגג מן הכלל לטעון טעון אחד שהוא כענינו של מכה במזיד, שזה המית וזה המית, ויצא מן הכלל ללמד על עצמו שנצל בערי מקלט, זהו ולא להחמיר. **י״א, כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש**, והוא שכתוב (שם כב) וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו ויליד ביתו וגו׳, ובתו בכלל יליד ביתו היתה בין פנויה בין נשואה, ויצאה לידון בדבר חדש שלאחר שנשאת אינה אוכלת בתרומה, דכתיב (שם) ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל, הואיל והוציאה הכתוב מן הכלל אי אתה יכול להחזירה לכללה אפילו אלמנה וגרושה אם לא יחזירנה הכתוב לכללה בפירוש, דכתיב (שם) ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה וגו׳. **י״ב, דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו**, והוא שכתוב בענין שבת (שמות טז) שבו איש תחתיו, ואין לומר שישבו תחתיהם כל היום כלו אלא שלא יצא איש ממקומו אלפים אמה, זהו דבר הלמד מענינו. אבל דבר הלמד מסופו הוא מה שכתוב בענין עריות (ויקרא יח) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה, אסר לך כל שאר שבעולם, ובסוף כל הענין פירש כל האסורות, הוא שאמר ערות פלוני ופלוני לא תגלה, ומהן נוכל ללמוד המותרות, זהו דבר הלמד מסופו. **י״ג, שני כתובים המכחישין זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם**, והוא שכתוב (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ונראה מזה שהשמים נבראו תחלה וכתיב (שם ב) ארץ ושמים, נראה שהארץ נבראת תחלה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם לומר שאין בהן הכחשה, דכתיב (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו. וכן עוד (שמות כ) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, ונראה מזה שלא דבר עמהם בהר, וכתיב במשנה תורה (דברים ה) פנים בפנים דבר ה׳ עמכם בהר מתוך האש, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם לומר שאין בהן הכחשה, דכתיב (שם ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה. וכן עוד (ויקרא ג) כל חלב וכל דם לא תאכלו, ונראה מזה בין של חיה בין של בהמה, וכתיב (דברים יב) כאשר יאכל את הצבי ואת האיל וגו׳, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (ויקרא ז) כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו.

טו **והעם לא נסע.** לפי שלא נעלה הענן. וכבוד גדול נעשה לה שהמתינו לה הענן וכל ישראל שבעה ימים עד שתתרפא. ודרשו רבותינו ז״ל במסכת סוטה במדה שאדם מודד בה מודדין לו, שמשון הלך אחר עיניו שנאמר (שופטים י״ד:ג׳) אותה קח לי כי היא ישרה בעיני, מה כתיב ביה (שם טז) וינקרו פלשתים את עיניו. אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו, ולפי שבא על עשר פילגשי אביו תקעו בו עשר לונביות, שנאמר (שמואל ב י״ח:ט״ו) ויסבו עשרה נערים נושאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימות, ולפי שגנב שלש לבבות, לב אביו ולב בית דין ולב כל ישראל, לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים, שנאמר (שם) ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה. וכן לענין הטובה, יוסף זכה בעצמות אביו, אין באחיו גדול ממנו, שנאמר (בראשית נ׳:ז׳) ויעל יוסף לקבור את אביו, מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה, משה זכה בעצמות יוסף, אין גדול ממנו בישראל, שנאמר (שמות י״ג:י״ט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו, מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא שכינה, שנאמר (דברים ל״ד:ו׳) ויקברו אותו בגי. וכן מצינו במרים שמדדו לה מדה כנגד מדה, היא המתינה למשה שעה אחת כשהושלך ביאור שנאמר (שמות ב׳:ד׳) ותתצב אחותו מרחוק, לפיכך נתעכבו כל ישראל בשבילה והמתינו לה שבעת ימים, שנאמר והעם לא נסע עד האסף מרים, עד כאן. וזה דבר ידוע בכמה מקומות שמדתו של הקב״ה בכך, וכן דרשו רז״ל אע״פ שבטלו ארבע מיתות ב״ד דין ארבע מיתות לא בטלו. והוא מופת על ההשגחה הפרטית בשכר ובעונש, וזה מנתיבות הצדק והמשפט כי אלהי משפט ה׳ אשרי כל חוכי לו.

פרק יג

ב סוס מוכן ליום מלחמה ולה׳ התשועה (משלי כא, לא)

שלמה המלך ע״ה יזהיר כל אדם בכתוב הזה (משלי כא) שיעשה כל דבר שיצטרך לעשות ובדרך הטבע כל מה שבכחו, ושימסור השאר בידי שמים, כי הנס אינו חל אלא בחסרון הטבע, ועיקר יצירת האדם בנוי על מדת הטבע, ועל כן יצטרך שיעשה האדם פעולות ועניינים שיהיו הכנות להשיג בהן חפצו ולעמוד על משאלות לבו, כמי שרוצה ללכת למלחמה על אויביו שראוי לו שיכין כלי זיין וסוסים ומרכבות ליום מלחמה, שאם אינו מכין ויסמוך על הנס ימסר ביד אויביו, או כמי שיש לו חולה שהוא ראוי לתקן לו מסעדים וסמים למאכלו, ומאכילו המאכלים המועילים ולמנוע ממנו המאכלים המזיקים, ואחר שעשה לו כל יכלתו והשתדל בכל כחו ועשה בדרך הטבע כל הכנותיו אין ראוי לו לבטוח שיגיע אל רצונו רק בשם יתעלה לא בהכנות האלה, כי יש אדם שיאבד במלחמה עם כל ההכנות ויש שינצל מבלעדיהן, ויש חולה שימות עם המאכלים המועילים ויש שתגיע לו רפואה עם

המאכלים הרעים המזיקים, וא״כ אין עיקר התשועה בענין המלחמה ולא בענין הרפואה להכנותיהם רק בשם יתעלה שכן כתיב (תהילים קמ״ז:ג׳) הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, וכתיב (שם) לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה, וכתיב (שם לג) שקר הסוס לתשועה. זאת כוונת התורה ורוב הפסוקים מוכיחין כן, ולכך תצוה התורה לישראל להשתדל בהכנות האלה שיצאו חלוצים בעלותם למלחמה על אויביהם ושישימו אורב ושישלחו מרגלים בערי האויבים, כי כל הענינים האלה הם הכנות לעשות מה שבכח האדם לעשות בדרך המנהג והטבע, ואחר כן יפעול הנס על כל מעשה הטבע, ואע״פ שישראל לא היו צריכין לזאת לפי שלא היה נצחונן בדרך המנהג והטבע כי אם על פי הזכות והעונש, ואם היו זכאין מעט מהם ינצחו עמים רבים, ואם היו חייבים מעט מן האויבים ינצחו רבים מהם, מכל מקום באה מצות התורה לישראל לעשות כל השתדלותם בהכנות האלה ואחר כך למסור הענין למי שהתשועה לו, כי התורה לא תסמוך על הנס לעולם. ומטעם זה צוה הקב״ה לנח מעשה התיבה כי בידוע שהיה ביכלתו יתעלה שיעביר נח ובניו ברגליהם על מי המבול, ולא יצטרך נח להתנהג בזה בדרך הטבע שיעשה תיבה מעץ ידוע וממדה ידועה באורך וברוחב, אבל התורה תצוה לנו בכך שנשתדל בהכנות בכל הענינים, ועם כל השתדלותנו שתהיה אמונתנו שאין עקר התשועה בהם רק בשם יתעלה, וזהו שאמר שלמה בכאן סוס מוכן ליום מלחמה ולה׳ התשועה. וכן מצינו בדוד ע״ה כששאל באורים ותומים השיבו הקב״ה (שמואל ב ה׳:כ״ג) הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בכאים, צוה להשתדל בדרך המנהג והטבע כמנהג שאר האומות הנוצחין בטבע, וכן מצינו במלחמת העי שאמר הש״י ליהושע (יהושע ח׳:ב׳) שים לך אורב לעיר מאחריה. והוא הטעם בעצמו במרגלים ששלח משה רבינו ע״ה במדבר פארן שהקב״ה צוה בכך, וזהו שכתוב.

שלח לך אנשים ויתורו וגו׳. יאמר הכתוב אחר שהם שאלו הענין ורצו בו, שאמרו (דברים א׳:כ״ב) נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ, שלח לך אנשים שידעו הדרכים ומבוא הערים, כענין שכתוב (שופטים א׳:כ״ד) הראנו נא את מבוא העיר, ושיתנו להם עצה באיזו עיר ילחמו תחלה ומאיזה צד יהיה נוח להם לכבוש את הארץ.

ורש״י ז״ל פירש שלח לך, לדעתך, אני איני מצוה לך. כוון הרב לומר אע״פ ששליחות המרגלים על פי ה׳ ומצותו, לא היתה המצוה ברצונו אלא כדי להשלים רצון ישראל שהיו חפצים בכך, וכענין המלך שהיתה מצות השם (דברים י״ז:ט״ו) שום תשים עליך מלך, אבל לא היתה ברצונו, כי כן יעיד הנביא (הושע י״ג:י״א) אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי.

ויש מפרשים שלח לך לתועלתך, כלשון (בראשית ו׳:כ״א) ואתה קח לך מכל מאכל, (במדבר י׳:ב׳) עשה לך שתי חצוצרות כסף, (דברים י״א:ה׳) ועשית לך ארון עץ, וכן כל לך שבתורה. והתועלת היה שנתארכו ימיו של משה כל ימי המדבר, שאלמלא חטאם היו נכנסין לארץ מיד, ואי אפשר לו ליכנס אפילו לא היתה גזרת חטא הצור שכבר נגזר עליו בשליחות פרעה שאמר לו הקב״ה (שמות ו׳:א׳) עתה תראה, ולא תראה מלחמת ל״א מלכים.

ומה שהיו המרגלים שנים עשר ודי שיהיו שנים או שלשה כענין שנאמר ביהושע (יהושע ב׳:א׳) שנים אנשים מרגלים חרש לאמר, לפי שרצה הקב״ה שתהיה השליחות הזאת בהסכמת כל שבטי ישראל, איש אחד מכל שבט ושבט כדי שאם יצליחו בשליחותן יהיו כל ישראל שותפין בזכות ואם לא יצליחו יהיו כלן שותפין בעונש כמו שאירע בהם.

ובמדרש מרגלים ששלח משה כסילים היו, מרגלים ששלח יהושע צדיקים היו, שנאמר (שם) וישלח יהושע ב׳:ד׳ן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר, מהו חרש שעשו עצמן קדרין והיו צווחין מי שירצה לקנות קדרות יבא ויקנה, וכל כך למה שלא ירגיש אדם בהם שהם מרגלים, חרש לאמר קרי ביה חרס, ומי היו פנחס וכלב היו. וילכו ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב וישכבו שמה, הרגיש בהם מלך יריחו, מה עשתה רחב, בקשה להטמינם, אמר לה פנחס אני כהן וכהן נמשל למלאך שנאמר (מלאכי ב׳:ז׳) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה׳ צבאות הוא, וכן נביא נמשל למלאך שכן במשה כתיב (במדבר כ׳:ט״ז) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, וכתיב (שופטים ב׳:א׳) ויעל מלאך ה׳ מן הגלגל אל הבוכים, והוא פנחס, לפיכך אמר לה כשאני רוצה אני נראה וכשאיני רוצה איני נראה, וזהו שכתוב (יהושע ב) ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו, ולא אמר ותצפנם, ללמדך שלא הטמינה אלא לכלב. אבל מרגלים ששלח משה כסילים היו, שנאמר (משלי י׳:י״ח) ומוציא דבה הוא כסיל, עד כאן. ומה שאומר המדרש הזה כסילים היו, לפי שקלקלו אח״כ שהרי משה צדיקים בחרן ועל פי ה׳, ולכך הזכירם בלשון אנשים, כלשון (שמואל א א׳:י״א) זרע אנשים, אבל הם קלקלו שליחותן, ועליהם אמר משה (דברים ל״ב:כ׳) כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם, למד שנתבררו. צדיקים וחזרו רשעים, וזהו ומוציא דבה הוא כסיל משהוציאו דבה חזרו כסילים.

יא למטה יוסף למטה מנשה. ולמעלה הזכיר למטה אפרים, כי הקדים אפרים למנשה למעלתו. ומה שהזכיר יוסף בכאן עם המרגלים, מפני שאף הוא הוציא דבה שנאמר (בראשית ל״ז:ב׳) ויבא יוסף את דבתם רעה, ולכך הזכירו הכתוב עמהם והזכירו עם מנשה, כי גדי בן סוסי מן המוציאים דבה, אבל שבט אפרים נצול מזה. ומה שלא הזכיר כלב ויהושע זה אחר זה כדי שיהא כלב מוקף מן המרגלים לפניו ולאחוריו, כי כן היה בפיו עמהם, ואל תאמר שהענין כן ביהושע, על כן הזכירו אחרי כן בפני עצמו שלא היה מכללם.

טז אלה שמות האנשים. והלא כבר הזכיר ואלה שמותם, אבל בא להורות כי כן היו שמותם לעולם ולא נשתנו כהושע.

ויקרא משה להושע בן נון יהושע. דרשו רז״ל בתוספת היו״ד, שנתפלל משה עליו יה יושיעך מעצת מרגלים, לפי שצפה ברוה״ק שעתידין הן להוציא דבה ולכך התפלל עליו. ועוד דרשו בו טעם אחר, כי יהושע וכלב שעמדו באמונתם נטלו שכרם, לכלב נתנה חברון שנאמר (שופטים א׳:כ׳) ויתנו לכלב את חברון, יהושע נטל שכר עשרה מרגלים בארץ, הוא שכתוב בעשרה מרגלים (במדבר י״ד:ל״ז) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה, וסמיך ליה מיד ויהושע בן נון וכלב בן יפונה חיו מן האנשים, כלומר אלו אבדו ואלו נשתיירו במקומם, ודרשו בו רז״ל קמו תחתיהם לחיים, כלומר לנחלה, ולכך הוסיף בו היו״ד.

ונראה מכאן כי קודם שלוח המרגלים הושע היה שמו, וא״כ יש לשאול מפני מה נזכר בתורה בשם יהושע כמה פעמים קודם השליחות הזה, הוא שכתוב (שמות ל״ג:י״א) ומשרתו יהושע בן נון נער, וכתיב (שם כד) ויקם משה ויהושע משרתו, וכן (במדבר י״א:כ״ח) ויען יהושע בן נון משרת משה. ונוכל לומר כי לכבוד משה שהיה עתיד לקראו יהושע לא רצתה תורה להזכירו בשם אחר. ומה שהזכירתו כאן למטה אפרים הושע בן נון, כאן גלה לנו שעקר שמו היה הושע ומשה בשליחות זה קראו יהושע. וכן מצינו בבתיה בת פרעה שקראה שמו משה, ולכבודה שהיתה בת מלך ונתגיירה לא קראו הקב״ה בשם אחר אלא בו.

יז עלו זה בנגב. מטה שלו מסר להם כדי שינצלו מידם, כתיב הכא עלו זה וכתיב התם (שמות ד׳:י״ז) ואת המטה הזה.

ויש אומרים מסורת שם בן י״ב, מסר להם כענין שכתוב (שם ג) זה שמי לעולם, כדי שילכו בשלום בדרך וינצלו מיד הענקים, כך ראיתי במדרש.

כב ויבא עד חברון. לא אמר ויבאו כי יחזור לכלב לבדו שבא למערת המכפלה בקרית ארבע היא חברון, ונשתטח על קברי אבות כמו שדרשו רז״ל שבא להתפלל שם שינצל מעצת מרגלים, כי יהושע כבר נצל מזה כשקבל ברכתו ממשה שאמר לו יה יושיעך מעצת מרגלים.

וראיתי במדרש ויבא עד חברון, זה הקב״ה שבא לחברון להודיע לאבות שהגיע זמן שישראל נכנסין לארץ מפני השבועה שנשבע להם.

וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים. ע״ד הפשט בא להודיע שהיא קדמונית למלכות צען.

וע״ד המדרש היתה חברון מבונה אחד משבעה בצען. ובאור זה כי חברון היתה פסולת של ארץ ישראל ולכך הקצוה לבית הקברות, והיתה מבונה על אחת משבעה בצען שהיא עיקר מלכות מצרים שנאמר (ישעיהו ל׳:ד׳) כי היו בצען שריו, וכתיב במצרים (בראשית י״ג:י׳) כגן ה׳ כארץ מצרים, ובא הכתוב להודיענו בזה שבחה של ארץ ישראל.

כג וישאוהו במוט בשנים. מה ת״ל בשנים, בשני מוטות, הא כיצד שמונה נטלו אשכול, ואחד נטל תאנה, ואחד נטל רמון, יהושע וכלב לא נטלו כלום, שכל עצמן להוציא דבה נתכוונו כשם שפירותיה משונים כך עמה משונה. אם חפץ אתה לידע כמה משאוי כל אחד מהם צא ולמד מהאבנים שהקימו בגלגל שהרימו עליהם איש אבן אחת מן הירדן על שכמו, ושקלום רז״ל משקל כל אחד ארבעים סאה, וגמירי דטונא דדארי אינש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי כמשאוי שמסייעין אותו להרים, זה לשון רש״י ז״ל.

וראיתי במדרש וישאוהו במוט בשנים, אלו יהושע וכלב. ובמחובר נקרא זמורה, וכשנתלש קראו מוט, ולא היה בהם בכל העשרה כח לשאת אותו מוט ויהושע וכלב נשאוהו לבדם, ולכך וישאוהו במוט בשנים, וזהו היה רמז להם שהם ראוים ליכנס לארץ ולהיות להם אחוזה בתוכה.

כו וישיבו אותם דבר. שלא הלכו לאהליהם אלא מיד שבאו הלכו למחנה ישראל להודיעם ולהוציא דבה, והדבה היא שאמרו ארץ אוכלת יושביה. ודרשו רז״ל שהביא הקב״ה דבר על הכנעני באותו זמן כדי שיהיו מתעסקין בקבורתם ולא יתנו לב למרגלים ויוכלו לחפור את הארץ כרצונם, ובנסים עצמן שהיו נעשים להם בהם הוציאו דבה, והיו מיראין ומפחידין אותן בעמלק, הוא שאמרו עמלק יושב בארץ הנגב, לרמוז שאין שם רוח לבא בארץ כי כלם גבורים, שהרי עמלק בדרום והכנעני במערב ובמזרח, והאמורי בהר. הגידו שליחותם ויניאו לב העם ברמז מפני פחדן של משה ואהרן, והנה כלב השתיק אותן והראה דעתו שהוא עמהם ורוצה לדבר כנגד משה כדי שיהיה לו מקום לדבר ביניהם, ואמר עלה נעלה וירשנו אותה, אם הם חזקים הלא אנחנו נחזק מהם, ומיד השיבו מרגלים ואמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו, מה שהיה מתבאר מתחילה מכלל דבריהם שדברו ברמז אמרו עתה בפירוש. ומה שאמרו לעלות אל העם ולא אמרו לא נוכל לבא אל הערים, דרך גוזמא ודבה אמרו כן, כי אפילו לעם אם יצאו אלינו בשדה לא נוכל לעלות אליהם להלחם בם, אף כי נכבוש מהם ערים בצורות גדולות מאד, וטעם לשון עליה והוא בשדה, כן הלשון בנלחמים במערכה, ואחר שהרעו והניאו לב העם ברמז, עוד הוסיפו להרע על דבריהם ועוד העמיקו שחתו באמרם ארץ אוכלת יושביה, וכבר העידו הם בעצמם כי הם חזקים גבורים והיו דבריהם סותרין זה את זה. וכשאמרו כי חזק הוא ממנו זה כלפי מעלה כביכול אין בעל הבית יכול להוציא כליו משם, עוד הוסיפו להבהילם ולהפחידם במה שאמרו ושם ראינו את הנפילים, כי למעלה הזכירם בלשון ילידי הענק ועתה אמרו הנפילים שכל הרואה אותן לבו נופל, וזהו

שחזר מן הנפילים, כלומר הקדמונים שבבראשית שעליהם נאמר (בראשית ו׳:ד׳) הנפילים היו בארץ. ושלשה שמות נקראו להם, נפילים ענקים רפאים. נפילים היו ראש המשפחה אותן שהיו בני האלהים שהזכיר בבראשית, ולא היו כשאר בני אדם להסתכל בהם, וכל המסתכל בהם חרדה גדולה נופלת עליו, ואח״כ נתמעטו מן הכח והגבורה ונקראו ענקים על שם שמעניקים חמה בקומתן כלומר אצל הרואה, כי (לא) היו רשאין להסתכל בהם כמי שמסתכל במגדל גבוה, ואח״כ ברחוק הדורות שהיו מתגלגלין והיו מתרחקין מגבורה אותן נפילים נתמעט כחן יותר ונתרפה ונקראו רפאים, ועוג מלך הבשן היה מהרפאים והיה פסולת שלהן, שכך אמרו במדרש תנחומא והוא נשאר מיתר הרפאים, וזה עוג שהרג אמרפל וחבריו, והיה פסולת שלהם כפריצי זיתים הפלטים מתוך הגפת, שנאמר (בראשית י״ד:י״ג) ויבא הפליט, זה עוג. ומה שזכה להנצל מן המבול, בזכות אברהם, וגם בזכות ישראל, כדי שתתישב הארץ הקדושה על ידי אנשים כמותן. סוף דבר התנכרו בנפלאות השם יתברך וגבורותיו וחזרו להיות מקטני אמנה, ולא זכרו נסי מצרים ונסי הים ונסי המדבר, גם מלחמת עמלק שכתוב בו (שמות י״ז:י״ג) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו, שהיו עכשיו מיראין אותן בעמלק ואמרו עמלק יושב. עוד הפליגו לדבר סרה באמרם (במדבר י״ד:ב׳-ג׳) לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו, ולמה ה׳ מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז הלא טוב לנו שוב מצרימה, נתנה ראש ונשובה מצרימה, והקב״ה אמר (דברים י״ז:ט״ז) לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. וכששמעו משה ואהרן כל זה נפלו על פניהם ונתביישו בשת גדול על שהיו מחללים את השי״ת בפרהסיא, ועל שנתפתו הכל אחר דברי המרגלים, ועליהם אמר שלמה המלך ע״ה (משלי כ״ו:ו׳) מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל, מי שהוא מקצה רגלים לקצה אחר כלומר שהמשיכן לאחור ואינו הולך למלאכתו חמס שותה, וכן שולח דברים ביד כסיל והנה יהושע וכלב קרעו בגדיהם לזאת והתחיל לפייסם, אם חפץ בנו ה׳, אך בה׳ אל תמרודו, וה׳ אתנו אל תיראום, והם העיזו פניהם ואמרו לרגום אותם באבנים. הרי כמה עבירות נגררות זו אחר זו, וכמה חסדים היה עושה הקב״ה עמהם שלא היה מאבדן מן העולם על כל ההכעסות הללו, ושלא היה המן נמנע מלירד דבר יום ביומו.

פרק יד

א **ותשא כל העדה ויתנו את קולם.** על דרך הפשט נתנו קול בבכי גדול לעת ערב, הוא סוף יום שבאו המרגלים אליהם, כי בערב באו והביאו חשך לעולם, וזהו שכתוב ויבכו העם בלילה ההוא, הוא שכתוב (איכה א) בכה תבכה בלילה, וליל תשעה באב היה. כיצד, כך אמרו ז״ל, שנה ראשונה עשה משה את המשכן, שניה הקימו ושלח מרגלים, דכתיב (במדבר י) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן, נשארו תשעה מאייר שהוא חסר לעולם, וכתיב (שם) ויסעו מהר ה׳ דרך שלשת ימים, ויום ראשון מהני תלתא לא חשבינן שהוא יום עשרים לעלית הענן ואמר רבי חמא ברבי חנינא אותו יום סרו מאחרי ה׳ דכתיב (שם יא) והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל, הלכך הוו להו כ״ב באייר, וכתיב (שם) עד חדש ימים, הוו להו כ״ב בסיון, וכתיב (שם יב) ותסגר מרים שבעת ימים הרי כ״ט בסיון, ותניא בכ״ט בסיון שלח משה מרגלים וכתיב וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום, נמצאו כלין בתשעה באב, יום שלשים לסיון שהוא מלא וכ״ט לתמוז שהוא חסר לעולם הרי שלשים, ותשעה באב הרי ל״ט. לכך הקשו בגמרא א״כ בציר חד יומא, כלומר מן הארבעים, ומשני, תמוז דההיא שתא עבורי עברוה, כלומר תמוז של שנת המרגלים מלא היה, דכתיב (איכה א) קרא עלי מועד לשבור בחורי, זמן עלי מועד לשבירת בחורי בתשעה באב, וכתיב ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו, אמר רבי יוחנן אותו היום תשעה באב היה, אמר הקב״ה אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע אותו לכם בכיה לדורות, שחרב בו הבית בראשונה ובשניה, ולכן כפל הנביא לשון בכה תבכה, ודרשו רז״ל בכה בחורבן ראשון תבכה בחורבן שני. ועוד דרשו בו בכה תבכה, בכה על ממלכת ישראל תבכה על ממלכת בית יהודה, בכה על ירושלים תבכה על ציון, בכה על עשרת השבטים תבכה על יהודה ובנימן. ומצינו חורבן בית ראשון שהיה בלילה, שכן כתוב מפורש (ירמיה לט) ויהי כאשר ראם צדקיהו מלך יהודה וכל אנשי המלחמה ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן המלך, וכן התנבא ירמיה עוד ואמר (שם ו) קומו ונעלה בלילה, חורבן בית שני היה ג״כ בלילה שכן כתוב (שם) אוי נא לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב. וכשבא טיטוס הרשע והחריב ירושלים והציח האש בתוכה יצאו ישראל וגלו מירושלים ובאו במחנה טיטוס והיו שם בני ישמעאל וערב ולקחו ארבע מאות ילדים וילדות ופרשו לים בלילה והוליכום בשבי לארצם, והילדים אמרו נשליך עצמנו לים, אמרו אלו לאלו מתיראין אנו אם יהיה לנו חלק לעוה״ב, והיו משיבין אלו לאלו והלא מקרא כתוב (תהלים סח) אמר ה׳ מבשן אשיב אשיב ממצולות ים, שמעו הילדות והשליכו עצמן, נשאו הילדים ק״ו בעצמן ומה אלו שדרכן בכך כך, אנו על אחת כמה וכמה. וכל המאורעות האלה לישראל היו בלילה בעונש הבכיה שעשו בלילה הזה. ועוד מצינו שבלילה הזה נגזר החורבן והפזור לישראל בגלות, הוא שכתוב (שם קו) וירגנו באהליהם לא שמעו בקול ה׳ וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות, וכן כתיב ביחזקאל (כ) גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות. הרי לך מפורש מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שבכיה זו הוקבעה לדורות שיהיו מפוזרין בין האומות.

ובמדרש ותשא כל העדה ויתנו את קולם, זה שאמר הכתוב (ירמיהו י״ב:ח׳) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, אותו קול שבכיתם גרם לכם ללקות, ועל אותו הדור אמר ישעיה ע״ה (ישעיהו י״ז:י״א) ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש, עד שלא בא השרב פרחתם, נד קציר ביום נחלה, ביום שעברתי ליתן לכם נחלת אבותיכם נעשיתם כרוז בעולם, וכאב אנוש, הפורענות שנטלתם ירושה לדורות שבכו כל העדה בליל תשעה באב, אמר הקב״ה אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות, ומאותה שעה נגזרה גזרה על ביהמ״ק שיחרב, שכן הוא אומר וישא ידו להם להפיל אותם במדבר, נשיאות יד כנגד נשיאות קול, ולנשיאות קול זה רמז ירמיה שאמר (ירמיהו י״א:ט״ז) זית רענן יפה פרי תאר קרא ה׳ שמך לקול המולה גדולה הצית אש עליה, יאמר כי בעון קול המולה שנשאו ישראל במדבר בבכי הצית הקב״ה אש בעלי הזית שהזכיר בראש הכתוב.

וע״ד הקבלה ותשא כל העדה כנסת ישראל שכתוב בה (הושע י״ד:ג׳) כל תשא עון וקח טוב, ומזה לא אמר וישאו כל העדה.

וכן רמזו חכמי האמת במדרשם באיכה רבתי בכה תבכה בלילה, קרי ביה בכה תְּבַכֶּה. פירוש שהוא לשון יוצא, בכה ומבכה כנסת ישראל עמה, שנאמר ותשא כל העדה. ויהיה רמז הכתוב ותשא כל העדה, כנסת ישראל שהיא כל העדה, ויתנו את קולם מלאכי השרת, ויבכו העם אלו ישראל, בלילה ההוא כלומר כל זה נגזר בלילה ההוא.

ט אך בה׳ אל תמרודו. למדך הכתוב שיראת העם הוא מרד בהקב״ה. וכן אמר שלמה המלך ע״ה (משלי כ״ט:כ״ה) חרדת אדם יתן מוקש, החרדה שיחרד האדם מבשר ודם היא הנותנת מכשול ומוקש לנפשו, וכן היא גורמת שישכח האדם להקב״ה, והוא שאמר הנביא (ישעיהו נ״א:י״ב-י״ג) מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן ותשכח ה׳ עושך.

סר צלם מעליהם. יכנה הכח שיש להם למעלה בלשון צל, לפי שהוא מגין על האומה כצל המגין מפני החמה, והענין לפי שאין אומה נופלת למטה עד שיפול שרה למעלה תחלה, ומזה הוסיף לומר מעליהם.

ובמדרש שיר השירים (שיר ב) ונסו הצללים, אלו שרי אומות העולם.

והרמב״ן ז״ל פירש סר צלם מעליהם, שהוסר הצל מעל ראשם, ממה שידוע כי בליל החותם הגדול של הושענא רבה, הוא יום כ״ו לבריאת העולם, לא ימצא צל לראש מי שעתיד למות באותה שנה, וזה כאלו אמר כבר נגזרה עליהם מיתה. זאת כוונתו ואע״פ שאינו לשונו. ונראה כי זאת כוונת הכתוב שאמר (שם ב) עד שיפוח היום ונסו הצללים, יאמר כי כשהגיע הזמן שיפוח האדם ויצא הרוח מפיו אז יסתלק צלו ויתקרב לצל של השם הרשום בד׳ התיבות שכתוב בו (תהלים קכא) ה׳ צלך. ולפי זה היה יכול לומר ונס הצל, אבל אמר ונסו הצללים כי הם שנים באדם, בבואה ובבואה דבבואה.

ואפשר לומר בטעם הענין הזה שהוא פלאי, כי הצל ראוי לכל הנבראים שבעולם השפל, בין שיהיה אדם ובהמה ועוף או עץ ואבן או עשב השדה, מפני שאור השמש הזורח עליהם בא ויורד למטה בגבולם ורשותם ולכך אין כח בשמש לדחות את צלם, אבל הוא נדחה מפני צלם שהרי צלם הוא נראה במקום שהשמש ראוי לזרוח, ולא רצה הקב״ה שיהיה אחד מהנמצאים מסיג גבול חברו, וכיון שכן ראוי לכל דבר שבעולם השפל שיהיה לו צל כי צלו מורה על הויתו בעולמו ובמקומו, וכאשר יחסר צל ראש האדם בליל החתימה הנה זה אות וסימן בהעדר צלו שהויתו נעדרת מחיי העולם השפל ונכתב ונחתם בטבעת המלך למות בשנה ההיא, והיתה הלבנה מופת בענין זה לפי שהיא ממונה על כל בעלי חיים שבשפלים, כידוע בחכמת המחקר.

ואני תמה למה הוצרך הלשון הזה לומר סר צלם מעליהם וה׳ אתנו, כי כיון שה׳ אתנו אפילו לא סר צלם מעליהם אין ליראה מהם, שהרי כחן של ישראל גדול מכל האלהים, ולא כצורנו צורם. אבל הנכון בעיני כי יאמר אין לכם ליראה מן עם הכנענים ולא מן השרים שלהם. לא מן העם, הוא שאמר אל תיראו וגו׳, לא מן השרים, הוא שאמר עוד אל תיראום, ונתן טעם לכל אחד. שלא יראו את עם הארץ, כי לחמנו הם לפי שסר צלם מעליהם, כחם הקשה שמאז פחדתם ממנו כבר נסתלק למעלה, ויראתם את העם לא היתה אלא מפני השרים, שלא ייראו מפני השרים, הוא שאמר וה׳ אתנו, כלומר מתוך עמוד הענן ועמוד האש שהולכים עמנו אתם רואים כי ה׳ ובית דינו אתנו, וכיון שכן אפילו לא סר צלם מעליהם אלא שהיו ממונים עליהם בתוקף כחם, כיון שהוא ובית דינו בעזרנו מה אנו חוששין להם, על כן אל תיראום לשרים.

ויתכן לפרש עוד כי לפי שהיה ביד ישראל זכות הלחם והצל לכך יאמר כי לחמנו הם בזכות מצה בפסח, סר צלם מעליהם בזכות צל סכה, וה׳ שהוא צלן של ישראל אתנו, כענין שכתוב (תהילים קכ״א:ה׳) ה׳ שומרך ה׳ צלך על יד ימינך, על כן אל תיראום.

יא עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה. אמרו במדרש, אמר הקב״ה אני צוחתי שתי צוחות מפניכם, סופכם לצוח ארבע בשעבוד מלכיות, (שם יג) עד אנה ה׳ תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני, עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום אויבי עלי. צוחתי עד מתי לעדה, סופכם לצוח (שם ו) ונפשי נבהלה מאד ואתה ה׳ עד מתי.

בכל האותות אשר עשיתי בקרבו. לא אמר בקרבכם אלא בקרבו בלשון יחיד. וע״ד הפשט בעת שהיו לב אחד לאביהם שבשמים.

וע״ד המדרש בקרבו, שלא היו צריכין להפנות, כדאמרינן (ויקרא א׳:י״ג) והקרב והכרעים. ודרשו במסכת יומא מן שהיו ישראל אוכלין במדבר היה

נבלע באברים, הא מה אני מקיים (דברים כ״ג:י״ד) ויתד תהיה לך על אזניך, בדברים שתגרי אומות העולם מוכרין להם.

ועוד יש מי שאומר שם לאחר שסרחו, שהרי אפילו דברים שתגרי אומות העולם מוכרין להם מן היה מפיגן, אלא לאחר שסרחו ואמר להם הקב״ה אני אמרתי תהיו לפני כמלאכי השרת ועכשו אני מטריחכם שתצאו חוץ למחנה שלש פרסאות, דכתיב (במדבר ל״ג:מ״ט) ויחנו על הירדן מבית הישימות, ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי ליה ההוא דוכתא והוי תלתא פרסי.

יג **ושמעו מצרים כי העלית בכחך וגו׳, ואמרו אל יושב הארץ הזאת.** אחר שהזכיר ושמעו ואמרו פירש השמיעה, ואמרו שמעו כי אתה ה׳ בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה ה׳, כענין שכתוב (שמות כ״ד:י״ז) ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת.

וכתב הרמב״ן ז״ל על דרך האמת עין לשון מראה, וכן (במדבר י״א:ז׳) ועינו כעין הבדולח, (יחזקאל א׳:כ״ז) וארא כעין חשמל, יאמר אשר מראה במראה נראה הוא שמך הגדול, וכן תמצא ביחזקאל (מג) וכמראה המראה אשר ראיתי בבאו לשחת העיר עד כאן.

ומה שהשיב משה בכאן ושמעו מצרים, וכן במעשה העגל (שמות ל״ב:י״ב) למה יאמרו מצרים, נראה מזה שאלמלא טענת מצרים היה משה סובל בטולן של ישראל בתועלת עצמו שיהיה הוא לגוי גדול, ובודאי היה לו להשיב שאינו רוצה תועלת עצמו בבטול ישראל שהרי כבר מסר עליהם נפשו באמרו (שם) מחני נא מספרך. אבל הכוונה למשה בתפלה הזאת לומר, יחשבו מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך, כי עשית במצרים ובאלהיהם שפטים עד שהוצאת את העם מקרבו ולא יכלת לעשות כן באלהי כנען, והנה יהיה חלול השם ויחזיקו ידי עוברי עבירה ויאמרו מצרים לאנשי ארץ כנען מבלתי יכלת ה׳, כלומר יש כח ויכולת מבלתי כחן של ישראל. ומפני חלול השם לא היה רוצה משה לסבול תועלתו שיהיה הוא לגוי גדול בבטול ישראל, וזהו שאמרו רז״ל תשש כחו כנקבה, לפי שהנקבה נפעלת ומקבלת כח מן הזכר, כי יאמרו שכחן של ישראל אינו סבת הסבות שהרי יש כח אחר מתגבר עליו ופועל בו ככח הזכרות הפועל בנקבה, כן פירש הרב הגדול רבינו שמעון.

יז **ועתה יגדל נא כח ה׳.** על דרך הפשט מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לשבור כעסו, וזהו כאשר דברת לאמר המדות, לכך סמך לו ה׳ ארך אפים. או יהיה ענין ״לאמר״ בעת צרה, וכמו שדרשו רז״ל בפסוק (בראשית כ״ח:כ׳) וידר יעקב נדר לאמר, מאי לאמר לדורות, שיהיו נודרין בעת צרתם.

וע״ד המדרש ועתה יגדל נא כח אדני, תנצח מדת רחמים למדת הדין.

ודע כי אותיות השם יתברך אל״ף דל״ת ויו״ד של יגדל רבתי. ומשל למה הדבר דומה, לשושבין שנכנס לפני המלך להליץ זכות על בתו, מצא המלך ואת הדיין עסוקין בענין הבת, התחיל השושבין תמה, אמר מה אעשה, אם אני מתחנן לפני המלך צריך אני לדיין, אם אני מתחנן לפני הדיין צריך אני בכבוד המלך, מה עשה כלל את שניהם והזכיר את המלך בראשונה. זהו ועתה יגדל נא כח אדני, מיד מחל לו המלך ואמר סלחתי כדבריך.

וע״ד הקבלה ועתה יגדל נא כח, יושפע וימשך הכח הפנימי במדות ולא יסתלק למרום מרומים. ובאור הענין כי כשישראל מקיימין התורה והמצות הש״י רוכב שמים, וזהו (דברים ל״ג:כ״ו) רוכב שמים בעזרך, כלומר בעזרת ישראל משפיע כח במדותיו, ובזה מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר (תהילים ס׳:י״ד) באלהים נעשה חיל, וכשאין מקיימין התורה והמצות הוא מתרחק ממדותיו שנאמר (דברים ל״ג:כ״ו) ובגאותו שחקים, כלומר שהוא מתגאה, מסתלק למרום מרומים ובזה משפיע כחו במדות ובזה מתישין כח של מעלה, שנאמר (שם לב) צור ילדך תשי. ולפי שהיו ישראל חייבין כליה במקום הזה והיו מתישין כח של מעלה הוצרך משה לומר עתה בתפלתו ועתה יגדל נא כח אדני, כדי להמשיך ולהשפיע הכח הפנימי במדות ושלא יסתלק למעלה, וזהו לשון יגדל. כיוצא בו אמר דוד ע״ה (תהילים מ׳:י״ז) ישישו וישמחו בך כל מבקשיך יאמרו תמיד יגדל אלהים אוהבי ישועתך.

ורז״ל חכמי האמת כנו ההמשכה והשפע בלשון עזר, והוא שדרשו רז״ל במסכת שבת כשעלה משה למרום מצאו להקב״ה שהיה קושר כתרים לאותיות, אמר לו משה אין שלום בעירך, א״ל, רבש״ע כלום יש עבד שנותן שלום לרבו, א״ל אעפ״כ היה לך לעזרני, מיד אמר ועתה יגדל נא כח אדני. ובאור מלת לעזרני להמשיך לי כח ועזר.

ודע כי מה שהזכיר ה׳ ארך אפים, ולא הזכיר ה׳ אל רחום וחנון, ולא הזכיר ואמת ונוצר חסד לאלפים, גם לא הזכיר וחטאה, לא עשה במקרה כי אם בהשגחה גמורה, ולמדנו משה בכאן סדרי תפלה ובקשה איך יתפלל המתפלל ויתחנן המתחנן כדי שיתרצה אל אדניו, ועל כן מהשלש עשרה מדות שנמסרו לו בסיני לא הזכיר מהן כאן כי אם ששה וחסר השבעה, לא הזכיר ה׳ אל רחום וחנון כי הם מדות למי שרובו זכיות וישראל היו עתה רובן עונות, ולא הזכיר ואמת כי במדת אמת יהיו חייבין לפי שהיא מדת הדין, וכמו שדרשו רז״ל אמת לא עביד לפנים משורת הדין, והיו מאמינים לדברי המרגלים אשר אבדה האמונה ונכרתה מפיהם. ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים לפי שלא היה משה מתפלל עכשיו בזכות האבות לפי שהם עתה מואסין בארץ שבחרו בה האבות, ומזה לא אמר זכור לאברהם ליצחק כמו שאמר במעשה העגל שהתפלל עליהם בצרתם. ולא הזכיר וחטאה כי היו מזידין. והוצרך להזכיר בתפלתו ה׳ שהוא השם הראשון שהזכיר לו השם בשלש עשרה מדות.

ובמסכת ראש השנה ה׳ ה׳, כאן קודם שיחטא אדם ויעשה תשובה כאן לאחר שיחטא ויעשה תשובה. והוא מרחם אפילו על מי שרובו עונות אולי ישוב,

וכענין שכתוב (תהלים קמה) טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו. אבל כאן לא הזכירו אלא פעם אחת שהוא כנגד ה׳ לאחר שיחטא, לפי שישראל היו בכאן חוטאים ולא עשו תשובה. ובאור זה ה׳ לאחר שיחטא כי אין בו שינוי והתפעלות אחר החטא כקודם החטא, מה שאין כן במלך בשר ודם.

ויש להשכיל עוד במה שלא הזכיר משה אלא פעם אחת כי הוא המלך העליון שממנו נמשכות המדות, ועמו ידבר ויבקש ממנו לרחם עליהם אולי ישובו, ואם לא ישובו הלא אתה ארך אפים לצדיקים ולרשעים, ומזה לא אמר ארך אף, וגדולה מזו שאתה רב חסד למי שהוא מחצה זכיות ומחצה עונות כמי שרובו זכיות ואפילו בלא תשובה, ואם שב בתשובה אתה נושא לו עון ופשע, כלומר אפילו הזדונות והמרדים, ונקה לשבים לא ינקה לשאינם שבים, ואע״פ שאינו מנקה אינו מכלה זרעם ולא מכריתם מן העולם אבל הוא פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים, ועל כן אין לך להכותם בדבר כמו שאמרת ולהכרית זרעם, אבל תוכל להפרע ולגבות חובך מהבנים מעט מעט, והקב״ה השיבו סלחתי כדברך, שאמרת עליהם ולא אכריתם מן העולם ואאריך אפי להם, ואם יש להם שום חסד מהאבות אהיה נוצרו לאלפים, אבל איני מוחל להם לעולם העון והפשע כי ימותו במדבר ושם יתמו, אבל בניהם יבאו לארץ, ואפקוד העון על הבנים ועל שלשים ועל רבעים כמו שאמרת. ומן הענין הזה היתה הגזרה שהוקבעה להם בכיה לדורות כי פקד עונם על זרעם. והנה משה בתפלה הזאת מתוך שראה כי חטאתם כבדה מאד לא בקש בתפלתו שימחול על עונם רק אריכות אף לבד שיאריך להם, כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים, ולא ישלחם ביד פשעם מיד, ועל כן הודה לו הקב״ה מיד סלחתי כדברך, שאאריך להם ואפקוד עונם על זרעם, אך האנשים הרואים את כבודי ואותותי וינסו אותי ימותו במדבר והבנים יכנסו לארץ. סלחתי כדברך, הבינו רז״ל פסוק זה בהרבה מקומות בתלמוד שעל מעשה העגל נאמר, והוא שאמרו עמד ארבעים יום שלישים ונתנו לחות שניות ויום הכפורים היה יום סליחה וכפרה שאמר לו סלחתי כדברך עון העגל, אבל עון זה של מרגלים איני סולח, אבל האנשים הרואים את כבודי וינסו אותי יענשו שימותו במדבר ובניהם יירשו את הארץ. ולזה כוונו החכמים ז״ל שאמרו על עון העגל נאמר וכן תאמר שעל עון העגל נאמר אע״פ שהוא נכתב בעון המרגלים.

ובמדרש סלחתי כדברך, הודה הקב״ה לדבריו, ואמר כדברך עתידים המצריים שיאמרו כדברך, אשרי העבד שרבו מודה לו.

כב **כי כל האנשים.** שיעורו, אם כל האנשים. ובאור הכתובים ואולם חי אני, כלומר אני חי וקיים לעולם וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ כי כל האנשים הרואים את כבודי וגו׳ אם יראו את הארץ וגו׳ כביכול אין הדבר כן, והנה זה לשון שבועה, אבל הלשון חסר לכבוד מעלה.

וכתב הרמב״ן ז״ל על דרך האמת ואולם חי אני הבטחה למשה בסליחה יאמר שימלא כבודו את כל הארץ בזרעם ולא בהם. באור דבריו חי אני, כנסת ישראל ידבר, כי חי העולמים והוא אלהים חיים, יאמר שימלא כבוד ה׳ את כל הארץ התחתונים וישרה ביניהם כבודו ורחמיו בארץ בזרעם אבל לא בהם וזה בודאי הבטחה בסליחה ואמר על על עצמו כבוד ה׳ כמו שאמר (תהילים ק״ד:ל״א) יהי כבוד ה׳ לעולם.

וצריך שתשכיל כי בכל מקום שתמצא חי אני, אלהים חיים, וכן אל חי, וכן חי ה׳, הכל נאמר על כנסת ישראל, וכשאמר (דניאל י״ב:ז׳) וישבע בחי העולם, הוא השם הגדול, וכשאמר (שמואל א א׳:כ״ו) חי נפשך, הוא מקום הנדר, והבן זה.

כג **וכל מנאצי.** מבני בניהם לא יראוה. ויהיה רמז לבכיה לדורות, לזמן החורבן והגלות שלא זכו לראותה.

כד **רוח אחרת עמו.** אחרת מן המרגלים, כי הצדיק אחר הוא מן הרשע, וכן תמצא בשת (בראשית ד׳:כ״ה) כי שת לי אלהים זרע אחר, כי שת הצדיק שהיה תחת הבל היה אחר מקין הרשע, כי הטוב הוא אחר מן הרע וכן הרע הוא אחר מן הטוב, וזהו (שמות כ׳:ג׳) אלהים אחרים, (שם לד) לא תשתחוה לאל אחר, ואם כן מלת אחר כשהיא נזכרת אצל הרע הוא טוב וכשהיא נזכרת אצל הטוב הוא רע.

והביאותיו אל הארץ אשר בא שמ״ה וזרע״ו יורישנ״ה והעמלק״י. גם בכאן רמז השם המיוחד למפרע להורות כי מדת הדין מתוחה כנגדם, ועל כן יגזור עליהם שישתקעו במדבר וילכו למפרע ויחזרו לאחוריהם דרך ים סוף. ומזה היה אומר להם משה כשהיו רוצין ללכת לפניהם ולעלות אל ההר למה זה אתם עוברים את פי ה׳ והיא לא תצלח, ולכך אמר להם כי על כן שבתם מאחרי ה׳, ומזה נתחייבתם לחזור לאחוריכם ולא יהיה שמי הגדול עמכם. וטעם יושב בעמק, לארוב לכם.

כט **במדבר הזה יפלו פגריכם.** נראה כי היו ישראל בחטא זה שלש כתות, מהם בכו, מהם התלוננו על משה ועל אהרן ואמרו לו מתנו, מהם אמרו נתנה ראש. וכנגדם הזכיר הכתוב פגריכם שלש פעמים, והזכיר לשון פגריכם כדי שלא תבין בהם אבדן הנפשות רק הפגרים לבדם מתו ויש להם חלק לעוה״ב, וזהו שאמר בסוף דבריו במדבר הזה יתמו, כלומר הפגרים לא הנפשות. וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה, שבט לוי לא היה בכלל זה כי מספרם מבן חדש ומעלה.

ל **אם אתם תבאו אל הארץ.** הדבור הזה למשה ולאהרן היה ביחד שיאמרו כן לישראל כמו שהזכיר אמור אליהם.

ויתכן לומר כי כיון שדבור הפרשה הזו בא לשניהם הרי הם בכלל אם אתם תבאו אל הארץ, ורמז להם שלא יכנסו לארץ, וכשם שרמז משה בעצמו (שם

טו) תביאמו ותטעמו, והוציא עצמם מכללם, ואע״פ שמשה ואהרן היו עתה צדיקים גמורים ולא חטאו, מפני כבודן של ישראל לא רצו ליכנס לארץ ומתו במדבר, רצה הכתוב לרמוז שאף המנהיגים הצדיקים עתידין שימותו שם ולא תעלה זכותם שיכנסו לארץ, ולכלול עוד ברמז זה כי כשם שמתו הם ומשה ואהרן עמהם במדבר ולא זכו ליכנס לארץ כך הם עתידין שיקומו בתחית המתים ומשה ואהרן עמהם ויכניסו אותם לארץ ויהיו רועים שלהם כבראשונה ויועציהם כבתחלה ובעלוי השגה ויותר ממה שהיו במדבר, לפי שנתאוה משה בחייו להכנס לארץ ולהשלים המצות התלויות בה שלא היה יכול לקיימם בחוצה לארץ, ועל כן יזכה לתחית המתים ותזכה נפשו במעלה והשגה שלמה הראויה למי שמקיים כל המצות כלן, וכן ישראל מהדור ההוא שמתו במדבר הם הם שקבלו התורה וראו המעמד הקדוש ומראה כבוד ה׳ עין בעין, מאחר שקבלו דינם יזכו לתחית המתים ויתעלו בהשגה ובמעלה גדולה יותר ממה שהיו.

לד **יום לשנה יום לשנה.** היה לו לומר שנה ליום, שנה ליום כלומר אני מעניש אתכם וגוזר עליכם שתהיה מטולטלין במדבר כאהל רועים המטלטל ממקום למקום שנה אחת לכל יום ויום אשר תרתם את הארץ, ולפי קשור הענין היה לו להקדים הפורענות, אבל בא להודיענו שמתוך ענשו ותוכחתו למדנו רחמנות, וכשאמר יום לשנה יום לשנה בא לרמוז מה שדרשו רז״ל והלא ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה והיאך הספיקו ללכת בארבעים יום, אלא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין שיגזור עליהם שנה ליום וקצר להם את הדרך, ולפיכך אמר יום לשנה יום לשנה כאב המכה את בנו לא מכת אכזרי אלא כרחם אב על בנים, ובאורו הנני קצרתי לכם את הדרך כדי שימעט שבועתי.

לה **אני ה׳ דברתי.** גזר דין זה, כי הוא גזר דין שיש עמו שבועה ואינו נקרע, ואע״פ שאינו נקרע נדחה הוא, שכן דחהו משה בתפלתו ארבעים שנה.

לז **במגפה לפני ה׳.** באותה ההגונה להן, מדה כנגד מדה, הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאים לתוך טבורם, לכך נאמר במגפה, וזהו לפני ה׳ באותה מדה הראויה להם על פי מדותיו של הקב״ה שהוא מודד מדה כנגד מדה. כן פירש רש״י ז״ל.

מא **והוא לא תצלח.** על דרך הפשט העליה הזאת אל ראש ההר לא תצלח.

וע״ד הקבלה מלת והוא חוזרת ל״פי ה״. ומה שכתוב והוא וקרי והיא, לרמוז על פועל ומקבל.

וכתב הרמב״ן ז״ל והיא לא תצלח, על דרך האמת כמו (יחזקאל א׳:י״ג) והיא מתהלכת בין החיות.

מד **ויעפילו.** לשון (ישעיהו ל״ב:י״ד) עופל ובחן, כלומר שעלו על העופל. ומדרשו כמו ויאפילו, מלשון אופל, כלומר הלכו בחשך שלא ברשות ובדרך רעה.

וארון ברית ה׳ ומשה. השוה הכתוב משה לארון הברית. וכן כתוב (במדבר י״א:כ״א) ויאמר משה שש מאות אלף רגלי, וזהו מרמזי הכתוב כי הסמיך משה לשש מאות אלף רגלי לומר לך שהיה משה שקול כששים רבוא, שאם לא כן היה ראוי לומר העם אשר אנכי בקרבו שש מאות אלף רגלי.

פרק טו

ב **כי תבאו אל ארץ מושבותיכם וגו׳ ועשיתם אשה לה׳.** נסמכה פרשה זו לפרשת מרגלים כדי לחזק לב הבנים המתאבלים ולנחם אותם ולהודיעם שיבאו אל הארץ ויקריבו שם קרבנות.

ובמדרש כשם שהאב משתדל על בנו בחמשה דברים, למולו וללמדו תורה ולפדותו מן הכהן וללמדו אומנות ולהשיאו אשה, כך עשה הקב״ה לישראל. מל אותם ע״י יהושע שנאמר (יהושע ה) עשה לך חרבות צורים. מה האב חייב לפדות, אף הקב״ה פדה לישראל, שנאמר (שמואל ב) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם. ללמדו תורה אף הקב״ה למדם תורה, שנאמר (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם, וכתיב (ישעיה מח) אני ה׳ מלמדך להועיל. ללמדו אומנות אף הקב״ה למדם את המצות, שנאמר (ויקרא כז) אלה המצות אשר צוה ה׳. להשיאו אשה אף הקב״ה אמר להם (בראשית א) פרו ורבו. מה האב מאכיל ומשקה וסך ורוחץ ומלביש את בנו אף הקב״ה לישראל, שנאמר (יחזקאל ט״ז:ט׳-י׳) וארחצך במים ואשטוף דמיך מעליך ואסוכך בשמן ואלבישך רקמה וגו׳, (שם) ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך, (במדבר כא) עלי באר ענו לה. מה האב נותן נכסים לבן ובנו חייב להעלות לפניו דורון, אף הקב״ה אמר לישראל כי תבאו אל ארץ מושבותיכם.

כ **ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה.** מצות חלה אינה נוהגת במדבר, אבל נתחייבו בה מיד בכניסתן לארץ. ומה שהזכיר לשון מלחם הארץ הוצרך לומר כן לפי שבמדבר היו אוכלים לחם השמים שהיה קדוש, ולכך צוה כי כשיבאו לארץ ויאכלו מלחם הארץ שיקדשו אותה במצוה והיא מצות חלה ועל כן הזכיר בו את השם, ואמר מלחם הארץ תרימו תרומה לה׳. ומצוה מן התורה להפריש החלה מן העיסה, שנאמר ראשית עריסותיכם חלה תרימו

תרומה. והמפריש מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה, בין בארץ בין בחוצה לארץ. ועקר מצות חלה מן התורה אינו אלא בארץ, שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ, ובזמן שכל ישראל שם שנאמר בבאכם, בביאת כלכם אמרתי ולא בביאת מקצתכם ולפיכך חלה בזמן הזה אפילו בימי עזרא בא״י אינו אלא מדברי סופרים. ומה שאנו מפרישין חלה בחוצה לארץ עכשיו מדברי סופרים הוא כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל. ואין לחלה שיעור מן התורה אפילו הפריש כשעורה פטר את העיסה, אבל מדברי סופרים שמפרישין אחד מכ״ד מהעיסה כדי שיהא בה מתנה לכהן, שנאמר (דברים יח) תתן לו, תן לו דבר הראוי ליתן במתנה. וחלה בזמן הזה הואיל ועקר החיוב מדבריהם אינה אסורה באכילה אלא לכהן שטומאה יוצאה מגופו, כגון בעלי קרין וזבין וזבות ונדות ויולדות ומצורעים אבל שאר הטמאים במגע הטומאות ואפילו טמא מת מותרין באכילה, לפיכך נותנין אותה לכהן קטן שלא ראה קרי עדיין או לקטנה שעדיין לא ראתה נדה ואין צריך להפריש שניהם לאש.

וע״ד הקבלה מצות החלה שהיא מצוה יחידה בעיסה תרמוז לכנסת ישראל שכתוב בה (שיר ו) אחת היא יונתי תמתי, והיא המעשר והתרומה, כי נקראת תרומה שנאמר חלה תרימו תרומה, ונקראת ראשית שנאמר ראשית עריסותיכם, כי היא כלולה מן החכמה העליונה הנקראת גם כן ראשית שהיא ראשית הראשית הנרמזת במלת בראשית.

ואם תשכיל זאת תדע עקר הטעם במה שאין חיוב המצוה מן התורה אלא בארץ ובזמן שהשכינה שורה במקדש, זהו בביאת כלכם ולא בביאת מקצתכם, ואולי מפני זה הוקבעו בכתוב הזה עשר תיבות.

כה **והם הביאו את קרבנם אשה לה׳ וחטאתם לפני ה׳.** כתב הרמב״ן ז״ל הרי זה כמו שאמרו הוא ובית דינו. אמר כי הם הביאו את קרבנם לשם המיוחד וחטאתם לפניו, והנה החטא מכופר במדת רחמים ובמדת הדין, והזכיר זה בעבודה זרה. והזכיר ולגר הגר בתוכם, כי הגרים מוכשלים תמיד בחטא זה, עד כאן. באור דבריו כי לפני ה׳ ברוב המקומות מדת הדין בלבד, ואין כן לפני ה׳ שבכאן אך הכוונה בו הוא ובית דינו, ויאמר הכתוב והם הביאו את קרבנם. אשה לה׳, הוא השם העליון מקום העולה, וחטאתם הביאו לפניו, כלומר אל פניו, שהם הוא ובית דינו. והזכיר ונסלח שני פעמים כי החטא מכופר במדת רחמים ובמדת הדין, והזכיר לשון שגגה בתחלה ובסוף. וכן בתחלת הפרשה ובסופו, לומר כי ראוי לסלוח להם כיון שהם הקריבו את קרבנם עולה ועשו חיובם בכל, שהרי שגגה היא.

לא **כי דבר ה׳ בזה.** כל התורה בכלל קרא דבר ה׳ שכיון שהוא עובד עבודה זרה במזיד הרי הוא בוזה כל התורה כלה.

ויתכן לפרש דבר ה׳ ע״ד הפשט על דבור ראשון של עשרת הדברות שהוא עובר על מצות אנכי ובוזה האלהות, ואת מצותו הפר היא מצות לא תעשה של לא יהיה לך שהפר אותה ועבר עליה, וכלל הדבר כי בזה אנכי ובטל לא יהיה לך.

וע״ד המדרש כי דבר ה׳ בזה זה המגלה פנים בתורה ואפיקורוס. ולמדו רז״ל בכאן כי תלמיד חכם הוא דבר ה׳ מפני שהוא מגיד דבר ה׳ והמצדיק את הרבים, וכענין שכתוב (תהלים קג) גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, והאפיקורס המבזה אותו הוא בוזה את דבר ה׳.

לב **ויהיו בני ישראל במדבר.** ידוע כי כל ענין המרגלים וענין מקושש עצים גם קרח במדבר היה ומה טעם שיזכיר בכאן ויהיו בני ישראל במדבר. ויתכן לפרש כי הוא להפליג על גודל חטא המקושש, ולכך הוצרך להזכיר במדבר ולומר כי במדבר שהיו בו ישראל והמן יורד בכל יום שהוא מן הנסים המפורסמים המורים על חדוש העולם, שם נמצא מקושש זה לחלל שבת ולבא כנגד החדוש. או יאמר ויהיו בני ישראל במדבר לפי שנגזרה גזרה בחטא מרגלים שיתעכבו שם כענין שכתוב למעלה במדבר הזה יתמו ושם ימותו, הוצרך לומר עוד ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש כלומר בדין היה שיהיו בני ישראל במדבר מלבד הגזרה שנגזרה בחטא המרגלים, לפי שיש ביניהם עברות אחרות כגון מחללי שבתות ומזלזלים במצות ציצית, וזהו סמיכות הפרשיות, והרי כל ישראל ערבים זה לזה ממה שדרשו רז״ל (ויקרא כ״ו:ל״ז) וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו.

ויתכן לפרש עוד כי לפי שאמר למעלה והעמלקי והכנעני יושב בעמק כלומר לארוב לכם, מחר פנו וסעו לכם המדבר, שיחזרו לאחוריהם דרך ים סוף, הגיד בכאן הכתוב כי עשו כדבר השם יתברך ונסעו לאחוריהם המדבר דרך ים סוף, ותכף בואם שם במצות ה׳ יתעלה אירע ענין המקושש, ולפיכך אמר ויהיו בני ישראל, לבאר כי הם גרמו עברה זו מפני חטאם שהוצרכו לחזור לאחוריהם, שהרי עבירה גוררת עבירה.

או אפשר לפרש עוד כי הוא דבק עם פרשת עבודה זרה הסמוכה לה, כי התחילה הפרשה וכי תשגו לבאר משפט הצבור העובדים עבודה זרה בשוגג, ותסיים במשפט עובד עבודה זרה במזיד, והנפש אשר תעשה ביד רמה הכרת תכרת עונה בה, ודרשו רז״ל בזמן שעונה בה כלומר שלא עשה תשובה, ולכך הזכיר ויהיו בני ישראל כי כן היה ענין בני ישראל במדבר בעשותם העגל שעבדו שם עבודה זרה תחלתן שוגג, הוא שאמרו (שמות ל״ב:א׳) קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש, ולבסוף מזידין היו הוא שכתוב (שם) וישתחוו ויזבחו לו, ואע״פ כן נסלח להם הוא אמרו (במדבר יד) סלחתי כדברך.

עוד אפשר לומר שיכלול עוד מה שהזכיר המדבר בחטא המקושש לרמוז על כל מי שהולך במדבר בדרך רחוקה ואינו יודע איזה יום הוא, שחייב

לשמור את השבת ואינו רשאי להפטר בכך, כיצד יעשה מונה ששה ושובת יום אחד כמו שהזכירו רז״ל. והטעם בזה על דרך האמת לפי שכל אחד ואחד מן השבעה הוא שבת, שהרי בששת ימי בראשית כל השבעה פעלו ושבתו וכאשר באה שבת ופעלה פעולתה המנוחה והתענוג אז שבתו כלן בפעולתם ואז היתה מנוחה לכלן גם לעצמה. ואע״פ שישראל במדבר היו מכוונים הימים והשנים על פי החשבון ואי אפשר להם לטעות, רמז לך הכתוב על כל מי שהולך בדרך ואינו יודע באיזה יום שבת שהוא חייב מיתה אם לא ישמור את השבת אפילו במדבר.

וע״ד המדרש ויהיו בני ישראל במדבר, צלפחד בן חפר היה, כתיב הכא במדבר וכתיב התם (במדבר כ״ז:ג׳) אבינו מת במדבר.

לג ויקריבו אותו. ליל מוצאי שבת. **המוצאים אותו.** היה לו לומר אשר מצאו אותו, אלא למדך שעדיין היו מוצאין אותו מקושש עצים אחר ההתראה, לפי שהתרו בו ולא היה מניח עצמו מלקושש.

ויש להתעורר במה שהזכיר בפרשה זו כמה פעמים אותו, ויקריבו אותו המוצאים אותו ויניחו אותו, ולא אמר ויניחוהו כמו שאמר במקלל, והנה הם בכלל הפרישה, ועוד למה נקרא בלשון מקושש היה לומר מלקט עצים בשבת, כי לשון קשישה אינו נופל כי אם על תבן וקש שנאמר (שמות ה׳:ז׳) הם ילכו וקששו להם תבן, וכן (שם) לקושש קש לתבן, ולשון לקיטה נופל על עצים שנאמר (ירמיהו ז׳:י״ח) האבות מבערים את האש והבנים מלקטים עצים.

יש בזה ענין, ידוע כי העולם ששה קצוות, ונבראו בכח השם הנעלם בששה חותמות, כל קצה וקצה בחותם אחד, ונבראו בששה ימים, והנה השבת נקראת אות, והמקושש הזה כפר באותו האות ובחדוש העולם ועשה הקדש חול והשבת כשאר הששה, ועל כן נקרא מקושש כלומר מקו ששה, כי יצא מהקו האמצעי של ששה קצוות וכפר בשביעי שהוא היכל הקדש, והבן זה.

לד כי לא פורש מה יעשה לו. באיזו מיתה ימות, אבל יודעין היו כי מחלליה מות יומת, והשם יתעלה פירש ואמר מות יומת האיש רגום אותו באבנים, כלומר מות יומת שכתוב מחלליה מות יומת פירושו סקילה.

לח דבר אל בני ישראל. מצות ציצת בכלל. **ואמרת אליהם,** פרטי המצוה. וכן הדין בכל הפרשיות שבשאר מצות שיאמר בהן דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם שפירושו כן, כי כל מצוה יש לה כלל ופרט, וכבר הזכרתי זה בראש סדר ויקרא.

ועשו להם ציצית. על שם ארבע פתילים התלוין בה, כמו (יחזקאל ח׳:ג׳) ויקחני בציצת ראשי. ועשו להם ציצית ולא מן העשוי, שלא יוציא נימין מן הטלית ויעשה מהן ציצית. וכיצד עשית הציצית וכמה חוטין נותן בה, ארבע, שתוחב בה ארבע חוטין בחור הטלית וכופל באמצע והוו להו שמונה, ומניחן בתוך שלש אצבעות בכנף הטלית, וצריך להרחיק קביעות הציצית משפת הבגד כמלא קשר גודל, כשיעור הצפורן ובשר עד פרק הראשון, ולא יהיה אורך החוטין מתחלתן פחות מארבע אצבעות בגודל, אבל אם נתמעטו אחר כך ולא נשתייר מהן אלא כדי לענבן וכן אם נתמעטו זויות הבגד שבין מקום קביעות החוטין ובין סוף האריג אפילו לא נשתייר מן האריג אלא כל שהוא כשר, אבל אם נפסק אפילו חוט אחד מעקרו הרי זו פסולה. ולוקח אחד מן החוטין וכורך אותו על שאר החוטין עד שלישן, וזהו הנקרא גדיל, ומניח שני שלישי ענף פנוי, והקפת החוט שלש פעמים על שאר החוטין נקרא חוליא, והפוחת לא יפחות משבעה חוליות בכל כנף והמוסיף לא יוסיף על י״ג, כנגד שבעה רקיעים ושבעה אוירין שביניהם, ועל שם שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע אנו מדמים סדוריו לסדורי הרקיע כדי לזכרנו לטובה.

וכתב הרמב״ן ז״ל במנין חוטין שהם שמונה, שהשבעה לבנים ר״ל שאינן צבועין, והשמיני תכלת משום שנאמר פתיל תכלת, משמע חד. וזה התכלת הוא חוט של צמר צבוע בדם חלזון שהוא דג שדומה עינו לעין הים ודמו שחור כדיו, ובים המלח הוא מצוי, ושורין אותו צמר תחלה בסיד ואחר כך מכבסין אותו עד שיהיה נקי, ומטילין ביורה רותחת הדם ההוא והצמר עם סמנין כמו אהל וצריף כדרך שעושין הצבעין כדי שיקלוט הצמר את העין. ויש אומרים שהשנים חוטים של תכלת והששי לבן. וכיצד הוא עושה, לוקח חוט אחד מן הלבן וכורך בו כריכה אחת על שאר החוטים בצד הבגד ומניחו, ולוקח חוט התכלת וכורך בו שני כריכות בצד כריכה של לבן וקושר, ואלו השלש כריכות נקראות חוליא כמו שאמרנו, וזהו הנקרא קשר העליון, ומרחיק מעט ועושה חוליא שניה בחוט של תכלת לבדו, ומרחיק מעט ועושה חוליא שלישית, וכן עד חוליא אחרונה שהוא כורך בה שתי כריכות של תכלת וכריכה אחרונה של לבן, מפני שהתחיל בלבן מסיים בו, שכך כתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, ואמרו רז״ל הכנף מין כנף, שיהא סמוך לכנף מינה, ואחר כך פתיל תכלת, ומסיים בלבן משום דמעלין בקדש ולא מורידין, וכיון שהקדימו הכתוב למין כנף שמע מינה חשוב הוא ואם היה מסיים בתכלת מוריד הוא. ולפי שהמצוה של תכלת שיהיה הפתיל כלו תכלת לא נעשה מהלבן אלא כריכה אחת בלבד סמוכה לכנף מין כנף, ושאר החוליא עם החוליות כלן בתכלת, חוץ מכריכה אחרונה שהיא בלבן הואיל והתחיל בו, וכן כתבו הגאונים ז״ל בחבוריהם ובתשובות שאלות שלהן. ועכשיו שאין לנו תכלת עושין לבן בלא תכלת, דקיימא לן התכלת אינה מעכבת את הלבן וכן הלבן אינו מעכב את התכלת, כלומר שאם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו כשר. והלבן הן חוטי הענף שעושין על כנף הבגד ממין הבגד. ונקרא ציצית לפי שהוא

דומה לציצית הראש, דכתיב (יחזקאל ח׳:ג׳) ויקחני בציצת ראשי, וענף זה נקרא לבן לפי שאין אנו מצווים לצבעו. ואף על פי שאין אחד מהם מעכב חברו אינן שתי מצות אלא מצוה אחת, והלובש טלית שיש בה לבן או תכלת או שניהם כאחד הרי זה קיים מצות עשה אחת, משום שנאמר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, והיה לכם לציצית, מלמד ששניהם מצוה אחת. ותניא היה ר׳ מאיר אומר קשה ענשו של לבן כשאינו מניחו מענשה של תכלת, משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו הביאו לי שתי חותמות, שהיו עושין לעבד חותם להיות סימן עבדות כשקונין אותו, לאחד אמר לו חותם של זהב, לאחד אמר לו חותם של טיט, פשעו שניהם ולא הביאו איזהו ענשו מרובה הוי אומר זה שאומר לו של טיט שהוא מצוי ולא היה לו להמנע. וכן זה שלא הטיל לבן שהוא מצוי יותר מן התכלת. ועכשיו שעושין הכל לבן לוקח אחד משמונה חוטין וכורך אותו עד שלישן ומניח שני שלישיתן ענף. וכריכה זו אם רצה לכרוך אותה חוליות חוליות כעין שכורך בתכלת הרשות בידו וזהו מנהגנו, ואם רצה לכרוך בלא מנין חוליות עושה, כללו של דבר יתכוין להיות הכרוך שליש והוא למעלה, והענף שני שלישין והן למטה. וכן אמרו רז״ל במזוזה מצוה להניח בשליש העליון. ומה שאנו עושין חמשה קשרים, לפי שאמרו שקולה מצות ציצית ככל התורה כולה, שכל המצות שהן תרי״ג רמוזות במצות ציצית, ציצי״ת בגימטריא ת״ר, ושמונה חוטין וחמשה קשרים הם י״ג, הרי תרי״ג. וזהו שכתוב וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳. ואל תקשה עלי ממלת ציצית הנזכרת בפרשה שלשה פעמים שהיא חסרה יו״ד ציצת כתיב, שהרי למ״ד של לציצית באה להשלים שלשה היודי״ן.

והטעם שהזכיר בפרשה שלשה פעמים, כנגד שלש מצות שכל אחת שקולה כנגד כל התורה, ואלו הן, עבודה זרה ושבת וציצית, והוא סדר הפרשיות. וכתב רש״י ז״ל שמונה חוטין שבו כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים, עד כאן. ודבר ברור הוא שבשביעי של פסח אמרו ישראל שירה על הים ולא בשמיני, אבל באור דבריו משיצאו ממצרים משעה שנתן להם רשות, ויום י״ד של שחיטת הפסח הוא בכלל זה, לפי שהפסח הוא קדשים ובקדשים אין היום הולך אחר הלילה, הוא שכתוב (ויקרא ז׳:ט״ו) ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר, אבל ללילה ראוי הוא, ולפיכך כשאמרו ישראל שירה על הים היה שביעי לימי הפסח ושמיני ליציאת מצרים משעה שנתן להם רשות, והיא ליל ט״ו שהיא מיום י״ד שעבר.

וע״ד המדרש ועשו להם ציצית, ציצית לשון ראיה מלשון (שיר השירים ב׳:ט׳) מציץ מן החרכים, והלובש ציצית צריך שיזהר מן העברות שהרי כסא הכבוד רואהו, שהוא דומה לתכלת, ובלשון החכמים נקרא טלית, והוא מלשון עלוי ורוממות מלשון (דניאל ז׳:ד׳) ונטילת מן ארעא, וזה רמז להקב״ה שהוא מעולה ומרומם על הכל, ונצטוינו להתעטף בו ממה שדרשו (שמות ל״ד:ו׳) ויעבור ה׳ על פניו, אלמלא מקרא כתיב אי אפשר לאמרו כביכול מלמד שנתעטף הקב״ה כשליח צבור והראה לו למשה בסיני ואמרו לו כל זמן שישראל חוטאים עשה לפני כסדר הזה ואני מוחל להם.

והכוונה במאמר הזה שבא ללמדנו סדר תפלה ובקשה איך נתחנן לפניו, שנתעטף בטלית ושנזכור לפניו שלש עשרה מדות בכוונה וימחול לנו בזה. ובאמרו נתעטף פירוש בטלית לבנה שהוא סימן סליחה וכפרה, כשם שהדבר האדום סימן החטא כך הלובן סימן המחילה, הוא שכתוב (ישעיהו א׳:י״ח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו. ומה שהאדם לובש הטלית ומתכסה בו רמז להקב״ה שהוא מכסה בריותיו ומלבישן, כענין שכתוב (בראשית ג׳:כ״א) ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם, וגם רמז לעתיד שהקב״ה עתיד להחיות המתים ולהקימם בלבושיהם, הוא שכתוב (איוב ל״ח:י״ד) תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש, ולפי שמצוה זו רמז לתחיה לגוף האדם תמצא שכוללת את הגוף, כי הציצית הם פתילים תלוים בדמיון שער הראש, הוא שכתוב (יחזקאל ח׳:ג׳) ויקחני בציצת ראשי, הנקבים שעושין בטלית לתלות בהן החוטין הם בדמיון העינים וחמשה קשרים כנגד ה׳ חושים שבו, שמונה חוטין כנגד יום שמונה שנמול בו, ומזה אמרו שכל מי שאינו נמול אינו זוכה לתחית המתים, ובכל כנף וכנף תמצא חמשה קשרים והם עשרים קשרים לארבע כנפים, כחשבון הידים והרגלים שבהם עשרים אצבעות, והרי לך כלל הגוף. ומה שכל כנף היוצא מנקבי הטלית שליש מחובר וכרוך כאחד למעלה ושני שלישין הם מפוזרין ומחולקין זה מזה למטה, הענין לרמוז שאע״פ שישראל עכשיו מפוזרין בגלות בין האומות והם במדרגה התחתונה, עתידין הם בזמן הגאולה שתהיה ידן על העליונה כאמרו (דברים כ״ו:י״ט) ולתתך עליון על כל גויי הארץ. וכבר רמז הענין הזה הנביא שאמר (זכריה י״ג:ח׳) והיה בכל הארץ נאם ה׳ פי שנים בה יכרתו יגועו והשלישית יותר בה, ואמרו במדרש והשלישית יותר בה אלו ישראל, שנאמר (ישעיהו י״ט:כ״ד) והיה ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה. ודרשו עוד כל המקיים מצות ציצית זוכה ומשמשין אותו אלפים ושמונה מאות עבדים שנאמר (זכריה ח׳:כ״ג) והיה ביום ההוא והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם, שבעים אומות הם עשרה אנשים מכל אומה הרי שבע מאות בכנף אחד, ולארבע כנפות אלפים ושמונה מאות וכל המבזה מצות ציצית עליו הכתוב אומר (איוב ל״ח:י״ג) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה.

וע״ד הקבלה ועשו להם ציצית, המצוה הזאת בשלשים ושתים חוטין שבה תרמוז לכלה שבשיר השירים המעוטפת וכלולה משלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה, ועליה הזכיר שם (שיר השירים ד׳:י״א) וריח שלמותיך כריח לבנון, וידוע כי אין השלמת דבר זולתה, וכמו שדרשו רז״ל בבראשית רבה

(דניאל י״ב:ו׳) ויאמר לאיש לבוש הבדים, כהדין קמצא דלבושיה מניה, ולכך נצטוינו בעטיפת הטלית בשלשים ושתים חוטין משום שנאמר (דברים כ״ח:ט׳) והלכת בדרכיו, ומצוה זו שקולה ככל המצות שבתורה לפי שהיא האבן הראשה הכוללת תרי״ג אבנים יקרות ושלשים ושתים נתיבות, וכל נתיב ונתיב מתחלק לשנים, טוב ורע, בזכור ושמור, מצות עשה ומצות ל״ת, והנה הם ס״ד וכל אחד כלול מעשר ספירות הרי תר״ם, הוצא מהן כ״ז אותיות התורה הם תרי״ג מצות, וזהו שאמר במסכת שבועות וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳ שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות כלן, כן כתב החכם רבי עזריאל ז״ל בפירוש שיר השירים שחבר.

ועוד יש במצוה הזאת סוד נפלא והוא שבה ישראל מתדמין לחיות המרכבה. וכבר ידעת כי כל המצות כולן שני חלקים מקובלות ומושכלות, וחכמי האמת ז״ל תקנו לנו נוסח הברכות למצות המקובלות ולא תקנו למצות המושכלות, לפי שהמקובלות הן הן עקר הקדושה, ועליהן אנו נקראים קדושים, על כן תקנו בהם ברכה לומר אשר קדשנו במצותיו וצונו.

וידוע למשכיל כי המצות המקובלות שנצטוינו לעשותן בכלים גופניים כלן רמז ודוגמא לענינים שכליים. והנה החכמים ז״ל המשילו את האדם בעמדו מתפלל לפני הש״י לחיות הקדש, והוא שאמרו רז״ל המתפלל צריך שיכוון רגליו, שנאמר (יחזקאל א׳:ז׳) ורגליהם רגל ישרה, הביאו ראיה אל המתפלל מחיות הקדש.

ומעתה שמע לפירוש המצוה הזאת אשר בה ישראל מתדמין לחיות הקדש. דע כי ארבע חיות הן נושאות הכבוד והם לו מרכבה, ועל כן נקראו חיות המרכבה, ואין ארבעתן כי אם חיה אחת ומה שנבראו ארבע חיות זהו מתוך מציאות הענן והחשך ושאר המראות המקיפות אותו, והנה זה בדמיון האילן, כי עצם האילן וגופו אחד והענפים רבים מתחלקים זה מזה אע״פ שכלן משרש אחד, ועל כן הזכיר הכתוב (שם) ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא וגו׳, כי אחר שהזכיר ארבע חיות חזר להזכירן חיה אחת ולא אמר על ראשי החיות, והנה לכל חיה וחיה מארבע חיות יש לה ארבע כנפים שהן שש עשרה כנפים לארבע חיות, ויש לכל אחד ארבעה פנים שהן שש עשרה פנים לארבע חיות, הוא שכתוב (שם) וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת להם. והנה הן ל״ב בין הכנפים והפנים, ויש לכל זה שרשים וענינים עצומים.

ולדעת יונתן בתרגומו מנין הפנים לארבע חיות ס״ד, ומנין הכנפים לארבע חיות נו״ר, ויהיה באור הכתוב וארבעה פנים לאחד לכל חיה וחיה ארבעה פנים, וכל פן ופן מרובעת הרי ששה עשר פנים שיש לכל חיה וחיה, ועומדת בארבעה פנים לכל רוח ורוח מארבע רוחות העולם והן ס״ד פנים לארבעתן, ומה שאמר וארבע פנים לאחת להם, פירוש לכל פן ופן, וכיון שיש לכל חיה וחיה שש עשרה פנים והן ארבעה פנים לכל פן ופן הרי ס״ד כנפים שיש לחיה אחת, וכן לכל חיה וחיה הן ס״ד כנפים לחיה שבמזרח וס״ד לחיה שבמערב וכן לצפון ולדרום, נמצאו כנפי ארבע חיות במספר נו״ר, וסימנך (דניאל ז׳:ט׳) גלגלוהי נו״ר דליק, וכן תרגם יונתן שיתא עשרה גפין לכל אפא ואפא, שתין וארבעה גפין לבריתא חדא והוי מנין גפיא דארבע בריתא מאתן וחמשין ושיתא גפין. ומשחרב בהמ״ק נתמעטו כנפי החיות, שכן דרשו רז״ל בחגיגה פרק אין דורשין, כתוב אחד אומר (ישעיהו ו׳:ב׳) שש כנפים לאחד, וכתוב אחד אומר (יחזקאל א׳:ו׳) וארבע כנפים לאחת להן, לא קשיא כאן בזמן שבהמ״ק קיים כאן בזמן שאין בהמ״ק קיים, כביכול נתמעטו כנפי החיות, הי מנייהו אמעוט, אמר רב חננאל אמר רב אותן שאומרות בהן שירה, כתיב הכא (ישעיהו ו׳:ב׳) ובשתים יעופף וגו׳, וכתיב התם (משלי כ״ג:ה׳) התעיף עיניך בו ואיננו, רבנן אמרי אותן שמכסות בהן את רגליהם, שנאמר (יחזקאל א׳:ז׳) ורגליהם רגל ישרה, אי דלא אמעוט מנא ידע עד כאן. מספר הכנפים שנתמעטו היו שמונה, לכל חיה וחיה שנים, ולדעת רבנן הן אותן שהיו מכסות בהן רגליהם, והיה זה כדי להזכיר עון העגל, ונשארו להן רמ״ח כנפים שבהן משרתים להקב״ה ואומרים שירה כנגד רמ״ח מצות שנצטוינו לעבוד בהן השם יתעלה, וכנגד אותן שמונה שנתמעטו יש לנו מצות ברית מילה לשמונה והיא המגינה עלינו בכל הדורות.

ויש לך להשכיל כי הקב״ה כוון בבריאת האדם להיותו בארץ כאחד מן המלאכים שבשמים או כחיות הקדש, והנה האדם גוף אחד ומשתרגים ממנו חלקים מיוחדים כדמיון גוף האילן שמשתרגין ממנו ענפים ועלים, כן משתרגים מגוף האדם ארבעה אברים מיוחדים להיות האדם מרכבה כמו חיות הקדש ותשרה השכינה עליו, והם המוח והלב וברית לשון וברית מילה, ועל כן נצטוה בעטיפת הטלית להיות ארבע כנפות הטלית מחופפין על החיה, הוא שכתוב (דברים כב) גדילים תעשה לך על ארבעה כנפות כסותך, וזהו סוד הלשון שהזכיר במצוה זו מלת כנפים והיה יכול לומר על ארבעה צדי או רבועי. וכן הזכיר בכאן, על כנפי בגדיהם, הכנף פתיל תכלת, וכדי לרמוז מנין הכנפים והפנים שבכל חיה וחיה באה הקבלה להיות שמונה חוטין בכל כנף כדי שיהיו שלשים ושתים חוטין. וכשם שהחיה הנחלקת לארבע חיות מחופפין עליה הכבוד ושכינת עזו, כן גוף האדם שממנו נחלקים ארבעה אברים שהזכרנו נצטוה בטלית המחופף עלינו שיהיה הציצית לבן ושיתן בו פתיל תכלת כדי שיתדמה לחיות המרכבה, ואמנם הלבן הוא העקר, וזהו שאמרו מתחיל בלבן, ומסיים בלבן כי הוא בסוד התרועה שיש פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה.

והנה הציצית והתכלת בדמיון הלולב והאתרוג, וכשם שהלולב והאתרוג מעכבין זה את זה כן הציצית והתכלת מעכבין זה את זה בזמן שהיה התכלת

מצוי, אבל עכשיו שאין לנו תכלת מניח הלבן בלא תכלת כי הוא העיקר, והנה התכלת הוא האתרוג שנקרא הדר.

ובמדרש תהלים (תהלים צ) והדרך על בניהם, והדרך זו תכלת שבמצות ציצית שישראל מתכסין בה שנקראו בנים למקום. ועוד דרשו, ציצית אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה, וכן דרשו בלולב לולב אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה. וכדי שלא יפריד האדם בין הציצית והתכלת ולא יקצץ בנטיעות הוצרכו רז״ל לדרוש ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות, כלומר שלא יחשבו בה לומר שתי רשויות יש, רק ליחד בכל ביחוד שלם.

ועוד אני מוסיף באור אם תסתכל בפסוק הנמרץ שאמר שלמה (משלי כד) ירא את ה׳ בני ומלך, שענינו על הדרך הזה, ירא ה׳ זו מצות ציצית, ומלך זו התכלת שהיא מדת המלכות ותכלית הספירות, וכדי שתיחד יחוד שלם ולא תקצץ אמר עם שונים אל תתערב, אל תחשוב בלבך שניות כי אם יחוד שלם, וזהו שדרשו רז״ל ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות, ולפי הענין הנזכר יהיה וראיתם אותו מלשון אות וסימן, כאלו אמר וראיתם חותמו, והוא חותם התכלת, ואם תזכה תבין.

ובספר הבהיר תמצא מפורש, מאי טעמא דתכלת, משל למה הדבר דומה למלך ובתו שבקשו לילך למרחוק פחדו מאימת המלך נתן להם סימנים, פחדו מן הבת נתנה להם סימן, אמרו מעתה בשני סימנין אלו ה׳ ישמרך מכל רע ישמור את נפשך.

ובמדרש תנחומא ועשו להם ציצית, זש״ה (ישעיהו מ״ב:כ״א) ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, הקב״ה נתן תורה לישראל להנחילם חיי העולם הבא ולא הניח דבר שלא נתן בו מצוה לישראל, יצא לחרוש צוהו (דברים כ״ב:ט׳) לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, לזרוע (שם) לא תזרע כרמך כלאים, לקצור (שם כד) כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו, למרוח, תרומה ומעשרות, ללוש (במדבר ט״ו:כ׳) ראשית עריסותיכם חלה תרימו, אכל, יברך על מזונו, לגזוז (דברים י״ח:ד׳) וראשית גז צאנך תתן לו, ילדה, יתן בכורה לכהן, לשחוט (שם) ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה, (שם כב) כי יקרא קן צפור, שלח תשלח, שחט חיה ועוף (ויקרא י״ז:י״ג) ושפך את דמו וכסהו בעפר, בא ללבוש (דברים כ״ב:י״א) לא תלבש שעטנז, נולד לו בן ימול אותו וישמר מאשתו עתים ידועים, נטע נטיעות (ויקרא י״ט:כ״ג) וערלתם ערלתו, קבר מתו (דברים יד) לא תתגודדו, גלח שערו (ויקרא י״ט:כ״ג) לא תקיפו, בנה בית (דברים כ״ב:ח׳) ועשית מעקה לגגך, קבע שערים (שם ו) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך, נתכסה בטליתו ועשו להם ציצית. משל לאדם שטבע במים מה עשה הקברניט, הושיט לו את החבל, אמר לו הנח החבל בידך ואל תניחהו שאם תניחהו אין לך חיים, אף כאן אמר הקב״ה לישראל כל זמן שאתם מדובקין במצות יש לכם חיים שנאמר (שם ד) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום, עד כאן.

לט **וראיתם אותו.** מצוה שיהא נראה, ומכאן שאין מצות ציצית בלילה, ולפיכך הנשים פטורות בה שהיא מצות עשה שהזמן גרמא. **וזכרתם את כל מצות ה׳ ועשיתם אותם.** הראיה מביא לידי זכרון והזכרון מביא לידי מעשה. **ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם.** הלב והעין מסרסרים העבירות, העין רואה והלב חומד והגוף עושה העבירה. ואם עשה כן כאלו רואה כסא הכבוד שהוא דומה לתכלת.

והנה הציצית יהיה לאות ולסימן שלא ירדוף האדם אחרי הרהור הלב וכל אשר שאלו עיניו. ומה שהקדים הלב, לפי שהלב מנהיג את כל הגוף וכל האברים שבגוף נמשכין אחריו.

מ **למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי.** דרשו רז״ל בחיוב קריאת שמע בבקר ובערב צריך להתיז זי״ן של תזכרו, והטעם בזה כדי שלא תתבלבל המלה אצלנו ושלא יובן מזה תשכרו בשי״ן שהוא לשון שכירות לפי שאין לעשות המצות על מנת לקבל פרס. נוכל לומר בזה שהוא כדי לרמוז על חמשה חומשי תורה הנחלקים לשבעה, שהרי שקולה מצוה זו כנגד כל התורה. עוד אפשר לומר בהתזת הזי״ן שירמוז אל השבת הגדול, וענין הכתוב לומר אני מצוה לכם מצוה זו בתכלת שתעשוה למטה למען תזכרו למעלה המדה שהיא בתוך מדת הכל שהיא השבת הגדול, ואמר ועשיתם את כל מצותי לפי שכל המצות נכללות שם, וזה מבואר.

מא **אני ה׳ אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני ה׳ אלהיכם.** באר בכאן כי ההוצאה היתה כדי שיהיה לנו לאלהים, וא״כ אין הענין צורך הדיוט בלבד כי אם צורך גבוה, וזהו שאמר יהושע (יהושע ז׳:ט׳) והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול, כי אם אין עם אין מלכותו של מלך מתפרסמת. והפסוק הזה התחיל אני ה׳ אלהיכם וסיים אני ה׳ אלהיכם, כלומר בעוה״ז ובעוה״ב.

או יאמר אני ה׳ אלהיכם בגאולה ראשונה, זהו שאמר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים בגאולה אחרונה של קבוץ גליות. והבטיחנו בכאן בחזרת שכינה בקבוץ גליות כמו שהיתה בגאולת מצרים, מה שלא מצינו בגאולת בבל שלא שרתה שכינה בבית שני, שזה מכלל החמשה דברים שחסר משם, ממה שכתוב (חגי א׳:ח׳) וארצה בו ואכבדה, ואכבד כתיב. והשוה הכתוב גאולה אחרונה לגאולה ראשונה, וזהו דבר הנביא (ישעיהו י״א:י״א) יוסיף ה׳ שנית ידו, וכתיב (מיכה ז׳:ט״ו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

פרק טז

א שוחר טוב יבקש רצון ודורש רעה תבואנו, בוטח בעשרו הוא יפול וכעלה צדיקים יפרחו (משלי יא, כז)

שלמה המלך עליו השלום יזהיר בכאן האדם שישתדל בטובת חבירו ואל ישתדל ברעתו ונזקו, לפי שהוא מעותד שיאכל פרי מעשיו וישתלם לו ככל אשר יעשה מדה כנגד מדה, וכל אחד ואחד יאכל מה שזרע וילקוט פרי מה שנטע בין צדיק בין רשע, הוא שכתוב בצדיק (ישעיהו ג׳:י׳-י״א) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, וכתיב ברשע (שם) אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו. ולשון שוחר מענין תפלה, כלשון (משלי ח׳:י״ז) ומשחרי ימצאוני. ועל כן יאמר שוחר טוב יבקש רצון, מי שהוא דורש טובת חברו ומתפלל עליו הנה הוא מבקש רצון השם יתעלה, וכן רז״ל הזהירו על זה ובארו לנו התועלת, הוא שאמרו המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה, שנאמר (איוב מ״ב:י׳) וה׳ שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו. וכן מי שהוא פרנס ויחיד בדורו שחייב להתפלל על בני דורו, ואם לא התפלל הוא נענש בכך, שכך דרשו רז״ל ברוצח שוגג שגולה לערי מקלט (במדבר ל״ה:כ״ה) וישב שם עד מות הכהן הגדול, מפני מה תלה הענין במיתתו של כהן גדול לפי שהיה לו לבקש רחמים על בני דורו ולא בקש, כלומר היה חייב שיתפלל בעדם שיהיו זכאין עד שלא יארע בימיו עון הרציחה ההיא. וכל מי שנמנע מלהתפלל נקרא חוטא, שכן מצינו בשמואל הנביא ע״ה שאמר (שמואל א י״ב:כ״ג) חלילה לי מחטוא לה׳ מחדול להתפלל בעדכם, קרא מניעת התפלה חטא. וכן מצינו בדוד ע״ה שהיה מתפלל על הבריות על מקריהם ועל חלייהם, הוא שאמר (תהילים ל״ה:י״ג) ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי ותפלתי על חיקי תשוב, ואמר עוד (שם קמא) כי עוד ותפלתי ברעותיהם, כלומר בעוד שאני בחיים אתפלל עליהם בשביל רעותיהם. ומתוך מה שכתוב ותפלתי על חיקי תשוב למדנו שהמתפלל בעד חברו שהתועלת חוזר עליו מדה כנגד מדה, וזהו שאמר שוחר טוב יבקש רצון. והוא הדין בהפך שאם השתדל בדבר כנגד חבירו ומסבב לו רעות שהנזק חוזר אליו, וזהו שאמר ודורש רעה תבואנו, כי לא די שאינו דורש שלומו וטובתו אלא שהוא דורש רעתו לכך תבואנו מדה כנגד מדה. בוטח בעשרו הוא יפול, רוב הדורשים רעה הם הבוטחים בעשרם כי העושר סבה שיתגבר לב האדם על הבריות להנקם ולהרע להם, ועל כן סמך לו בוטח בעשרו כי מלת הוא תחזור לבוטח. והנה גם זה הוא מדה כנגד מדה, הוא בוטח בעשרו ועל כן יפול בסבת עשרו, וכענין שכתוב (קהלת ה׳:י״ב) עושר שמור לבעליו לרעתו. או מלת הוא תחזור לעושר, כי בעונש שבטח בעשרו יפול עשרו, כענין שכתוב (שם) ואבד העושר ההוא בענין רע, ואמר בעושר (משלי כ״ג:ה׳) התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים. וכעלה צדיקים יפרחו, מהירות הצלתו של צדיק המשילו לפריחת העלה הממהר לפרוח וקדם לפרי, והנה הוא בהפך בוטח בעשרו כי הבוטח בעשרו יפול מהרה, והצדיק הבוטח בהקב״ה יפרח מהרה, כענין שכתוב (תהילים צ״ב:י״ג) צדיק כתמר יפרח, זהו על דרך הפשט.

וע״ד המדרש שוחר טוב יבקש רצון זה מרדכי, ודורש רעה תבואנו זה המן, בוטח בעשרו הוא יפול זה קרח, כלומר שאבד הוא גם עשרו שנאמר ואת כל הרכוש, וכעלה צדיקים יפרחו זה משה ואהרן שכתוב בו והנה פרח מטה אהרן לבית לוי. שני עשירים גדולים היו בעולם אחד בישראל ואחד באומות, קרח בישראל המן באומות, שניהם שמעו לנשותיהם ונפלו, המן שמע לעצת אשתו ונפל שנאמר (אסתר ה׳:י״ד) ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ גבוה חמשים אמה וגו׳, ועשה כן ונתהפכה מחשבתו עליו, קרח שמע לעצת אשתו ונפל, כשבא מבהמ״ד אמרה לו מה הלכה חדש לכם משה היום בבהמ״ד, אמר לה פירש לנו מעשה תכלת, אמרה לו מהו מעשה תכלת, אמר לה כך דרש משה נאמר לי מפי הגבורה שתעשו לכם ציצית על ארבע כנפי בגדיכם ושיהא בו חוט אחת של תכלת שנאמר (במדבר ט״ו:ל״ח) ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, אמרה לו כמה הוא משחק בכם אני אעשה לך טלית שכולה תכלת. עמדה ועשתה לו טלית שכולה תכלת, מה עשה, כנס מאתים וחמשים ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן, מה עשה, הלבישן כולן טליתות של תכלת אף הוא לקח טלית של תכלת ובא לו אצל משה. וזהו שכתוב.

ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי. מה לקח, לקח טליתו ובא לו אצל משה, ולזה נסמכה למעלה פרשת ציצית.

וע״ד הפשט ויקח קרח, באור ויקח החזיק במחלוקתו, וכן תרגומו ואתפליג.

והחכם רבי אברהם פירש כי מקרא קצר הוא, ושיעורו לקח אנשים. או יאמר ויקח קרח דתן ואבירם ואון, ולפי זה וא״ו ודתן תהיה נוספת.

והנה דתן ואבירם ואון שלקח קרח לעצמו החזיקו במחלוקת הזה ואחזו דרכו ותמכו אשורו ונתרצו בה מפני שחשבו כי משה רבינו ע״ה הסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף, וחשדו למשה שעשה כן בעבור יהושע משרתו שהיה משבט אפרים ועשה לו דגל בפני עצמו, ולפי שהיה קרח בכור כענין שכתוב (שמות ו׳:כ״א) ובני יצהר קרח ונפג וזכרי, וכן חמשים ומאתים נשיאי העדה היו גם כן בכורות, ועבודת הקרבנות היתה בבכורות גם הקטרת קטרת מימים רבים, ועל כן לקחם קרח לחבורתו לטעון כנגד משה רבינו ע״ה בחליפי הבכורות.

והסבה לקרח במחלוקת הזה שני דברים, האחת שהתלבש במדת הקנאה, והיא מדה רעה ומכה שאין לה רפואה, והשנית שטעה בשלשלת העתידה לצאת ממנו, מדת הקנאה הוא שידוע כי כאשר יקנא האדם במי שהשיג עושר ונכסים יוסיף דאגה על דאגה עד שישיג כמוהו, ואם השיג יגיע מזה אל

אהבת הכבוד ובקשת מיני הממשלה בקניני העוה״ז, ומאהבת הכבוד יעלה אל השררה, ומהשררה יגיע מזה לעבוד ע״ז, ואם לא השיג יהיו כל ימיו מכאובים וחיי צער יחיה וסוף שימית את עצמו או את חברו. את עצמו, שכן אמר שלמה (משלי י״ד:ל׳) ורקב עצמות קנאה, וכן אמר אליפז (איוב ה׳:ב׳) ופותה תמית קנאה, מי שמתפתה אחר מדת הקנאה תמיתנו, וכן דרשו רז״ל הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. את חבירו, שהרי מתוך הקנאה יבא לידי שנאה ומן השנאה לידי רציחה, שכן כתוב (דברים י״ט:י״א) וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת, ומזה אמר שלמה ע״ה (קהלת ד׳:ד׳) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ורעות רוח, הזכיר כל עמל הם קניני הגוף כגון עושר ונכסים וכבוד ושאר מעלות השררה, כל כשרון המעשה תורה ותשובה ומעשים טובים, כי היא קנאת איש מרעהו בין בעושר בין בחכמה או איזו מעלה שתהיה הלא הקנאה מצויה בין איש לחבירו, גם זה הבל גם בחטא זה נכשל הבל שנתקנא בקין אחיו כשהביא מנחה לה׳, ועמד הוא ונתדמה בקרבנו לאביו שהביא בעל חי, ומתוך הקנאה באו לידי שנאה והיתה מריבה ביניהם על ירושת הארץ עד שנהרג, והנה המדה הזו חורבן העולם. גם מלאכי השרת נתקנאו בו באדם הראשון עד שהחטיאוהו והפשיטוהו בגדי השכל ולבש בגדים אחרים בגד בוגדים עד שנטרד מגדולתו ונסתלקה שכינה מן התחתונים. וכן קנאתו של קרח הטרידתו מן העולם. וקנאתו זאת לקרח ולכל האוחזים דרכו והסרים אל משמעתו היתה בחלוק המנוין והמעלות בישראל, והיו חושבים כי משה היה עושה זה מדעתו, שהרי ממה שאמר להם משה כי לא מלבי נוכל ללמוד כוונתם הרעה שהיו אומרים כי מלבו עשה, והיו טוענים כי מה שהחליף הלוים תחת הבכורות לא עשה אלא כדי לתת גדולה ומעלה לבני לוי שהם ממשפחתו, גם בני קהת שהגדיל מעלתם על כל שאר הלוים לשאת הדברים המקודשין לפי שהם הקרבים אליו יותר כי קהת היה זקנו. ומה שקשרו עליו הלוים לפי שהיו נתונין לאהרן ולבניו, וחשבו החולקים כי עשה זאת לתת גדולה לאהרן ולבניו, גם אליצפן בן עוזיאל מנה אותו נשיא, ולפי שהיה עוזיאל אחד מאחי אביו של משה והקטן שבכלם לפיכך הוקשה לקרח על נשיאות אליצפן בנו ונתקנא על זאת, וזה הוא שדרשו רז״ל מה ראה קרח לחלוק עם משה, נתקנא בנשיאותו של אליצפן בן עוזיאל, אמר קרח, אחי אבא ארבעה היו עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל, עמרם נטל הבכורה ושני בניו נטלו גדולה, אחד מלך ואחד כהן גדול, מי ראוי ליטול את השניה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם, והוא מנה את הנשיאות ע״י אחיו הקטן מכלן הריני חולק עליו ומבטל את דבריו, מה עשה כנס מאתים וחמשים ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן, מה עשה הלבישן כולן טליתות של תכלת, וזהו שאמרו ויקח קרח מה לקח לקח טליתו ובא אצל משה, וכן כלן, אמרו לו טלית שכלה תכלת חייבת בציצית, אמר להן חייבת, התחילו לשחק עליו אמרו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרתה, טלית שכלה תכלת לא כל שכן. בית מלא ספרים מה הוא שיהא פטור מן המזוזה, אמר להן חייב, אמרו לו התורה כלה מאתים ושבעים וחמש פרשיות וכלן אין פוטרות את הבית, ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרת את הבית, דברים אלו לא נצטוית עליהם ומלבך אתה בודאם. וקרח מרוב חכמתו שאל שאלות אלו והיו מעין המחלוקת. ויש בכללם עוד רמז משל על ישראל כי המשילם לטלית שכלה תכלת ובית מלא ספרים, וכיון בזה לומר כי ישראל שכלם קדושים וכלם חשובים מלאים מן המעלות למה יצטרכו למשתררים ולמתנשאים עליהם, והמשיל המשתררים לחוט של תכלת ולמזוזה. והשנית שטעה בשלשלת העתידה לצאת ממנו, שכן דרשו רז״ל עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה שיוצאת ממנו שמואל ששקול כמשה ואהרן, שנאמר (תהילים צ״ט:ו׳) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, אמר בשבילו אני נמלט, ועשרים וארבעה משמרות יוצאין מבניו ומתנבאין ברוח הקדש מבני הימן, אמר אפשר כל הגדולה הזאת יוצאה ממני ואני אדום, ולכך נשתתף לבא בחזקה ששמע מפי משה שכלן אובדין ואחד נמלט, שנאמר אשר יבחר ה׳ הוא הקדוש, טעה ותלה בעצמו.

ובמדרש ויקח קרח בן קהת בן לוי, אמר ר׳ לוי קרח שעשה קרחה בישראל, בן יצהר בן שהרתיח כל העולם כצהרים, בן קהת בן שקהה שני מולידיו, בן לוי בן שעשה לויה לגיהנם, ודתן שעבר על דת אל, ואבירם שאיבר לבו מלעשות תשובה, ואון שישב באנינות, בן פלת שנעשה בו פלא, בן ראובן בן שראה והבין, קריאי מועד שהיו נקראים אל אהל מועד, אנשי שם קודם צאתם מצרים. ומכלל חמשים ומאתים אלו היו שנים עשר הנשיאים שהקריבו בחנוכת מזבח, וכן דרשו רז״ל מגזרה שוה קריאי קריאי, כתיב הכא נשיאי עדה קריאי מועד וכתיב במדבר סיני (במדבר א׳:ט״ז) אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם, וכן פירש״י ז״ל אליצור בן שדיאור וחביריו, האנשים אשר נקבו בשמות. ואע״פ שלא פרסמן הכתוב, נתן סימניהן, ומתוך המקומות אתה מבין אותם, משל לבן טובים שגנב כלים מבית המרחץ ולא רצה בעל הגנבה לפרסמו, התחיל נותן סימנין, אמרו לו מי גנב את כליך, אמר להם אותו בן טובים בעל קומה שניו נאות שערו שחור חוטמו נאה, משנתן סימניו ידעו מי הוא, אף כאן אע״פ שלא פרסמן ולא פירש שמותם מתוך סימניהם אתה יודע מי הם, עד כאן. והנה זה מדרכי התורה שכל דרכיה דרכי נועם שפרסמן אצל המצוה והזכות בחנוכת המזבח, וכאן אצל הפורענות הסתירן. ואפשר לומר כי מלבד הסימנין יש רמז בשם האנשים, הראשון שנקרא אליצור בן שדיאור כי מאת הצור הושלך עליהם אש, וכענין שכתוב ואש יצאה מאת ה׳.

ג **כלם קדושים.** על הבכורות אמר כן, כענין שכתוב (שמות י״ג:ב׳) קדש לי כל בכור. **ומדוע תתנשאו.** להיות המלכות למשה והכהונה לאהרן.

ד **וישמע משה ויפול על פניו.** לא כלל בזה אהרן שיאמר ויפלו, וזה לגודל ענותנותו ומוסרו לפי שהיה עיקר המחלוקת על כהונתו, אבל משה ראה עלבון אחיו וחס על כבודו ולפיכך נפל על פניו הוא לבדו. ואולי בנפילת אפים זה העניש משה לקרח ולכל עדתו, ומכאן למד רבי אליעזר שהעניש לרבן גמליאל בנפילת אפים כמו שנזכר בסוף פרק הזהב.

וידוע לכל משכיל כי התחנה למדת הדין וביד שמאל כי היא היד הראויה לזה, ופסוק מלא הוא (תהלים ל) אליך ה׳ אקרא ואל אדני אתחנן, וכתיב (איוב ח) אם אתה תשחר אל אל ואל שדי תתחנן, וכן הזכיר משה (דברים ג) ואתחנן אל ה׳, וסמך מיד אל״ף דל״ת אדון אשר בו הרחמים, וכן הזכיר שלמה בתפלתו (מלכים א ח) ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה׳, לא אמר לה׳ אלא לפני ה׳, כלשון (במדבר טו) וחטאתם לפני ה׳ על שגגתם, וזה מבואר.

ובמדרש וישמע משה ויפול על פניו, משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש, כשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך, אמר עד כמה פעמים אטריח את המלך. אף משה אמר כך, חטאו בעגל (שמות לב) ויחל משה, במתאוננים (במדבר יא) ויתפלל משה, במרגלים (שם יד) ויאמר משה אל ה׳ ושמעו מצרים, במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו, אמר עד כמה פעמים אני מטריח את המקום, לכך ויפול על פניו.

ה **בקר ויודע ה׳ את אשר לו.** כלומר אתם אומרים שאנחנו מתנשאים על קהל ה׳ ואני עושה המעשים מלבי, למחר תדעו זה, כי בבקר יודיע השם יתעלה אתכם את אשר לו כלומר אם הלוים שלו, שכתוב בהן (שם ח) והיו לי הלוים, או אם הבכורות עדיין שלו שכתוב בהם (שמות י״ג:ב׳) קדש לי כל בכור, ואת הקדוש, להיות כהן גדול, הוא אהרן שכתוב בו (דברי הימים א כ״ג:י״ג) ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים.

ובמדרש בקר ויודע ה׳ את אשר לו, אמר ר׳ נתן אמר הקב״ה אם יתקבצו כל חרטומי העולם לא יוכלו להפוך בקר לערב, וכשם שהבדלתי בין אור לחשך כך הבדלתי את אהרן להקדישו קדש קדשים.

ו **זאת עשו קחו לכם מחתות.** אמר משה אתם אומרים שאני החלפתי הלוים תחת הבכורות כדי לתת גדולה לאהרן אחי ולבניו, ועשיתי שיהיו הלוים משועבדין לאהרן, ועשיתי כל זה מלבי ולא מאת ה׳ היתה זאת, אם כן זאת עשו, הקריבו אתם הקטרת שיש בו עונש מיתה בידי שמים לזרים, שעל זה אמרה תורה והזר הקרב יומת, ואם אתם נצולין מן העונש אז אודה לדבריכם שאין הקב״ה מקפיד בין שבט לשבט ואינו מבדיל בין איש לאיש. וזהו שדרשו דרך משל, סם המות נתן להם בתוכו, הכוונה עצה שיענשו בה עונש מיתה, שאילו היינו מפרשים סם המות ממש היה פתחון פה לרשעים לומר שלא היה העונש מן השמים.

ודע כי כל קטרת שבפרשה הזאת לא תרגם בו אונקלוס קטרת בוסמין כמנהגו אלא קטרת כמשמעו, ונראה שדעתו כי לא הקטירו קטרת ממש שהוא קדש אלא לבונה וכיוצא בה לנסיון, וכן תרגם בבני אהרן, ואולי עשה כן כי לא רצה להוסיף בו בוסמין אלא כשהוא נעשה כמצות התורה בסממניו. אבל דעת רז״ל שהיה קטרת של קדש, והוא הנכון. כך פירש הרמב״ן ז״ל.

ז **רב לכם בני לוי.** מה שנתן לכם, ומפרש והולך אחר כך המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם.

ודע שלא תמצא בכל הפרשה הזו שיזכיר משה בכל דבריו רק השם המיוחד, אבל בכאן לפי שהזכיר בני לוי הוצרך להזכיר אלהי ישראל כדי לרמוז על מדתם.

ח **שמעו נא בני לוי.** הדבור הזה כלפי טענות הלוים, והדבור שלמעלה מזה היה לקרח ועדתו כלפי טענות הבכורות.

ט **המעט מכם.** דבר מועט הוא אצלכם כשאתם מתעסקין בעבודת משכן ה׳.

ולעמוד לפני העדה לשרתם. בהבאת קרבנותם.

יא **לכן אתה וכל עדתך הנועדים.** כלומר מה שאתם נועדים על ה׳ אתם נועדים, כלומר לא עשיתם ועד עלינו כי אם על ה׳ עשיתם, כענין שכתוב (תהילים ב׳:ב׳) ורוזנים נוסדו יחד וגו׳, וכענין שכתוב (במדבר כו) בהצותם על ה׳.

ואהרן מה הוא. מה עושה לכם ומה פשעו אצלכם שאתם מערערים על כהונתו.

יב **ויאמרו לא נעלה.** היה אהל מועד במקום גבוה, וכן אמר למטה העלו מסביב.

יג **המעט כי העליתנו.** כנגד מה שהתחיל להן משה המעט מכם כי הבדיל, אמרו הם המעט כי העליתנו, כלומר הדבר קל הוא שהעליתנו מארץ זבת חלב ודבש, היא מצרים, והבא משם לארץ כנען הוא עולה כי היא בדרומה של ארץ ישראל.

כי תשתרר עלינו גם השתרר. כלומר העליתנו ממצרים שתשתרר עלינו גם שררות רבות. או נאמר שכפל השררה להבין מזה שררת המלכות למשה ושררת הכהונה לאהרן ושאר השררות והמעלות של בני לוי ובני קהת, גם נשיאות אליצפן בן עזיאל כלן נכללות במלות גם שהוא לרבות.

יד **אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו.** יאמר אתה הוצאתנו ממקום טוב ואלו הביאותנו אל מקום טוב כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש להשתרר עלינו היינו סובלים אותך, רק הוצאתנו משדותינו וכרמינו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ואם כן למה תשתרר.

העיני האנשים ההם תנקר. אלו הענשת אותנו בנקור עינים לא נעלה. ובאמרו האנשים ההם כנה, כי היה ראוי לומר העינינו.

ויש שפירש התרצה לנקר עיני האנשים ההם שלא יראו, והזכיר האנשים ההם על היוצאים ממצרים, וכאלו אמרו התרצה לנקר עיניהם שלא תראנה, כי בודאי זה שעשית דבר ניכר ונראה לעינים, והוא משל הדיוט שאומרים בני אדם עיני פלוני סגורות הן לכך אינו רואה.

והנה הרשעים פיהם הכשילם בתחלה ובסוף, תחלת דבריהם סכלות שהתחילו לומר לא נעלה, גם בסוף דבריהם סיימו לא נעלה.

ובמדרש העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה, לא נלך לא נבא אין כתיב כאן, אלא לא נעלה, (משלי י״ח:ז׳) פי כסיל מחתה לו, פתחו פיהם לפורענות לומר שהם מתים בירידה ולא בעליה, כשם שאמרו כך מתו.

טו **אל תפן אל מנחתם.** ידוע כי העולה והמנחה נותנת אריכות אף על הרשעים, ועל כן התפלל שלא יאריך להם אלא שיענישם מיד. ורש״י ז״ל פירש אל תפן אל מנחתם הקטרת שהם מקריבים לפניך מחר אל תפן אליה, נראה שדעתו כי מנחתם לדתן ואבירם יחזור, וכן דעת הרמב״ן ז״ל.

ואם כן יש לשאול למה יתפלל משה עליהם לבדם כי הם לא היו עקר, ועוד שלא ידע להם זכות שתעמוד להם שיתירא ממנו, ועוד שהיה לו להתפלל על כללם להענישם בעונש שוה על ראש כלן יחול ולמה יפרוט בתפלתו את אלו בלבד. על כן נראה לי לומר כי מנחתם יחזור לנשיאים, על הקרבן שהקריבו בחנכת המזבח כל אחד מהם קערה ומזרק שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה, וזה טעם מנחתם. ומשה לא חשש שיתפלל על דתן ואבירם שלא היו עקר ולא נודע להם זכות, ועוד כי מעת שאמרו לא נעלה ידע בהם כי פיהם הכשלים והיו אבודים בעיניו, אך התפלל על הנשיאים שהיו עקר החמשים ומאתים ומכללם ואירע להם זכות גדול ביום החנוכה, הוצרך להתפלל שלא תעמוד להם זכות אותו קרבן ושיכלו בעונשם, ואחר שהתפלל על הנשיאים בבטול זכותם חזר והתנצל על דברי דתן ואבירם לא חמור אחד מהם נשאתי, שהוא תשובה על מה שאמרו כי תשתרר עלינו גם השתרר. ודעת רז״ל שהתפלל משה שלא יתקבל חלקם בתמידי צבור שכל אחד ואחד מישראל יש לו חלק בהם ע״י השקלים.

לא חמור אחד מהם נשאתי. מנהג המושלים בעם הנוהגים עליהם שררות שישתמשו באנשים שבהם גם בבהמות שלהם כפי מה שיצטרכו למלאכתם, ועל כן משה ידבר בתפלה ויתנצל כי מעולם לא התנהג בשררה זו על ישראל שישתמש בחמור אחד משלהם לשום עליו משא, אף כי באנשים, ואיך הם אומרים שאני משתרר עליהם. וכן מצינו בשמואל הנביא ע״ה שהתנצל בזאת ואמר (שמואל א) הנני ענו בי נגד ה׳ ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כופר וגו׳.

יט **ויקהל עליהם קרח.** הבכורות הסכימו עמו בטענה שהיה משה פוסלן, גם שבט לוי בטענה שצוהו משה שיהיו נתונים לאהרן ולבניו. ושאר שבטי ישראל למה הסכימו עמו שאומר ויקהל עליהם קרח את כל העדה, דרשו רז״ל שהיה קרח אומר להן ראו מה עשה לכם בן עמרם, ראובן בכור ישראל והוא הקדים נחשון בן עמינדב לשאר השבטים בחנכת המזבח, וזהו הסבה שנטפלו עמו הכל, וזהו ויקהל עליהם קרח את כל העדה. בוא וראה כמה גדול כח היחיד החוטא וכמה גדול כח לשון הרע.

כא **הבדלו מתוך העדה הזאת.** הם עדת קרח, שהרי משה ואהרן היו עמהם פתח אהל מועד, ומשה חשב כי העדה הזאת אל כל ישראל אמר, ולפיכך השיב לו האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף, והקב״ה פירש לו מיד כי העדה שנאמר על עדת קרח הוא, וזהו העלו מסביב למשכן קרח. וא״כ העלו הוא פירוש הבדלו. ומה שהוצרך לומר הבדלו והקב״ה יש בידו להמית ולהחיות ולא היה צריך הבדל אצלו שהרי יכול הוא להמית את הרבים ולהציל את היחיד בתוכם, וכמו שאמרו רז״ל שנים ושלשה היו מתכסין בטלית אחד השנים מתים והאמצעי נצול, וכענין שכתוב (תהילים צ״א:ז׳) יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש, וא״כ מה צורך לומר הבדלו. אלא כדי שלא ידבק בהם האויר הרע שבמכת הדבר, כענין האמור באשתו של לוט (בראשית י״ט:כ״ו) ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח, או מטעם שאמרו רז״ל כשמדת הדין מתוחה אינו מבחין בין צדיק לרשע. או אפשר לומר שאמר כן לכבוד הצדיקים, שהקב״ה לא ישלח ידו בהם בעוד שהצדיקים ביניהם.

כב **ויפלו על פניהם.** להתפלל. ומכאן לנפילת אפים בתפלה. ודע כי ענין נפילת אפים בתפלה יש בו שלש כוונות, האחת למורא השכינה, והשנית להראות צער והכנעה, והשלישית להראות אסירת חושיו ובטול הרגשותיו. **האחת** למורא השכינה כדי שיתלבש בזה בושת וצניעות כי כסוי הפנים מדרכי הענוה והבושת, ולפי שכוונת המתפלל שהשכינה כגנדו וכענין שכתוב (תהילים ט״ז:ח׳) שויתי ה׳ לנגדי תמיד, לכך תקנו בטכסיסי התפלה כסוי הפנים, והכל ליראת ה׳ יתברך, כענין שכתוב במשה (שמות ג׳:ו׳) ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים. והלשון הזה של נפילת אפים הזכירוהו רז״ל גם בחיות הקדש, וכך דרשו רז״ל חיות הקדש נופלות על פניהן כדי שלא יציצו בפני השכינה, כענין שכתוב (יחזקאל א׳:י״ד) והחיות רצוא ושוב,

כלומר שאינן רשאות להתעכב באותה מרוצה ולהציץ למעלה מן הרקיע הנטוי על ראשם מפני אימת השכינה, לכך הזכיר מיד ושוב כלומר שממהרות להשיב ראשיהם מתחת הרקיע, וזהו (שם) כמראה הבזק ולא אמר כמראה ברק, לפי שהברק הוא משתלח למטה והבזק עולה ויורד, ולשון בזק מלשון זיקות, ודרשו רז״ל כמראה הבזק כזה שבוזק גפת בכירה, כי כשהוא משים פסולת של זיתים בכירה מיד עולה השלהבת בכבשן והלהב עולה ויורד, וזהו ענין רצוא ושוב.

ודעת יונתן ברצוא ושוב ענין אחד, והוא שתרגם ובריית חזרן ומקפן ית עלמא ותיבן בריא חדא וקבילין כחיזו ברקא, כוונתו לומר כי בשליחותן מקיפות את העולם לארבע רוחות שהרי יש לכל חיה ארבעה פנים לכל רוח ורוח, ואחר כך שבות חיה אחת בהשלים שליחותן, כי כן תמצא במרכבה השנית (שם י) היא החיה אשר ראיתי וגו׳. וכן הוכיחו רז״ל כוון הרגלים שגם הוא מטכסיסי התפלה מפסוק (שם א) ורגליהם רגל ישרה, האמור בחיות הקדש.

השנית, להראות צער והכנעה, והוא כי הנופל על פניו מצטער ונכנע וההכנעה מעקרי התשובה ואז תפלתו מקובלת והקב״ה חושש על צערו וממלא שאלתו. וכן אמרו רז״ל על הצדיק המצטער חלש דעתיה ואתא מטרא, אכסיף ואתא מטרא.

ודומה לזה אמרו בבבא מציעא שלהי פרק הזהב, דביתהו דר׳ אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הוי כו׳ מההוא עובדא ואילך לא הוה שבקא ליה לרבי אליעזר למנפל אפיה בתחנונא, והענין כדי שלא יצטער ומתוך הצער וההכנעה והעלבון יעניש את רבן גמליאל אחיה שהיה ראש ישיבה ושברכוהו בעצתו. והא למדת שלא היתה מתיראת הגברת הזאת שיענישנו בתפלתו אלא מתוך נפילת אפים. ושם גומר המעשה שמתוך נפילת אפים הענישו, שהיא לא נזהרה ביום אחד שהיתה סבורה בו שהיה ראש חדש ולא חששה לשמרו באותו יום, ואז נפל על פניו ושמעה קל שפורי בי רבן גמליאל אחיה, ואמרה ליה קטלתיה לאחי.

השלישית, להראות אסירת חושיו ובטול הרגשותיו, והוא כי הנופל על פניו מכסה עיניו וסותם פיו והוא מסכים במחשבתו שאינו רואה נזקו ותועלתו ואינו יודע דרכו ועניניו ואין בידו להפיק רצונו אם אין הקב״ה מסכים על ידו וכענין שכתוב (ירמיהו י׳:כ״ג) כי לא לאדם דרכו, וכאלו הרגשותיו בטלות ואסורות ממצוא חפצו, ועיניו ושפתיו מסותמין לא יוכל לראות ולדבר כי אם בהפקת רצון הש״י, וזה דוגמת מה שמסכים עם לבו בכוון רגליו בתפלה כאלו רגליו כבולים, אין חפצו תלוי בעצמו.

והנה האומות מראים הכונה הזאת בכוון הידים בבקשת תחנונים, והן עצמן אינן יודעין למה הורגלו בכך. והטעם בזה הוא להראות בטול כח עצמו כאלו ידיו אסורות והוא מוסר אותו למי שמתחנן אליו, ולפי שתנועת הרגלים גדולה מתנועת הידים לקרב תועלתו ולדחות נזקו, לכך נהגנו בכוון הרגליים ולא הידים.

ובשם רבינו האי גאון ז״ל כי מן הראוי לאדם ליפול על פניו בצד שמאל, ונתן טעם בזה כדי לשעבד בנפילת אפים היד הרומזת חירות בליל הפסח.

והנה התפלה שהתפלל משה בנפילת אפים זהו שאמר **אל אלהי הרוחות לכל בשר,** וענינו אל תקיף שתוכל לכלותם כרגע, אבל אתה אלהי הרוחות והרוחות בידך הן, ואתה יודע מי אשר חטא לך ומי אשר זכה לבו וטהר מחטאתו, ואין מדתך כמדת בשר ודם, מלך בשר ודם אם סרחה עליו מקצת מדינה נפרע מכלן לפי שאינו יודע מי הוא החוטא אבל אתה בוחן לבות וכליות. **האיש אחד יחטא,** הוא קרח ועדתו שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה. **ועל כל העדה תקצוף,** הוא ועדתו החטיאום וחטא הרבים תלוי בהם. והתפלה הזאת למשה ואהרן בנפילת אפים היתה קצרה, וכן משה כשהתפלל על מרים קצר תפלתו ואמר אל נא רפא נא לה, ושם ספר שבחו של בורא באמרו אל והתפלל בלשון תחנונים באמרו נא, ובכאן האריכו יותר לספר בשבחו, וכמו שאמרו רז״ל לעולם יספר אדם בשבחו של הקב״ה ואחר כך ישאל צרכיו, ועל כן תקנו בתפלה אבות וגבורות וקדושת השם, ואחר כך ברכות אמצעיות שהן שאלת צרכים.

ונראה לי שיאמר הכתוב אל אלהי הרוחות שהוא אלהי המלאכים שהן רוחות, וכענין שכתוב (דניאל ב׳:י״א) להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי, והוא גם כן אלהים לכל בשר, והכונה אדון העליונים והתחתונים אתה וראוי לך שתשפוט משפט צדק, האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף.

עוד נראה לי לפרש, כי קראוהו משה ואהרן אלהי הרוחות כשם שקראוהו האבות (בראשית כ״ד:ג׳) אלהי השמים ואלהי הארץ, והכונה שהוא האלהים המושל בארבע רוחות העולם, כלשון הכתוב (שמות ח׳:י״ח) אני ה׳ בקרב הארץ, כי הוא יתעלה כמלך אשר היכלו באמצע המדינה משגיח על ארבע רוחותיה. ולפי שהאבות קלסוהו באלהי השמים ואלהי הארץ שהן שתי קצוות מעלה ומטה, רצה משה לקלסו בארבע רוחות העולם כדי להשלים השבח בשש קצוות כי הוא יתעלה שולט על כלו ואין לו מונע ומי יאמר לו מה תעשה.

כד **העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם.** היה ראוי שיזכיר עמהם און בן פלת, כי כן הוזכר בראש הפרשה בכלל הנכנסים במחלוקת שנחלקו על משה ועל אהרן, אבל רז״ל דרשו שחזר בו ונסתלק מן המחלוקת, וכך אמרו במדרש און בן פלת אשתו הצילתו, אמרה לו מה אכפת לך, אי משה כהנא רבא

את תלמידא, אי קרח כהנא רבא את תלמידא, ועליה נאמר (משלי י״ד:א׳) חכמות נשים בנתה ביתה, זו אשתו של און, ואולת בידיה תהרסנו, זו אשתו של קרח, שהיא פתתו ובעצתה בא כנגד משה והיתה סבת כל המחלוקת ורבים חללים הפילה.

כה **וילכו אחריו זקני ישראל.** הם שבעים זקנים.

כו **ואל תגעו בכל אשר להם.** שאם יבאו להציל ממונם ירדו שאול כמותם. ומה שאמר יצאו נצבים, אמרו במדרש היו מחרפין ומגדפין, נאמר כאן יציאה והצבה ונאמר בגלית יציאה והצבה, שנאמר (שמואל א י״ז:ט״ז) ויצא איש הבינים וגו׳, ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום, מה יציאה והצבה התם בגדופין אף כאן בגדופין. לכך פתח משה בזאת תדעון וגו׳, אם כמות כל האדם וגו׳.

כח **בזאת תדעון כי ה׳ שלחני לעשות את כל המעשים האלה.** להחליף הבכורות בלוים, לפי שהבכורות נפסלו בעון העגל כענין שכתוב (שמות ל״ב:ו׳) ויעלו עולות ויגישו שלמים והמקריבים ההם היו בכורות, ובני לוי שהיו מנוקין מאותו עון ושהרגו עובדי העגל נתקדשו תחת הבכורות ונבחרו לעבודת ה׳. וכל מי שלא היה מאמין בבחירת הלוים וחלופיהן תחת הבכורות היה מעיד על עצמו שלא נשלם עון העגל אצל הש״י, והנה זה עון פלילי וסתירת הכתובים.

כט **אם כמות כל האדם.** מָשְׁלו רבותינו ז״ל למה הדבר דומה, לשושבין בתו של מלך שהיו עדותיה בידו, עמד אחד מהמסובין וקלל את השושבין, אמר לא היו בתולים לבתו של מלך, עמד השושבין לפני המלך ואמר לו אם לא תעשה לי נקמה מזה אף אני אומר בודאי לא נמצאו בתולים לבתו של מלך, אמר המלך מוטב להרוג את זה ואל יוציא הנאמן שם רע על בתי. כך אמר משה אם ימותו על מטותיהם כדרך שכל בני אדם מתים והרופאים מבקרין אותן ככל החולים, אף אני כופר ואומר לא ה׳ שלחני אלא אני עשיתי הכל מדעתי, ובדין קרח חולק עלי. וכן אמר מיכיהו (מלכים א כ״ב:כ״ח) אם שוב תשוב בשלום אף אני אומר לא דבר ה׳ בי, וכן אמר אליהו (שם יח) היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי וגו׳, עננו ה׳ עננו וידעו העם הזה כי אתה ה׳ האלהים ואתה הסבת את לבם אחורנית, כלומר ואם אין אתה עונה אותי אומר שאתה הסבות את לבם. ודבר ידוע הוא שהמחלוקת הזה היה סבת בטול התורה כלה, שזה חולק עליו היום בענין אחד וזה חולק עליו למחר בענין אחר וכן מענין לענין עד שיבוא לכפור בעקר ולומר אין תורה מן השמים אלא שהכל בדא משה מלבו, ועל כן היה עונשם חמור. ולפי שהם באו כנגד התורה שהיא קיום השמים והארץ כענין שכתוב (ירמיהו ל״ג:כ״ה) אם לא בריתי יומם ולילה וגו׳, נענשו בעונש חמור מן השמים ומן הארץ, מן הארץ בבליעה ומן השמים בשרפה, והנה זה אמת נכון לפי הפשט כי ראוין היו לעונש גדול וחמור בזה, והם גרמו לעצמן לפי שהמורד בדברי משה כמורד בשכינה.

אבל יש לשאול ולתמוה תימה גדול בענין פרשה זאת על שני דברים, האחד, משה שהיה רועה נאמן שהתפלל על ישראל כמה פעמים על כמה עבירות שעשו, כענין מעשה העגל וחטא המרגלים וזולתם, איך לא התפלל עליהם בכאן ואיך לא היה מחזירן למוטב, והרי התשובה עולה על הכל ואין לך עבירה בכל התורה כלה חמורה שבחמורות שלא תהא לה תקנה בתשובה והלא ימינו פשוטה לקבל שבים ואפילו אל המורדים והפושעים בו, ואם היו מסופקים בדברי משה והיתה מחשבתם בו שהיה מחלק מנויי המעלות והשררות כרצונו ולא מאת ה׳ יתעלה היתה לו, היה אפשר למשה לתת להם אות שיאמינו בדבריו כי פקחים וחכמים גדולים היו, ומתוך האות ההוא היה מתברר אצלם כי אהרן הוא הקדוש הנבחר למעלת הכהונה, והוא הדין שיאמינו בשאר מנויי המעלות שהכל נאמר לו מפי הגבורה ואין משה בודא אותה מלבו, ועוד אם חטאו ומרדו בה׳ ובמשה עבדו והם המסבבים לעצמן כל העונש הזה מה חטאו הקטנים המוטלים בעריסה שהיו בכלל העונש הזה, כענין שכתוב ונשיהם ובניהם וטפם, והטף מתי חטאו, והשם צדיק לא יעשה עולה.

ואמנם אם בקשנו להלום פרשה זו בדרך הפשט יקשה עלינו כל זאת, אבל אי אפשר להולמה כי אם בדרך הקבלה הנאמנה. והנני רומז רמזים, שמענה ואתה דע לך. תמצא בדור הפלגה (בראשית י״א:ד׳) הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם, וכתיב בהם וזה החלם לעשות, ותמצא באנשי סדום (שם יט) ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית, ובאר הכתוב כי אנשי העיר והמגדל הם אנשי סדום, ואמר עליהם (שם) ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים, ותמצא באנשי סדום ואנשי העיר, ובפרשה זו בעדת קרח ויקומו לפני משה, והיה ראוי לומר על משה, אבל רמז כי היו לפני משה ומפני זה קראם אנשי שם, ותרגם אונקלוס ויקח ואתפליג, רמז על דור הפלגה, והזכיר בכאן בענשם העיני האנשים ההם תנקר, כמי שמפחיד חברו במכה שכבר באה לו, ומשל למה הדבר דומה, לאב רחמן שהיה לו בן כסיל ואינו נוהג כשורה, בתחלה גער בו, שניה מכהו ומיסרו, שלישית מתיאש ממנו ומשלחו ביד פשעו, כן דור הפלגה שכתוב בהם וזה החלם לעשות, מה עשה, הפיצם, ואנשי סדום הכם בסנורים, ועדת קרח נאבדו מן העולם כי היו ראוין שיעקרו מן העולם, והנה כוונת הש״י שהוא עושה חסד לאלפים היתה בטלה בהם. ועל סוד הענין הזה אמר (קהלת ד׳:ט׳) טובים השנים מן האחד, והזכיר אחריו והחוט המשולש שהוא הפעם השלישית. וממה שאמר לא במהרה ינתק אתה למד כי לפעמים ינתק אפילו בשלישית, אבל רחוק

הוא ואינו דבר מצוי ולכך אמר לא במהרה ינתק.

ובספר הבהיר מצינו בפירוש, אמר רבי עקיבא מאי דכתיב (שם א) דור הולך ודור בא, שכבר בא, משל למה הדבר דומה, למלך שהיו לו עבדים והלבישן בגדי משי ורקמה כפי יכלתו, קלקלו השורה, השליכן ודחפן מעליו והפשיטן והלכו להם, לקח הבגדים ורחצם היטב עד שלא נשאר בהם שום סיג והניחן אצלו מזומנים, וקנה עבדים אחרים והלבישן הבגדים ההם והוא לא ידע אם הם טובים אותן עבדים אם לאו, והרי זכו בבגדים שכבר באו לעולם ולבשום אחרים לפניהם, עד כאן.

ומעתה תתבאר לך הפרשה באר היטב ונסתלקה הקושיא לגמרי ממה שלא התפלל משה עליהם, וממה שחל העונש גם בטף, והבן זה. ואולי כי לזה רמזו רז״ל שאמרו במדרש תהלים (תהילים מ״ו:א׳) למנצח לבני קרח על עלמות שיר, כך אמרו בני קרח מעולמין הן הדברים שראינו ואין אנו יודעין מה ראינו.

ובמדרש אמר רבי ברכיה בא וראה כמה קשה המחלוקת, שהרי בית דין של מטה אין עונשין עד שיביא שתי שערות, והוא בן שלש עשרה שנה ויום אחד, ובית דין של מעלה עד עשרים שנה, וכאן אבדו אף יונקי שדים, שנאמר ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. ומלת אותם חוזרת לדתן ואבירם שהזכיר למעלה ונשיהם ובניהם וטפם, שהיו כלם נצבים גדולים וקטנים באותו מעמד.

ל ואם בריאה יברא ה׳ הזכיר לשון בריאה שהוא לשון מורה על מציאות יש מאין, ובא להורות כי היה הפלא בנס הגדול הזה כפלא חדוש העולם. ונראה כי היה הכתוב ראוי לומר ואם בריאה יברא אלהים כלשון בראשית ברא אלהים, כי זאת בקש משה שתהיה מדת הדין מתוחה כנגדם, כענין שנאמר ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם וגו׳. ומה שהזכיר השם המיוחד, כה משפטו של משה בכל התורה שלא יזכיר בדבריו כי אם השם המיוחד, והענין מפני שאין נבואתו ושליחותו אלא בשם המיוחד, וכן הזכיר למעלה בזאת תדעון כי ה׳ שלחני, כי מהמדה הנקראת זאת יודע היום כי הוא שליח השם המיוחד, ומפני שחטאת החוטאים האלה כבדה מאד והעמיקו שחתו בעקרי התורה לעקור היסודות כמעמיק ומקצץ שרש האילן ויהיו באים כנגד נבואתו של משה המתנבא בשם המיוחד, ואמר ואם בריאה יברא ה׳ כלומר ואם בריאה חדשה ופלא מפורסם עתיד ה׳ יתברך לברוא נגד כל ישראל באחד מן הזמנים כמו שהבטיחני בסיני (שמות לד) נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו, יברא ה׳ עתה, כי עתה הגיעה השעה, ועת לעשות לה׳ הפרו תורתו, שאין ראוי שתעשה הנקמה ע״י מלאך כי אם ע״י השם המיוחד, וכענין שכתוב במכת בכורות (שם יב) ועבר ה׳ לנגוף את מצרים, ודרשו רז״ל במכה ההיא, לא ע״י מלאך ולא ע״י שרף ולא ע״י שליח אלא הקב״ה בעצמו ובכבודו. ואח״כ אמר וידעתם הזכיר לשון ידיעה בתחלת דבריו ובסוף דבריו, כי עם ישראל ידבר בדבריו אלה. וידוע כי כשם שאילו לא נשתלחו ישראל במכת בכורות היה חלול השם בדבר, וכמו שבארתי שם במקומו, כך אילו לא אירע זה העונש בקרח ועדתו נפלה עטרת התורה והיה שם שמים מתחלל.

לא ותבקע האדמה אשר תחתיהם, ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם. כתב הרמב״ן, מה שהוצרך לומר ותפתח הארץ אחר שהזכיר ותבקע האדמה, שלא תאמר כי בקיעת האדמה היתה כטבעו של עולם ומנהגו, שהרי יש מדינות נבקעות מפני הרעש הנקרא טרימוט״ו, והיה הענין בטבע גמור אין בזה נס כלל, לפיכך בא להשמיענו אחר כך ותפתח הארץ את פיה, לבאר שהיה נס גדול וענין כמוהו לא היה מעולם, שפתחה הארץ את פיה ובלעה אותם ואח״כ נתכסה המקום, זהו שאמר ותכס עליהם הארץ, ואין זה ענין טבעי, כי בבקיעת האדמה בקצת מדינות בנוהג שבעולם אחר שהמקום ההוא מתבקע הוא נשאר פתוח, אבל בכאן אחר הבקיעה הזכיר שפתחה הארץ את פיה ותבלע אותם וחזרה לכסות עליהם, וזה היה נס גדול מן הנסים המפורסמים, ומפני זה הזכיר הכתוב לשון בריאה, ואם בריאה יברא ה׳, שהוא לשון המצא יש מאין, והענין המחודש הזה היה פלא עצום וחדוש גדול כחדוש המצא יש מאין, עד כאן.

ואת כל האדם אשר לקרח. אלו בני ביתו וכל הסרים אל משמעתו. גם בניו בכלל שנבלעו בארץ אבל לא מתו, הוא שכתוב (במדבר כ״ו:י״א) ובני קרח לא מתו, ודרשו רז״ל מקום נתבצר להם בגיהנם וישבו עליו. והיה יכול לומר ואת כל האנשים כמו שהזכיר למעלה כי נאצו האנשים האלה, אבל הזכיר כל הנבלעים בשם אדם על שום עונשם שנבלעו באדמה.

ואת כל הרכוש. הגיד הכתוב כי נבלעו הגופות והבתים והממון כי העונש הזה הגדול חל על הכל, ודרשו רז״ל אפילו מחט שאולה שלהם ביד אחד מישראל היתה מתגלגלת ויורדת ונבלעת בקרקע. ומ״ש אשר לקרח ולא הזכיר בליעת קרח עצמו בפירוש, אין צריך, כי מאחר שדתן ואבירם עם בני ביתם נשיהם ובניהם וטפם גם בני ביתו של קרח כלם נבלעו בעון קרח, אף כי הוא בעצמו שהיה ראש המעשה ושרש המחלוקת, ואע״פ שלא באר בכאן הנה במקום אחר מצינו כתוב מפורש (במדבר כ״ו:י׳) ותבלע אותם ואת קרח. וכבר מצינו כיוצא בזה (שמות ט״ו:ד׳) מרכבות פרעה וחילו ירה בים, ולא באר הכתוב טביעת פרעה, אבל מקל וחומר יתבאר הדבר, ואע״פ שסתם הכתוב ולא באר טביעתו, בא דוד המלך ע״ה ובאר הענין, הוא שאמר (תהילים קל״ו:ט״ו) ונער פרעה וחילו בים סוף. ודעת רז״ל שהיה קרח נבלע ונשרף, כי לפי שהיה סבת המחלוקת נעשו בו שני דינין, וזה ממה שכתוב (במדבר

כ״ו:י׳) ותבלע אותם ואת קרח במות העדה באכול האש, למדך הכתוב כי קרח נבלע, גם היה באכול האש כי באכול האש נמשך אל קרח. ומה שלא הזכירו כאן בפירוש עם שרפת החמשים ומאתים, מק״ו יודע הענין, כי כיון שכלם מקריבי הקטרת וכל אחד ואחד מחתתו בידו גם כן נשרף עמהם, ואע״פ שלא הזכיר זאת אין צורך, כי אין עונש כולם רק בשבילו. או נאמר לפי שכל האתין רבויין, כי באמרו ותאכל את החמשים ומאתים איש, בא לרבות קרח.

לג **וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה.** ירדו למדור אחרון של גיהנם, כי שבעה מדורין יש לה לגיהנם, ושאול הוא המדור התחתון, וכן כתוב (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים, ודרשו רז״ל לדיוטא התחתונה שבשאול. ומה שאמר ישובו ולא אמר ירדו, ירמוז לתוקף היסורין שאין להם קץ, אחר שהם נאכלים באשה של גיהנם חוזרים ומתחדשים כבתחלה כדי שיהיו עוד למאכולת אש, וכן חוזרים חלילה לדורי דורות, וזהו לשון ישובו.

וראיתי במדרש סדורו של עולם שאול מדור שביעי, הוא חציו אש וחציו ברד, והרשעים קופצים שם מאש לברד ומברד לאש ומלאך של גיהנם טורד אותם כרועה המנדד את צאנו מהר לגבעה ומגבעה להר, שנאמר (תהילים מ״ט:ט״ו) כצאן לשאול שתו מות ירעם, עד כאן.

ויאבדו מתוך הקהל. מכאן שהבאים כנגד התורה ורוצים לעקור יסודותיה אין להם חלק לעוה״ב, וז״ש מתוך הקהל כי כל קהל ישראל יש להם חלק לעוה״ב ואלו אבדו חלקם מתוך קהל ישראל, וכן דרשו רז״ל בפרק חלק, א״ר עקיבא ותכס עליהם הארץ בעולם הזה, ויאבדו מתוך הקהל לעולם הבא.

ויראה לי כי על כן הזכיר לשון הקהל שהיה ראוי לומר ויאבדו מתוך ישראל, אבל הוא כלשון הכתוב (במדבר י״ט:כ׳) ונכרתה הנפש ההיא מתוך הקהל. ואל תתמה ותאמר למה יהיו נענשים ונטרדים מן העוה״ב כיון שנענשו בעונש חמור וקבלו דינם בעוה״ז, והלא מצינו בעכן שא״ל יהושע (יהושע ז׳:כ״ה) יעכרך ה׳ ביום הזה, ודרשו רז״ל היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעוה״ב. הנה אלו רשעים העמיקו שחתו יותר והיו ראויין לעונש חמור, והוא אבדן הגוף מן העוה״ז גם הנפש מן העוה״ב. ואע״פ שלא זכו להיות להם חלק לעוה״ב, והוא עולם הנשמות שלאחר המיתה מיד באים הם לתחית המתים, שכן דרשו רבותינו ז״ל לעתיד לבא חוזרים, שנאמר (שמואל א ב׳:ו׳) ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל.

לד **נסו לקולם.** נראה מזה כי כמו שהיו יורדים ונבלעם בארץ היו צועקים על נפשם, אולי היו אומרים משה אמת ותורתו אמת, כמו שהזכירו רז״ל במעשה דההוא טייעא, אמר רבה בר בר חנא זמנא חדא הוה אזלינא באורחא אמר לי ההוא טייעא תא אחוי לך בליעי דקרח חזא תרי בזעי דהוה נפיק קוטרא מנייהו, שקל גבבא דעמרא אמשייה מיא ואותביה בריש רומחא התם ואחריך, אמר לו אצית מאי שמעת, ושמעו דהוו אמרי הכי, משה אמת ותורתו אמת והם בדאין. וידוע כי כן משפט הרשעים בגיהנם לצעוק מתוך היסורים ולהצדיק עליהם את הדין, ועל כן נקרא גיהנם גי המין בו.

לה **ואש יצאה מאת ה׳.** מדותיו של הקב״ה מדה כנגד מדה, קרח בקש מעלה רמה שאינה ראויה לו ובא בזה כנגד ה׳ יתברך, לפיכך נדון בירידה הוא והנסמכים עמו, וכענין שדרשו רז״ל (במדבר כ״א:כ׳) ומבמות הגיא, כן ענינו של קרח אב לכל המתגאים המבקשים ליטול שררה שלא כדין. גם בכאן בעונש השרפה היתה מדה כנגד מדה, כי חמשים ומאתים אלו שהיו בכורות באו להקריב קטרת על גבי האש ומחתותיהן בידיהן ועל כן נדונו באש, ועליהם אמר דוד המלך ע״ה (תהילים ק״ו:י״ח) ותבער אש בעדתם להבה תלהט רשעים.

פרק יז

ג **את מחתות החטאים האלה בנפשותם.** הוסיף בנפשותם לענין שרמזתי לך למעלה.

ה **ולא יהיה כקרח וכעדתו.** מכאן הוכיחו רז״ל כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו. ובאור הכתוב ולא יהיה כקרח וכעדתו מן הנבלעים והנשרפים רק שילקה בצרעת, זהו כאשר דבר ה׳ ביד משה לו, רמז על החולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כשם שלקה משה בצרעת בידו, דכתיב (שמות ד׳:ו׳) ויאמר ה׳ לו עוד הבא נא ידך בחיקך.

ו **וילונו כל עדת בני ישראל.** אחר שנעשו בהם שני דינין בליעה ושרפה מה נשאר להם להתלונן שלא יאמינו בענין אמונה שלמה.

אבל הרמב״ן ז״ל כתב, הנכון לפרש כי אחר השרפה היו מאמינים בכהונת אהרן שכבר יצא אש מלפני ה׳ ותאכל קרבנותיו, אבל היו ישראל חפצים שיהיו הבכורות משרתי המשכן במקום הלוים ולא ירצו בחליפין שיעשו בהן, כי היו חפצים שיהיה לכל השבטים חלק בעבודת בית ה׳, ועתה יתלוננו **אתם המיתם את עם ה׳,** שנתת העצה הזאת שיקריבו קטרת ככהנים, והם היו ראוין לעבודת לויה לא שיהיו ככהנים מקריבים קטרת, וזה טעם פרח מטה אהרן לבית לוי, עד כאן.

יא **כי יצא הקצף מלפני ה׳ החל הנגף.** מלאך יש ששמו קצף, ענף וכח נמשך ממדת הדין, ולכך החל הנגף. ומשה היה מכירו ממתן תורה, והוא שדרשו בתנחומא בפסוק (שמות ל״ב:ז׳) לך רד כיון שעשו העגל פגעו בו מלאכי חבלה חמשה, ואלו הן, אף וחמה וקצף והשמד וחרון, כיון שהזכיר שלשה אבות ננערו ממנו שלשה, נשארו אף וחמה, זהו שנאמר (דברים ט׳:י״ט) כי יגורתי מפני האף והחמה, אמר לו עמוד אתה באחת שנאמר (תהילים ז׳:ז׳) קומה ה׳ באפך, ואני באחת שנאמר (שם קו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית.

ומה שאמר ויעמוד בין המתים ובין החיים, נראה לי שאלו אמר בין המתים והחיים היה משמע שהיו המתים לפניו ואין חיים ביניהם, והחיים לאחריו ואין מת ביניהם, ועמד אהרן באמצע, אבל עתה שאמר בין המתים ובין החיים יורה כי היו המתים לפניו ואחריו וכן החיים לפניו ואחריו והוא באמצע, וזהו לשון ויעמוד בין המתים ובין החיים, וזה היה כשבא ונתן הקטרת כי אז נעצרה המגפה מיד ונשארו ישראל כמו שמצאם, חי שהיה מוצא בין המתים לא היה מת, ומת שהיה בין החיים לא היה נעקר. ונלמוד מזה כי מתחלה קודם בואו היה המלאך משחית ומחבל את הכל, ממית את החיים ועוקר את המתים.

וכן תמצא במדרש תנחומא, מהו החל, א״ר יהודה בר סימון היה המלאך נוטל על סדר ולא היה מניח לא מת בין החיים ולא חי בין המתים אלא על סדר, שנאמר והנה החל הנגף בעם, כד״א (דברים ט״ז:ט׳) מהחל חרמש בקמה, כשם שהקוצר קוצר על סדר, עד כאן.

טו **וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והמגפה נעצרה.** כבר העיד הכתוב כי מיד שבא אהרן ונתן הקטרת מיד ותעצר המגפה קודם שישוב אל פתח אהל מועד, וא״כ למה הוצרך פסוק זה. אלא למדך שכפפו אהרן למלאך להוליכו לפני משה פתח אהל מועד. וכן דרשו רז״ל מצא אהרן למלאך עומד ומחבל עמד כנגדו ולא היה מניחו לחבל אלא ויעמוד בין המתים ובין החיים, אמר לו אהרן, משה שלחני, אמר לו המלאך אתה שלוחו של בשר ודם ואני שלוחו של הקב״ה, אמר לו אהרן הרי הקב״ה ומשה פתח אהל מועד נלך אצלם, לא השגיח המלאך עד שעצרו אהרן במתניו והוליכו לשם, שנאמר וישב אהרן אל משה פתח אהל מועד והמגפה נעצרה, א״ר יצחק מלמד שהוליכו פתח אהל מועד ועצרו לשם, זהו פתח אהל מועד והמגפה נעצרה. כשבא ליפטר מן העולם מה כתיב (שם לג) ברך ה׳ חילו ופועל ידיו תרצה, זהו הקטורת שבידו שכפף את המלאך ועצרו במתניו, להודיעך כמה הקטורת חביבה, עד כאן בתנחומא.

יח **כי מטה אחד לראש בית אבותם.** כלומר אף על פי שנחלק השבט לכהנים ולוים, מטה אחד לראש בית אבותם.

כ **והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשכתי מעלי.** הכתוב הזה יורה כי עדיין היו מתלוננים אחר שנעשו בהם שלשה שפטים בליעה ושרפה ומגפה, ועל כן הוצרך הש״י לעשות להם אות פריחת המטה אחר שלשת השפטים האלה, כי בליעת קרח וחבריו היה אות ומופת שהקב״ה פסל הבכורות שהרי קרח בכור היה, וכמו שבארתי למעלה, והשרפה למקריבי הקטרת אות על הכהונה שהקב״ה בחר באהרן להיות כהן גדול ולהקטיר לפניו, ועל כן נשרפו מקריבי הקטרת ויותר הוא לבדו, ועל התלונה שעשו שלא היו רוצים בחליפין בא להם עונש המגפה, ועדיין היו מתלוננים אחרי המגפה, שנאמר והשכתי מעלי את תלונות, ועל כן הוצרך אות פריחת המטה להורות צמיחת פורענות לכל החולקים והיה לאות ברית על הלויה, כי הקב״ה בחר בלוים תחת הבכורות, וזה שאמר הכתוב לבית לוי, למדך הכתוב שפריחת המטה היה אות ומופת על הלויה.

והנה נתבאר בכל האותות האלה כי נבואת משה אמתית וקיימת, ונשתברו דברי החולקים המסתפקים בדברי משה האומרים עליו כי הוא היה עושה המעשים מדעתו ואז ידעו בבירור כי הכל מאת הש״י.

כא **ומטה אהרן בתוך מטותם.** שלא יאמרו לפי שהניחו לצד השכינה פרח.

כג **והנה פרח מטה אהרן לבית לוי.** שהוא מטה בית לוי.

ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים. מה שגמל שקדים ולא פרי אחר, שהוא פרי מכובד וממהר לצאת משנה לשנה יותר משאר פירות, ומפני זה נקראו שקדים מלשון שקידה, כמ״ש (ירמיהו א׳:י״ב) כי שוקד אני על דברי לעשותו. והפרי הזה מר מתחלתו. וכן לשון זה של שקדים נזכר על מדת הדין לעולם, ויגמול שקדים, מקל שקד אני רואה, כלומר ענף עם השקדים שבו שהם מרים, רמז על פורענות ועל מרירות מדת הדין המתוחה בחורבן בית המקדש על ידי נבוכדנצר שכן אמר ג״כ (שם) סיר נפוח אני רואה ופניו מפני צפונה, וכן כתוב מפורש (דניאל ט׳:י״ד) וישקד ה׳ על הרעה. וא״כ המטה הזה שגמל שקדים, מתוך שם הפרי ומהירתו וטעמו אנו למדין שכל המערער על הכהונה הקב״ה ממהר להפרע ממנו ומותח כנגדו מדת הדין, כמו שמצינו בעזיהו המלך ששלח ידו להקטיר קטרת במקום כהן, וכתיב בו (דברי הימים ב כ״ו:י״ט) והצרעת זרחה במצחו.

כד **ויראו ויקחו איש מטהו.** כי הכיר כל אחד מהם מטהו מתוך שכתב בו את שמו.

כז **הן גוענו.** די לנו שגוענו ואבדנו, והנה כל הקרב אל משכן ה׳ ימות. וכפל הקריבה שהזכיר קריבה אחר קריבה לומר כל מי שיקרב אל האהל יותר מחברו ימות כמות השרופים, ומי יתן ותמנו לגוע. אז אמר הש״י לאהרן שמנהו נשיא על שבט לוי להזהיר שלא יכשילו הלוים את ישראל.

ויתכן לפרש הן גוענו אבדנו כלנו אבדנו, שבאר הכתוב שלשת השפטים הנעשים במחלוקת הזה, הבליעה והשרפה והמגפה, וכמו שבארתי כבר, ויאמר הן גוענו בשרפה, אבדנו בבליעה, הוא שכתוב ויאבדו מתוך הקהל, כלנו אבדנו במגפה, שהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות. וכן תרגם אונקלוס הא מננא קטלת חרבא הא מננא בלעת ארעא הא מננא דמיתו במותנא, תרגום גוענו קטלת חרבא, והוא כנוי לאש שיצאה מאת ה׳ שהוא מדת הדין, וכן חרבו של הקב״ה היא מדת דינו כענין שנאמר (ישעיהו כ״ז:א׳) יפקד ה׳ בחרבו הקשה וגו׳.

פרק יח

א **תשאו את עון כהונתכם.** אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם. ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות, כלומר אתם תהיו לפני תמיד. ודרשו בספרי, הכהנים היו מבפנים והלוים מבחוץ, כלומר לשמור אותו וללכת בלילות סביבותיו דרך כבוד ומעלה.

ג **ולא ימותו גם הם גם אתם.** מכאן שאין הכהנים רשאין לבא בעבודת הלוים ולא הלוים בשל כהנים, ואף הכהנים והלוים בעצמם מעבודה לעבודה, אלא כענין שכתוב (במדבר ד׳:ט״ו) איש על עבודתו וגו׳. וכן דרשו בספרי, אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו, הרי אזהרה, ולא ימותו הרי עונש. מנין שאין הכהנים נכנסין לתוך עבודת הלוים ולא הלוים בתוך עבודת הכהנים, ת״ל גם הם, מעבודה לחברתה מנין ת״ל גם אתם, וכבר בקש ר׳ יהושע בן חנניה להגיף דלתות ואמר לו רבן יוחנן חזור לאחוריך שאתה מן המשוררים ואין אתה מן השוערים.

ד **ושמרו את משמרת אהל מועד.** והשמירה לגדולה, ולמעלה כמו שאמרו אינו דומה פלטרין שיש עליה שומרים לפלטרין שאין עליה שומרים.

ז **עבודת מתנה אתן את כהונתכם.** עבודת הכהונה שאני מטיל עליכם אינה עבודת זלזול אלא עבודת גדולה ומתנה ממני לכם, לפי שהיא לכם כבוד ותפארת מלבד מה שאתם מתפרנסים בה. ומה שחזר והזר הקרב יומת, כלומר הזר מהכהנים, ואפילו לוי. ועולת שמואל שהוא לוי, הוראת שעה היתה, כמעשה גדעון המנשי. וגם הפרשה הזו מורה כי במדבר סיני היה כשהוקם המשכן ונבחרו הלוים ונפסלו הבכורות.

ח **וידבר ה׳ אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי.** כאן קיים לו הכהונה אחר שבאו עליה עוררין, ומשל למה הדבר דומה למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם לו השטר ובא אחד וערער עליו, א״ל המלך כל הרוצה לערער יערער, הנני כותב וחותם לו. וכאן נתנו לו עשרים וארבעה מתנות כהונה. וכן דרשו רז״ל בפרק הזרוע, עשרים וארבעה מתנות כהונה הן וכלן נתנו לאהרן ולבניו בכלל ופרט ובברית מלח, כל המקיימן כאלו קיים כלל ופרט ובברית מלח וכל העובר עליהן כאלו עובר על כלל ופרט ובברית מלח, ואלו הן, עשר מתנות בבהמ״ק ועשר בגבולים וארבע בירושלים. עשר במקדש, חטאת בהמה, וחטאת העוף, אשם ודאי, אשם תלוי, זבחי שלמי צבור, לוג שמן של מצורע, שתי הלחם, לחם הפנים, שירי מנחות, מותר העומר. ארבע בירושלים, בכור, בכורים, איל נזיר, עורות קדשים. עשר בגבולין, תרומה, תרומת מעשר, חלה, ראשית הגז, והמתנות שהן הזרוע והלחיים והקיבה, פדיון הבן, פטר חמור, שדה אחוזה, שדה חרמין, גזל הגר.

י **בקדש הקדשים תאכלנו.** קדש הקדשים אינו מקום אכילת הקרבנות שהרי במקום הארון הוא לפנים מן הפרכת, כענין שכתוב (שמות כ״ו:ל״ג) והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים, ואין בקדש הקדשים אכילה ושתיה שאין נכנס שם כי אם כהן גדול ביום הכפורים. אבל באור הכתוב שתאכלנו בקדושה חמורה שלא תנהוג בו מנהג קדשים קלים אלא שיהיה אצלכם קדש קדשים. או נאמר שהזכיר קדש הקדשים על אהל מועד, ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן.

יד **כל חרם בישראל לך יהיה.** כל מי מישראל שיחרים סתם שום דבר מנכסיו נאסר לו ולכל ישראל ויהא לכהנים העובדים באותו משמרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא כ״ז:כ״א-כ״ב) כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו. ואם פירש לש״י יתננו לבדק הבית, ודרשו רז״ל במעשה קרח באשה אחת שהיתה לה רחל באתה לגזזה ובא הכהן אצלה שתתן לו ראשית הגז, כשילדה בכור נטלו כהן, ראתה שהדבר כן שחטתה, בא כהן נטל המתנות, אמרה יהא בשר זה חרם, נטל הכל.

טז **ופדויו מבן חדש תפדה.** יחזור אל בכור אדם.

יט **ברית מלח עולם היא לפני ה׳.** ע״ד הפשט ברית כרותה, כי מקום המלח נכרת, וכה״א (ירמיהו י״ז:ו׳) ארץ מלחה ולא תשב.

וע״ד הקבלה ברית מלח עולם היא, יאמר כי הברית מלח עולם היא, כלומר קיום הבשר, והמלח עקרו מים ובכח השמש השולט עליו נעשה מלח, וא״כ

יש בכח המלח מים ואש, וכן הברית כלולה ממדת הרחמים וממדת הדין, וזה סוד (בראשית ל״ו:ל״ט) בת מי זהב, ויבאר לנו הכתוב כי הברית הזאת מלח העולם היא, כלומר קיום העולם, כי בו יתקיים ויכרת, כשם שהמלח המקום שבו נעשה הוא נכרת ולא יעלה בו שום צמח, וכענין שכתוב (ירמיהו י״ז:ו׳) ארץ מלחה ולא תשב, וכתיב (דברים כ״ט:כ״ב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה, וגם היא מקיימת הדבר כמליחה, והנה זה דבר והפכו האחד כלול בחברו והפעולות משתנות, אבל הענין אחד.

ודע כי בשתי פרשיות אלו הסמוכות זו לזו נתבארו משפטי המתנות של כהן ולוי, ופרשיות אלו בא הדבור לאהרן לבדו בלשון וידבר ובלשון ויאמר, חקי התרומה ושאר המתנות שהן בין כלן עשרים וארבע שהן לבית אהרן אמורים בלשון וידבר, חקי המעשר לבית לוי אמורים בלשון ויאמר, בשכבר ידעת כי מדת הכהן היא תורה שבכתב, ומדת הלוי תורה שבע״פ, ועל כן זכתה לו תורה כ״ד מתנות כהונה כנגד כ״ד ספרים.

ותמצא בפקודי הלוים שנזכר בהם על פי ה׳ מה שלא תמצא בפקודי בני ישראל, וזה רמז למדה שהיא תורה שבעל פה, ודרשו רז״ל (שמות ל״ד:כ״ז) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית, לא כרת הקב״ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבעל פה. ופקח עיני הלב ותראה איך באר הכתוב כי נחלת הכהן אני, ממה שאמר (במדבר י״ח:כ׳) אני חלקך ונחלתך, והוא מדת רחמים במקום הזה כמו (שמות ו׳:ה׳) וגם אני שמעתי, ונחלת הלוי הוא המעשר שהוא רמז אל העשירית, ומזה אמר (במדבר י״ח:כ״א) ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה, וכן תמצא לוי בן יעקב שהיה עשירי בבנים, שהרי כתוב (בראשית כ״ח:כ״ב) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, אפילו מבניו נתן מעשר להקב״ה, והעשירי הוא קדש, וכן (דברי הימים א כ״ג:י״ג) ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים, ודרכו של רועה כשהוא מכניס צאנו לדיר ורוצה לעשרן שמוציאן אחד אחד, ומי שנכנס אחרון יצא ראשון, כך השבטים כשהתחיל למנות מבנימן שהוא אחרון יהיה לוי עשירי בבנים.

וכן תמצא בפרקי דר׳ אלעזר פרק ל״ז, לא עשר יעקב אלא למפרע, התחיל מבנימן שבמעי אמו ועלה לוי קדש לה׳ ועליו הכתוב אומר (ויקרא כ״ז:ל״ב) העשירי יהיה קדש לה׳, ירד מיכאל המלאך ונטל את לוי והעלהו לפני כסא הכבוד, אמר לפניו רבש״ע זה גורלך וזה מעשרך, פשט יד ימינו וברכו שיהיו בני לוי משרתים לפניו בארץ כמלאכי השרת בשמים, אמר מיכאל לפני הקב״ה רבש״ע המשרתים למלך אינו נותן להם טרף מזונם, לפיכך נתן להם לבני לוי כל קדש שעלה לשמו, שנאמר (דברים י״ח:א׳) אשי ה׳ ונחלתו יאכלון, עד כאן בפרקים.

והנה הלוי מקודש, ואמנם הכהן מקודש יותר ממנו, והלוי מפרסם מעלת הכהן שיתחייב לתת לו מעשר מן המעשר, שהרי הלוים משועבדים הם לכהנים, הוא שכתוב (במדבר ח׳:י״ט) ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו.

והסתכל ותראה איך הזכיר הכתוב בכהן היא ובלוי הוא, בכל אחד ואחד הזכיר הפך מדתו, אמר בכהן ברית מלח עולם היא, ואמר בלוי הוא, ללמדך שאין פרוד במדות אלא חבור ויחוד שלם וזו כלולה בזו, ומפני זה הזכיר בכאן לשון היא המורה על מדת הדין מצד אחד באמרו היא ומורה על מדת רחמים שהוא חציו ראשון של ה׳ המיוחד, ומלת הוא שהזכיר בלוי מורה על מדת רחמים מצד אחד באמרו הוא בלשון זכר, ומצד אחר מורה על מדת הדין בהיות כולל חציו האחרון של שם שהוא מדת הדין, ללמדך שהאחת כלולה בחברתה. וכדמיון זה תמצא ביעקב אבינו ודוד המלך ע״ה שהזכיר כל אחד הפך מדתו, יעקב שכתוב בו (מיכה ז׳:כ׳) תתן אמת ליעקב, אמר (בראשית מ״ח:ט״ו) האלהים הרועה אותי, ודוד ע״ה שכתוב בו (תהילים ע״ב:א׳) משפטיך למלך תן, אמר (שם כג) ה׳ רועי לא אחסר, והנה באר כל אחד ואחד בענין הפרנסה בהפך מדתו.

כ **בארצם לא תנחל.** דרשו רז״ל בארצם לא תנחל בשעת חלוק הארץ.

וחלק לא יהיה לך בתוכם. בבזה.

אני חלקך. על שלחני אתה אוכל. כלומר שיזכה משלחן גבוה באותן חקים שזכתה לו תורה.

כא **ולבני לוי.** לפי שמצינו בכהונה (במדבר ה) והיתה לו ולזרעו אחריו, שהכהונה נמשכת לזרעו של אהרן לעולם דור אחר דור, אבל בלויה לא מצינו לשון אחריו, וא״כ מאין לנו שהלויה נמשכת לעולם כמו הכהונה, לכך אמר הכתוב ולבני לוי, וא״ו מוסיף על ענין ראשון, מה הכהונה לעולם שכן הזכיר בה למעלה חק עולם ברית מלח, אף הלויה חק עולם ברית מלח. ובפרשיות הללו נתקיימה הכהונה והלויה לזרע אהרן, אחר שנדונו המערערים ונלכדו בפח מעשיהם ונפלו ממועצותיהם, ומפני זה היתה פריחת המטה אות, כענין שכתוב (במדבר י״ז:כ״ג) פרח מטה אהרן לבית לוי, כמו שהזכרתי למעלה, והפריחה הוא סימן מהירות וצמיחת פורענות לכל מערער כשם שמצינו בעוזיהו (דברי הימים ב כו). וכן מצינו בכתובים שהפריחה היא סימן מהירות בין לפורענות בין לשכר, לפורענות הוא שכתוב (תהלים צג) בפרוח רשעים כמו עשב, לשכר שכן נאמר בזמן הגאולה (ישעיהו ל״ה:א׳-ב׳) פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל והשרון המה יראו כבוד ה׳ הדר אלהינו, וכתיב (הושע י״ד:ו׳) אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון, וכן אמר שלמה ע״ה (משלי י״א:כ״ח) וכעלה צדיקים יפרחו, וכן אמר דוד אביו ע״ה (תהילים צ״ב:י״ג-י״ד) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה שתולים בבית ה׳ בחצרות אלהינו יפריחו.

פרק יט

ב בני שמור אמרי ומצותי תצפון אתך, שמור מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך (משלי ז, א-ב)

שלמה המלך ע״ה ידבר תמיד בספר משלי בשם החכמה וקרא כל המצות שבתורה שהן תרי״ג אמרים ומצות, וכן קראן דוד ע״ה אמרות, הוא שאמר (תהילים י״ב:ז׳) אמרות ה׳ אמרות טהורות. המצות כלן נחלקות על שלשה חלקים, מצות מקובלות, ומצות מושכלות, ומצות שאין טעמן נגלה ומבואר. מצות מקובלות הן המצות שאין האדם מוצאם בשכלו בלתי קבלה. כמצות התפילין והציצית והמילה והסכה והשופר והלולב וכיוצא בהן, והנה כלן הן מצות אלהיות והן הנקראות עדות לפי שהן עדות גמורה על האלהות ועדות גמורה על חדוש העולם, כמצות השבת והשמטה והיובל, ומזה יקרא החלק הזה בכתובים עדות (שם קיט) ואדברה בעדותיך וגו׳, (שם) גם עדותיך שעשועי. מצות מושכלות הן המצות שהאדם ימצאם בשכלו אלו לא נתנם התורה, כענין הגזל והאונאה והרציחה והגנבה וכיוצא בהן, ומצות הללו יקראם הכתוב משפטים. מצות שאין טעמן נגלה ומבואר הן מצות הכלאים ובשר בחלב ושעיר המשתלח ופרה אדומה ואלה יקראם הכתוב חקים. וזהו שנזכר במשנה תורה (דברים ו׳:כ׳) כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה׳ אלהינו אתכם, ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה׳ וגו׳, באר הכתוב כי האלהות התחיל להתפרסם בין האומות בצאת ישראל ממצרים, ולפי שנתפרסם בשבילנו ושעשה עמנו להפליא לכך נתחייבנו לקבל מצותיו אלה שהם שלשה חלקים, עדות וחקים ומשפטים, הזכיר עדות על המצות המקובלות, והזכיר משפטים על המצות ההמושכלות, והזכיר חקים על המצות שאין טעמן נגלה בתורה. וכן אמר שלמה ע״ה בכאן בני שמור אמרי על המצות המקובלות שמור מצותי וחיה על המצות המושכלות שבהן יחיה האדם ובהן ישובי המדינות, ואמר ומצותי תצפון אתך על החקים שהם צפונים ונעלמים ואין טעמן נגלה בתורה אלא שהן חקה וגזרת המלך כענין פרה אדומה הנקרא חקה, וזהו שכתוב. **זאת חקת התורה אשר צוה ה׳ לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה תמימה וגו׳.** נסמכה פרשה זו לפרשת מתנות כהונה, לפי שפרה אדומה היא טהרתן של ישראל ללמדך שאף טהרתן של ישראל על ידי כהן.

חקת התורה. פירשו המפרשים לשון חק וגזרת מלך כדבר שאין טעמו נודע לבריות והן תמהין עליו, כענין פרה אדומה שהיא מטהרת את הטמאים ומטמאת את העוסקים בעבודתה. והאמת כי פרה אדומה מכלל החקים שאין טעמן נגלה ונודע, אבל עקר לשון חקה מלשון חקיקה, ירמוז לדבר החקוק ומצויר למעלה והנרמז לישראל בפרה אדומה, ולכך נקרא חלק אחד מן המצות חקים. נאמר כאן חקת התורה ונאמר בשעיר המשתלח (ויקרא ט״ז:כ״ט) והיתה לכם לחקת עולם, ובכלאים (שם יט) את חקותי תשמרו. ועוד נקראים חקים מלשון גבול, כענין שכתוב (ירמיהו ה׳:כ״ב) אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו, (שם לא) חקות ירח וכוכבים לאור לילה, כלומר גבולי היום והלילה, וזה להורות שנעצור המחשבה מלהרהר בהם ולא נעבור גבול מפני עומק השגתם.

וצריך אתה לדעת שיש הפרש בין חק לחקה, כי המצוה הנקראת חק היא הנמשכת ממדת זכור, כענין שכתוב בפסח מצרים (שמות י״ב:כ״ד) לחק לך ולבניך, כי חק הוא מכריע, וכן בספר יצירה ולשון חק מכריע בינתים. ובברכת מילה חק בשארו שם. ובתפלת יום הזכרון (תהלים פא) כי חק לישראל הוא. והמצוה הנקראת חקה נמשכת ממדת שמור, וזהו את חקותי תשמרו הנאמרת בכלאים ובאשת אח והזכיר לשון שמירה, וכן (שמות י״ג:י׳) ושמרת את החקה הזאת למועדה, וכן בכאן הזכיר זאת חקת התורה, והיתה זאת לכם לחקת עולם.

אשר צוה ה׳. היה לו לומר אשר צויתי, אבל הוא כלשון (שם כד) ואל משה אמר עלה אל ה׳.

דבר אל בני ישראל. ולא אמר דברו, לפי שמשה הוא העיקר.

ויקחו אליך. טעם אליך, שיעשה כן במדבר לשעה. ואחרי כן יצוה שתהיה לבני ישראל ולגר לחקת עולם שיעשו כן לדורות, וכן (שם כז) ויקחו אליך שמן זית זך, וכמו שכתבתי שם.

פרה אדומה תמימה. ולא תמימות קומה, שאם היתה ננסה כשרה כשאר קדשים, אלא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות או לבנות פסולה לכך היו לוקחין אותה בדמים יקרים.

וכתב הרמב״ם ז״ל בהלכות פרה, מצות פרה אדומה שתהיה בת ארבע שנים או בת שלש, ואם היתה זקנה כשרה, ואין לוקחין עגלה ומגדלין אותה, לא מצאו פרה אלא עגלה פוסקין עליה דמים ותהיה אצל בעליה עד שתגדיל ותעשה פרה, שנאמר ויקחו אליך פרה אדומה. מותר ליקח מן העו״ג פרה אדומה ואין חוששין שמא רבעה שאין אדם מפסיד בהמתו. כל המומין הפוסלין בקדשים פוסלין בפרה אדומה, שנאמר אשר אין בה מום, בא ללמד שהמום פוסל בה כקדשים אע״פ שאינה קריבה לגבי המזבח הואיל והכתוב קראה חטאת. יתירה פרה על הקדשים שהעבודה פוסלת בה שנאמר אשר לא עלה עליה עול, ובעגלה ערופה הוא אומר (דברים כ״א:ג׳) אשר לא עובד בה אשר לא משכה בעול, מה עול האמור בעגלה ערופה עשה בה שאר עבודות כעול אף עול האמור בפרה פוסל בה שאר עבודות כעול, אלא שהעול פוסל בה בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה, ושאר עבודות אינן

פוסלות אלא בשעת עבודה. כיצד קשר עליה עול אע״פ שלא חרשה בו פסולה, הכניסה לדוש אינה נפסלת עד שידוש בה, וכן כל כיוצא בזה, רכב עליה נשען עליה נתלה בזנבה עבר בה את הנהר כפל עליה את המוסרה נתן עליה טלית אפילו כסות של סדין, פסולה. אבל קשרה במוסרה אם היתה מורדת וצריכה שמירה, כשרה, ואם לא היתה צריכה שמירה פסולה, שכל שאינה צריכה שמירה משוי הוא. עשה לה סנדל שלא תחליק פרש עליה טליתו מפני הזבובין כשרה, זה הכלל כל שהוא לצרכה כשרה ולצורך אחר פסולה. נעשה בה מלאכה מאליה או שעלה עליה עול מאליו, אם מרצונו פסולה, שנאמר (דברים כ״א:ג׳) אשר לא עובד בה, ולרצונו הרי זה כמי שעבד בה. לפיכך אם שכן עליה עוף כשרה, עלה עליה זכר פסולה ואין צ״ל שהמעוברת פסולה. הכניסה לפטמה בתבואה ודשה מאליה כשרה, הכניסה כדי שתינק ותדוש פסולה שהרי עשתה לרצונו וכן כל כיוצא בזה. פרה שנולד בה פסול תפדה, וכן אם מתה תפדה מפני עורה אבל לא להאכיל בשרה לכלבים. נשחטה לשם חולין אינה מכפרת. לקחו פרה מצא אחרת נאה הימנה הרי זו תפדה אע״פ שאין בה מום. אף כהן הדיוט כשר לפרה בשרפתה שנאמר ונתתם אותה אל אלעזר הכהן, קבלת חכמים היא שזו היתה מצותה בסגן אע״פ שעדיין אהרן קיים ושאר הפרות בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט נשרפות בארבעה בגדי כהן הדיוט. אין שורפין את הפרה אלא חוץ להר הבית שנאמר והוציא אותה אל מחוץ למחנה, חוץ להר הבית לשלש מחנות, ובהר המשחה היו שורפין אותה. ושחט אותה לפניו, זר שוחט ואלעזר רואה. אותה, שלא ישחט דבר אחר עמה ולא יתעסק במלאכה אחרת, שנאמר ושרף את הפרה לעיניו, שיהיו עיניו בה עד שתעשה אפר. ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו, שלא יקבל דמה בכלי אלא שוחט בימין ומקבל הדם בשמאלו ומזה באצבעו הימנית מן הדם שבכפו השמאלית שבע פעמים, ומכוין בהזאותיו ממקומו כנגד פתח אוהל מועד, וצריך שיהא רואהו משם שנאמר והזה אל נכח פני אהל מועד. גמר מלהזות מקנח ידיו בגופה של פרה ויורד מן המערכה ומצית את האש והכהן עומד מרחוק ומשמר לה עד שיצית האור ברובה ותבקע בטנה, ואחר כך נוטל עץ ארז ואזוב אין פחות מטפח, וצמר צבוע בתולעת משקל חמש סלעים, ואומר לעומדים שם עץ ארז זה עץ ארז זה עץ ארז, שני תולעת זה שני תולעת זה שני תולעת זה, שלשה פעמים על כל דבר ודבר, והם אומרים לו הן הן הן, שלשה פעמים על כל אחד ואחד. וכל כך למה לפי שמיני ארזים הן שבעה, ומיני אזוב ארבעה, והצבוע אדום יש שצובעין אותו בפואה ויש שצובעין אותו בתולעת הנקרא גראנ״א והתולעת היא הגרגרים האדומים ביותר דומין לגרעיני החרובין, והתולעת כמו יתוש יש בכל גרגיר מהם, לפיכך מודיע לכל ומגלה להן שאלו הן המינין האמורין בתורה. והאזוב האמור בתורה הוא האזוב שאוכלין בעלי בתים ומתבלין בו הקדרות, וכורך האזוב עם הארז בלשון של שני ומשליך לתוך בטנה שנאמר אל תוך שרפת הפרה. לא קודם שיצית ברובה של פרה ולא אחר שנעשית אפר. עמדה שרפתה חובטין אותה במקלות היא וכל עצי המערכה שנשרפה בהן, וכוברין הכל בכברות וכל שחור שאפשר שיכתת ויהיה אפר בין מבשרה בין מן העצים כותשין אותו עד שיעשה אפר. המים שנותנין בהן אפר הפרה אין ממלאין אותן אלא בכלי מן המעינות הנובעים ומן הנהרים המושכין, שנאמר ונתן עליו מים חיים אל כלי. ונתינת אפר פרה על המים שנתמלאו הוא הנקרא קדוש, והמים הללו משנתן בהן האפר נקראין מי חטאת והן הן שקראן הכתוב מי נדה. מעלות יתרות עשו בטהרת חטאת זה, שהאדם הטהור אפילו טבל לקדש ועמד ומשמש על גבי המזבח אינו טהור לחטאת זה, לא לשרפתה ולא למלוי המים ולא לקדשן ולא להזות עד שיטבול לשם חטאת ואחר כך יהיה טהור לחטאת, וכן הכלי אפילו מזרק שבעזרה אינו טהור לחטאת עד שיטבילהו לשם חטאת. רבי יוחנן בן גודגדא היה אוכל בטהרת הקדש כל ימיו והיתה מטפחתו כמדרס הזב לענין חטאת. וכיצד מטהרים טמאי מת במי נדה, לוקח אדם טהור שלשה קלחין של אזוב ואוגדין אגודה אחת, בכל בד ובד גבעול אחד, וטובל ראשי גבעולין במי נדה שבכלי ומתכוין ומזה על האדם או על הכלים ביום השלישי וביום השביעי אחר שהנץ החמה. וכיון שנגע כל שהוא ממי נדה בכל מקום מעור בשר של טמא עלתה לו הזאתו, אפילו נפלה ההזאה על ראש אצבעו או על ראש שפתו, אבל אם נגעה בלשונו אינה כלום, אע״פ שהלשון היא כאברים הגלוים לענין טומאה, אינה כאברים שבגלוי לענין הזאה וטבילה. עד כאן לשון הרב מספר טהרה בהלכות פרה אדומה.

וע״ד המדרש והוא כתוב בפירוש רש״י ז״ל, ויקחו אליך פרה אדומה, ויקחו אליך משלהם, כשם שהם נשתתפו בעון העגל ופרקו נזמי הזהב כדכתיב (שמות ל״ב:ג׳) ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב, כך ישתתפו לכפרה ויביאו משלהם. פרה, משל לבן שפחה שטנף פלטרין של מלך, אמר תבא האם ותקנח צואת בנה, כך תבא פרה ותכפר על מעשה העגל. אדומה, על שם שהחטא קרוי אדום, שנאמר (ישעיהו א׳:י״ח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. תמימה, על שהיו ישראל תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמימות. לא עלה עליה עול, כשם שפרקו מעליהם עול מלכות שמים. אל אלעזר הכהן, כשם שנקהלו על אהרן הכהן לעשות העגל, ולפי שאהרן עשה העגל לא נתנה לו עבודה זו שאין קטיגור נעשה סניגור. ושרף את הפרה, כשם שנשרף העגל. עץ ארז ואזוב ושני תולעת, שלש מינים כנגד שלשת אלפים שנפלו בעגל, וארז הוא הגבוה מכל האילנות, ואזוב נמוך מכולן, סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו. למשמרת, כשם שפשע העגל שמור למשמרת לכל הדורות לפורענות שאין לך פקידה שאין בה מפקידת העגל, שנאמר (שמות ל״ב:ל״ד) וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, כך זה היה שמור. וכשם שהעגל טימא כל העוסקין בו, שעבודה זרה מטמאה דכתיב (תהילים ק״ו:כ״ח) ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים, וכתיב (ישעיהו ל׳:כ״ב) תזרם כמו דוה צא תאמר

לו, כך פרה מטמאה כל העוסקים בה. וכשם שנטהרו באפרו שנאמר (שמות ל״ב:כ׳) ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים, כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל כלי.

ובמדרש פסיקתא פרה אדומה תמימה, פרה זו מצרים שנאמר (ירמיהו מ״ו:כ׳) עגלה יפה פיה מצרים, אדומה זו בבל שנאמר (דניאל ב׳:ל״ח) אנת הוא רישא די דהבא, תמימה זו מדי דאמר רבי חייא בר אבא מלכי מדי תמימים היו, אין להקב״ה עליהם אלא עבודה זרה שקבלו מאבותיהם בלבד, אשר אין בה מום זו יון. אלכסנדרוס מוקדון כד חזי לשמעון הצדיק קאי על רגלוהי, אמר בריך אלהיה דשמעון הצדיק, אמרו ליה בני פלטין דידיה מקמי יהודאי את קאים, אמר להו כד אנא נחית לקרבא דמות דיוקניה אנא חמא ונצח. אשר לא עלה עליה עול זו מלכות אדום שלא קבלה עולו של הקב״ה אבל היא מגדפת ומחרפת, שנאמר (תהילים ע״ג:כ״ה) מי לי בשמים וגו׳. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן והוציא אותה וגו׳ שהוא עתיד לדחוף את שר שלהם ממחיצתו, ושחט אותה לפניו (ישעיהו ל״ד:ו׳) כי זבח לה׳ בבצרה וטבח גדול וגו׳. אמר רבי כרם שלה גדול בארץ אדום. ושרף את הפרה לעיניו הדא הוא דכתיב (דניאל ז׳:י״א) ויהיבת ליקידת אשא, את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף, היא ודוסטיא ואסטרטליטיה שנאמר (יחזקאל כ״ז:כ״ז) הוניך ועזבוניך מערבך מלחיך וחובליך מחזיקי בדקך ועורבי מערבך, עד כאן.

ובמדרש תנחומא ויקחו אליך פרה אדומה, אמר הקב״ה למשה, אליך פרה, לך אני מגלה טעם פרה אבל לאחרים חקה, דאמר רב הונא כתיב (תהילים ע״ה:ג׳) כי אקח מועד אני מישרים אשפוט, וכתיב (זכריה י״ד:ו׳) והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון, דברים המכוסין מכם בעוה״ז עתידין להיות צפויין לכם לעוה״ב כהדין סמיא דצפי, שנאמר (ישעיהו מ״ב:ט״ז) והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם וגו׳ אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים, אעשם לא נאמר אלא עשיתים שכבר עשיתים לרבי עקיבא וחבריו. דבר אחר דברים שלא נגלו למשה נגלו לר׳ עקיבא וחבריו, (איוב כ״ח:י׳) וכל יקר ראתה עינו, זה ר׳ עקיבא. אמר שלמה (קהלת ז׳:כ״ג) כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, אמרתי אחכמה זה שכתוב (מלכים א ה׳:י׳) ויתן אלהים חכמה לשלמה, וכתיב (שם) ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים, ומה היתה חכמתן של בני קדם, שיודעים במזלות וערומים בחכמת הטיאר, הוא עוף שדרשו עליו (קהלת י׳:כ׳) כי עוף השמים יוליך את הקול. אמר רשב״ג בשלשה דברים אוהב אני את בני מזרח, שאין נושקין בפה אלא ביד, וכשחותכין הבשר אין חותכין אלא בסכין, וכשנוטלין עצה אין נוטלין אלא בשדה, שנאמר (בראשית ל״א:ד׳) וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו. ומה היתה חכמתן של מצרים, את מוצא כשבקש שלמה לבנות בהמ״ק שלח אצל פרעה נכה אמר לו שלח לי אומנים בשכרן שאני מבקש לבנות בהמ״ק, מה עשה כנס כל אצטרולוגין שלו צפו וראו בני אדם שעתידין למות באותה שנה ושלחם לו, כשבאו אצל שלמה צפה ברוה״ק שהם מתים באותה שנה נתן להם תכריכיהן ושלחם אצלו ואמר לו לא היה לך תכריכין לקבור מתיך, הרי לך הם ותכריכיהן. ויחכם מכל האדם, מאדם הראשון. ומה היתה חכמתו של אדם הראשון, את מוצא שבשעה שבקש הקב״ה לברוא את האדם נמלך במלאכי השרת ואמר (שם א) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו אמרו לפניו (תהילים ח׳:ה׳) מה אנוש כי תזכרנו, אמר להם אדם שאני רוצה לברוא חכמתו מרובה משלכם, מה עשה כנס כל בהמה חיה ועוף והעבירן לפניהם אמר להם מה שמותן של אלו, לא ידעו, כיון שברא אדם העבירן לפניו, אמר לו מה שמותן של אלו, אמר לזה נאה לקרותו ארי ולזה שור ולזה סוס ולה חמור ולזה גמל, שנאמר (שם ב) ויקרא האדם שמות לכל הבהמות. והנה הם שמות מושכלות שהשכיל בחכמת האותיות לקרוא השמות כפי טבעי הבריות בגבורה וקלות ואכזריות ותמות, וכבר הזכרתי זה בסדר בראשית. אמר לו ואתה מה שמך, אמר לפניו, אדם, שנבראתי מן האדמה, אמר לו הקב״ה ואני מה שמי, אמר לו ה׳, אמר לו למה, אמר לפניו שאתה אדון כל הבריות, דכתיב (ישעיהו מ״ב:ח׳) אני ה׳ הוא שמי, שקרא לי אדם הראשון, הוא שמי שהתניתי ביני לבין בריותי. (מלכים ה) מאיתן האזרחי, זה אברהם, שנאמר (תהלים פט) משכיל לאיתן האזרחי, והימן זה משה שנאמר (במדבר י״ב:ז׳) בכל ביתי נאמן הוא. וכלכל, זה יוסף, שנאמר (בראשית מ״ז:י״ב) ויכלכל יוסף, אמרו המצריים כלום מלך עלינו עבד זה אלא בחכמתו, מה עשו הביאו שבעים פתקין וכתבו בהם שבעים לשון והניחום לפניו, וקרא כל אחד ואחד בלשונו, ולא עוד אלא שהיה מדבר בלשון הקדש שלא היו הם מבינים, שנאמר (תהלים פא) עדות ביהוסף שמו וגו׳. ודרדע, זה דור המדבר שהיו כלן בני דעה. בני מחול, בנים שמחלה להם שכינה עון העגל. (מלכים א ה׳:י״ב) וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף, אמר ר׳ שמואל בר נחמני חזרנו על כל המקראות ולא מצינו שנתנבא שלמה אלא קרוב לשמונה מאות פסוקים, אלא מלמד שכל פסוק ופסוק שאמר הביא עליו כך וכך טעמים כך וכך משלים. וידבר על העצים, אמר מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים, בעץ ארז ואזוב, על ידי שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת, וכיון שהשפיל עצמו כאזוב נתרפא ונטהר באזוב. וידבר על הבהמה ועל העוף, אמר מפני מה בהמה נתרת בשני סימנין ועוף בסימן אחד, על שהבהמה נבראת מן היבשה שנאמר (בראשית א׳:כ״ד) תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ, ועוף נברא מן המים שנאמר ישרצו המים וגו׳, או מן הרקק נברא. ועל הרמש, אמר מפני מה שמונה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהן בשבת חייב ושאר שרצים פטור, מפני שיש להן עורות. ועל הדגים, שאינן טעונין שחיטה, שנאמר (במדבר י״א:כ״ב) הצאן ובקר ישחט להם אם את כל דגי הים יאסף להם, הנך בשחיטה והנך

באסיפה. אמר שלמה ע״ה בכל אלה עמדתי ובפרה אדומה לא עמדתי, אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, והי״א רחוק״ה בגימטריא פר״ה אדומ״ה.

ומצינו שנעשו תשע פרות אדומות משנצטוו במצוה זו עד שחרב הבית בשניה, ראשונה עשה משה, שניה עשה עזרא, ושמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתים שתים, ושביעית שרף אליהועיני, ושמינית שרף חנמאל המצרי, ותשיעית שרף ישמעאל בן פאבי, עשירית עתיד לשרוף מלך המשיח במהרה בימינו. זה שאמר הכתוב (קהלת ח׳:א׳) מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועוז פניו ישונא, מי כהחכם זה הקב״ה שנאמר (משלי ג׳:י״ט) ה׳ בחכמה יסד ארץ, ומי יודע פשר דבר, זה הקב״ה שפירש התורה למשה, חכמת אדם תאיר פניו, אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שמדמין דמות גבורה של מעלה לצורת אדם, שנאמר (דניאל ח׳:ט״ז) ואשמע קול אדם בין אולי, רבי יהודה ברבי סימון אמר מהכא (יחזקאל א׳:כ״ו) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה, ועוז פניו ישונא, שהוא משתנה ממדת הדין למדת הרחמים על ישראל, כך דרשו במדרש.

ועוד דרשו ארבעה דברים יצר הרע משיב עליהם וכתיב בהם חקה, אשת אח, כלאים שעיר המשתלח, פרה אדומה. אשת אח דכתיב (ויקרא י״ח:ט״ו-ט״ז) ערות אשת אחיך לא תגלה, וכתיב בה (שם כ) ושמרתם את כל חקותי, ואם מת בלא בנים ולא נתן לה גט (דברים כ״ה:ה׳) יבמה יבא עליה. כלאים, שנאמר (דברים כ״ב:י״א) לא תלבש שעטנז, וסדין בציצית של תכלת שהוא של צמר מותר. שעיר המשתלח, דכתיב (ויקרא ט״ז:כ״ו) והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו, הוא עצמו הולך למיתה ומכפר לאחרים, וכתיב (שם) והיתה זאת לכם לחקת עולם. פרה אדומה, דתנן כל העוסקים בפרה מתחלה ועד סוף מטמאים בגדים, והיא עצמה מטהרת הטמאים. זה שאמר הכתוב (איוב י״ד:ד׳) מי יתן טהור מטמא לא אחד, כגון אברהם מתרח, חזקיהו מאחז, מרדכי משמעי, ישראל מאומות העולם, העוה״ב מן העוה״ז, מי עשה כן מי צוה כן מי גזר כן, לא יחידו של עולם. תמן תנינן בהרת כגריס באדם טמא, והוא כחצי פול, ואם פרחה בכולו טהור, עד כאן.

באר לנו המדרש הזה החדוש הגדול הנמצא בארבע מצות אלו שנקראו חקות אשר לב כל חכם קטן מהכיל דעות נשגבות שבהן, ויצר הרע מתפתה אחריה, וכל שכן במצות פרה שיש לתמוה עליה שהיא בעצמותה וגופה כוללת דבר והפכו, טומאה וטהרה, שהיא מטמאה כל העוסקין בה והיא מטהרת הטמאים באפרה, ואפילו אבי אבות הטומאה כגון חרב וכל שאר מיני מתכות שנגעו במת הרי הן טהורין מטומאתן בהזאת שלישי ושביעי, והאיך אפשר להמציא טהרה מתוך טומאה ומי יוכל להוציא טהור מטמא, ולכך הביא פסוק מי יתן טהור מטמא. וכן נגע הבהרת שהאדם טמא כשעור חצי פול שיהיה במקום אחד מגופו, ואם ישוב כל גופו בהרת מראשו ועד רגליו טהור, הנה גם זה פלא ודבר תימה, והוא גם כן טהור מטמא.

וכן במסכת נדה פ״ק, מי יתן טהור מטמא זה חלב מן הדם, דם האשה נעכר ונעשה חלב. ומטעם זה יסד הקליר בסלוק פרשת פרה, שאמר המת בבית הבית טהור, יצא מתוכו הבית טמא. קרא לבטן האשה בית, והוא פירוש מה ששנינו במסכת חולין פרק המקשה האשה שמת ולדה בתוך מעיה והושיטה החיה את ידה ונגעה בו, החיה טמאה טומאת שבעה והאשה טהורה עד שיצא הולד.

וע״ד הקבלה פרה אדומה רמז לתורה שבעל פה מדת הדין הקשה שהיא הגורמת כל טומאה. והנה עבודה זו מסורה ביד אלעזר כדי שתעשה על כונתו למדת הדין הקשה ולא יחשבו מחשבה רעה בעבור שהיא נשחטה בחוץ, ועל כן הקדים ואמר זאת חקת התורה, כלומר זאת המצוה המחודשה שאתה רואה שהצריכה תורה לעשותה חוץ למקדש אל תחשוב שתהיה הכונה חוץ להקב״ה ח״ו, כי נחקקת היא מן התורה, היא תורה שבע״פ והיא מדה ששית, ואף על פי שענין הפרה עמוק עמוק מי ימצאנו, במדה ששית תמצאנו כי היא הגורמת כל טומאה, וכן הטומאה מתפשטת עד שש מעלות וכמו שאבאר בסמוך, והמדה הזאת הששית היא מדתו של יצחק העקודה ממדת החסד בסוד ויעקד את יצחק בנו, שאלמלא כן תחריב את העולם בדין ותשרפנו בשלהבותה, ועל כן בעל הרחמים יתעלה אשר מחשבותיו אלינו הפליא עצה הגדיל תושיה כיצד יקחו ישראל מדת הדין הקשה להשלימה ותחזור רפה, זהו לשון ויקחו אליך פרה והיא אדומה והיא תמימה בלי מום, והוא אשר לא עלה עליה עול השעבוד כשאר המדות אשר למטה ממנה, שכן בית המקדש נקרא (ישעיהו ס״ד:י׳) בית קדשנו ותפארתנו, וכתיב (תהילים ע״ח:ס״א) ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר, והכרובים גלו עם שאר הכלים ולא מצינו בהם גניזה כי אם במנורה ובארון, אבל זו שלמעלה מהם נקראים בתי גנזי, וכבר הזכרתי בסוף בראשית, והבן זה. ומה שהיתה נשחטת חוץ למקדש, מפני שהיא להעביר רוח הטומאה, ולכך מטהרת הטמאים במים חיים אל כלי, כי כן הטהרה נשפעה ממדת החסד שהיא למעלה ממדה זו גורמת כל טומאה.

וצריך שתשכיל כי קצת ממשכילי האמת נסתפק להם במה שנעשית חוץ למקדש אם היה לתוקף קדושה שתהיה קדש קדשים לגמרי ומדרגתה יותר מכל הקרבנות הנעשים במקדש עד שאין להשוותה להם, או אם היה למעוט קדושתה שהיא חול עד שאין ראוי לעשותה במקום הקדש. ושאלו בזה, אם היא קדש קדשים היאך היא מטמאה את הטהורים, ואם היא חול היאך היא מטהרה את הטמאים. וקצתם השיבו כי האמנם קדש קדשים היא, ומה שהיא מטמאה את הטהורים, בעבור הטהור ישוב טמא בגשתו אל הקדש הטהור של מעלה, ועל כן היא מטמאה את הטהורים, כי כל המעלות הטהורות טמאות לה בקרבתם אליה, ועל כן אמר הכתוב (שמות כ״ט:ל״ז) כל הנוגע במזבח יקדש, כלומר ישרף, כי הקדש הגמור ידחה מפני הקדש של מעלה

ממנו, וכן הטהור הגמור נדחה מפני הטהור שלמעלה ממנו. ואמרו אש דוחה אש, אש אוכלת אש, והוא אש דשכינה, דאמר מר הושיט אצבעו ביניהן ושורפן, כדאיתא במסכת יומא. ומה במלאכי השרת מצינו אש אוכלת אש, וכן אמרו במדרש כשעלה משה למרום הגיע עד מקום מתניאל המלאך, אמר לו למשה עלה עד מקום סנדלפון המלאך, אמר לו מתיירא אני שמא ישרפני אש סנדלפון, עד כאן. והנה לדעת קצתם תהיה קדש קדשים לגמרי, אבל הנכון לפי מה שהזכרתי למעלה שקצתה קדש וקצתה חול, קצתה חול בהעבירה רוח הטומאה, וקצתה קדש שכתוב קראה חטאת, ולכך עשו בה מעלות יתרות על שאר הקדשים, ועל כן היא מטמאה את הטהורים מצד קדש שבה, ומטהרת הטמאים מצד חול שבה בהעבירה רוח הטומאה מעליהם, וכדי ללמוד על טעם פרה שהיא להעביר רוח הטומאה לכך הוצרכה בפרשה להזכיר מיד טומאת המת ושאר הטומאות, כי אין טומאת בעלי חיים המתים אלא בסבת הכח הממית, והכח הזה נקרא רוח המושל ונקרא ג״כ הר הגדול אשר לעתיד יהיה למישור בזמן מלך המשיח שישרוף העשירית.

יא **הנוגע במת, הוא יתחטא בו.** במי אפר פרה שהיא מטהרת טמא מת. ומכאן יצא המנהג שלנו ברחיצת ידים אחר שבאים מן המת, רמז למי אפר פרה, והוא גם כן רמז לתחית המתים שכל העולם יהיה נזהר מן הטומאות, הוא שאמר הנביא (יחזקאל ל״ו:כ״ה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. גם תלישת העשבים רמז לזה כי העשב לעת ערב ימולל ויבש ובבקר יציץ, על שם שכתוב (תהילים ע״ב:ט״ז) ויציצו מעיר כעשב הארץ.

יג **ולא יתחטא את משכן ה׳ טמא.** אם נכנס לעזרה, אפילו בטבילה בלא הזאה, וטעמו את שמשכן ה׳ טמא, וכן (שם עא) לכל יבא גבורתך, לכל שיבא, ורבים כן בחסרון שי״ן. ולמטה כשהוא אומר כי את מקדש ה׳ טמא, טעמו כאשר את מקדש ה׳ טמא, מלשון (דברים כ״ב:ו׳) כי יקרא קן צפור. ואמר משכן אף על פי שאין קדושתו קדושת עולם כבית עולמים, ואמר מקדש אף שלא נמשח בשמן המשחה כמשכן.

והרמב״ן ז״ל פירש כי בכאן חייב כרת על הנכנס למשכן בטומאה אפילו טבל כיון שלא הזה עליו מי אפר פרה, ולמטה שאמר מקדש חייב כרת על האוכל בשר קדש בטומאה, וכבר חייב כרת באוכל מבשר זבח השלמים וטומאתו עליו, ויהיה מקדש ה׳ כמו קדש ה׳, את מקדשו ממנו, והפרשה תכלול חיוב כרת על טומאת מקדש וקדשיו.

ויתכן לומר כי משכן ומקדש בא לרמוז בית המקדש של מטה הוא דוגמת בית המקדש של מעלה וכנגדו, וכן הוא אומר (שמות טו) מכון לשבתך פעלת יי, מכון לשבתך בכאן המשכן כנגד המקדש, והכונה שהוא מטמא המשכן והמקדש ג״כ שהוא כנסת ישראל בית המקדש של מעלה, ועל זה כתב הרב כי את מקדש ה׳ טמא רמז למקדש המקדש, כלומר לכנסת ישראל שהוא מקדש למקדש של מטה ושורה שם, או לכנסת ישראל שהיא מקדש למקדש של מעלה והוא השם המיוחד, ומפני שמקדש של מטה כנגד של מעלה לכך אמר משכן ומקדש, וכן כתיב (מלכים א ח) בנה בניתי בית זבול לך, בית מכוון כנגד זבול. ופסוק מלא מצינו (תהלים קכב) ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו. וזהו סוד הלשון בשם ירושלים המורה על שנים, כלשון עינים אזנים וכיוצא בהם, ואות יו״ד שחסר הוא בית המקדש של מעלה היא ה״א אחרונה שבשם, ולכך תמצא ה׳ ירושלים מלאים במקרא לרמוז כי הה״א חוברה לה בזמן השלמות.

יד **אדם כי ימות באהל.** הוא הדין בבית, אבל הזכיר אהל מפני שישראל במדבר היו יושבי אהלים, והכתוב אזהרה לשעה ולדורות. ומכאן שאין מטמאין באהל אלא ישראל הקרוין אדם, שנאמר (יחזקאל ל״ד:ל״א) אדם אתם. ואע״פ שמצינו בעו״ג (במדבר ל״א:מ׳) ונפש אדם ששה עשר אלף, כבר תירצו התם ביבמות פרק הבא על יבמתו התם משום בהמה. וכן נמי מה שכתוב (יונה ד׳:י״א) רבו אדם אשר לא ידע וגו׳, התם מפרש נמי משום בהמה, כלומר שלא נקראו האומות בשום מקום אדם בלבד אלא אם כן יזכיר הכתוב בהמה. ומה שכתוב (תהילים קכ״ד:ב׳) בקום עלינו אדם, כבר דרשו בו בפרק קמא דמגלה ולא מלך. ומה שכתוב (ישעיהו מ״ג:ד׳) ואתן אדם תחתיך, דרשו בברכות אל תקרי אדם אלא אדום. ומה שכתוב (ויקרא י״ח:ה׳) אשר יעשה אותם האדם, ודרשו רז״ל כהן לוי וישראל לא נאמר אלא האדם, מלמד שאפילו גוי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, כן דרשו בסנהדרין, אך פירשו בזה כי הוא מיתור הה״א שבא לרבות אפילו גוי, שהרי לא אמר אשר יעשה אותם אדם. ומה שאמר ירמיה (ירמיהו ל״ב:כ׳) אשר שמת אותות ומופתים בארץ מצרים ובישראל ובאדם, אדם המצריים, לפי שהמכות ההם היו פורעניות.

כל הבא אל האהל. טמא, וכל שכן הנושא את המת, שהרי בנבלה כתיב (ויקרא י״א:מ׳) והנושא את נבלתה, ומה נבלה שאינה מטמאה טומאת שבעה מטמאה במשא. ק״ו המת שמטמא טומאת שבעה שמטמא במשא, אבל שתק הכתוב מלהזכיר טומאת משא במת מפני שהוא ק״ו מאהל, ומה כל הבא אל האהל טמא לא כ״ש הנושא. ושתק הכתוב כדרך ששתק מאיסור הבת שהוא ק״ו מבת הבת, או איסור אכילת בשר בחלב שהוא ק״ו מבשול.

טז **בחלל חרב או במת.** היה לו לומר בחלל או במת, ומה שהזכיר חרב דבר הכתוב בהווה. וכשאמר בחלל חרב הוא הדין בחלל אבן ועץ. דרשו רז״ל חרב הרי הוא כחלל, והטעם לפי שהחרב עלול הוא אצל הטומאה, והרי הוא אבי אבות כחלל עצמו כשנגע במת, כי הוא סבת ההשחתה ומצד הכח המשחית, ומה שיש לו דין חלל הוא לטמא אדם וכלים טומאת שבעה אבל לא לטמא באהל, ממה שכתוב אדם כי ימות באהל, אדם מטמא באהל ולא

חרב, שאלו היה החרב שנגע בו האדם מטמא באהל היו כל הכהנים אסורין ליכנס בבתים, שבכלן יש חרב טמא ויהיה מטמא אותה באהל, וכענין ששלח הרב ר׳ חיים ז״ל מאשכנז לר״ת ז״ל אי זה בית אשר תבנו לי. ומה שאמרו חרב הרי הוא כחלל אין להבין בו חרב דוקא אלא הוא הדין לכל מיני מתכות שאם נגעו במת דינן כמת עצמו, ואין להבין בו החרב שנהרג בו החלל כדעת מקצת הגאונים ז״ל, אלא ודאי כל שאר מיני מתכות יש להם דין חרב וכולן כחלל עצמו, אם נגעו באבי אבות הרי הן אבי אבות, ואם נגעו באב הטומאה הרי הן אב הטומאה, זה הכלל כל מיני מתכות דינם כחלל להיותם עלולים אצל הטומאה במי שנוגעין להיותם כמוהו. וזה ממה שאמרו במסכת שבת פרק הזורק אמר שמואל והוא שקשורה בשלשלת של ברזל, והני מילי לענין טומאה דרחמנא אמר בחלל חרב, חרב הרי הוא כחלל. וזה מבואר שהחרב והשלשלת של ברזל שוין לענין טומאה. ועוד בפ״ק דפסחים הכא בנר של מתכת עסקינן, דרחמנא אמר בחלל חרב, חרב הרי הוא כחלל, וזה ברור כשנגע הנר במת, לא שנהרג בו. ושנינו במשנה אבות הטומאה השרץ ושכבת זרע וטמא מת, וכיון שהנוגע במת הוא אב הטומאה הרי המת עצמו אבי אבות הטומאה, ומן הידוע כי הטומאה מתפשטת עד שש מעלות ולא יותר, ואלו הן שש מעלות הטומאה, אבי אבות, שני לו אב הטומאה, שלישי לו ראשון לטומאה, רביעי לו שני בחולין, חמישי לו שלישי בתרומה, ששי לו רביעי בקדש, לא מצינו טומאה עולה למעלה ששה כי הטהרה דבקה במעלה השביעית הנקראת מים טהורים בזמן הגאולה, כענין שכתוב (יחזקאל ל״ו:כ״ה) וזרקתי עליכם מים טהורים, ובזמן הגלות נקראת שערי דמעה, שהדמעה באה מכח המים, ואמרו רז״ל כל השערים ננעלו חוץ משערי דמעה. והמעלה השביעית נקראת אצל רז״ל מים העליונים, והיא מדת החסד שהיא שביעית ממטה למעלה, ונקראו מים חיים, הוא שאמר הנביא (זכריה י״ד:ח׳) ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, והיא ירושלים של מעלה. ומזה תמצא בפרשת יום שני חמשה פעמים מים, ויום שלישי שני פעמים מים, והכל שבעה, כי מלאכת המים לא נגמרה עד יום שלישי. ודרשו רז״ל במסכת מכשירים פרק ח׳ שבעה משקין הן, המים והיין והשמן והדבש והדם והטל והחלב, הראשון כנגד המים שהם משקה, והששה כנגד ששה תולדות שיש בו. וכל אחד משבע משקין הללו הזכיר בו הכתוב לשון שתיה או לשון השקאה, המים דכתיב (שמות י״ז:ו׳) ויצא ממנו מים ושתה העם וכתיב (בראשית כ״ד:מ״ג) השקיני נא מעט מים, היין דכתיב (ויקרא י׳:ט׳) יין ושכר אל תשת וכתיב (ירמיהו ל״ה:ב׳) והשקית אותם יין, השמן דכתיב (ישעיהו כ״ה:ו׳) משתה שמנים, הדם דכתיב (במדבר כ״ג:כ״ד) ודם חללים ישתה וכתיב (יחזקאל ל״ט:י״ז) ואכלתם בשר ושתיתם דם, הטל נקרא מים דכתיב (שופטים ו׳:ל״ח) וימץ טל מן הגזה מלא הספל מים, הדבש דכתיב (דברים ל״ב:י״ג) ויניקהו דבש מסלע, החלב דכתיב (שופטים ד׳:י״ט) ותפתח את נאד החלב ותשקהו.

יט **והזה הטהור על הטמא.** דקדק רבי עקיבא בגמרא דיומא ממה שכתוב על הטמא ולא אמר עליו, שבא ללמד שאם הזה על הטמא טהור ועל הטהור טמא. ואמר כי על זה אמר שלמה ע״ה (קהלת ז׳:כ״ג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני.

כא **ומזה מי הנדה יכבס בגדיו.** כיון שהוא טהור והוא מטהר את הטמא למה יטמא שיהא טעון כבוס בגדים, אבל הוא טמא מקלוח המים שהוא חוזר על המזה שמקבל טומאה ממנו ולכך יכבס בגדיו, כך שמעתי. אבל דעת רז״ל בגמרא דיומא שאין המזה טעון כבוס בגדים, וכך אמרו מאי מזה נושא, והאי דאסיק קרא למזה בלשון נושא, משום דנושא מי נדה אינו טעון כבוס בגדים אלא כשעור הזאה, דהיינו כדי שיטבול ראשי גבעולין.

כב **וכל אשר יגע בו הטמא יטמא והנפש הנוגעת תטמא.** פירוש והנפש הנוגעת במה שיגע בו הטמא תטמא, והוא מה שאמרו ז״ל דקריב בדיקרב.

פרק כ

א **כל העדה מדבר צן.** עדה שלמה, שכבר מתו דור המדבר ועתה באו הבנים אל ארץ כנען בחדש הראשון, ושנת הארבעים היה. ודע שאין בתורה כלל שום מעשה או שום נבואה רק בשנה ראשונה ובשנת הארבעים.

וישב העם בקדש. קדש הוא שם עיר והוא מדבר צין, וכן כתוב במסעות בסדר אלה מסעי(במדבר לג) ויחנו במדבר צן היא קדש, ואין זה קדש ברנע כי קדש ברנע מדבר הוא, שכן כתיב (תהלים כט) יחיל ה׳ מדבר קדש. ומדבר צן אינו מדבר סין הכתוב בסמ״ך, כי אותו הכתוב בסמ״ך הוא מדבר אחר בין אילים ובין סיני, והוא שכתוב (שמות טז) ויסעו מאילים ויבאו וגו׳ אל מדבר סין אשר בין אילים ובין סיני, וזה יורה כי מדבר סין בסמ״ך מדבר בפני עצמו, אינו מדבר צן הכתוב בצד״י, וגם אינו מדבר סיני שכן כתוב באלה מסעי (במדבר לג) ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין, וכתיב (שם) ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני, ומונה והולך חמש מסעות בין מדבר סין ומדבר סיני.

ודע כי ימים רבים ישבו בני ישראל בעיר הזאת ששמה קדש, הוא שכתוב (דברים א׳:מ״ו) ותשבו בקדש ימים רבים. ודרשו רז״ל כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער, ולפיכך כתיב ותמת שם מרים, וסמך מיד ענין הסלע שהיה סבה למיתת משה ואהרן במדבר ולא זכו ליכנס לארץ.

ב **ולא היה מים לעדה.** כשמתה מרים נסתלק הבאר כי היה הבאר בזכות מרים שהיה לה זכות המים ממשה, שנאמר (שמות ב׳:ד׳) ותתצב אחותו מרחוק. ומה שנסתלק עתה במיתתה ראיה שבזכותה היה עמהם, ומכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר.

ואמרו במדרש (במדבר כ״א:י״ז) אז ישיר ישראל את השירה הזאת, שירה זו נאמרה בסוף ארבעים שנה, והבאר נתן להם מתחלת ארבעים.

ג **ולו גוענו בגוע אחינו.** במיתת אחינו, הם דור המדבר שמתו.

ו **ויפלו על פניהם.** להתפלל. **וירא כבוד ה׳ אליהם.** אבל לא נראה לעיני בני ישראל.

ח **והשקית את העדה ואת בעירם.** מכאן שחס הקב״ה על ממונם של ישראל.

ודברתם אל הסלע לעיניהם. הסלע הזה הוא הצור שבחורב, והוא בארה של מרים על דעת רז״ל. ומצינו לו בתורה ארבע שמות, עין משפט וצור וסלע ובאר. עין משפט הוא שכתוב בלך לך (בראשית יד) וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש, ונקרא כן על שם שבו נדון משה. צור שנאמר (שמות יז) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, ונקרא צור על שם השכינה שנגלית שם, וכאן בקדש שלא נגלית נקרא סלע שנאמר ודברתם אל הסלע. באר שנאמר (במדבר כא) היא הבאר אשר אמר ה׳ למשה. לפי שנסתלק במיתת מרים חזר עתה בזכות משה, ועל כן הזכירו בה״א הידיעה, שנאמר ודברתם אל הסלע.

ודע כי רבו הדעות בפרשה הזאת ונחלקו המפרשים ז״ל בחטאו של משה מה היה. דעת רש״י ז״ל כי משה רבינו ע״ה לא נצטוה בהכאה רק שידבר אל הסלע שיוציא מים בשמו של הקב״ה שנאמר ודברתם אל הסלע, ומה שצוה עליו לקחת המטה לא בשביל ההכאה שהרי מצינו כל האותות שהיה משה עושה מטה האלהים בידו, כענין שכתוב (שמות ד) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. אבל החטא היה במלת ויך שהכה את הסלע ולא דברו כמו שנצטוו ודברתם אל הסלע, ועל כן חל העונש בשניהם כי שניהם הסכימו בהכאה ולא דברו, ובזה היו מחלישין כח הנס שהיה ראוי הסלע להוציא מים במצותו של הקב״ה בדבור בלבד, ואלו נעשה כן היה השם מתקדש שהיו אומרים ומה סלע זה שאינו יודע ואינו שומע מקיים דברי השם ק״ו אנו, אבל כשנעשה ע״י הכאה היה פתחון פה אצל מחוסרי אמנה לומר שהיה ענין נעשה בדרך חכמה ותחבולה ולא על דרך נס, ועל זה אמר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, כי עם הדבור בלבד היו מקדשים שם שמים.

ודעת הרמב״ם ז״ל כי החטא למשה במלת המורים שכעס עליהם באמרו כן ומשבא לכלל כעס בא לכלל חטא, והקב״ה דקדק עליו שיהיה אדם גדול כמוהו כועס לפני עדת בני ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס, וכל כיוצא בזה בדין האיש ההוא חלול השם, מפני שתנועותיו כלן אל הצלחת העוה״ז והעוה״ב ואיך יראה עליו הכעס והוא מן הפעולות הרעות ולא יבא כי אם מתכונה רעה בנפש, ועל זה אמר מריתם את פי, כי היו ישראל חכמים גדולים אשה קטנה שבהם היתה כיחזקאל בן בוזי, וכאשר ראוהו שכעס והוא ע״ה אין בו פחיתות מדה חשבו כי הש״י כעס עליהם בבקשת המים ולולא זה לא היה משה כועס, ואנחנו לא מצאנו בזה כעס להש״י, עכ״ל ז״ל.

ודעת רבינו חננאל כי החטא היה במלת נוציא, כי כשאמרו נוציא לכם מים בלשון מדברים בעדם ולא אמרו יוציא תלו הגדולה בעצמן וחשבו קצת ישראל שכיון שנגלה הש״י על הצור בחורב וכאן לא נגלה כי משה ואהרן עשו כן בחכמתן שהוציאו מים מן הסלע ולא מאת ה׳ היתה זאת, וזה שאמר להקדישני שאתקדש לעיניהם, ויהיה לא האמנתם בי לשון יוצא אל בני ישראל.

והנה הכתובים יסבלו במקצת דעת הרבנים האדירים האלה, אבל אין ענין הפרשה מתישב על הלב בפירוש אחד מהם, כי נכון היה פירוש רש״י ז״ל אלו היה הדבור בלבד נס ולא כן ההכאה, אבל בודאי ההכאה נס גדול כמו הדבור אצל הסלע הכל שוה, וכיון שאמר לו השם יתעלה קח את המטה, לא לחנם רק להכאה. גם דברי הרמב״ם ז״ל שאמר על עצמו שהתיר בזה קשר אחד מספקות התורה היו נכונים אלו מצינו כעס למשה, כי שמעו נא המורים היה תוכחה ולא כעס, ואהרן שנענש גם הוא לא כעס מעולם כי מדתו היתה מדת השלום. גם לפירוש רבינו חננאל ז״ל, אלו אמר הכתוב מן הסלע הזה נוציא דרך פשיטות היו תולין הגדולה בעצמן והיה פירוש נכון וברור, אבל בדרך התימה אמרו כן המן הסלע הזה יש לנו כח שנוציא לכם מים, אלא שהקב״ה יפליא לעשות עמכם בדרך הנס, ועם כל זה הוא מתישב על הלב יותר מכלן.

וע״ד הקבלה החטא היה במלת פעמים ועם זה נסתלקו כל הקושיות ונתרו כל הקשרים. ובאור הענין בסודו, כי השם המיוחד שירד על הר סיני הוא שנגלה בחורב על הצור שהוא מקום לה׳ משכנות לאביר יעקב, וכתיב (שמות ל״ג:כ״א) הנה מקום אתי ונצבת על הצור, וכן כתיב בחורב (שם יז) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, וצוה לו בהכאה שנאמר (שם) והכית בצור. ובאור הנני, הנה אני, כי מדת אני במקומות רבים הוא השם המיוחד, ומפני שכל ישראל היו רואים בעיניהם כבוד ה׳ והיו יודעים בזה כי שם השם המיוחד, על כן לא הכה אלא פעם אחת, אבל כאן בצור של קדש לא פירש לו כן ולא נגלה להם כבוד ה׳ כאשר נגלה להם שם אלא שנצטוה לקחת המטה להכות הסלע לעיניהם, ועל כן הסכימו שניהם להכות פעמים כנגד הצור והשם, שחשבו שהשכינה עמהם בכעס וצריך להמשיך הכח והרצון מן הברכה העליונה מלפני ולפנים, והנה הם לא חטאו במחשבתם בזה כלל אבל

חטאם היה מצד שלא נתקדש השם לעיני בני ישראל, וזהו (דברים ג׳:כ״ו) ויתעבר ה׳ בי למענכם, וכתיב (שם א) גם בי התאנף ה׳ בגללכם, וחשבו ישראל שמא ח״ו תשש כחו, וזהו החטא כי היה מעוט אמונה באלהים, והיה ראוי להאמין בו, ומזה אמר לא האמנתם בי, לא שמתם אמונה בשמי, הוא האלהים אשר נקרא שם, הוא אלוה יעקב ההפכי הצור אגם מים, וזהו לשון מריתם פי, הוא הנקרא בכל מקום (שמות יז) פי ה׳. וכן אמרו במדרש (איכה א׳:י״ח) צדיק הוא ה׳ כי פיהו מריתי, פיהו ופי סרסורו והוא משל הסרסור והאדריכל שהזכירו רז״ל בבריאת עולם. ובמקום אחר הזכיר (דברים ל״ב:נ״א) מעלתם בי, כלומר כפרתם בי בשמי, והנה החטא מבואר ומפורש בכתובים, כי מתוך מה שהכתוב מאשים אותם בלשונות אלו, לא האמנתם בי, מריתם בי, מעלתם בי, אנו מבינים במה היתה החטא הזה להם שלא חטאו אלא שגרמו. וכן דרשו מעלתם בי גרמתם שלא נתקדש השם. ויורה על זה לשון משה בתחנתו כשהיה מרצהו שאמר לו (שם ג) אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך.

ויש לך להתעורר כי כשם שמצינו בתחלת נבואתו של משה בסנה שנעשו שם אותות ראוין למדת הדין כענין המטה שנעשה נחש, וידו מצורעת, והמים דם, כן אמרו חכמי האמת בכאן כי בתחלה הטיף הצור דם, והוא שדרשו (תהלים עח) הן הכה צור ויזובו מים, ואין זיבה אלא דם שנאמר (ויקרא טו) כי יזוב זוב דמה. ולא מצינו בנבואת משה רמז בזה, אבל בדברי הקבלה שהם נביאים וכתובים. דוד אמר הן הכה צור ויזובו מים, (ישעיה מח) מים מצור הזיל למו ויבקע צור ויזובו מים, וזה נרמז בלשון (תהלים קיד) ההפכי הצור אגם מים, כלומר מדם למים, ולפי שחטאו בצור, היא הארץ שבפסוק בראשית, לפיכך היה עונשן שלא יכנסו לארץ מדה כנגד מדה.

ונתן מימיו. היה ראוי שיאמר ונתן מים, אבל אלו אמר כן היה נראה שהיו המים מתחת הסלע כמקצת סלעים שיש מעינות מתחת שרשיהם, ועל כן הזכיר מימיו להורות כי מגוף הסלע יצאו. או יהיה פירוש ונתן מימיו הנגזרים משׁשׁת ימי בראשית, שכבר הזכירו רז״ל בארה של מרים מכלל עשרה דברים שנבראו בין השמשות. ומפני שבלשון מימיו יוכל אדם להסתפק אולי היה הענין טבעי שיהיו מימיו מתחתיו מופקדים שם, לכך הוצרך לומר והוצאת להם מים מן הסלע, כלומר מגוף הסלע. והזכיר ג״כ לשון הוצאה שהוא לשון נאמר על דבר נס וחוץ מן הטבע, כלשון (בראשית ט״ו:ז׳) אשר הוצאתיך מאור כשדים, (שמות כ׳:ב׳) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. וכענין זה הזכיר ישעיה ע״ה (ישעיהו מ״ח:כ״א) מים מצור הזיל למו ויבקע צור ויזובו מים, אחר שהזכיר מים מצור כדי שלא תבין שהיו מופקדים שם מתחת הצור, לכך הוסיף לומר ויבקע צור. או יאמר ונתן מימיו בו בעצמו, כלומר שיזלו המים ממנו בתוכו ומסביבותיו, והוצאת להם מים שיצאו ממנו נהרות מושכין שהרי אי אפשר לכל ישראל האנשים והנשים והטף לשתות על גוף הסלע גם להשקות בעירם שם אלא אם כן ימשכו משם נהרים ויאורים רחבי ידים, והוא לשון הכתוב (תהילים ע״ח:ט״ז) ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים, ויוציא נוזלים מסלע באור ונתן מימיו, ויורד כנהרות מים באור והוצאת להם מים.

יב לכן לא תביאו. דרשו רז״ל אין לכן אלא לשון שבועה, שנאמר (שמואל א ג׳:י״ד) לכן נשבעתי לבית עלי, נשבע הקב״ה שלא יכנסו לארץ. ואע״פ שידע משה כן לא נמנע מלעשות שליחותו בענין הארץ, וזהו שסמך לו מיד וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום, לפי שבקדש נגזר עליו שלא יכנס לארץ ומקדש שלח שלוחיו בענין הארץ.

יג המה מי מריבה. אמרו במדרש מכאן אתה למד שמקדש היה נגזר שיענש משה על המים, ראה מה כתיב (בראשית י״ד:ז׳) וישובו ויבאו אל עין משפט היא קדש, עין משפט של משה היא קדש ונקרא קדש על שם להקדישני.

ויקדש בם. במשה ואהרן. מדותיו של הקב״ה מדה כנגד מדה, הם גרמו שלא נתקדש לפיכך ויקדש בם, נתקדש עליהם שמו של הקב״ה כענין שכתוב (ויקרא י׳:ג׳) בקרובי אקדש. וחטא זה התחיל על ידי ישראל ובשגגה במשה ואהרן, ועל זה אמר הכתוב (תהילים ק״ו:ל״ב) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם, משל למה הדבר דומה לשתי נשים שלוקות בב״ד אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית, אמרה להם אותה שאכלה פגי שביעית בבקשה מכם הודיעו לבריות על מה אני לוקה שלא יאמרו אף אני קלקלתי, הביאו עמה פגה שביעית ולקתה. כך אמר משה רבש״ע הרי גזרת עלי למות במדבר עם הדור שהכעיסוך שנאמר (שם עח) כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון, כתוב עלי על מה נענשתי. וידוע שאלמלא חטא הצור היו נכנסין לארץ, שהרי שבט לוי אינו בכלל גזרת המדבר, שכן כתוב (במדבר י״ד:כ״ט) וכל פקודיכם לכל מספרכם, ושבט לוי לא נמנה בכלל ישראל רק בפני עצמו.

יד מקדש אל מלך אדום. קדש שם עיר. ואינו קדש ברנע, שהרי קדש ברנע מדבר הוא שנאמר (תהילים כ״ט:ח׳) יחיל ה׳ מדבר קדש, וכבר הזכרתי זה למעלה.

כה אמר אחיך ישראל. כלומר אחים היינו בני אברהם שנאמר לו (בראשית ט״ו:י״ג) כי גר יהיה זרעך, ועל שנינו היה החוב מוטל לפרוע. **אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו.** לפיכך פירש אביכם מעל אבינו, שנאמר (שם לו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו, מפני שטר חוב המוטל עליו והטילו על יעקב לבדו לפיכך סבלנו רעות רבות.

טו ולאבותינו. שמתו בגלותם. ודרשו רז״ל, ולאבותינו אלו האבות, מכאן שהאבות מצטערין בקבר כשפורענות בא על ישראל.

טז וישמע קולנו. בברכה שברכנו אבינו שאנו צועקים ונענים, שנאמר (שם כז) הקול קול יעקב.
וישלח מלאך. מלאך ממש, כענין שכתוב ישעיה סג) ומלאך פניו הושיעם. או יאמר מלאך על משה, כענין שנאמר (חגי א׳:י״ג) ויאמר חגי מלאך ה׳, כי משה היה מוחזק בעיני ישראל כמלאך הש״י אין ענינו נמשך אחר עסקי הגוף ואחר מקרי בני אדם, וראיה לזה מה שאמרו בהעדרו (שמות ל״ב:א׳) כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים, כלומר כי זה משה שחשבנוהו מלאך, איש הוא וקרה לו כמקרה בני אדם, כי לא ידענו מה היה לו.

יז נעברה נא בארצך. אין לך לערער על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב.
לא נעבור בשדה ובכרם. שלא נשחיתם. **ולא נשתה מי באר.** אפילו מי הבארות לא נשתה, זהו פשוטו. ומדרשו לא נשתה אפילו מי הבאר שלנו, ונקח מכם.
דרך המלך נלך. הדרך שהמלך הולך בה, או הדרך שיצוה המלך שהוא מלך אדום.
עד אשר נעבור גבולך. לא אמר עד אשר נבא אל הארץ אע״פ שזו היתה הכוונה, כי נתירא להזכיר לו את הארץ פן יאמר מלך אדום בא יעקב אביהם במרמה ולקח בכורתי וברכתי, כי לולא כן היתה הארץ שלי, אבל בסיחון פרט הארץ והזכירה בפירוש.

יח לא תעבור בי. דרך מדינתי, הוא הדרך הקרוב אל ארץ כנען, אבל עברו דרך ארצו כשסבבו הר שעיר, וזהו שהזכיר משה במשנה תורה (דברים ב׳:כ״ט) כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר, שהיו משה וישראל שואלין מסיחון לתת להם רשות לעבור דרך ארצו כמו שעשו בני עשו, ושם אכתוב בעזרת האל יתברך.
פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאים בקול שירשתם מאביכם ואומרים שאתם צועקין ונענין, ואני אצא לקראתך במה שהורישני אבי, שנאמר (בראשית כ״ז:ל״ט-מ׳) ועל חרבך תחיה.

יט במסלה נעלה. תחלה היו אומרים לבא בעירם רק ישתמרו שלא יכנסו בשדה ובכרם כדרך מחנות עם רב ששוללים את הגרנות, נכנסין בכרמים, אבל ילכו בדרך המלך שהוא דרך הרבים ולא דרך היחיד, והיו אומרים שלא ישתו המים אשר להם בבארות כלל, אחרי כן שלח להם שלא יקרבו לערים כלל אבל ילכו במסלה העולה לארץ ישראל אשר היא סלולה וכבושה לכל, ואם ישתו מי הנהרות בדרך הם והבהמות בעברם בנהר יתנו דמיהם, על כן אמרו רק אין דבר, שאין בזה שום דבר, כן כתב הרמב״ן ז״ל.
ברגלי אעבורה. טעם רגלי צבאותי, ומכאן אפשר לך ללמוד כי ועמדו רגליו על הר הזיתים (זכריה י״ד:ד׳) האמור בהקב״ה הכוונה בו צבאותיו כדי להרחיק ממנו יתברך כל מדות הגשמות. ואם יאמר אומר שאינו דומה, שהרי צבאות השפלים ראויין להקרא כך לפי שהרגל כלי ההליכה ואין דרכן של שפלים ללכת בלא רגלים, אבל בצבאות העליונים שאין להם כלי ההליכה ואין לשון התנועה נופל בהם איך יתכן לקרא אותם בשם הזה. ותשובת הענין כי זה שם משותף, שהרי עליון כל דבר יקרא ראשו וסוף הדבר יקרא רגליו, וכיון שהובורר שהבורא יתעלה ראש הנמצאים כלם יתכן להקרא צבאות כל הנמצאים רגליו. או יהיה רגליו סבותיו כדעת הרמב״ם ז״ל, וזה כשאר השמות שהם שמות אברים גשמיים שבאדם שהם נאמרים בבורא יתעלה, כגון (שמות יז) פי ה׳ (דברים יא) עיני ה׳, (במדבר יא) אזני ה׳, וכבר בארתי כל הלשונות הללו בפסוק (בראשית ו׳:ו׳) ויתעצב אל לבו.

כב כל העדה. הזכיר כל העדה לפי שיצא אדום לקראתם להלחם בם וכדי להודיע שלא נפקד מהם איש כשבאו מארץ אדום להר ההר.
ואמרו במדרש הר ההר, הר על גבי הר, כמין תפוח קטן על תפוח גדול, והיה אהרן קבור באותו מקום ששמו הר, שנאמר וימת אהרן שם בראש ההר, ואע״פ שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים, שלשה הרים נשארו, הר סיני לתורה, הר הר לקבורת אהרן, הר נבו לקבורת משה.

כה קח את אהרן. בו בלשון שקרבו לכהונה ואמר לו (ויקרא ח׳:ב׳) קח את אהרן, בו בלשון אמר לו לעלות להר.

כח ויפשט משה את אהרן את בגדיו. בגדי כהונה גדולה הפשיטן והלבישן לאלעזר בפניו. ועכשיו נטל משה את שלו והקב״ה את שלו, משה הפשיטן ממנו ונטל מה שנתן לו, שהוא הלבישן לו כשנתחנך בכהונה גדולה שנאמר (שם) וילבש משה את אהרן את בגדיו, ואח״כ נטל הקב״ה מה שנתן לו, שכך דרשו רז״ל אמר לו משה הכנס למערה ונכנס, ראה מטה מוצעת ונר דולק, אמר לו עלה למטה ועלה, פשוט ידיך ופשט, קמוץ פיך וקמץ, עצום עיניך ועצם. מיד חמד משה לאותה מיתה, וזהו שנאמר לו (דברים ל״ב:נ׳) כאשר מת אהרן אחיך, באותה מיתה שנתאוית לה. ודרשו רז״ל בתורת כהנים מעשה נסים נעשו בבגדים הללו, והלא התחתונים הם תחתונים לעולם והעליונים הם עליונים לעולם, אלא מעשה נסים עשה המקום לאהרן במותו יותר מבחייו, שהפשיטן לו משה כסדרן. וכן מצינו בו לשון הכתוב שוה בהלבשה והפשטה, בהלבשה נאמר (ויקרא ח׳:ל׳) וילבש משה את אהרן את בגדיו, וכן בהפשטה ויפשט משה את אהרן את בגדיו, כלומר ויפשט כענין וילבש.

ודע כי המקום שהוא הר ההר היה לצד דרום, וראוי היה שיקבר שם אהרן כי מדת הימין היא מדתו, ומרים בקדש שהוא בין צפון לדרום, ומשה בהר נבו שהוא אמצעי ביניהם, ויכול אדם לעבור משם לכל קבר וקבר, ולכך נקרא הר העברים שהוא פתוח לשני עברים, ולכך לא נקברו האחים במקום אחד כדי שיהיה כל אחד במקום הראוי לו, ועוד כדי להגן על ישראל ולכפר עליהם באותן המקומות שהיו עלולין אל החטא. ומה שנסמכה אסיפת אהרן לפרשת מלך אדום, אמרו במדרש זהו שאמר הכתוב (דברי הימים ב כ׳:ל״ז) בהתחברך לרשע פרץ ה׳ את מעשיך, על שנתחברו לרשע הזה לעבור גבולו חסרו אותו צדיק.

וימת אהרן שם בראש ההר. ודרשו רז״ל שלשה מתו בנשיקה, משה ואהרן ומרים, במשה ואהרן נאמר בהם על פי ה׳, אבל במרים לא נאמר על פי ה׳, לפי שגנאי הדבר.

ויש לתמוה שלא מצינו כאן שהזכיר הכתוב במיתתו של אהרן בראש ההר על פי ה׳ כשם שנאמר במשה (דברים ל״ד:ה׳) וימת שם משה עבד ה׳ בארץ מואב על פי ה׳, שלא רצה להזכיר בו כן במקום הזה לפי שבמקום זה המרו את פי ה׳ בחטא הכאת הסלע פעמים וכמו שנתבאר למעלה, ואיך יתכן שיזכיר במקום זה שהיתה מיתתו על ידי מי שהמרהו והוא פי ה׳ שכתוב בו על אשר מריתם את פי, ומפני שלא הזכירו כאן הוצרך להזכירו במקום אחר בסדר אלה מסעי, הוא שבאר שם (במדבר ל״ג:ל״ח) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה׳ וימת שם.

כט **ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל.** האנשים והנשים. ובמשה לא נאמר בית, אלא (דברים ל״ד:ח׳) ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום, לפי שהיה אהרן אוהב שלום ורודף שלום ומטיל שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו.

פרק כא

א **וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב.** הוא עמלק, שנאמר (במדבר יג) עמלק יושב בארץ הנגב, ושנה לשונו לדבר בלשון כנען, שאם יתפללו ישראל לשם יתברך שיתן בידם הכנעניים לא יהא הוא בכללם. והנה ישראל נשמרו מזה שהתפללו סתם אם נתון תתן את העם הזה, ולא אמרו הכנעניים.

דרך האתרים. ע״ד הפשט, המרגלים. ורוצה לומר כי כאשר באו המרגלים ועלו בנגב הרגישו בהם יושבי הארץ, ושמע בהם הכנעני הזה שהיה יושב הנגב ובא בדרך שהלכו הם עד שהגיעו למחנה ישראל, והוא דעת המתרגם.

וע״ד המדרש דרך האתרים דרך התייר הגדול, הוא ארון ברית ה׳ הנוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה. וי״א שהוא סיחון מלך האמורי, ונקרא כנעני כי כל אמורי כנעני. ודרשו רז״ל מה שמועה שמע, שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וזהו שכתוב ויראו כל העדה כי גוע אהרן, א״ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וַיִּרָאוּ שעד עכשיו לא היו נראין לאומות, שהיו מכוסים בענני כבוד. וכן במדרש תנחומא, כיון שמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ונראו כאשה שראשה פרוע.

ד **ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום.** לפי שלא נתנם לעבור בארצו וחזרו לאחוריהם שבעה מסעות, כמו שהזכירו רז״ל ממה שכתוב (דברים י׳:ו׳) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן, וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת, אלא שחזרו והספידוהו שם.

ה **כי אין לחם ואין מים.** יש לתמוה והלא המן היה יורד להם בכל יום ויום, גם רבוי המים היה להם מנס הסלע שנתחדש להם עתה. אבל זו היתה תלונותם, אמרו הנה ענייננו משונה אין לנו לחם ומים כשאר האומות כי שאר האומות אם היו זכאין או חייבין יש להם לחם לשובע ואצ״ל המים אבל אנו עיקר כל הנהגותינו ומאכלנו ומשתנו בענין מחודש כי אין לנו לחם ביום אחד לימים הרבה כשאר האומות שנפשם שבעה בספוק המזון שרואין בין ידיהם ועמהם, ואינו עמנו כי אם דבר יום ביומו, ואפילו המים שהן הפקר לכל העולם ואין לאדם מחיה זולתם כבר נסתלקו ממנו כשמתה מרים שנסתלק הבאר, ומאחר שכל ענייננו נמשכין אחר העונש והשכר הנה אנו מחודשים בהנהגה יותר משאר האומות. ועוד כי אותו הלחם הבא אלינו דבר יום ביומו לחם קלוקל הוא ועתיד הוא להתקלקל בבני מעים ונפשנו קצה בו, וכי יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא. וזו היא הדבה שהוציאו במן שהיה להם לכבוד ומעלה היו נותנין בו דופי, כי למעלת דור המדבר שהיו כמלאכי השרת היה המן בא להם דבר יום ביומו כדי שיהיו עיניהם תלויות תמיד אל ה׳ כענין שכתוב (תהלים קכג) הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וגו׳, והענין היה להם להרגיל נפשם במדת הבטחון והאמונה בשם יתברך, ולפי שחטאו בהוצאת דבה נענשו בענש המוציא דבה, זהו שכתוב וישלח ה׳ בעם את הנחשים השרפים, ודרשו רז״ל יבא נחש שאוכל מינין הרבה וכלם בפיו טעם אחד ויפרע מאוכלי המן שאוכלין מין אחד וטועמין מינין הרבה. ועוד שנענשו בענש זה, כי הנחשים האלו שנענשו בהם היו הנחשים עצמן שהיו במדבר למינין הרבה, הוא שכתוב (דברים ח) המוליכך במדבר הגדול והנורא וגו׳, וכל ארבעים שנה לא נזוק בהם אחד מישראל, שהיה ענן אחד משבעה עננים לפניהם והורג נחשים ועקרבים שלא יזיקום, והיה הענן ההוא מיוחד לפלא הזה, ועכשיו בשנת הארבעים כשהוציאו דבה בדבר שהוא

להם מדה טובה ומעולה שלח הקב״ה בהם את הנחשים השרפים, וזהו שלא אמר וישלח ה׳ בעם נחשים שרפים אלא הנחשים השרפים שבמדבר, כלשון (שמות ח) הנני משליח בך את הערוב, כלומר הערוב שבמדברות, כי לא היה בריאה חדשה לשעה אלא שכבר היו הנחשים והערוב במדבר. והיה מספיק הנחשים והוסיף את השרפים, קרי ביה השרופים, השורפים, ומפני שעד עכשיו היה הענן שורפם כדי שלא יזיקו לישראל ואז היו השרופים, וכיון שחטא ישראל היו הם השורפים. וענין **בלחם הקלוקל** לשון בזוי הוא, קל שבקלים.

ז **ויאמרו חטאנו כי דברנו בה׳ ובך.** בקשו מחילה ממשה והתודו על חטאתם, ומשה התפלל עליהם, שנאמר ויתפלל משה בעד העם, ומכאן למי שמבקשין מחילה ממנו שלא יהא אכזרי. וכן מצינו (בראשית כ) שהתפלל אברהם על אבימלך, וכן איוב (מב) בהתפללו בעד רעהו, ואם אינו מוחל נקרא חוטא שנאמר (שמואל א יב) גם אנכי חלילה לי מחטוא לה׳ מחדול להתפלל בעדכם, והזכיר הכתוב שם בענין שמואל שאמרו לו ישראל חטאנו. **ויסר מעלינו את הנחש.** היה לו לומר הנחשים, אבל הזכירו בלשון יחיד כי ירמוז לנחש שלמעלה, הוא הכח הממית הוא שר המדבר ששם דירת הנחשים השרפים, וזהו לשון מעלינו ולא אמר ויסיר ממנו כלשון (במדבר יד) סר צלם מעליהם, ומזה תבין (זכריה ו) וההרים הרי נחשת, שהזכיר הרב המורה בפרק עשירי, הוא ההר הגדול שעתיד להיות לפני זרובבל למישור.

ח **עשה לך שרף.** וכתיב ויעש משה נחש נחשת, הבין משה רבינו ע״ה כי רצון הש״י לעשות נחש אלא שלא רצה להזכירו בשם עצם שלו שהוא נחש לפי שהיה סבת החטא וגרם מיתה לעולם, ועל כן אמר שרף, הזכירו בשם תאר כי הוא בעל ארס שורף. ומה שהזכיר לך ולא אמר עשה שרף, כי אמר הש״י על מה שדברו כנגדו הריני מוחל להם בזכות תפלתך אבל מה שדברו כנגדך, עשה לך שרף צריך אתה לעשות מעשה בידים כדי שיתפרסם כמה קשה לפני מי שמדבר כנגד נביאי.

ט **והביט אל נחש הנחשת וחי.** הפך הטבע, כי הנשוך מסתכן בהביטו אל צורת הנושך, ועשאו משה מנחשת קלל שהוא מאדים דוגמת הנחשים השרפים. וכן נתרפא חזקיהו במריחת דבלת תאנים על השחין, ונמתקו מי מרה באותו עץ שהיה מר. והנה זה היה נס בתוך נס. גם בכאן שיתרפאו בהביטם אל צורת הנחש והיה נס בתוך נס, כי ידוע מחכמת התולדות בנשוכי הכלב השוטה אם יביטו למים יראה להם בו דמות הכלב או דמות המזיק וימותו, וכן הזכירו חכמי הרופאים בספריהם, ורז״ל הזכירו זה במסכת יומא פרק יום הכפורים כי כל נשוך מכלב כל תריסר ירחי שתא לא שתי מיא אלא בגובתא דנחשא, דילמא חזי ליה לכלבא ומסתכן. וכן הרופאים יזהירו מי שיזכיר בפני הנשוכים שם הנושך, כי נפשם דבקה במחשבה ההיא ולא תפרד ממנו עד שאפילו בשתן שלהם יראו דמות גורי כלבים. וכיון שענין זה אמת ויציב מנפלאות חכמת התולדה היה ראוי לישראל נשוכי הנחשים השרפים שלא יראו נחש ושלא יזכירוהו, כי אפילו הזכרון מזיק כל שכן הראיה, ולכך היה הענין הזה נס בתוך נס להסיר הנזק מהם במזיק ולרפאות החולי במחליא, וצוה הקב״ה למשה לעשות דמות שרף הממית אותם ואז יתרפאו, להודיע כי אין הנחש ממית אלא החטא, וכמו שאמרו אין ערוד ממית אלא החטא.

י **ויסעו בני ישראל ויחנו באובות.** אמרו במדרש שנעשו אויבים למקום. ויחנו בעיי העברים שהיו מלאים עברה. ויחנו בנחל זרד, לא היה הנחל אלא מלא זרת ולא יכלו לעברו ל״ח שנה, וזהו שכתוב (דברים ב׳:י״ד) ועברו לכם את נחל זרד , וכתיב (שם) והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה. משם נסעו ויחנו מעבר ארנון, שנתרצה להם הקב״ה, עד כאן. ונראה לומר כי מה שנאמר נתרצה להם הקב״ה שכוון בזה לפי מה שאמר מעבר ארנון והיה ראוי לומר ויחנו בעבר ארנון, אבל אמר מעבר כי נסתלקה מהם אותה עברה שכל ל״ח שנה היו נזופין, לכך אמר שנתרצה להם הקב״ה. וכן מצינו שמיד בא הדבור למשה ואמר לו הקב״ה מיד (שם) קומו סעו ועברו את נחל ארנון, וכענין שכתוב באלה הדברים.

יד **על כן יאמר בספר מלחמות ה׳.** על חניה זו ונסים שנעשו בה. **בספר מלחמות ה׳** ספר היה בפני עצמו וכתוב שם מלחמות ה׳ בעבור יראיו. ויתכן שהיה מימות אברהם, כי ספרים רבים אבדו ממנו בגלות ואינם נמצאים אצלנו, כדברי נתן ועידו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו, כך פירש הרב ר׳אברהם ז״ל.

יז **אז ישיר ישראל את השירה הזאת.** ע״ד הפשט עיקר השירה הזאת על החללים של אמוריים שנמצאו בנחל ארנון ונתערב דמן עם מי הבאר, ומזה הזכיר למעלה את והב בסופה ואת הנחלים ארנון. ובאור הכתוב לפי דעתי על כן יאמר בספר מלחמות ה׳, בכלל חשבון מלחמת ה׳, ויהיה בספר מלשון ספירה כלומר מי שחושב מלחמות ה׳ והנסים הגדולים העצומים שנעשו לישראל ראוי שיחשוב בכללם את והב בסופה שהשמיד הקב״ה את העיר ששמה והב בסופה ובסערה ואת הנחלים אשר לארנון. ודרשו רז״ל את והב בסופה מה שנתן להם בים סוף, ואת הנחלים ארנון ומה שהפליא לעשות עמהם בנחלי ארנון, שאף כאן נעשו נסים גדולים, ומה הם הנסים, ואשד הנחלים שפיכת הנחלים דם, וזהו שתרגם אונקלוס (ויקרא ד׳:י״ב) אל שפך הדשן, מישד קיטמא. והכוונה שנשפך שם דם האמוריים שהיו נחבאים שם, כי היו ההרים גדולים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכין זה לזה, אדם עומד

בצד זה ומדבר עם חבירו בצד זה, והדרך עובר תוך הנחל, אמרו האמוריים כשיכנסו ישראל תוך הנחל לעבור נצא מן המערות ונהרגם בחצים ובאבני בלסטראות, כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר על האמוריים כשפחה היוצאת להקביל פני גברתה, ונתקרבו ההרים זה אצל זה, ונכנסו אותן שדים באותן בקעים והרגום, ואבדו כל האוכלוסין כשם שאבדו אוכלוסי ים סוף, ולכך הקיש הכתוב את והב בסופה ואת הנחלים ארנון, וזהו שאמר אשר נטה כלומר שהצור נטה ממקומו ונקרב לצד מואב ונדבק.

ומשם בארה. משם בא האשד אל הבאר, הוא הסלע שהזכיר למעלה, והבאר היה מעלה דם ההרוגים וישראל רואים נקמה זו ואיך הקב״ה נלחם בשבילם והורג בשונאים, והם אין יודעין בזה כלום עד שהבאר הזה הודיעם ומיד אמרו שירה, ומה שירה אמרו, עלי באר ענו לה, ולשון השירה נמשך עד תשלום הפרשה עד הישימון.

יח **באר חפרוה שרים.** הם משה ואהרן, וקראם שרים ונדיבי העם כי הם חפרוה וכרוה במשענותם שהכו במטה. ולפי שהשוה הכתוב שניהם בחפירתה לכך הוצרך להזכיר במחוקק, והוא משה, ולומר כי אחר שנסתלק הבאר במיתת מרים לא חזר אלא בזכות מחוקק.

וממדבר מתנה. ומן המדבר שהוא ארץ ציה וצמאון נתנה לנו מתנה גדולה כזו, והיא מתנת הבאר, ומן המתנה הזו באו לנחלי ארנון שנעשו שם כל הנסים הגדולים. וכן כל לשון השירה הוא ספור חסדיו של הקב״ה וטובותיו שהגדיל לעשות עם ישראל. ומנחלי ארנון באו לבמות, כלומר למלחמות סיחון ועוג שהיו מלכים אדירים וקראם במות, ומבמות הגיא עד ראש הפסגה הנשקפה על פני הארץ שהיא כולה יליל ישימון אין בו נחל אחר כי אם זה.

וע״ד המדרש אז ישיר ישראל את השירה הזאת, היה לו לומר את השירה הזאת לה׳, ושיזכיר גם כן שמו של משה כשם שמצינו בשירת הים, אבל מפני שלקה משה על ידי הבאר הזאת ובשבילה נגזר עליו שלא יכנס לארץ לכך לא נזכר שמו של משה בשירה זו, לפי ששירה זו ספור שבחים של באר וכיון שנענש משה על ידו איך ישבחנו, אין אדם מקלס לספקלטור שלו, ומתוך שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב״ה. משל למה הדבר דומה, למלך שזמנוהו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני הולך שם ואם אין אוהבי שם איני הולך.

יט **וממדבר מתנה, וממתנה נחליאל ומנחליאל במות, ומבמות הגיא.** ר׳ יהודה אומר מן המדבר זכו ישראל שנתנה להם תורה ע״י משה שנאמר (שמות ל״א:י״ח) ויתן אל משה, וממתנה נחלו עבודה זרה ואמרו אלה אלהיך ישראל, ומנחליאל במות ומשנחלו עבודה זרה בא מות שנאמר (במדבר י״ד:ל״ה) במדבר הזה יתמו ושם ימותו, ומבמות הגיא שנרמז לאותו צדיק שיקבר בגיא שלא יכנס לארץ, הוא שירמיה אומר (ירמיהו ב׳:כ״ג) ראי דרכך בגיא, כך דרשו במדרש תהלים (תהילים ה׳:א׳) למנצח אל הנחילות.

ובתנחומא וממדבר מתנה, אם אדם משים עצמו הפקר ביגיעת התורה כמדבר שהוא הפקר לכל נתנה לו תורה במתנה שנאמר וממדבר מתנה, וכיון שנתנה לו במתנה נחל אל שנאמר וממתנה נחליאל, וכיון שנחל אל עולה לגדולה, ואם הגיס דעתו הקב״ה משפילו שנאמר ומבמות הגיא, ואם חזר בו הקב״ה מגביהו שנאמר (ישעיהו מ׳:ד׳) כל גיא ינשא.

וע״ד הקבלה אז ישיר ישראל את השירה הזאת, השירה כמו התפלה ממשיך הכוונה במחשבתו ממעלה למטה, כך היחיד או הרבים האומרים שירה ממשיכין הברכה ממעלה למטה.

ודע כי שיר״ה בגימטריא תפל״ה, וכתיב (תהילים מ״ב:ט׳) יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי, שירה כתיב. ואמר את השירה הזאת כבר ידעת מהו זאת, כי זאת נאצלת מזאת, וזהו שאמר תפלה לאל חיי אומרה לאל סלעי, וזהו סוד הכתוב (איכה ב׳:י״ט) קומי רני בלילה, עם המלכות ידבר הזאת לראש אשמורות, כי לא אמר בראש. ובעלי הפשט שלא ידעו זה הוצרכו לומר כי הלמ״ד במקום בי״ת. עלי באר ענו לה, יתחיל ממטה למעלה כדי להעלות המדה העשירית אל מקום מוצאה ואח״כ ממשיך הברכות משם וממשיך והולך ממעלה למטה, וזהו שאמר עלי באר ענו לה כלומר עלינו לשבח המדה הזאת ולומר לה עלי באר, וקרא המדה הזאת באר לפי שהיא מקבלת כח מכלן ונאצלת מהן, כי כן הבאר בית קבול למים ולכך ימשילנו תמיד בספר הבהיר לכסא וכלי, ואומר שם למלך שהיה לו כסא, למלך שהיה לו כלי נאה ומבושם. ומזה הזכיר ומשם בארה בתוספת ה״א, והיא ה״א אחרונה שבשם. וענין עלי באר התעלי אל המקום אשר נחצבת ממנו. חפרוה שרים, החכמה והבינה. נדיבי העם, הגדולה והגבורה והתפארת, הם אברהם יצחק ויעקב שנקראו כן שנאמר (תהילים מ״ז:י׳) נדיבי עמים נאספו. במחוקק זה צדיק יסוד עולם. במשענותם, הנצח וההוד. הרי כל הבנין נרמז בלשון השירה הזאת כמו שנרמז בשירת הים. וממתנה נחליאל, אמרו בספר הבהיר אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל, אלו השבעה דאקרו נחל. וממתנה היינו המוח, כלומר החכמה שכל השבעה נאצלים ממנה, והנחלים האלה הולכים אל הים דרך יסוד, וצריכין הם להעלות ולקבל ולשאוב שפע מן המקור העליון שקראו במות וכן בתרגום רמתא. והוא שהזכיר הנביא ע״ה (חבקוק ג׳:י׳) רום ידיהו נשא, והוא הסגולה שאחר הזרקא, כי הזרקא רמז לעשירי המתעלה אחר הסגולה שהיא למעלה מן הכל, ולכך הסגולה שלש נקודות והיא למעלה מן התיבה, וזהו סוד (תהילים קל״ה:ד׳-ה׳) כי יעקב

בחר לו יה ישראל לסגולתו, כי היו״ד עם קוצו והה״א היא הסגולה. ומבמות הגיא, כי אחר שעלו לשאוב הם מריקים הגיא אותו אשר בשדה מואב, אל תקרי מואב אלא מאב, אותו שנאמר עליו (בראשית כ״ו:ה׳) עקב אשר שמע אברהם בקולי, והכוונה על מדת החסד שהיא ראשית המדות, ולכך אמר ראש הפסגה. וזהו באור הכתוב (תהילים קל״ג:ב׳) כשמן הטוב על הראש, כנה השפע בשמן הטוב ואמר שהוא מורק על הראש הוא הבמות והסגולה, והשפע ההוא יורד תחלה על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו ממש. ונשקפה על פני הישימון, על פני השמים ומתרגמינן שמיא, והענין כי בהתברך המדות בקבלת שפע הברכה מלמעלה מתברך עולם הנפרדים והשמים וכל צבאם.

כד **כי עז גבול בני עמון.** גבולו חזק ותקיף, ומהו החוזק, התראתו של הקב״ה שאמר לישראל אל תצורם. וז״ש כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון, למדך הכתוב כי חשבון משל מואב היתה, ומפני שלא היו ישראל רשאין להלחם עם מואב ממה שהזהיר הכתוב (דברים ב׳:ט׳) אל תצר את מואב, לפיכך הודיענו כי סיחון לקחה מהם וישראל ממנו, דכתיב (יהושע י״ג:כ״ה) וחצי ארץ בני עמון, ולקחוהו מיד האמורי שלקחוהו מתחלה מיד בני עמון. ומה שאמר הכתוב (דברים ב׳:ה׳) על עמון ומואב שלא יתן הש״י מארצם לישראל עד מדרך כף רגל, כלומר הארץ שהיתה אצלם באותו עת, וזה שאמרו רז״ל עמון ומואב טהרו בסיחון, כלומר הוכשרו לישראל בסיחון כי באה להם בהיתר מיד סיחון, ולכך הוצרך הכתוב להזכיר דברי המושלים בעבור חשבון שלקחו ישראל, כי כן אמר הכתוב וישב ישראל בכל ערי האמורי בחשבון ובכל בנותיה. ורז״ל הזכירו הפלגה על גבורת מלך סיחון ועל תוקף עיר חשבון, והוא שדרשו רז״ל אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה, ואילו היה סיחון בבקעה אין כל בריה יכולה לשלוט בו, ואין צריך לומר שהיה סיחון יושב בחשבון גבור גדול ושרוי בעיר מבצר. וזהו שהזכיר למטה לסיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון, ודרשו בו למה נקרא שמו סיחון שהכל מסיחין בגבורתו. וגם בבנו של סיחון אמרו רבותינו ז״ל שהיה גבור גדול, והוא שדרשו ויכו אותו ואת בניו, בנו כתיב, שהיה לו בן קשה ממנו.

כו **על כן יאמרו המושלים.** הבודים משלים מלבם, והם היו בלעם ובעור אביו, על דעת רז״ל, כי היו נושאים משלים בעתידות והיו אומרים באו חשבון, שלא היה סיחון יכול לכבשה הלך ושכר את בלעם וקללו, וזה שאמר בלק (במדבר כב) כי ידעתי את אשר תברך וגו׳. **תבנה ותכונן,** בשם סיחון להיות עירו.

ודרשו רז״ל בפרק המוכר את הספינה (ב״ב עח) **על כן יאמרו המושלים** אלו המושלים ביצרם, **באו חשבון** באו ונחשוב חשבונו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה, אם אתה עושה כן **תבנה ותכונן,** תבנה בעוה״ז ותכונן לעוה״ב, **עיר סיחון** אם משים אדם עצמו כעיר זה שמהלך אחר סיחה נאה, מה כתיב בתריה **כי אש יצאה מחשבון,** תצא אש ממי שמחשבין ותאכל את מי שאינן מחשבין. **ולהבה** מקרית צדיקים שנקראו סיחון דכתיב (שופטים ה׳:י׳) והולכי על דרך שיחו. **אכלה ער מואב** זה שמהלך אחר יצרו כעיר זה שמהלך אחר סיחה נאה. **בעלי במות ארנון** אלו המגיסין דעתן, דאמר מר כל המגיס דעתו כעובד ע״א. **ונירם,** אמר רשע אין רם. **אבד חשבון,** אבד חשבונו של עולם. **עד דיבון,** המתן עד שיבא דין. **ונשים עד נפח,** עד שתצא אש שאינה צריכה נפוח. **עד מידבא,** עד שתדוב נשמתן, ואמרי לה עד דעבד מאי דבעי.

כח **כי אש יצאה מחשבון.** רמז לאנשים שקשרו בחשבון על מלכה.

אכלה ער מואב. שם מקום, כמו (רות א׳:א׳) מבית לחם יהודה.

כט **אוי לך מואב.** קללהו שימסר בידו. **כמוש.** שם אלהי מואב. **נתן בניו.** הנותן נתן בניו. **פלטים.** פליטי חרב, כלומר בורחים. או נתן יחזור לכמוש, יאמר הכתוב כי היה עם מואב עובד לכמוש אלהיו, בונה במות ובוטח בו יותר מכל עם, כענין שכתוב (ישעיהו ט״ז:י״ב) והיה כי נראה כי נלאה מואב אל הבמה וגו׳, וכתיב (ירמיהו מ״ח:ז׳) ויצא כמוש בגולה, ולכך היו המושלים אומרים דרך לעג כי כמוש נתן בניו פלטים ובנותיו בשבית כמו שנקראו עמו, וכן כתיב (מלאכי ב׳:י״א) ובעל בת אל נכר, כן פירש הרמב״ן ז״ל.

ל **ונירם.** אמר משה כאשר ירינו אותם אבד חשבון עד דיבון, ונשים עד נפח אז היתה שממה כל הארץ. או יהיה ונירם לשון ניר, שאמר והניר שלהם הוא ניר חשבון אבד.

לד **אל תירא אותו.** לא היה ראוי למשה שיירא מזרוע בשר, כי כיון שהשכינה עמו מה יעשה לו אדם, והלא הנביא מזהיר לישראל (ישעיהו נ״א:י״ב) מי את ותיראי מאנוש ימות, כי יראת בשר ודם לצדיק הירא את ה׳ מפחיתות הנפש, ומשה עצמו יזהיר לישראל (דברים ל״א:ו׳) אל תיראו ואל תערצו מפניהם, (שם א) לא תערצון ולא תיראון מהם. אבל נתירא ממנו מזכות שידע לו מענין אברהם, והוא שדרשו רז״ל במסכת נדה פרק האשה שהיא עושה צרכיה (נדה דף סא) מכדי סיחון ועוג אחי הוו מפני מה נתירא מעוג ולא נתירא מסיחון מתשובתו של הקב״ה אתה מכיר מה בלבו של אותו צדיק, אינו אומר אל תירא אלא למתירא, מלמד שנתירא משה שמא תעמוד לו זכות אברהם, שנאמר (בראשית י״ד:י״ג) ויבא הפליט ויגד לאברם העברי, ואמר מר

זה עוג שפלט מן המבול. והנה החכמים ז״ל סוברים בעוג זה שהוא אותו עוג של מבול ושהגיד לאברהם והאריך ימים רבים.

ויש שפירש שעוג זה אינו אותו של אברהם עצמו אבל היה ממשפחתו ומזרעו, ומשה נתירא ממנו שלא תעמוד לו זכות אבי אביו שהיה בזמן אברהם. ולפי זה כשאמרו כאן סיחון ועוג אחי הוו אם הכוונה אחים ממש מן האב והאם היה לו למשה להתירא מסיחון ג״כ כי גם הוא ראוי ליטול חלק בזכותו של עוג אבי אביו, אבל היו אחים מן האם, ועיקר זרעו של עוג הפליט לא נשאר אלא בעוג זה שהוא ממשפחתו ועיקר זרעו מן האב, ועל כן נתירא משה מעוג ולא נתירא מסיחון. אבל אנו אין לנו אלא מה שקבלו חז״ל בעוג זה שהוא ממש אותו עוג של אברהם.

וכן אמרו במדרש תנחומא ויבא הפליט ויגד כוונתו היתה כדי שיצא אברהם ויהרג, נתן לו הקב״ה שכר רגליו וחיה כל אותן שנים, ומצד אחר גבה ממנו שנפל ביד בניו, וכשבא משה לעשות מלחמה עמו נתירא ממנו, אמר אני בן ק״כ שנה וזה יותר מת״ק אלולא שהיה לו זכות לא חיה כל השנים הללו, א״ל הקב״ה אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו, אתה בידך הרגהו ועשית לו כאשר עשית לסיחון, עד כאן.

ויש לדעת כיון שסיחון ועוג אחים היו קודם המבול ועוג לבדו הוא שפלט ואנו רואין שלא נצולו כי אם שמונה שבתיבה, אם כן סיחון זה מהיכן יצא והיאך היו אחים שאמר עליהם אחי הוו.

וראיתי במדרש סיחון ועוג בני שמחזאל היו שהיה מבני האלהים, ושמחזאל בא על אשתו של חם סמוך לכניסתה לתיבה, וסיחון נולד בתיבה, ולכך שמש חם בתיבה כדי לחפות על אשתו. ולדעת רז״ל נצטרך לומר בסיחון שגם הוא האריך ימים כעוג אחיו, ואריכות הימים של כל אחד היתה סבה לסבה ידועה מבעל הסבות יתברך, ומי יודע מחשבות השי״ת. ומה שאמרו בפרק הרואה (ברכות דף נד) מחייה בקרסוליה וקטליה, ירמוז כי משה בטל זכותו ושכר פסיעותיו, וכמו שפירש הרב הגדול מורי ר״ש נ״ר בפירוש ההגדות שחיבר. נמצאת למד שלא היתה יראתו של משה רבינו ע״ה על כחו וגבורתו ועל גובה קומתו, רק מזכותו, שהרי רצונו של הקב״ה אינו דבק באדם לפי הגבורה והכח כי אם לפי הזכות, שכן אמר הכתוב (תהילים קמ״ז:י׳-י״א) לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה, רוצה ה׳ את יראיו את המיחלים לחסדו.

פרק כב

ב ברב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון (משלי יד, כח)

שלמה המלך ע״ה באר בכתוב הזה (משלי י״ד:כ״ח) כי רבוי העם הוא הדרת מלך וכבודו, לפי שיש בין אנשיו גבורים וחכמים שוין לו או למעלה ממנו, אבל מעלתו והתנשאותו על שאר השרים והסגנים הוא רבוי חיילותיו ורוחב מלכותו וממשלתו וזאת היא הסבה שהוא מעולה ומהודר מכלם, וכאשר יחסר לו העם ויפרדו מעליו זהו מחתת האדון, ומלת רזון מלשון רוזנים. ולפי מה שאמר הדרת מלך היה לו לומר מחתת מלך, אבל בא לומר כי העדר העם מחתה לו עד שהוסר ממנו שם המלכות וחזר כאחד הרוזנים המושלים בעם, ועל כן יקראנו הכתוב בשם רוזן לא בשם מלך, לפי שאין מלך בלא עם, וא״כ למדך הכתוב הזה כי בטחון המלך תלוי בבשר ודם כיון שהדרתו ומעלתו ברבוי העם ומחתתו בחסרונם. ועל הטעם הזה לא היה רצון הש״י שיהיה בינינו מלך לפי שבטחון העם במלך והמלך בטחונו בעמו, ואנחנו מקבלי התורה נצטוינו בה שנירא את הש״י, כענין שכתוב (דברים ו׳:י״ג) את ה׳ אלהיך תירא, גם נצטוינו שלא נירא מן הכנענים כענין שכתוב (שם ז) לא תירא מהם, וכתיב (שם לא) אל תיראו ואל תערצו מפניהם, וכיון שהתורה אסרה לנו הבטחון בבשר ודם וצותה אותנו להיות כל אחד ממנו בטחונו בה׳ יתברך לבדו, ובקיימנו זה לא נצטרך לאדם ויהיה כל אחד מישראל בטוח יותר מן המלך, אבל לפי שהיה גלוי וידוע לפניו יתעלה שעתידין ישראל לשאול להם מלך כשאר האומות אשר להם מלכים ושלטונים, על כן קבע להם בתורה מצות עשה לדעתם למנות להם מלך אחר שיחטאו בשאלם אותו, והוא שכתוב (שם יז) ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי, שום תשים עליך מלך, וראוי היה שיחשב זה להם לחטא כיון שהקב״ה הפליא ענינם בימי צאתם מארץ מצרים מכל העמים ורמם חלקם מכל אומה ולשון להיותו מולך עליהם ושכינתו בקרבם, ולכך הוקשה בעיני הקב״ה כששאלו להם מלך, וסופו הוכיח על תחלתו שאבד שאול בסופו. ועל כן אמר שלמה המלך ע״ה בכאן ברב עם הדרת מלך, ולמדנו בכתוב הזה שהצדיק הבוטח בה׳ יתברך הוא בטוח יותר מהמלך, כי המלך ישים עיקר בטחונו בעמו, וא״כ ראוי שיהיה בטוח יותר הבוטח בהקב״ה מן הבוטח בעם, כי המלך הבוטח בעם לבד ולא בהקב״ה לפעמים יפול ביד אויביו וכל חיילותיו לא יועילו ולא יצילו אותו. וכן מצינו בסיחון ועוג שהיו בוטחין ברבוי חיילותיהם ובאין כנגד משה וישראל ולא הועיל להם כלום, שהרי ההיזק וההצלה ממנו אינו תלוי ברבוי עם אלא בגזרת השי״ת, כי פעמים אין התשועה ברב עם, כענין שכתוב (תהילים ל״ג:ט״ז) אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח, ומן הידוע כי היו מלכים אדירים חזקים בגבורה ועריהם בצורות חזקות וחיילותיהם כחול אשר על שפת הים, וכיון שנאבדו כלם ונפלו ביד משה לכך נתירא בלק מלך מואב בשכבר מתו גבוריו אשר היה חוסה בהם ופחד לנפשו ממה שעשה ישראל לאמורי, וזהו שכתוב.

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי. בלק בן צפור מלך מואב היה, כי כן יזכיר בסמוך ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא, וא״כ היה

ראוי שיאמר וירא בלק בן צפור מלך מואב. ויתכן לפרש כי כאן גלה לנו הכתוב פחדו הגדול ממה שחסרו שני המלכים האלה סיחון ועוג, ועל כן באר הכתוב כי מן היום שראה את כל אשר עשה ישראל לאמורי לא היה מחשיב עצמו כמלך, ומפני זה הזכירו הכתוב בשמו סתם לא בשם מלך, ויהיה בעת ההיא בעת שנאבד האמורי, כלומר כשמתו אבל משמתו לא היה מחשיב עצמו כמלך לאמורי הידוע, זה סיחון ועוג, ולא היה במלכי כנען כאלה, כענין שכתוב (עמוס ב׳:ט׳) ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים, משל למלך שהושיב שומרים לשמרו מן הגייס והיה בטוח בהם שהיו גבורים, עבר הגייס והרגם והיה מרתת על עצמו. אף בלק ראה מה נעשה בסיחון ועוג שהיה מעלה להם שכר לשמרו, והם היו שקולין כנגד כלם, שנאמר (תהילים קל״ה:י״א) לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען, לפיכך ויגר מואב.

ובמדרש וירא בלק, כל ראייתם של רשעים לפורענות, וירא בלק הביא בלעם הרשע שבא לעקור אומה שלמה. (בראשית ט׳:כ״ב) וירא חם אבי כנען, (שם ו) ויראו בני האלהים את בנות האדם, (שם יב) ויראו אותה שרי פרעה, (שם לד) וירא אותה שכם בן חמור.

ד **ויאמר מואב אל זקני מדין.** והלא שונאים היו זה את זה שנאמר (שם לו) המכה את מדין בשדה מואב, כלומר שבאו מדין על מואב למלחמה, אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם, משל לשני כלבים שהיו צהובין זה לזה, בא זאב על אחד מהם, אמר בלבו אם איני עוזרו היום הורג את זה ולמחר בא עלי, נתחברו שניהם על הזאב. ולמה נטלו עצה ממדין, לפי שראו שישראל נוצחים שלא כדרך העולם, אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל להם מה מדתו, אמרו להם אין כחו אלא בפיו, אמרו אף אנו נבא עליהם באדם שאין כחו אלא בפיו. שהיו סבורים שמשה רבינו ע״ה כשאר אצטגנינין.

ה **פתורה.** ע״ד הפשט שם מקומו הוא, וזהו שאמר ארץ בני עמו, וארמיים היו, כי כן כתיב (דברים כ״ג:ה׳) מפתור ארם נהרים.

וע״ד המדרש פתורה, נקרא פתורה מלשון פתרון, לפי שמתחלה היה פותר חלומות ואח״כ חזר קוסם ואח״כ עלה לרוה״ק.

ו **כי ידעתי את אשר תברך וגו׳.** מלמד שהיה מוחזק שקללתו חלה על המקולל, כענין שאמרו חז״ל אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך.

ודעת החכם רבי אברהם ז״ל שמתוך חכמת המזלות שהיה יודע כשהיה רואה מזלו של אדם שהיה בשפל והגיע עת רעתו היה מקלל אותו, וכאשר תבא אליו הרעה יחשבו הבריות שקללתו גרמה לו, ולכן הערים לדבר אל שרי בלק שאמר לא אוכל לעבור את פי ה׳, כי אין יכולת בנוצר לשנות מעשי היוצר או גזרותיו. ודעת רז״ל איננו כן.

ז **וקסמים בידם.** מכאן שהיה בלעם קוסם, שהביאו לו קסמים בידם כדי שלא יוכל לדחותם ולומר אין בידי עתה כלי הקסמים. ויש מפרשים וקסמים, ושכר קסמים, כלומר שהביאו לו כסף וזהב בשכרו.

ח **לינו פה הלילה.** ברוב גאותו וגאונו נראו לו שרי מואב פחותים, ועל כן אמר להם לינו פה הלילה, לינה בעלמא, אבל כששלח שלוחים אחרים רבים ונכבדים מאלה אמר להם שבו נא בזה, שהוא לשון עכוב, כמו (דברים א) ותשבו בקדש ימים רבים, ועוד שחלה פניהם שהוסיף לשון נא.

ט **ויבא אלהים אל בלעם.** גלוי זה לכבוד ישראל היה, כי כן מצינו שהשכינה נגלית להדיוטות בשביל הצדיקים, כענין שנאמר (בראשית ל״א:כ״ד) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה, וכן (שם כ) ויבא אלהים אל אבימלך.

ויאמר מי האנשים האלה עמך. לא מצינו בכל הכתובים שישאל הקב״ה אלא לרשעים לאותן שהוא רוצה להטעותן כדי להאבידם ולהשמידם עדי עד, כענין שכתוב (איוב י״ב:כ״ג) משגיא לגוים ויאבדם, וזהו שכתוב בקין (בראשית ד׳:ט׳) אי הבל אחיך, לפי שהיה כופר בהשגחה ואמר לית דין ולית דיין ולית עלם אוחרן, רצה להטעותו שישאל לו כמי שאינו יודע, וכן כאן בבלעם רצה לשאול לו כדי להטעותו שיאמר עתים יודע ועתים אינו יודע.

וכן אמרו במדרש (משלי כ״ח:י׳-י״א) משגה רשעים בדרך רע בשחותו הוא יפול ותמימים ינחלו טוב, זה בלעם הרשע, לפי שבתחלה היו הבריות גדורין בעריות שנאמר (בראשית כ״ט:ט׳) ורחל באה עם הצאן אשר לאביה, וכתיב (שמות ב׳:ט״ז) ולכהן מדין שבע בנות, עמד בלעם והטעה את הבריות בעריות, בשחותו הוא יפול, כשם שהטעה את הבריות כך הטעהו הקב״ה ואמר לו מי האנשים האלה עמך, אמר אותו רשע יש עתים שאינו יודע אף אני אעשה בבניו כל מה שאני חפץ.

יב **לא תלך עמהם.** מה טעם, שלא תוכל לקלל אותם, כי אני ברכתים.

ובמדרש לא תלך עמהם א״ל אם כן אקללם במקומי, לא תאור את העם, אמר לו א״כ אברכם, כי ברוך הוא, אינם צריכין לברכתך, משל אומרים לצרעה לא מדובשיך ולא מעוקציך.

יג ויאמר אל שרי בלק. לא הזכיר זקני מדין לפי שבלק הוא העקר והוא השולח לקראתו.

כי מאן ה׳ לתתי להלוך עמכם. אין חפץ השם בשליחות זה כלל, כי מחשבתו של בלעם היתה שלא ירשהו השם ללכת כלל ואפילו עם שרים רבים ונכבדים מן הראשונים.

והנה בלק חשד אותו כי מעצמו אמר דבר זה כדי להרבות לו מחיר, וזהו שכתוב ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה, להראות לו כי הוא חפץ בו מאד כדי לתת לו הון ועושר ככל אשר יגזור עליו, ובלעם השיב להם בכל ממונו לא אוכל לעבור את פי ה׳, כי הוא אלהי ולא אוכל לעשות קטנה או גדולה אם אעבור את פיו.

ובמדרש כי מאן ה׳ לתתי להלוך עמכם, אלא עם שרים גדולים, מכאן אתה למד שהיו בו שלשה דברים, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה, עין רעה דכתיב (במדבר כ״ד:ב׳) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו, רוח גבוהה דכתיב כי מאן ה׳ לתתי להלוך עמכם, נפש רחבה דכתיב אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב, ומזה למדנו שהיה חומד ממון אחרים, אמר ראוי הוא שיתן לי כל כסף וזהב שיש לו שהרי צריך הוא לשכור חיילות וספק נוצח וספק אינו נוצח ואני בודאי נוצח.

יח ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק. למעלה הזכיר שרי בלק באותן שהיו פחותין, ובאלו שהיו רבים ונכבדים אמר עבדי בלק, והענין כי בלעם היה גבה עינים ורחב לבב והראשונים שבאו לפניו בהכנעה ודברו לו בלשון רכה הזכיר בהם שרים אבל אלו שדברו אליו דרך גאוה, כה אמר בלק בן צפור אל נא תמנע מהלוך אלי, קראם עבדים לבאר כי היו שפלים בעיניו ולא היה מחשיבם רק כעבדים, ועוד לבאר כי כשם שהיו הם עבדי בלק שהיה מלך בשר ודם אין רשאין לעבור מצותיו כלל על אחת כמה וכמה שאינו רשאי לעבור את פי הש״י וזה שאמר אם יתן לי בלק וגו׳.

יט ועתה שבו נא בזה. במקום הזה. **גם אתם הלילה.** לכך נפרע הקב״ה ממואב בלילה (ישעיהו ט״ו:א׳) כי בליל שודד ער מואב נדמה כי בליל שודד קיר מואב נדמה, כנגד שתי לילות הללו שנשתלחו שלוחי מואב לבלעם, כך דרשו רז״ל.

כ אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם. והלא כבר נאמר לא תלך עמהם, אבל הוא כענין (במדבר יג) שלח לך אנשים, א״ל הקב״ה שלח לך לדעתך, אני איני מצוה לך, לפי שכבר אמרתי להם במצרים (שמות ג׳:ט״ז-י״ז) אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה, ואמרתי להם אחרי כן (דברים א) עלה רש, והם לא האמינו אבל אמרו (שם) נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ, ורצה הקב״ה לילך אחר דעתם ואמר למשה שלח לך אנשים. אף כאן אמר הקב״ה לבלעם לא תלך עמהם, ואח״כ אמר לו קום לך אתם, רצה לילך אחר דעתו. מכאן אתה לומד שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו.

ויש מפרשים כי מה שאמר לא תלך עמהם באורו על מנת לקלל, ואחר כך אמר אם לקרוא לך באו האנשים לקריאה בלבד, שתלך עמהם, קום לך אתם על מנת שלא לקלל.

ואך את הדבר אשר אדבר אליך. אפילו לומר לך לברך שתברך אותם.

ובכאן יש לשאול אם היה כח בדבר בלעם להזיק ולהועיל אם לא. אם תאמר היה, היאך אפשר שיהיה כח בבשר ודם לשנות גזרת הבורא, ואם הבורא גזר על ישראל שנאמר כי ברוך הוא היאך יש כח בקללתו לשנות מה שגזר כבר, ואם תאמר לא היה ממש בקללה א״כ למה מנעו הקב״ה ואמר לו לא תאור את העם, יקלל בלעם כל היום ובלבד שיברך הקב״ה, כענין שכתוב (תהלים קט) יקללו המה ואתה תברך. והתשובה בזה כי בלעם לא היה כח בדברו כלל שתחול ברכתו או קללתו, וראיה שאין בקללה כח בדבורו מה שמצינו מבואר שאין בברכה כח בדבורו, כי אילו היה כח בדבורו בענין הברכה כשהובהר לו הדבר שאין רצונו של הקב״ה לקלל את ישראל כמו שהיה בלק מצוה עליו למה לא ברך לבלק ועמו, והנה תשלם בזה כוונתו של בלק שלא ישלוט בו ישראל, או למה ידחוק עצמו בשכירות כסף וזהב של בלק, יברך את עצמו שיהיה מלך גדול על כל המלכים כלן ולא יצטרך לכספו ולזהבו, וכבר מצינו מפורש שברך את עצמו באמרו (במדבר כג) תמות נפשי מות ישרים, ולא נתקיימה ברכתו אלא שהיתה אחריתו רעה ותקותו מפח נפש שהרי מת מיתה משונה דכתיב (יהושע יג) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב, נמצאת למד שלא היה כח בדבורו לקללם זהו מצד דבורו, אבל מצד חכמתו שהיה יודע לכוין השעה שהקב״ה כועס בה היה בודאי כח בדבורו לקלל. ומכל מקום עדיין הקושיא במקומה עומדת, כי מאחר שהקב״ה לא כעס באותן הימים נמצא שכל דבריו וחכמתו בטל וכשל כחו מצד דבורו וחכמתו, שהרי אין כח בקללתו אלא בשעת הכעס וכיון שאין שעת הכעס רפו ידי חכמתו, וא״כ למה לא הניחו לקלל ואמר לא תאור את העם. התשובה בזה כי גלוי וידוע לפניו יתברך דבר המגפה העתיד להיות, וכדי שלא יאמרו בשביל קללתו של בלעם באה המגפה על כן מנעו מלקלל. אבל ודאי לא היה לבלעם שום כח מצד דבורו לא בברכה ולא בקללה רק מצד חכמתו בכוון השעה שהקב״ה כועס בה.

כב **ויחר אף אלהים.** כי הלך בכונה שיקלל. **ויתיצב מלאך ה׳ בדרך לשטן לו.** בלעם נשתמש באומנות שאינה שלו, הפה נתן ליעקב שאמר (בראשית כ״ז:כ״ב) הקול קול יעקב, ולפיכך נשתמש המלאך באומנות שאינה שלו, שהרי מלאך של רחמים היה ונעשה לשטן, זה שכתוב הנה אנכי יצאתי לשטן, מדה כנגד מדה.

כג **ותרא האתון את מלאך ה׳ נצב בדרך.** ראיה זו הרגשה היא איננה ראית עין, כי אין המלאכים מושגים לעיני אדם כל שכן לעיני הבהמות, ואין צריך לומר כי איננה ראית שכל כי הבהמה אין לה שכל, אבל ענין ראיתה שהרגישה בדבר מפחיד אותה ושהיה מעכבה מלעבור ולא ידעה מה הוא, שלא היתה השגתה בכך, שאם כן היה לה לומר בדבורה מלאך ה׳ עומד לנגדי וחרבו שלופה בידו ועל כן הוצרכתי לעכבך, כך פירש הרמב״ן ז״ל.
ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה. חפץ גדול היה לאותו רשע לקלל את ישראל, שאין לך אדם בעולם שיראה בדרך הסימנים שראה הוא שלא יחזור, וכל שכן מנחש וקוסם כמוהו שכל אומנותו היתה לקראת נחשים, כי מתחלה נטתה האתון מן הדרך הישר ועקמה כנגד השדה זהו שאמר ותט האתון, שניה ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם, רמזה לו בטול פסיעותיו ועכוב הליכתו כי אין רצון הקב״ה על הכוונה שהיה הולך, שלישית ותרבץ תחת בלעם שרבצה תחתיו ולא רצתה ללכת כלל, וכל אלה רמזים לו כי אותו הדרך לא בחר בו ה׳, רביעית הנס הגדול שנעשה בדבור האתון, ובכאן פירש לו כי כוונתו רעה בענין הדבור והודיעו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם, והנה הש״י יכול למנוע ממנו הדבור ולשומו בפי הבהמה ועל כן אין לו להתגאות בכח הדבור, חמישית נתפרש לו הדבר יותר כדי לבטל הליכתו על הכוונה שהיה בה ועל כן נגלה אליו מלאך ה׳ ואמר לו בפירוש הנה אנכי יצאתי לשטן, בעבור כי היה הולך על הכוונה רעה וירט הדרך, כי הקב״ה אמר לו שילך בדרך על מנת שלא לקלל זהו שאמר קום לך אתם, והוא ירט הדרך כלומר עיות הדרך והולך לנגדי. ואחר כל זה הזכיר שיחזור מן הדרך זהו שאמר לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם רע בעיניך אשובה לי.

כח **ויפתח ה׳ את פי האתון.** ע״ד הפשט דבור האתון נס גדול וחוץ מדרך הטבע והיה זה לכבוד ישראל, כי הקב״ה הפליא לעשות ורצה לשנות סדרי בראשית בדבור הבהמה לומר שאפילו הבהמה תכיר ותדע שאין השליחות הזה ראוי להעשות, והנה זה כאדם שאומר להרים שיכסוהו ולגבעות שיפלו עליו, ואין צריך לומר המין האנושי שהוא משכיל, כי אפילו הבהמה שאין לה שכל תשכיל שאין ראוי להסכים בקללת עם כי ברוך הוא.
ואם תשכיל בנסתר בענין הפרשה תמצא כי דבור האתון כדבור הנחש, וזה וזה לא מדעת עצמן כי אין בהם נפש מדברת, וטעם זה סמך לויפתח ה׳ את פי האתון ויגל ה׳ את עיני בלעם וירא את מלאך ה׳, כי תיכף שדברה ומתה נגלה לו המלאך ודבר עמו, ולכך הזכיר בפרשה שלשה פעמים ותרא האתון את מלאך ה׳, כי נטיתה מן הדרך ולחיצת הרגל והרביצה שהם שלשה סימנים כל אחד ואחד היה מצד המלאך, ואין צריך לומר הסימן הרביעי שהוא הדבור.
והסתכל בדבור המלאך שאמר לו על מה הכית את אתונך זה שלש רגלים, הושוה עם הדבור של אתון שאמר לו מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים. ותשכיל בכאן שלשה אנשים נצבים שהיו אנשים ממש והיו מלאכים ממש, וזה תבין בדברי המלאך שהזכיר לו יצאתי, והיה יכול לומר הנה אנכי לשטן, אבל אמר יצאתי כלומר אחר דבור האתון יצאתי אני לדבר לך ולהשטין לך, וזהו מבואר.

כט **כי התעללת בי.** היה ראוי בלעם שיתמה בפלא הגדול הזה של דבור האתון ושירעיש מן הנס המחודש והמבהיל את כל ההולכים עמו בדרך, והיה לו לחשוב ולהתבונן כי מאת ה׳ היתה זאת לסכל עצתו ולהשיב חכמתו אחור, אבל מתוך אכזריותו ורוע טבעו ומרוב חפצו ללכת לקח הענין בדרך תמות, ולכך השיב כאדם שמדבר עם חברו כי התעללת בי. ושרי מואב ושני נעריו שראו הפלא הזה ולא שאלו לו ולא דברו מאומה, אפשר לומר כי היו כלם קודמין לו בדרך ובהשארו יחידי אחור אירע לו הנס הזה, והם לא ראו כי לא היו במעמד אחד, או אולי היה הכל במעמד אחד ולא היו רואים ושומעים כי אם בלעם לבדו כי כן יקרה לאנשי רוח הקדש, כענין שכתוב בדניאל (י, ז) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה.

לא **וחרבו שלופה בידו.** רמז לו שסופו שימות בחרב, הדא הוא דכתיב (יהושע יג) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב.

לג **אולי נטתה מפני.** לולא שנטתה מפני כאשר הרגתיה, הרגתיך ואותה החייתי. מכאן שמתה האתון אחר שדברה, או מטעם המדרש שאומר שלא יהו האמוריים עושים ממנה עבודה זרה, או מטעם שכבר השלימה מנויה כפי מה שנגזר ששת ימי בראשית בין השמשות, כענין שמצינו בדג של יונה שאמר הכתוב (יונה ב) וימן ה׳ דג גדול לבלוע את יונה, וטעם גדול, בשנים, אע״פ שהיה גדול בגוף היו דגים רבים בים גדולים ממנו, והכוונה בלשון וימן שמנהו לכך משׁשת ימי בראשית, וזהו שאמר לבלוע ולא אמר ויבלע. וכיון שבלעו ועשה מנויו מת הדג כי לא נברא אלא לכך, וזהו ששנה הלשון אחר כך מדג לדגה, דכתיב (שם) ויתפלל יונה אל ה׳ אלהיו ממעי הדגה, ועל זה אמר מבטן שאול שועתי.

לד **ויאמר בלעם אל מלאך ה׳ חטאתי.** דרשו רז״ל מכאן כל החוטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו.

כי לא ידעתי. הוא היה משבח עצמו ואומר ויודע דעת עליון, ועכשיו אמר לא ידעתי.

לה **אותו תדבר.** ולמעלה אמר לו אותו תעשה, וזה יורה כי המלאך נגלה אליו להזהירו על הדבור.

מא **במות בעל.** בשלשה מקומות בנה כ״א מזבחות, שבעה בבמות בעל ושבעה בשדה צופים ראש הפסגה ושבעה בבעל פעור הרי כ״א, והיה מקריב על כל מזבח פר ואיל ונמצא שכל קרבנותיו בשלשה מקומות אלו מ״ב קרבנות, ומה שהזכיר בקר וצאן, פירש רש״י ז״ל דבר מועט.

ויש לתמוה מה ראה הרב לפרש כן כי בקר שם הכלל הוא, ואפשר שהוצרך לפרש כן כי עשה זה במתכוין כדי שלא יאריך בסעודה, ויקלל לישראל, אבל אין במשמעות הלשון מעוט.

וירא משם קצה העם. ולא כלם, לפי שהיו חונים בארבע רוחות השמים, והיה בלק מתכוין בכל פעם ופעם להעלות את בלעם במקום גבוה שיראה העם משם ויתכוין אליהם בכח ההבטה שיביט בהם כי זה מכחות הנפש, וכענין הנזכר בדברי רז״ל דלי גבינאי דבעינא למחזיה דלי ליה יהב ביה עיניה ונח נפשיה. וטעם הענין הזה שהיה נהוג אצל החכמים ז״ל היה מפני חלישות דעתו של החכם השלם שאי אפשר לו בלא הרהור תורה ואפילו רגע, ומתוך שמחלישין דעתו ומחשבתו נפסקה מהחכמה שהוא מחשב בה תמיד ומי שגורם לו כן הרי הוא כמקצץ בנטיעות וראוי שתחול הקללה עליו, ומזה אמר הכתוב (קהלת י׳:ט׳) בוקע עצים יסכן בם, כי הגורם להפסיק ולבקע החכמה שהיא עץ חיים ראוי שיסתכן בעצמו, אע״פ שמצינו בחסידי עליון גדולים בחכמה שאין דבורם וחלישות דעתם עושה רושם כי הענין הוא סגולה בנפש, ומלבד חכמת האדם צריך עוד שתהיה סגולה זו בנפשו השכלית, וכאשר יצטרפו בו שני דברים הללו שתהיה החכמה נטועה בו והסגולה הזאת בנפשו אז יפליא לעשות בכל מי שיחליש דעתו להיותו נכוה בגחלתו.

פרק כג

ג **וילך שפי.** תרגומו יחידאי, ואין לו חבר.

והחכם רבי אברהם ז״ל פירש שהוא מלשון (ישעיה מא) על שפיים, שהוא מקום גבוה ושעורו וילך אל שפי, וכן (במדבר י״א:ל״ה) נסעו העם חצרות, כי היה נוסע ממקום למקום כמנהג מנחש, עד כאן. וירמוז לך הכתוב אע״פ שהיה מחזר אחר מקום גבוה כדי שיראם מקובצים במקום אחד ויכוין בהם לקללה, אעפ״כ לא מצא אותם אלא מפוזרים לארבע רוחות העולם, וזהו מלת שפ״י שה פזורה ישראל. ובמדרש שפי חגר ברגלו אחת, אבל שמשון חגר בשתי רגליו, כתיב הכא שפי וכתיב התם (בראשית מט) שפיפון.

ד **ויקר אלהים אל בלעם.** ע״ד הפשט לשון מקרה, כי לכבודם של ישראל בא אליו הדבור בדרך מקרה, ועל כן הזכיר בו הכתוב ויבא אלהים אל בלעם, כי לא מצינו הלשון הזה בשום נביא רק במי שלא הגיע למדרגת נביא כגון אבימלך ולבן. ועוד יכלול לשון ויקר כי קרה לבלעם כמקרים אשר יקרו לאותם שיש להם רוח הקדש בעת שהם מתבודדים ושהם מתלבשים ביחוד ועומדים מרעידים. ואחר כך הזכיר ויקר ה׳ אל בלעם כי גדלה השגתו ועלה ענינו להתנבא בשם המיוחד כנבואת משה ובזה הכיר כי אי אפשר בקללתם כלל, כי מדת רחמים עמהם להצילם, ומתחלה כשהיה שומע במדת הדין היה מיחל שימצא מקום לקללתו שתהיה מדת הדין מתוחה כנגדם, אבל אחר ששמע במדת רחמים נכזבה תוחלתו. והמעלה הגדולה הזאת אשר עלה אליה לא היתה אלא לפי שעה לכבודן של ישראל כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר ליום הדין אלו היו לנו נביאים כישראל היינו חוזרים למוטב, וכדי שיהיה פתחון פה לישראל כנגד אומות העולם וישמעו אומות העולם הבטחת נפלאות על ישראל מפי הנביא שלהם שהוא קטיגור של ישראל. והנה כאשר השלים נבואתו באותן הבטחות נסתלקה הנבואה ממנו וחזר לקסמיו, שנאמר (יהושע יג) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב, וזה יורה כי מת קוסם ולא נמשכה לו הנבואה אחר כן.

וע״ד המדרש ויקר אלהים אל בלעם, מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם נביאי ישראל נתגלה עליהם ביום שנאמר (שמות ו) ביום דבר ה׳ אל משה, נביאי אומות העולם בלילה שנאמר (בראשית לא) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה, (שם כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה, ויבא אלהים אל בלעם לילה, משל למלך שהיתה לו אשה ופילגש כשבא אל האשה לא היה מתבייש לבא אליה ביום לעיני הכל אבל כשבא אל הפילגש היה בא בהחבא בלילה. נביאי ישראל מתגלה להם בדבור שלם שנאמר (ויקרא א) ויקרא אל משה, נביאי אומות העולם בחצי דבור שנאמר ויקר אלהים אל בלעם. נביאי ישראל מדבר עמהם בלשון טהרה וקדושה שנאמר (שמות יט) ויקרא ה׳ למשה, כמה דאת אמר (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר קדוש, נביאי אומות העולם בלשון טומאה וקרי שנאמר ויקר אלהים אל בלעם. משל למה הדבר דומה לשנים המבקשים בפתחו של מלך, אחד אוהבו של מלך ואחד מצורע, אמר המלך אוהבי יכנס, מצורע לא יכנס שלא יטמא פלטרין שלי, אלא אני הולך לקראתו שנאמר ויקר אלהים אל בלעם, הלך לקראתו.

את שבעת המזבחות ערכתי. על דרך הפשט את שבעת המזבחות שבנה בלק ערכתי עליהם הקרבנות כדי שיהיו לרצון לפניך, ולכך הזכירם בלשון ידיעה.

וע״ד המדרש לכך הזכירם בלשון ידיעה לפי שמצינו צדיקים שעשו מזבחות מיום שנברא העולם ועד בלעם, ואלו הם, אדם קין הבל נח אברהם יצחק ויעקב, כל אחד בנה את שלו ובלעם כנגד כלם, לכך הזכיר בה״א הידיעה.

וע״ד החכמה את שבעת המזבחות ערכתי, אחז הכתוב חשבון שבעה לפי שהוא הקף אמצעי, כי מן הידוע שארבע הקפים הם, הקף היום, והשבוע, והחדש, והשנה. הקף היום הוא שהשמש מקיף בגלגלו ביום אחד ממזרח למערב, וזהו הקף ראשון שהוא התנועה היומית וכשנשלם היום חוזר חלילה, וכן בכל יום ויום. ויש הקף אחר והוא הקף השבוע, שהרי כשנשלם השבוע חוזרים חלילה ומונים שבוע אחר. ועוד יש הקף אחר והוא הקף הירח בכל חדש וחדש, והקף אמצעי אשר בין היום והחדש הוא הקף שבעה ימי השבוע, ולפיכך הקף השבעה הוא אמצעי בין היום השמשי וחדש הירחי, ולפי שכל עניני הטבע נמשכין אחר ההקף הזה האמצעי ועניני התורה יתקרבו תמיד לעניני הטבע, לכך באו מצות רבות בתורה לחשבון שבעה, כגון ימי הפסח וכיוצא בהם, לפי שהוא חשבון ההקף האמצעי כנגד שבעה כוכבי לכת אשר כל עמודי הטבע נשענים עליו, שאין לומר שיהיו ימי הפסח שנה תמימה שהוא הקף רביעי, כשתכלה השנה חוזרין חלילה ומונין שנה אחרת, לפי שלא היה הדבר ניכר, ואלו היה יום אחד בלבד היה זמן מועט, ואלו היה חדש אחד היה מרובה, ולכך רצתה התורה להתקרב אל הטבע להיות זמן הפסח בחשבון הקף האמצעי והבינוני. ולפי הטעם הזה עשה בלעם המזבחות שבעה לרמז על ההקף האמצעי הזה, כי כלו היה טבעי וחכם בחכמת המזלות, זה דעת הרמב״ם ז״ל.

וע״ד הקבלה את שבעת המזבחות ערכתי, מה שעשה מהם שבעה ומה שהזכירם בה״א הידיעה הכל בהשגחה גמורה וכוונה ידועה, כי בלעם ברוב חשקו לקלל רצה להמשיך רצון מהמחשבה הטהורה אל כל השבעה ולהשפיע בהם כח, ולא הספיק אצלו שיעשה מזבח אחד ועשה שבעה מזבחות כדי שיפעלו כל המדות רצונו ויספיקו מחשבתו בהמשכת הרצון ועלו קרבנותיו בהשלשה המקומות מ״ב.

והנה שבעת המזבחות האלה הם שבעת ימי בראשית ושבעה נרות המנורה, והם הנקראים צרור החיים, כי הם ענין מיוחד למעלה מתפרד למטה לפי המקבלים, וזה באור הכתוב את שבעת המזבחות של מעלה ערכתי למטה.

והחכם רבי אברהם ז״ל במליצתו הצחה כוון לזה אם תתכוון בה, הוא שאמר ובתת שלם לשלם אז תתחדש רוח בינה.

ז **מן ארם ינחני בלק וגו׳ מהררי קדם.** ממזרח. ואומר לכה ארה לי יעקב פירש״י ז״ל כמה הוא טפש שטלטלני ממקומי כדי לקלל העם הנקרא חלק ה׳, ואלמלא הם לא באנו לעולם, שבזכות אברהם בא בלק מלך מואב מזרע לוט, שנאמר (בראשית י״ט:כ״ט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט, ובזכות יעקב באתי אני, שלא היו ללבן בנים מתחלה אלא בנות, שהרי רחל רועה, ומשבא יעקב אצלו זכה לבנים שנאמר (שם לא) וישמע את דברי בני לבן, וכן לבן אמר (שם ל) נחשתי ויברכני ה׳ בגללך, ואתה אומר לי לקלל את שניהם, נמצינו שנינו כפויי טובה.

לכה ארה לי יעקב. הזכיר שני השמות יעקב וישראל, ומכאן שצריך לקלל בכל שמותיו מי שרוצה לקלל, ושיקלל במדת יום ובמדת לילה, וזהו שסמך מיד מה אקוב לא קבה אל, ולא אמר זעם כענין שכתוב (תהילים ז׳:י״ב) ואל זועם בכל יום, אלא שכוון להזכיר שתי המדות, וזהו דבר איוב (איוב ג׳:ג׳) יקבוהו אוררי יום. אבל מה שהזכיר (שם) יאבד יום והלילה, בזה היתה כוונתו רעה לכפור בעקר, ועל זה דרשו רז״ל רגם את האיקונין קלל את השלטון. וכן יצטרך לראותו בעיניו כי יועיל הרבה לחול בו קללתו בעת ההבטה, ומפני זה העלה בלק את בלעם למקומות הגבוהים בכל פעם ופעם. ובענין הברכה גם כן כשירצו לברכו צריך הוא שיזכיר שמותיו, כענין שכתוב מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל. ולשון ארה לי היה לו לומר ארה ליעקב, אבל בלעם היה אומר כן הנה בלק אומר לארר את עצמי כיון שהוא אומר לארר את יעקב. וכן אמרו במדרש אמר לו בלעם מי שהוא מארר את אלו לעצמו הוא מארר, שכן כתיב (בראשית י״ב:ג׳) ומקללך אאור. וכן כל לשון קללה שיזכיר בלק על ישראל בכל פעם ופעם היה מחזירה כלפי עצמו, ארה לי קבה לי קבנו לי וקבותו לי.

ח **מה אקוב לא קבה אל.** אף כשהיו ראויין לקללה במעשה העגל לא זז מלחבבן לא פסקו ענני כבוד והמן והבאר, וכן כתוב בעזרא (נחמיה ט׳:י״ח) אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך מארץ מצרים ויעשו נאצות גדולות, ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחותם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם ואת הדרך אשר ילכו בה, ורוחך הטובה נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם ומים נתת להם לצמאם.

ויתכן לפרש מה אקוב לא קבה אל, אמר כן על יעקב שנקרא אל שנאמר (בראשית ל״ג:כ׳) ויקרא לו אל אלהי ישראל, ודרשו רז״ל מי קראו אל, אלהי ישראל, ולומר שאף בשעת כעסו כשקלל לא קלל אלא אפם, ומה אזעום לא זעם ה׳ בכל הימים הללו, וכל כחי וחכמתי אינה אלא בשעת כעסו.

ט כי מראש צורים אראנו. על דרך הפשט הוא המקום הגבוה שהזכיר למעלה וילך שפי.

וע״ד המדרש צורים אלו האבות, ומגבעות אלו השבטים. וקרא האבות צורים לפי שהם נמשלים להרים שנאמר (מיכה ו׳:ב׳) שמעו הרים את ריב ה׳, וכתיב (שם) קום ריב את ההרים, ולפי שהיה אברהם ראש להם וראש האמונה והיחוד לכך קראו הכתוב ראש צורים. וקרא לשנים עשר שבטי יעקב גבעות כי הם למטה ממדרגת האבות, כשם שהגבעות למטה מהצורים הגדולים. ואחר שהזכיר מעלת ראשיתם ההרים שהיו עיקר תולדותם ושורש יחוסם שהיו השורש הטוב שממנו תתפרסם מעלת הענפים והוסיף לפרש מעלת אחריתם, הוא שאמר הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. ויהיה קשור הכתובים כן, אמר מה אקוב ומה אזעם ואני רואה אומה זו שיסודה ועקרה גדול, ועקירתה אינו דבר קל לא מצד ראשיתם ולא מצד אחריתם, לא מצד ראשיתם לפי ששרשם חזק כחוזק הצור שאין כח באדם לעקרו, כי הם משתלשלים ובאים מן הצורים והגבעות הם האבות והשבטים שזכותם חזק מצור, ועל כן אי אפשר לי לבא כנגדם לא מצד ראשיתם ולא מצד אחריתם לפי שהן עתידין שינחלו העולם באחרית הימים, וכל העכו״ם יהיו אובדים והם לבדם קיימים, וזהו שאמר לבדד ישכון. ולשון בדד הוא יחיד, כענין שנאמר (איכה א׳:א׳) איכה ישבה בדד, ונקרא היחיד בדד לפי שהיחיד מתבודד, ומלת לבדד כוללת בדד וכוללת לבדם כי התיבה תשמש לשתי פנים, והכוונה כשאמר לבדד כי הוא עם מיוחד לא יתחשב בשאר העמים, אבל הוא מובדל מהם בתורתו ואמונתו, וכענין שכתוב (ויקרא כ׳:כ״ו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, וכשאמר לבדד הכוונה שהם עם מיוחד לבדד, כלומר לשם המיוחד שכתוב בו (דברים ל״ב:י״ב) ה׳ בדד ינחנו, ומפני זה הזכיר לבדד כי היה ראוי לומר הן עם בדד ישכון כענין שאמר משה (שם לג) וישכון ישראל בטח בדד, אבל הענין לרמוז כי העם מיוחד בשאר הגוים לא יתחשב, והוא מיוחד לשם המיוחד שהוא אלהי ישראל אשר באלהי הגוים לא יתחשב.

והנה משה רבינו ע״ה רמז בדבריו באמרו (שם) אשריך ישראל מי כמוך, ובאמרו (שם) אין כאל ישורון, באר כי ישראל עם מיוחד אין כמוהו בשאר העמים, וכן אלהי ישראל מיוחד אין כמוהו באלהי העמים. וכן מצינו שהתנבא דניאל באבדן כל העכו״ם ושתהיה המלכות קיימת לישראל לעולם, הוא שהזכיר באבדן העכו״ם (דניאל ז׳:י״א) והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא, ועל אבדן שאר העכו״ם (שם) ושאר חיותא העדיו שלטנהון וארכא בחיין יהיבת להון עד זמן ועדן, ועל קיום ישראל לעולם אמר אחריו על מלך המשיח (שם) וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוא ועד עתיק יומיא מטא וקדמוהי הקרבוהי, וליה יהיב שולטן ויקר ומלכו וכל עממיא אומיא ולשניא ליה יפלחון שלטניה שלטן עלם די לא יעדה ומלכותיה די לא תתחבל.

וע״ד החכמה צורים הם שבעה כוכבי לכת, גבעות אלו י״ב מזלות, והמשיל הכוכבים שהם קבועים בגלגל לצורים הקבועים בארץ, כי כשם שאבני הבנין לשוכני בתי חומר נגזרים מן הצורים, כן בניני העולם השפל הזה והפעולות שבו נגזרות ובאות מן הכוכבים, והמשיל הגלגל לראש שהוא תחלת הגוף ועליונו כן הגלגל תחלת הסבות וראשית הפעולות בכח הבורא וגזרתו. והאיש הזה הקוסם לא היה לו חלק באלהי ישראל אבל היה לו חלק הכוכבים והמזלות, ומתוך חכמתו הגדולה בחכמת התכונה היה רואה במשפטי הכוכבים ובחכמת המזלות המעלה הגדולה אשר ישראל מעותדים לה לעתיד שישכנו לבדד ולא יתערבו בגוים ולא ימירו כבוד אמונתם באמונה אחרת, וזהו שאמר הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב.

י מי מנה עפר יעקב. ע״ד הפשט מי יכול למנות בני יעקב שהם כעפר ומי יכול לתת מספר בחלק רביעי שבישראל, ולשון רובע ישראל הכוונה על דגל אחד, כי ארבעה דגלים היו.

ואמר **תמות נפשי מות ישרים** כי התאוה למות ובלבד שתהיה אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק ה׳ ולא חלק הכוכבים והמזלות כמוהו, והיה רואה אחריתו מתוך החכמה הזאת שהוא עתיד ליפול בחרב, ולכך התפלל על זה.

וע״ד המדרש מי מנה עפר יעקב, מי מנה המצות שישראל מקיימים בעפר, (דברים כ״ב:י׳) לא תחרוש בשור ובחמור, (ויקרא י״ט:י״ט) שדך לא תזרע כלאים, אפר פרה עפר סוטה, עד כאן. והמצות הללו מועטות הן, והכוונה על שכר המצות הללו שאין תכלית לשכרן הטוב. דבר אחר מי מנה עופרן של ישראל שהגיעו לעונות אשה וכובשים יצרם ואינם עוברים עבירה.

ועל דרך החכמה יתכן לפרש מי מנה עפר יעקב כי ירמוז לענין תחית המתים, כי אחר שבאר על זמן הגאולה באחרית הימים שישכנו ישראל לבדם סמך לו מיד ענין תחית המתים, ואמר מי מנה עפר יעקב אלו ישני עפר, שבזמן התחיה אין להם מנין ומספר, וכן כתוב (דניאל י״ב:ב׳) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. הזכיר בהם שתי לשונות מנין ומספר, לפי שישראל נמשלו לכוכבים, וכתיב (תהילים קמ״ז:ד׳) מונה מספר לכוכבים, והזכיר בהם שתי לשונות יעקב וישראל, ממה שכבר נתבאר כי יעקב רמז לגוף וישראל רמז לנפש, וכן הנביא אומר (ישעיהו מ״ג:א׳) בוראך יעקב ויוצרך ישראל, ייחס הבריאה ליעקב והיצירה לישראל, וכן כתוב (שם מה) יוצר אור ובורא חשך, ייחס הבריאה לחשך והיצירה לאור. הסתכל אמרו עפר יעקב ולא אמר עפר ישראל ואמר את רובע ישראל לרמוז כי הנפש תחזור את ארבע יסודות העפר. ואמר תמות נפשי מלת נפשי במקום הזה הוא הגוף, כי הנפש לא תמות, וכן (ויקרא ה׳:א׳) ונפש כי תחטא, (שם ז) והנפש האוכלת, כי הנפש השכלית אינה חוטאת ולא אוכלת, והרי אנו מעידים על הגוף שהוא האוכל, אבל

מפני שאין הגוף כלום בלא נפש והנפש עקר לכך יכנו הכתובים הגוף בלשון נפש. וגלה לנו בכאן על עולם הנשמות ועל עולם הבא שהוא אחר התחיה שהוא התכלית המבוקש ותקות כל מקוה והוא אחרית הטוב הגנוז והצפון. ודבר ידוע כי עולם הנשמות הוא הבא לאדם מיד תכף אחר הפרדה מן העולם הזה, על כן בקש זה שיזכה אחר מיתה מיד לעולם הנשמות שזו היא מיתת ישרים, ובקש עוד שיזכה באחרית הזמן אל העולם הבא שהוא מזומן למי שהוא עתה בעולם הנשמות, וזהו שאמר ותהי אחריתי כמוהו, כי העולם הבא שהוא אחר התחיה והוא אחרית עולם הנשמות וסוף כל התענוגים. ולמדנו מכלל דברי המשל הזה שיספר בשבחן של ישראל ומעלתם הגדולה מצד ראשיתם ואחריתם שינחלו כל העולם הזה שיזכו לתחית המתים לחיי העולם הבא שאחר התחיה, ובאר בזה כי ישראל לבדם הם נוחלים כל זה עד שהוא עצמו כשבא לקלל ברך עצמו בברכתם, ואילו שמענו הבטחות מופלאות כאלו מפי נביא אחד מנביאי ישראל לא היה כבודנו ותפארתנו כל כך כמו עתה ששמענו מפי נביא אומות העולם שהוא קטיגורנו ונאמן בזה יותר מאחר, שהוא מלאך רע ועונה אמן בעל כרחו.

טו התיצב כה על עולתך ואנכי אקרה כה. אמר בלעם הנה ישראל נשענים בזכות הקרבנות ממה שהבטיח הקב״ה לאברהם (בראשית ט״ו:ה׳) כה יהיה זרעך, והם נשענים בזכות ברכת כהנים שכתוב בה (במדבר ו׳:כ״ג) כה תברכו את בני ישראל, וכן אמר משה כנגד מלך אדום (שם כ) כה אמר אחיך ישראל, ולכך התיצב כה על עולתך וטול אתה האחד ואני אטול את השני, וזהו שאמר ואנכי אקרה כה, אתה בקרבנך ואני בחכמתי, כך דרשו רז״ל.

יט לא איש אל ויכזב. בדבריו שאמר לי לא תאור את העם, א״כ איך תוכל לומר וקבנו לי משם.

ההוא אמר ולא יעשה. אם הוא חוזר להקב״ה יהיה בתמיה, ואם בברור ובלשון ידיעה יחזור לבן אדם שהזכיר שהוא מתנחם כי הוא אומר ולא יעשה ומדבר ולא מקיים ולא כן הקב״ה שהוא גוזר ומקיים.

ובמדרש לא איש אל ויכזב, לפי שצפה בלעם שעתיד אדם אחד (בישמעאל) להטעות את העולם ולומר שהוא נביא התחיל צווח איש נעשה נביא עתיד הוא להתנחם ואומר דבר ואינו יכול לעשותו שנאמר ההוא אמר ולא יעשה. לא איש אל ויכזב, בטובה, אבל כשהוא אומר להביא רעה חוזר בו, שנאמר ההוא אמר ולא יעשה, תדע לך שהרי אמר לאברהם (בראשית ט״ו:ה׳) וספור הכוכבים, ונתקיים, שנאמר (דברים א׳:י׳) והנכם היום ככוכבי השמים, זהו לא איש אל ויכזב, בטובה, אבל ברעה ההוא אמר ולא יעשה, אמר לישראל (הושע א׳:ט׳) כי אתם לא עמי, חזר ואמר (שם ב) ואמרתי ללא עמי עמי אתה, הוי אומר ההוא אמר ולא יעשה, כך דרשו בתנחומא.

כ הנה ברך לקחתי. לשון הזמנה, כמו (בראשית כ״ז:ל״ט) הנה משמני הארץ. והכונה לומר קבלתי הברכות מלמעלה כי הקב״ה משים הדברים בפי, **וברך ולא אשיבנה,** ועל כן לא אוכל להשיב הברכה, כי אין הדבור כי אם ביד השי״ת, וכענין שכתוב (משלי טז) ומה׳ מענה לשון.

כא לא הביט און ביעקב. ע״ד הפשט אין בהם און, שאלו כן לא תתקיים בהם הטובה שהרי דברי השי״ת כלם על תנאי הם, ומפני שאין בהם און ועמל, ה׳ אלהיו עמו, השכינה עמהם, ותרועת מלך בו כי במחנה ישראל בכל מסעיהם תרועה יתקעו, כי כן מנהג חיילות המלכות.

ושמעתי שהוצרך בלעם להזכיר בברכתו מלך לפי שהקללה אלמלא שנהפכה היתה כל״ם באותו רגע שהוא שעת הכעס, והקב״ה המשים דבר בפיו נתן בלבו להפך המלה שהיה כלם ואמר מלך, וזהו (דברים כ״ג:ו׳) ויהפוך ה׳ לך את הקללה לברכה.

ויש מפרשים אימתי ה׳ אלהיו עמו כשתרועת מלך בו, כשיש בהם דבקות עם המלך, והוא מלשון רעות, כי אז יהיו למעלה מן המזלות.

וע״ד הקבלה ה׳ אלהיו עמו ותרועת מלך בו, לפי שיציאת מצרים היתה בכח גדול וביד חזקה והוא דבר משה שאמר (שמות ל״ב:י״א) אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה, לכך הזכיר כאן ה׳ אלהיו עמו, ה׳ שהוא אלהיו והוא כח גדול.

ותרועת מלך בו. הוא יד חזקה ולזה סמך מיד אל מוציאם ממצרים, וזהו שתרגם אונקלוס ושכינת מלכהון, והוא מלשון רעיא, והיא הכלה שבשיר השירים, וזה מבואר.

כב אל מוציאם ממצרים. לא מעצמו יצא כמו שאמרת הנה עם יצא מצרים, רק התקיף הוא שהוציאם כנגד המזל שהיה מחייב שיעמדו שם והראה בשבילם אותות ומופתים לעין כל. ולמה שהזכיר כאן תרועה הזכיר כאן מוציאם, וכן הוא אומר (שמואל ב ז׳:כ״ג) אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו.

כתועפות ראם לו. כתוקף ראם יש לו. והמשיל תקפו לראם כשם שהמשילו הכתוב לאריה שנאמר (הושע י״א:י׳) ה׳ כאריה ישאג, כי אין בינינו בנבראים הגשמיים גדולים מהם בגבורה, ודברה תורה כלשון בני אדם כדי לשבר את האוזן.

ובמדרש כתועפות ראם לו, אמר בלעם חטאו קימעא מורידן כעוף שנאמר (שם ט) אפרים כעוף יתעופף כבודם, וכשהוא מרוממן מרוממן כעוף שנאמר (ישעיהו ס׳:ח׳) מי אלה כעב תעופנה.

כג **כי לא נחש ביעקב.** כיון שתרועת מלך בו ויש לו דבקות עם השי״ת לא יצטרכו למנחשים וקוסמים, כי כל עת יאמר לישראל בנבואה מה יפעל אל, כי כל פעולותיו נגזרות בתחלה.

ובמדרש כעת יאמר ליעקב ולישראל מה, באותו עת שנאמר בו (דניאל י״ב:א׳) ובעת ההוא יעמוד מיכאל השר הגדול וגו׳, יאמר ליעקב ולישראל מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, וכתיב (ישעיהו כ״ג:י״ח) כי ליושבים לפני ה׳ יהיה סחרה וגו׳.

כד **הן עם כלביא יקום.** רמז שינצח מלכי כנען, ויותר נכון שיהיה רמז אל מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד איש מישראל, ומתו חמשה מלכים ונפש אדם מן הנשים אשר לא ידעו משכב זכר שנים ושלשים אלף. **ודם חללים ישתה,** המלקוח וכל חילם.

ובמדרש הן עם כלביא יקום, כשהם עומדים ממטתם הם מתגברים כארי וחוטפים המצות ציצית ותפילין ולקרא ק״ש, ובלילה לא ישכב עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו, כיצד, קורא ק״ש ואומר בידך אפקיד רוחי, והקב״ה נלחם בעדו. ועוד דרשו לא ישכב עד יאכל טרף התנבא על משה שלא ימות עד שינקם מהם שנאמר (במדבר ל״א:ב׳) נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף.

פרק כד

א **ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים.** בעבור שנאמר לו כי לא נחש ביעקב על כן ותהי עליו רוח אלהים.

וישת אל המדבר פניו. כי שם ישראל בערבות מואב וכדי שיראה אותם ויכוין נפשו בהם שיחול עליו הדבור מאת השם יתברך. ורש״י ז״ל פירש וישת אל המדבר פניו, כתרגומו. שהיה מתרגם בו ושוי למדברא דעבדו ביה עגלא אפוהי. ואין כן בנוסחאות מדוקדקות. ולדעת הרב ז״ל הזכיר להם קטיגור העגל אולי ימצא מקום לקללתם. אבל לפי הנוסחאות שאין כתוב בהם כן אפשר לומר שמכוון כאן לרוח הטומאה, לפי שמתחלה היה מכוין לדרך האמונה, וכשרצה שיבא לו הדבור מאת ה׳ הזכיר בתחלת קרבנותיו ויעל בלק ובלעם פר ואיל, ורצה שיסייענו בלק כדי שיהא בלעם שוחט למדת רחמים ובלק זורק למדת הדין, אבל אחר כך נטה מדרך האמונה וכוון לרוח הטומאה השורה במדבר, זהו וישת אל המדבר פניו, ולכך הזכיר בכאן ויעל פר ואיל ולא הזכיר בלק כי לא רצה עתה בסיועו כדי שלא יפגל מחשבתו.

ב **וירא את ישראל שוכן לשבטיו.** ראה דגלים מסודרים ושאין פתחיהן מכוונין זה כנגד זה כדי שלא יעשו היזק ראיה זה לזה, מיד אמר מה טובו אוהליך.

ג **נאם הגבר.** קרא עצמו גבר כי המשיל עצמו לתרנגול היודע לכוין השעות, ואין העולם מי שיוכל לכוין שעת כעסו של הקב״ה כי אם בלעם בבני אדם ותרנגול בעופות ושניהם שוין בחכמה זו, ואמרו כי התרנגול קורא שבעה פעמים בלילה וכן בבלעם מצינו וישא משלו שבע פעמים, והתרנגול נואף מכל העופות ולכך לא הוכשרו התרנגולים לגבי המזבח, וכן בלעם היה נואף כמו שדרשו רז״ל מן ההסכן הסכנתי שהוא מלשון (מלכים א א׳:ד׳) ותהי למלך סוכנת, וכן היתה עצתו להכשיל את ישראל לזנות בבנות מואב.

שתום העין. פתוח העין, והוא הפך סתום ובלשון רז״ל כדי שישתום ויסתום, באורו כדי שיפתח ויסתום. וידוע כי כל ההשגות הם שלשה, והם ראיה ושמיעה וידיעה, ושלשתם תמצאם בבלעם, ראיה הוא שאמר שתום העין, שמיעה שומע אמרי אל, ידיעה ויודע דעת עליון, ושלשתם מצאנום בפסוק אחד בהקב״ה, שנאמר (שמות ג׳:ז׳) ראה ראיתי את עני עמי וגו׳, ולפי שהראיה והשמיעה באנשים ואינן נופלים בהקב״ה יהיה באור הכתוב איך ראיתי ואיך שמעתי כי ידעתי את מכאוביו, כי הידיעה כוללת את שניהם.

ד **אשר מחזה שדי יחזה.** למדנו הכתוב שלא הגיעה מעלתו למעלת האבות ואין צריך לומר למעלת נבואה כמשה, אבל היה חסר ממנו שתי מדרגות כי נבואת האבות היתה באל שדי ונבואתו של זה במחזה שדי.

וכן כתב הרמב״ן ז״ל מחזה שדי אינו שדי, כי האבות באל שדי ובלעם במחזה של שדי, ולכך קרא עצמו גלוי עינים שהוא ממדרגת בני הנביאים שנאמר (מלכים ב ו) פקח נא את עיניו, וזה נאמר ויגל ה׳ את עיני בלעם. ומה שדרשו רז״ל אבל באומות העולם קם, אין הכוונה שתהיה נבואתו של בלעם שוה לנבואת משה ח״ו, אבל כוונתם ז״ל לומר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה׳, אין הכתוב משוה משה לבלעם במעלת הנבואה רק בענין הידיעה, ולומר כי כשם שהש״י ידעו למשה פנים אל פנים והיתה נבואתו מבוררת לו כאדם שמדבר עם חברו, כך באה הנבואה מבוררת לבלעם לכבודן של ישראל מכל מה שהתנבא בענינם בכל העתיד לבא להם. זאת כונת הרב ז״ל עם קצת לשונו. או יאמר אבל באומות העולם קם, בשעת ברכה, כי הוצרך להתנבא במדת הרחמים כמשה כי זולתה לא היו ישראל מתקיימים אבל לאחר הברכה נסתלקה נבואה ממנו וחזר לקסמיו.

נופל. כמו (בראשית טו) ותרדמה נפלה על אברם.

וגלוי עינים. כלומר רואה הוא אע״פ שהוא ישן, כענין שכתוב (שיר ה) אני ישנה ולבי ער.

ה **מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל.** ע״ד הפשט התנבא עתה על ישובן של ישראל בארץ.

וע״ד המדרש מה טובו אהליך יעקב, על האהלים שבמדבר, שהיו ישראל יושבים באהלים ועל שראה פתחיהם שלא היו מכוונין אלו כנגד אלו אמר מיד מה טובו אהליך.

וע״ד הקבלה מה טובו אהליך יעקב, למעלה, והוא שדרשו רבותינו ז״ל צורתו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד. ומלת טובו מלשון (שמות ל׳:ז׳) בהטיבו את הנרות, ואהליך מלשון (איוב כ״ט:ג׳) בהלו נרו, והאל״ף נוספת, ופירושו אור. משכנותיך ישראל, למטה, שהם מושכים כח מן הטוב. והתבונן איך הזכיר לשון טובו באהליך ובמשכנותיך סמך לו מיד כנחלים נטיו, ולשון נטיה נופל על דבר גשמי ויחזור למשכנותיך כי המשכנות היו נטוים.

ו **כנחלים נטיו.** הזכיר בכאן ארבע לשונות, כנחלים כגנות כאהלים כארזים, והם כנגד ארבע דגלים שבמדבר, ולשונות הללו מיני תענוג הם. ודרשו רז״ל במסכת תענית טובה קללה שקלל אחיה השלוני את ישראל מברכתו של בלעם, שזה קללן בקנה שנאמר (מלכים א י״ד:ט״ו) והכה ה׳ את ישראל כאשר ינוד הקנה במים, את מוצא שהקנים מתנועעין לכאן ולכאן ואין כל הרוחות יכולין לעקרן ממקומן, ועוד שגזען מחליף, וזה ברכן בארז שהרוח באה ועוקרתו, ושוב אין גזעו מחליף.

ז **יזל מים מדליו.** ע״ד הפשט מדליותיו, והם הענפים.

וע״ד המדרש יזל מים מדליו, הזהר בבני עניים שמהם תצא תורה שנאמר יזל מים מדליו, ואין מים אלא תורה שנאמר (ישעיהו נ״ה:א׳) הוי כל צמא לכו למים, מדליו מן הדלים שבהם.

וזרעו במים רבים. הרוה במים רבים והוא גדל וצומח בכל יום, כענין שאמר ישעיה ע״ה בהצלחתן של ישראל (שם יז) ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי.

וירום מאגג מלכו. הוא שאול שהיה המלך הראשון, ואמר מאגג על שם ששאול תפש את אגג מלך עמלק.

ט **מברכיך ברוך.** כמו (בראשית מט) בנות צעדה, (משלי כח) וצדיקים ככפיר יבטח.

יא **ועתה ברח לך אל מקומך.** פירש החכם רד״ק בשם אביו ז״ל כי אין זה בריחה ממש אלא כמי שאומר מהר ללכת, ואמר כי כמוהו (ישעיהו מ״ח:כ׳) ברחו מכשדים, כי ביד רמה ובקול רנה יצאו ישראל מבבל. וכן ביונה (יונה א׳:ג׳) לברוח תרשישה, ולא היתה כוונת יונה שיוכל לברוח מהקב״ה אלא שימהר ללכת לתרשיש, וזהו שאמר מלפני ה׳, ולא אמר מפני ה׳ כמו שאמר (תהילים קל״ט:ז׳) ואנה מפניך אברח. ומה שמהר ללכת היתה כוונתו כדי שלא יתן הקב״ה אות ומופת לאנשי נינוה וישובו ותהיה תשובתן גורמת כליה לישראל. ועל זה אמר אחר כך (יונה ד׳:ב׳) על כן קדמתי לברוח תרשישה, ואין לך אות גדול מאות הים כי אותם שהטילוהו הכירוהו כשיצא מן הים ואז ויגע הדבר אל מלך נינוה. ויפה פירש אלא שרז״ל הבינו בריחה ממש מארץ ישראל כדי שלא תחול עליו הנבואה ולא ילך בשליחות זה.

אמרתי כבד אכבדך. טעם כפל הלשון אמרתי כבד בראשונה אכבדך בשניה, כי בשנים פעמים בשנים המקומות הייתי מקוה לך שתקללם ושאכבדך על זה, אבל עתה בשלישית שכבר הוחזקה ברכתך עליהם שלש פעמים ואמרת אורריך ארור ומברכיך ברוך אני רואה כי מנעך ה׳ מכבוד ומעתה אני מתיאש כי אין לי תקוה לבא כנגדם, ועל כן אמר לו שיברח.

יד **ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצך.** אתן לך עצה שתעשה להכשילם, והוא שהפקיר בנות מואב לבני ישראל, לפי שידע שאלהיהם שונא זמה, ומה שסתם כאן פירש במקום אחר, הוא שאמר (במדבר ל״א:ט״ז) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו׳.

אשר יעשה. כלומר איעצך ואגיד לך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים, הוא שאמר ומחץ פאתי מואב, אבל עתה אין לך לפחד מהם כי לא ירעו לך.

והרמב״ן ז״ל כתב איעצך ואגיד לך עצה היעוצה מאת ה׳ אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים, וגלה לו נבואה זו שלא יפול עמו ביד ישראל עתה רק באחרית הימים. והנה היו ארבע נבואות, ראשונה הוא שאמר שישראל חלק ה׳ ונחלתו הן עם לבדד ישכון ובגוים לא נתחשב, שניה התנבא בכבוש הארץ ושיהרגו מלכים אדירים שבה, דכתיב הן עם כלביא יקום וגו׳, שלישית ראה ישיבתם בארץ במנוחה והשקט ואמר מה טובו אוהליך יעקב, ושיעמידו מלך שינצח את אגג ושתנשא עול המלכות שראה דוד מתנשא למעלה, שנאמר (שמואל ב ה׳:י״ב) וידע דוד כי הכינו ה׳ למלך, ועתה בנבואה הזאת הרביעית הוסיף לראות ענין המשיח, ולכן הרחיק הענין מאד שאמר אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב, מה שלא אמר כן בכל הנבואות

הראשונות, ואמר שזאת עצת השם שיעץ באחרית הימים. וקרא עצמו עתה שומע אמרי אל ומחזה שדי, יחזה כאשר עשה בנבואה שלישית, והוסיף לקרוא עצמו יודע דעת עליון. והאומר כן, יודע דעת עליון, ירצה לומר שהוא יודע מה בדעתו של אל עליון לעשות בעולמו באחרית הימים, וזה כענין (ישעיהו ס״ג:ד׳) כי יום נקם בלבי, ואמרו רז״ל לבא לפומא לא גליא, עד כאן.

ולפי שהדבר הנסתר הוא צפון בלב לכך נקרא השם הנסתר לב, הוא שכתוב (תהילים ע״ג:כ״ו) צור לבבי וחלקי אלהים לעולם, והמלאכים שהם שלוחיו נקראים פיו שהם משתלחים אל הנביאים להגיד להם העתידות, ואם כן הנביאים הם פי המלאכים והמלאכים הם פי הקב״ה, והוא לבא לפומא, כי לא גלה הקב״ה הקץ אפילו למלאכים כל שכן לנביאים, ודניאל לא ידעו אבל נאמר לו (דניאל י״ב:ט׳) כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ.

יז **אראנו ולא עתה.** ע״ד הפשט התנבא על דוד ע״ה, ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה נבואה זו, כי הוא מחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת, ושת היה עיקר תולדותיו של אדם. או ירצה לומר בני שת היסודות מן (תהלים יא) כי השתות, כלומר יקרקר ויהרס המדינות. והיה אדום ירשה, מצינו בדוד שגברה ידו על אדום ושעיר. וירד מיעקב, יקום רודה מיעקב. והאביד שריד מעיר, כלומר מכל עיר עכו״ם, והוא דוד שכתוב בו (מלכים א י״א:ט״ז) עד הכרית כל זכר באדום. ורש״י ז״ל פירש וירד מיעקב, ועוד יהיה מושל אחר ביעקב, והאביד שריד מעיר החשובה של אדום היא רומי, וירד מיעקב זהו המשיח שנאמר עליו (תהילים ע״ב:ח׳) וירד מים עד ים, והאביד שריד זהו שכתוב (עובדיה א יח) ולא יהיה שריד לבית עשו.

וע״ד המדרש אראנו ולא עתה זה דוד, אשורנו ולא קרוב זה מלך המשיח, דרך כוכב מיעקב זה דוד, וקם שבט מישראל זה מלך המשיח, ומחץ פאתי מואב זה דוד שכתוב בו (שמואל ב ח׳:ב׳) ויך את מואב וימדדם בחבל, וקרקר כל בני שת זה מלך המשיח שכתוב בו(תהילים ע״ב:ח׳) וירד מים עד ים, והיה אדום ירשה זה דוד שנאמר (שמואל ב ח׳:י״ד) ויהי כל אדום עבדים לדוד, והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר אויביו וישראל עושה חיל זה מלך המשיח שנאמר (עובדיה א כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו.

כ **וירא את עמלק.** ברוח נבואה. ופתח תחלה בעמלק שהוא מזרע עשו ומזרעו באה לו המלחמה בראשונה ובאחרונה, היום היא מלכות רומי, ולכך חתם בנבואתו באבדן כתים שהיא מלכות רומי מזרע עשו שנאמר עליו ואחריתו עדי אובד, עד שיבא מי שעתיד להעבירו מן העולם שנאמר מחה אמחה.

כא **וירא את הקיני.** משפחת יתרו, כמו שכתוב (דברי הימים א ב׳:נ״ה) המה הקינים, וכתיב (שופטים ד׳:י״א) וחבר הקיני. ושים בסלע קנך, על שם ששמו קיני הוזכר במשלו קן, כלומר אילו היית משים מושבך החזק גבוה כקן העוף משם תרד.

כב **כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך.** כלומר עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם היית לבער. ואשור לשון נקבה, וטעמו מחנה אשור, כמו (איוב א׳:ט״ו) ותפול שבא, וכן (שמואל א יז) ותערוך ישראל.

כג **אוי מי יחיה משומו אל.** ע״ד הפשט מן הגזרות האלה ששם אל בעולם על ידי מלך אשור, שהרי הוא נצח את כל הגוים ובלבל כל האומות.

ועל דרך המדרש אוי מי יחיה משומו אל, על ישמעאל, שהרי בני קין מזרעו של ישמעאל הם. ומה שאמר כי אם יהיה לבער קין כלומר כי אם יהיה קין לבער אש. ומה שנקרא זרע ישמעאל קין, על שם שישבו באחוזת קין, וכן הוא אומר (שופטים ד׳:י״א) וחבר הקיני נפרד מקין, והלא כל בני קין נכרתו במי המבול, אלא על שם שישבו באחוזת קין נקראו בני קין וישיבתן מלכות אשור. אמר בלעם, מכל שבעים לשון שברא הקב״ה בעולמו לא שם שמו אלא לישראל ולישמעאל, שנאמר (בראשית ט״ז:י״א) וקראת שמו ישמעאל, וכיון שהשוה הקב״ה שמו של ישמעאל לשמו של ישראל, אוי מי יחיה משמו אל, אוי מי יחיה בימיו, כך דרשו בפרקי רבי אליעזר.

ואם תשכיל תמצא כי המקטרג הזה שבארץ רמז בפסוק זה שם המקטרג הגדול שיש לישראל בשמים, והוא שר המדבר שרף מעופף ונפש גלגל מאדים, כי בעבור שראה שנפל ממועצותיו ולא הועיל קטיגורו בכל נבואותיו לא במדת הדין ולא במדת רחמים על כן וישת אל המדבר פניו, להעזר בו כנגד ישראל, ולכך התחיל לצעוק מי יחיה מגזרותיו, כלומר מי יחיה בגלות עשו, ושני הווי״ן רמז לשנים עשר כנפיו, וזהו מבואר.

כד **וצים מיד כתים.** אחר שהזכיר שאשור ישבה הקיני אמר עתה שיבא עת שיעונה אשור ועבר, והטעם העברים שישבה אשור, כי הכתים היו רודים על ישראל. וצים לשון רבים, מלשון (ישעיהו ל״ג:כ״א) וצי אדיר. וכתים מבני יון הוא, ואפשר שהוא רמז למלכות ישמעאל הרשעה.

ודעת הרמב״ן ז״ל כתים הם רומים והיא מלכות אדום שהיא החיה הרביעית. והנה חתם נבואתו זאת שהיא הרביעית באבדן כתים, היא רומי, והיא החיה הרביעית שהתנבא עליה דניאל (דניאל ז׳:י״א) עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא.

כה **ויקם בלעם.** כאשר כלה להתנבא נבואה זו קם על רגליו כי לא היה מתנבא מעומד כי אם נופל, דכתיב נופל וגלוי עינים.

וישב למקומו. חזר לקסמיו, כי לא התנבא אלא לפי שעה לכבודן של ישראל, כאשר הזכרתי למעלה.

פרק כה

א **וישב ישראל בשטים.** זהו שכתוב (במדבר ל״ג:מ״ט) ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים, והלא היו בערבות מואב כי לא זזו משם ומשם שלח יהושע מרגלים.

ובמדרש וישב ישראל בשטים, מעין היה בשטים שהיה מגדל נואפים, כי יש מעינות מגדלות גבורים וחלשים, ונאים ומכוערים, צנועים ושטופים בזמה, ומעין של שטים של זנות היה, והיה משקה סדום, ולכך כתיב (בראשית י״ט:ה׳) איה האנשים אשר באו אליך הלילה וגו׳. ולפי שנתקלל אותו מעין עתיד הקב״ה ליבשו ולחדשו, שכן התנבא יואל (יואל ד׳:י״ח) ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית ה׳ יצא והשקה את נחל השטים.

ויחל העם. עשה קדושתו חול, כלשון (בראשית ט׳:כ׳) ויחל נח, שהרי הגדור מהעריות נקרא קדוש והזונה הפך ממנו. וכל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא, (במדבר י״א:א׳) ויהי העם כמתאוננים, (שם כ) וירב העם, (שם כא) וידבר העם באלהים, (שם יד) עד אנה ינאצוני העם. וכל מקום שנאמר עמי לשון שבח הוא (תהלים פא) לו עמי שומע לי, (שמות ז׳:ד׳) והוצאתי את צבאותי את עמי, (ישעיהו מ׳:א׳) נחמו נחמו עמי, כך דרשו בתנחומא.

לזנות אל בנות מואב. דרשו רז״ל היינו דאמרו אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעקריה קאי, מי פתח בזנות תחלה, לוט אבי מואב, שנאמר (ויקרא יט) ותאמר הבכירה אל הצעירה, וקראה שמו מואב, כלומר מאב, והבנות תפשו פלך אמם והיו מתקשטות ויוצאות מבושמות לפני ישראל ומפתות אותם בדברים ואוכלים ושותים עמהן.

ב **ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן.** ישראל ובנות מואב.

ג **ויצמד ישראל לבעל פעור.** מלשון צמד בקר, והענין שנצמדו איש ואשה. ויש חלוק בין לשון הצמדה ולשון דבקות, כי אין ההצמדה קרוב וחבור כמו הדבקות, ואלו אמר וידבק ישראל ח״ו לא היתה תקנה לישראל. ומזה דרשו רז״ל בסנהדרין פרק ארבע מיתות ב״ד, הנצמדים לבעל פעור כצמיד פתיל, אבל ישראל אינן כן (דברים ד׳:ד׳) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם, כשתי תמרות המדובקות זו בזו. במתניתא תנא הנצמדים לבעל פעור כצמידים על ידי אשה, ואתם הדבקים דבקים ממש.

ד **קח את כל ראשי העם והוקע אותם.** אין צווי זה להמית ראשי העם, אלא הנצמדים במעמד הראשים, וזהו שתרגם אונקלוס ודון וקטול דחייב קטול, ולא תרגם וקטול יתהון. וכן הזכיר במעשה העגל. ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו, ושופטי ישראל הם ראשי העם. ואע״פ שלא באר הכתוב שעשו השופטים כן, כיון שהקב״ה צוה למשה ומשה לשופטים יש במשמע שעשו כן. או יש לומר שלא הספיקו לעשות כן עד שקם פינחס ועשה המעשה הזה פתאום בזריזות וחריצות גדולה, מיד ותעצר המגפה.

לה׳. לקדש שם שמים. **נגד השמש.** שיתקדש השם בפרהסיא, כמו שחללוהו בפרהסיא. או יאמר נגד השמש לפי שחטאו בפעור כנגד מדתו של יעקב הנקרא שמש, וכמו שאמרו במדרש אמר יעקב מי הגיד לזה ששמי שמש. לכך הוצרך לומר נגד השמש שתהיה לקותם מעין חטאם. או יאמר נגד השמש כל זמן שהשמש בעולם, כיון שתשקע יהיו נקברים, ממה שכתוב (דברים כ״א:כ״ג) לא תלין נבלתו על העץ.

ובמדרש נגד השמש אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע מי מודיעני הנצמדים, אמר לו אני מפרסמן. היה הענן מתקפל והחמה זורחת על כל מי שטעה, ותולין אותו מיד.

ו **ויקרב אל אחיו את המדינית.** היה ראוי שיאמר הכתוב והנה איש בא ושמו זמרי נשיא בית אב לשמעוני ויקרב אל אחיו את המדינית ושמה כזבי בת צור, אבל לא רצה הכתוב להזכיר הרשע הזה בשמו שהיה סבת המגפה עד שנעשית בו נקמה ועד שנתן לפנחס שכרו, ואז הזכירם בשמם ושם איש ישראל המוכה וגו׳ ושם האשה המוכה, וזהו להודיענו שבחו של פנחס שאע״פ שזה נשיא וזו בת מלך לא מנע מלהרגם.

לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל. לא חלק כבוד לשמים ולבריות.

והמה בוכים. היו בני ישראל בוכים מפני המגפה שהתחילה בהם חרון אף של מקום. ודרשו רז״ל שהיו בוכים על שנתעלמה הלכה ממשה שהרי אמר לה זמרי השמעי לי אמרה לו איני נשמעת לך אלא למשה ולאלעזר שאני בת מלך, אמר לה אני גדול כמותן שלעיניהם אני מביאך, תפשה בבלוריתה והביאה אצל משה אמר לו, בן עמרם זו אסורה או מותרת, אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך, מיד נתעלמה ממנו הלכה, געו כלם בבכיה, היינו דכתיב והמה בוכים פתח אהל מועד, למה בוכים וכי תעלה על דעתך שרפו ידיו של משה שעמד כנגד ששים רבוא, שנאמר (שמות ל״ב:כ׳) ויקח את

העגל אשר עשו וישרוף באש, אלא כדי שיבא פנחס ויטול שכרו, וע״ז נאמר (משלי ל׳:ל״א) זרזיר מתנים או תיש וגו׳, ודרשו רז״ל על זמרי, ומלך זה משה שלא היתה לו תקומה עמו, לפי שנתעלמה ממנו הלכה.

ז **וירא פינחס.** ראה מעשה ונזכר הלכה, אמר לו לא כך למדתני בירידתך מסיני הבועל ארמית קנאין פוגעין בו, אמר לו קריינא דאגרתא איהו להוי פרוונקא, מיד ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו. ובשכר זה נתנו לו המתנות שהם הזרוע והלחיים והקבה, הזרוע כנגד ויקח רומח בידו, הלחיים כנגד (תהילים ק״ו:ל׳) ויעמוד פינחס ויפלל, הקבה כנגד ואת האשה אל קבתה. והועילה מצוה זו לפינחס בעוה״ז ובעוה״ב, בעוה״ז המתנות וקיום הכהונה לזרעו, ועוד שחיה והאריך ימים בעוה״ז ארבע מאות שנה, הוא שכתוב (שופטים י״א:כ״ו) בשבת ישראל בערער ובבנותיה ובחשבון ובבנותיה שלש מאות שנה, ומצינו מיפתח ועד גבעת בנימין מאה שנה, ובאותו זמן כתיב (שם כ) ופנחס בן אליעזר עמד לפניו בימים ההם. בעוה״ב, שנתנה לו מדת השלום כשנסתלק אחר ארבע מאות שנה זכה לחיי עד. ושנים עשר נסים נעשו בדבר זה, דרכן לפרוש זה מזה והדביקן המלאך, סתם פיהם שלא יצוחו, כוון הברזל כנגד ערות שניהם, האריך הברזל כדי שידקור את שניהם, הגביה המלאך המשקוף כדי שיצאו שניהם תלויין לעיני הכל, הפכן כדרכן בראש הברזל, נתן כח בזרועו לסבלן, וכח במקל לעמוד בהם, ושלא נשמטו מן המקל, ושלא נשפך עליו מן הדם ושתלה אותם לעיני הכל. והיה ראוי שיטמא פינחס טומאת חבורין כיון שהוא נוגע ברומח הנוגע במת, וידוע שאם נגע ראובן במת הרי הוא טמא, ושמעון שנגע בראובן טמא, שנאמר והנפש הנוגעת, במה שיגע בו הטמא תטמא, ונגיעה זו אם היא בחבורין, כלומר ששמעון נוגע בראובן בעוד שראובן נוגע במת הרי הוא טמא טומאת שבעה, שלא בחבורין לאחר שפירש ראובן מן המת אין לו אלא טומאת ערב, ואדם הנוגע בכלים הנוגעים במת יש לו טומאת שבעה, ממה שכתוב במדין (במדבר ל״א:כ״ד) וכבסתם בגדיכם ביום השביעי. ומה שלא נטמא פינחס והוא הנוגע בכלי הנוגע במת, לפי שהכלי והוא הרומח היה פשוט, ופשוטי כלי עץ אין מקבלין טומאה, או מטעם שאמרו במדרש שמר הקב״ה את רוחותיהן כדי שלא ימותו ויטמא, והוא הנס האחרון תשלום הי״ב שהזכרתי. ואף בבית קבול כדעת המדרש שהיה שם ברזל ולא היה מטמא, כיון שלא מתו בעוד שבידו הרומח. ואחר שנעשו לו כל הנסים האלו והוציא אותן תלוין לעיני הכל שבט שמעון היו מקיפין אותו ועומדין בפתח, רצו ליגע בו, ואז החל הנגף בעם, וזהו שאמר ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף, וכלם היו משבט שמעון. וכן יש ללמוד מן החסרון הגדול שמצינו במנינם שבסדר פנחס מן המנין שהיו בראשונה במדבר סיני. ומה שנפלו מישראל במקום הזה כך, ובעון העגל לא נפלו אלא כשלשת אלפי איש, ששם לא היה כי אם עבודה זרה אבל בכאן זנות ועבודה זרה ובזוי קדושתן של ישראל לזנות עם העכו״ם, ובא פינחס וקנא קנאתו של הקב״ה והשיב חרון אפו מישראל, ומסר עצמו לסכנה כנגד כל המשפחה שהיו עם רב כשראה חלול השם בפרהסיא, ולא השגיח על כבודו של רשע שהיה נשיא שבט שמעון ולא לכבוד המדינים שהיתה בת מלך, וקנא על כבוד השם יתעלה כדי ללמד את הבריות שאין כבוד העולם ומלואו כי אם לכבודו, הוא שכתוב (ישעיהו מ״ג:ז׳) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ולכך נקרא הקב״ה מלך הכבוד, הוא שאמר דוד עליו השלום (תהילים כ״ד:י׳) מי הוא זה מלך הכבוד ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה.

יא מגדל עוז שם ה׳ בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי יח, י)

שלמה המלך עליו השלום בא ללמדנו בכתוב הזה (משלי יח) על מדת הבטחון, ובאור הכתוב כי הבוטח בשם ה׳ הנה הוא כאדם שהוא במגדל עוז והוא יושב שם לבטח ולא יירא משום אדם, וכענין שכתוב (תהילים קי״ח:ו׳) ה׳ לי לא אירא מה יעשה לי אדם. בו ירוץ צדיק ונשגב, מן הצרה, וכענין שכתוב (משלי כ״ט:כ״ה) ובוטח בה׳ ישוגב, כלומר מכל צרה ומאויב, כי אם יעלה על ההרים הרמים או יסתר בשפל הבקעות איננו נשגב מן האויב, ואמנם שם ה׳ ישגבהו ממנו, ומלת בו איננה חוזרת למגדל אלא לשם ה׳, כי אין אדם רץ במגדל עוז, אבל כל מי שרץ בשם ה׳ ישוגב כבמגדל, ועל כן יאמר כי הצדיק ירוץ בשם ה׳ ולא יכשל. ומפני שדרך הרץ ליכשל אפילו במישור יאמר כי הבוטח איננו כן כי ירוץ ולא יכשל, כענין שכתוב (משלי ד׳:י״ב) ואם תרוץ לא תכשל. ומה שאמר מגדל עוז ולא אמר הר גבוה שם ה׳, לפי שהמגדל צורך גדול לבני אדם בעת צרה ובעת מלחמה, כענין שכתוב באבימלך (שופטים ט׳:נ״א) ומגדל עוז היה בתוך העיר וינוסו שמה, על כן המשיל שם ה׳ למגדל עוז לפי שבטחון הבריות בשם ה׳ יצילם מכל צרה, והוא שכתוב (תהילים כ׳:ב׳) יענך ה׳ ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב, והוא המגדל החזק אשר בו ישגבו הבריות בעת צרתם, וכן אמר דוד (שם כט) ממתקוממי תשגבני, ואמר כן לגלית (שמואל א י״ז:מ״ה) אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ה׳ צבאות אלהי מערכות ישראל. וכשם שהמשיל שלמה ע״ה שם ה׳ למגדל כן המשילו ישעיה ע״ה לחדר שהאדם סוגר הדלת אחריו ונשגב בו, הוא שכתוב (ישעיהו כ״ו:כ׳) לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך. ומצינו בפסוקים שהוא יתעלה נמשל בכל מקום במעון בחדר במגדל בסלע, במעון (תהילים צ׳:א׳) ה׳ מעון אתה היית לנו, בחדר לך עמי בא בחדריך, במגדל מגדל עוז שם ה׳, בסלע (שמואל ב כ״ב:ב׳) ה׳ סלעי ומצודתי. ולפי שהוא יתעלה בכל מקום לכך הוא נמשל בכל מקום, ורז״ל כנו שמו מקום לפי שהוא יתעלה כולל המקום וכל החלקים והוא מקומו של עולם. וידוע שאין אדם נקרא צדיק אלא הבוטח בו, כענין שכתוב (משלי כ״ח:א׳) וצדיקים ככפיר יבטח, כי כל אחד מהם בוטח בשם יתעלה ככפיר הבוטח בכחו. ולמדך הכתוב כי הצדיק ירוץ בבטחונו

להשתדל במצות ויעבוד הש״י לילה ויום ויטרח לכבוד שמו ולא ילאה, כי נפשו השכלית תאמצהו ותוסיף בו כח, וכן אמר הנביא (ישעיהו מ׳:ל״א) וקוי ה׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו, באור זה כי יטרחו טורח גדול ולא ייגעו, כי יש מצות צריכות טורח גדול ועמל יתר, כגון פדיון שבויים והצלת נפשות שהם מצות שצריכות זריזות גדולה, ועל זה אמר ירוצו ולא ייגעו, ירצה לומר כי הצדיקים מחליפין כח וגבורה בעבודה ובמצות ועל כן אינן נלאים, וזהו שכתוב (שופטים ה׳:ל״א) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, המשילם לשמש בגבורתו שאיננו נלאה. וכן יש מצות שהם צריכות שקידה והתמדה כגון תלמוד תורה וקנין מדות היראה, צריך האדם שירגיל עצמו בהם עד שההרגל בהם יחזור לו לטבע, ואמר על זה ילכו ולא ייעפו, ולשון ילכו מלשון (בראשית י״ז:א׳) התהלך לפני, שתרגום הלוך בדחלתי, והכונה שישתדלו במדת היראה ולא יחזור להם לעייפות. וידוע כי ממדת היראה יגיע האדם למדת הבטחון, הוא שכתוב (תהילים קט״ו:י״א) יראי ה׳ בטחו בה׳, ועל כן אמר שלמה ע״ה בכאן מגדל עוז שם ה׳ בו ירוץ צדיק ונשגב, באר כי שם ה׳ הוא מגדל עוז לצדיק הירא, והוא היכול לרוץ והבטוח שלא יכשל במרוצתו. ושתי מדות אלו מצאנום בפינחס שהיה ירא את ה׳ ובטח בו כדי לקדש את שמו, הוא שכתוב (מלאכי ב׳:ה׳) בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא, באר הכתוב כי נתן לו שתי מדות אלו שהם החיים והשלום בשכר שתי מדות שהיו בו היראה והבטחון, היראה זהו ואתנם לו מורא בשכר המורא שירא אותי, הבטחון זהו מפני שמי נחת הוא, שבטח בשם יתעלה לבא כנגד כל השבט להרוג הנשיא שלהם ובת המלך, והיה קרוב להיותו נהרג, ונחת מפני שמי, ועל כן זכה וזכה בעשותו המעשה הזה וקנא לשם הגדול והשיב את החמה, זהו שכתוב.

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגו׳. השיב את חמתי. פירשו קצת המפרשים הניח, מלשון (ישעיהו ל׳:ט״ו) בשובה ונחת, כי בקנאתו הניח למדת הדין, כענין (שמות ל״ג:י״ד) והניחותי לך. אך המובן ממלת השיב שהחמה היתה ראויה ללכת על ישראל אלא שפינחס השיבה לגמרי ולא הלכה.

ויש לדקדק ואיך לא הלכה, ומתו מישראל ארבעה ועשרים אלף, אבל זה ראיה שכלן היו משבט שמעון ולא נפקד אחד מישראל משאר השבטים, וזהו השבת החמה משאר ישראל, וזהו באור השיב את חמתי מעל בני ישראל, שלא חלה מדת הדין חוץ מן השבט, זהו ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, ולא כליתי אחד מישראל. נמצאת למד שהשבת החמה גרמה קיומן של ישראל שאלמלא כן היו כלין, ואם כן פנחס גרם לישראל אורך ימים ושנות חיים מאותו זמן עד סוף העולם, ואותן השנים אין להם סוף ותכלית, ולכך זכה לחיות לאין תכלית, מדה כנגד מדה, כי פינחס זה אליהו, כענין שאמר הנביא (מלאכי ב׳:ה׳) בריתי היתה אתו החיים והשלום, ונאמר כאן את בריתי שלום.

בקנאו את קנאתי. ע״ד הפשט שקם במקומי, שהרי כתיב בהקב״ה (שמות כ) אל קנא.

ובמדרש בקנאו את קנאתי, שתי קנאות, האחת כאן ואחת שעתיד לקנא בימי אחאב, וכן כתיב שם (מלכים א י״ט:ט׳-י׳) ויהי דבר ה׳ אליו ויאמר לו מה לך פה אליהו, ויאמר קנא קנאתי לה׳ אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל, שתי קנאות אחת בימי משה ואחת בימי אחאב. וכן כתיב בשופטים בימי פילגש בגבעה ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים וה׳ עמו.

ודעת רבותינו ז״ל כי פינחס זה אליהו למדנו אותו ממה שאמרו בבבא מציעא אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו דהוי קאי בבית הקברות של עכו״ם אמר ליה לאו כהנא את, כלומר היה תמה עליו על שלא היה נזהר בטומאת אהל, ואמר ליה שאין העכו״ם מטמאין באהל אלא ישראל, שנאמר (במדבר י״ט:י״ד) אדם כי ימות באהל, וכתיב (יחזקאל ל״ד:ל״א) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם. לכך מצינו שנשתטח על בן הצרפית המת לפי שהיה בן גויה.

יב לכן אמור. מכאן רמז לברכת כהנים שכתוב בו (במדבר ו) אמור להם.

הנני נותן לו את בריתי שלום. ע״ד הפשט הבטיחו בברית שלום שלא יפחד מאחי זמרי שלא ינקמו נקמתו, ומה יהיה שכרו, והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, שתהיה לו הכהונה נצחית.

וע״ד המדרש הנני נותן לו את בריתי שלום, וא״ו דשלום קטיעא, ללמדך שאין הברית לכהן אלא כשהוא שלם בלא מום, אבל אם חסר פסול, כך דרשו בקידושין פרק האומר. וכן מצינו במסורת וא״ו דשלום זעירי.

ושמעתי שהמלה היא נוטריקון שלא למות, וזה מחזק קבלת רבותינו ז״ל כי פינחס זה אליהו. וכן מצינו בעצמו שאמר (מלכים א י״ט:ד׳) קח נא את נפשי ממני כי לא טוב אנכי מאבותי, כלומר מאבותי שמתו, ומפני שמאס חיי העוה״ז נתן לו חיי העוה״ב ועלה בסערה השמימה.

וע״ד הקבלה הנני נותן לו את בריתי שלום, הבטיחו במתנת המדה הנקראת ברית שהיא כנסת ישראל והיא מדת הדין, והמדה הזו היא שהיתה לו כענין שאמרו באברהם בת היתה לו, ולזה אמרו בכאן והיתה לו ברית, כי הברית תהיה לו, והבטיחו שיהיה השלום דבק בברית, כלשון (ויקרא כ״ו:ו׳) ונתתי שלום בארץ, ומכאן היה ראוי שיחיה לעולם, ולכן כתוב (מלאכי ב׳:ה׳) בריתי היתה אתו החיים והשלום, כי החיים מכח הרחמים, וזהו שאמר אשר קנא לאלהיו, כלשון (תהלים פה) צדק ושלום נשקו, שהוא החבור העליון שהעולם מתקיים בו, שכנגדו ביצירה התחתונה ענין הזווג והחבור הראוי, לכך

כשראה פינחס חבורה לבלתי ראוי קנא. ומכאן תבין במדת השלום שנתן לו שהיה מדה כנגד מדה.

ויתכן לומר כי על שם סופו שנסתלק וחזר אלהיי נקרא אליהו, שהוא כולל שני שמות דין ורחמים, אל הוא הדין והוא הברית, יו״ד ה״א וא״ו. הוא הרחמים והוא השלום, והנה הוא כלול מכח הדין והרחמים, וזהו בריתי שלום. ולכך העניש לשר החמשים וחמשיו מכח הדין, והחיה המת מכח הרחמים. ועוד רמז בחשבון שמו פי שנים בשם המיוחד, והיה פינחס דור שביעי ליעקב אבינו כשם שהיה חנוך שביעי לאדם, והם כנגד יום השביעי שהוא שבת, והוא יום המנוחה והחיים, וזה מבואר.

יג **והיתה לו ולזרעו אחריו.** נראה מזה כי לולא שעשה המעשה הזה לא נתקיימה כהונתו כהונת עולם, והיאך אפשר זה, והלא נתנה הכהונה לאהרן ולבניו וכבר נמשחו כלן בשמן המשחה ומעתה כל הכהנים שיולידו הם בכלל הכהנים. אבל הענין היה כן, כי פינחס נולד קודם המשח אהרן ובניו ואין בכלל כהונה רק הבנים שיולדו להם אחרי משיחתן, וא״כ פינחס שנולד קודם משיחתן לא נתכהן ולא בא לכלל כהונה, וע״י המעשה הזה שעשה נתנה לו הכהונה לעולם, וזהו שאמר כהונת עולם, וזהו שאמרו רז״ל לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי.

וכתב החכם ר׳ אברהם ז״ל כי הכהנים הגדולים היו מבני פינחס, ומלת אחריו לאות שמת ואינו אליהו, עד כאן. אבל האמת הוא כדעת רז״ל כי פינחס הוא אליהו, ובאור מלת אחריו אחר הסתלקותו.

ברית כהונת עולם. לא הזכיר בו מלח כשם שהזכיר באהרן ובכל זרעו, לפי שהם הובטחו בשני עולמות שהם זמן הברית והקיום להיותן נזונין בעוה״ז משלחן גבוה והם המתנות, ושיהיו לעולם הבא נחלת ה׳, וכן כתיב (במדבר י״ח:כ׳) אני חלקך ונחלתך, אני חלקך בעוה״ז ונחלתך לעוה״ב, ולכך הזכיר בהם מלח שהוא כולל הברית והקיום, אבל כאן בפינחס המושך כח מן החסד והנרמז בשמו פני חסד שהיא מדתו של כהן לא הזכיר בו מלח, כי הבטיחו בקיום נצחי ושלא תשלוט עליו מיתה.

ויכפר על בני ישראל. ללמדך שהשופך דמן של רשעים כאלו הקריב קרבן, וכן כתיב (שמות כ״א:י״ד) מעם מזבחי תקחנו למות, אפילו כהן ועובד עבודה על גבי המזבח משם תקחנו למות.

יד **ושם איש ישראל המוכה.** כשם שייחס הכתוב את הצדיק לשבח כך הוא מייחס את הרשע לגנאי, ללמדך שכל הפוגם את עצמו פוגם משפחתו.

נשיא בית אב לשמעוני. נשיא היה לבית אב, אחד מחמשה בתי אבות שהיו לשבט שמעון, ועליו נאמר (קהלת יח) ופורץ גדר ישכנו נחש, שמעון אביו שגדר הזנות במעשה שכם עם דינה ואמר (בראשית ל״ד:ל״א) הכזונה יעשה את אחותנו, ועתה בא הבן ופרץ אותו גדר.

טו **כזבי בת צור.** בת מלך היתה, שהרי צור מחמשה מלכי מדין היה שנאמר (במדבר לא) את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע חמשת מלכי מדין וגו׳, ומתוך שנאתם של מדינים לישראל רצו להפקיר בת מלך לזנות כדי להחטיאם.

יז **צרור את המדינים.** אחר שנתן שכרו הטוב לצדיקים צוה להפרע מן הרשעים ואמר לו צרור את המדינים, ולא את המואבים בשביל רות המואביה שהיה עתיד דוד לצאת ממנה.

ובמדרש צרור את המדינים כי צוררים הם לכם מכאן אמרו חז״ל הבא להרגך השכם להרגו.

יח **בנכליהם אשר נכלו לכם.** בתחבולות ובעצות רעות שנכלו לכם, וזה יורה כי זקני מדין חשבו המחשבה הרעה ונתנו עצה למואב להחטיא בנותם עם ישראל כדי להדיחם ולהצמידם לבעל פעור.

ועל דבר כזבי בת נשיא מדין. היה יכול לומר בת צור כמו שאמר למעלה כזבי בת צור, אבל הזכיר מדין להורות כי זאת עצת זקני מדין היתה לשלוח בת המלך לזנות עמהם.

פרק כו

ב **שאו את ראש.** מה שצוה למנותן עתה, משלו רז״ל משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. ועוד שבתחלה נמנו כשיצאו ממצרים עכשיו שהגיע עת פטירתו והוצרך להחזיר לו צאנו מחזירן במנין.

לבית אבותם. על שבט האב מיחסן ולא על שבט האם.

ה **חנוך משפחת החנוכי.** פירש רש״י ז״ל לפי שהיו האומות מבזין אותן ואומרין על מה אלו מתיחסים על שבטיהם לבית אבותם, סבורין הם שלא שלטו המצריים בנשותיהם, לפיכך הטיל הקב״ה שמו עליהם ה״א בתחלה ויו״ד בסוף, לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם, וזהו שמפורש על ידי

דוד ע״ה (תהילים קכ״ב:ד׳) ששם עלו שבטים שבטי י״ה עדות לישראל, השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם. ולפיכך בכלן כתיב החנוכי הפלואי הכרמי החצרוני, אבל בימנה לא הוצרך להזכיר הימני לפי שהשם קבוע בו יו״ד בתחלה וה״א בסוף.

י **ותבלע אותם ואת קרח במות העדה באכול האש.** הכניס הכתוב קרח באמצע בין ותבלע ובין באכל האש, ומכאן שהיה קרח נבלע ונשרף, וכבר הזכרתי זה.

ויהיו לנס. לאות שלא יחלוק שום חולק על הכהונה.

יא **ובני קרח לא מתו.** דרשו רז״ל מקום נתבצר להם בגיהנם וישבו עליו. מקום הבליעה שהוא מקום המשפט נקרא גיהנם, או יהיה גיהנם ממש שנתקרב שם פתחה של גיהנם הקבוע בארץ כדעת רז״ל. ומצינו בני קרח שהיו משוררים בביהמ״ק, וזהו שכתוב (תהילים פ״ד:א׳) לבני קרח מזמור, (שם מח) שיר מזמור לבני קרח.

יב **בני שמעון למשפחותם.** ואח״כ בני גד בני יהודה בני ישכר בני זבולן בני יוסף, כשהגיע לאפרים הוסיף ואמר אלה בני אפרים, וכן בבני דן, אלה בני דן ולמה שינה הכתוב הסדר בשבט אפרים ובשבט דן יותר משאר השבטים להזכיר בהן אלה. ויתכן שבא לרמוז בלשון אלה על ענין עבודה זרה שהיה ירבעם משבט אפרים ועשה שני עגלים (מלכים א י״ב:כ״ט) את האחד נתן בבית אל ואת האחד נתן בדן, ולכך הוסיף אלה באפרים ודן לרמוז על (שמות ל״ב:ד׳) אלה אלהיך ישראל. גם המשפחות תחלתן אות שי״ן בין בשבט אפרים ובשבט דן שהוא מתחיל לשותלח לשוחם, ויש בו התעוררות למלת שור, גם אות שי״ן ירמוז למדת הדין ממה שנאמר בספר יצירה מ״ם דוממת שי״ן שורקת.
וכדי להורות כי העון ההוא נמחל, וכל השבטים י״ב שהם שבטי יה ראוי להשרות עליהם שכינה בארץ, לכך אמר לאלה תחלק הארץ, כלומר אלו נאבדו ומתו במדבר, כענין שכתוב ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן, אבל אלה אחרים הם, לאלה תחלק הארץ, הזכיר בהם לשון אלה כלשון אלה האמור בלוים שהיו נקיים מאותו עון, הוא שכתוב ואלה פקודי הלוי והשוה אותן יחדיו להורות שהכל נמחל.

נא **שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים.** דע כי המספר הזה גם אותו שבמדבר סיני שעלו שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים לא נכלל בו כל ישראל, כי אין להם סוף ותכלית ולא ידענו מזה מספר כל ישראל, שהרי ישראל לא נמנו כאן וכאן אלא מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל, ובודאי היו בישראל אותם (שהם מבן עשרים שנה ולמטה,) (ו)שהם מבן עשרים שנה ומעלה כמה זקנים וכמה חולים וחלושי הכח ואינם מן המנין לפי שלא היו ראויין לצבא ואינן בכלל יוצאי צבא, ואם כן מספר בני ישראל לא נזכר בכתובים בשום מקום ולא ידענוהו כלל, כי מעת שירדו למצרים בשבעים נפש נשתלחה הברכה בהם שעלו לששים רבוא שיצאו משם הגברים לבד מטף, והם הם שקבלו התורה בחדש השלישי לצאתם, ונשתלחה הברכה בהם עוד בחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים שעלו לששים רבוא מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא.
ולמדנו מזה שבהר סיני כשקבלו התורה היה להם מספר ידוע ובזמן מועט כמו עשרה חדשים ממתן תורה עד שנמנו במדבר סיני עלה מספרם לאין סוף. והאמת שאין ישראל באין בגדר חשבון ומעולם לא נודע מנינם בכל הדורות ולא נחקר מספרם על הכוון באחד מהזמנים, כי מי יוכל לספור מה שחדל לספור ואין לו מספר, והנה הם בהבטחת (בראשית ל״ב:י״ג) ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב, וכן אמר הקב״ה לאברהם (שם טו) וספור הכוכבים, והבטיחו ואמר לו כה יהיה זרעך, וכן מצינו במשה שאמר להם בשנת הארבעים (דברים א׳:י׳) והנכם היום ככוכבי השמים לרוב, גם בלעם מקטרג שלנו העיד עלינו ואמר מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל, ומצינו בדוד ע״ה כשצוה ליואב למנותם שעלו אלף אלפים ושלש מאות אלף איש שולף חרב, הוא שכתוב (שמואל ב כ״ד:ט׳) ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך ותהי ישראל שמונה מאות אלף איש חיל שולף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף, וידוע שאם אנשים וגבורים שולפי חרב עלו לחשבון העצום הזה אין ספק שאין סוף ותכלית למספר ההמון ודלת העם והנערים והזקנים, והנה השכל מעיד על זה, גם הכתובים מוכיחים כן שהם עדות ברורה יותר מן השכל. וכן מצינו לעתיד שהבטיחנו ישעיה הנביא ע״ה שיהיו ישראל ברבוי העם עצום יותר מכל אומות שבעולם, הוא שאמר (ישעיהו נ״ד:א׳) כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה׳, ושיתקבצו מארבע כנפות הארץ ברבוי גדול עד מאד, הוא שאמר (שם מט) הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים, ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם, הזכיר הנביא ע״ה שלש פעמים אלה לרמוז שתחזור עמהם השכינה הכלולה משש קצוות כי כן כנגדה הזכיר דוד במזמור אחר שש פעמים שמירה.

נד **לרב תרבה נחלתו.** לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב.

נה **אך בגורל יחלק את הארץ.** ענין הגורל היה מפני החלק היפה והחלק הרע, מי שבא לחלקו חלק יפה ע״פ הגורל היה לו, ומי שבא לחלקו חלק רע ע״פ הגורל היו מעלין לו בכספים, ומי שהיה לו חלק יפה היה מעלה לו כספים למי שבידו חלק רע.

והנה חלוקת הארץ היתה בסדר הזה, אלעזר היה מלובש באורים ותומים וכל ישראל עומדין לפניו וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחין לפניו, והיה מכוון ברוה״ק ואומר אם זבולן עולה תחום עכו עולה עמו, טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולן טרף בקלפי של תחומין עלה בידו תחום עכו, והיה מכוון עוד ברוה״ק ואומר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה עמו, טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי טרף בקלפי של תחומין ועלה תחום גינוסר, וכן כל שבט ושבט. והשבט היה מחלק חלקו לבתי אבות לפי יוצאי מצרים, והשבט שהיו רבים בתי אבות בצאתם ממצרים נטלו חלקים הרבה ואע״פ שהם עתה מעטים, שנאמר **לשמות מטות אבותם** ינחלו אלו יוצאי מצרים, ולהוציא הגרים.

נו **על פי הגורל תחלק נחלתו.** דרשו רז״ל זה שאמר הכתוב (משלי י״ח:י״ח) מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד, ובא לשבח חלוקת הגורל כי מדה חשובה היא לחלוק מפני שהוא משבית מדינים וסיבה למניעת החמדה שלא יחמוד שום אדם מעתה חלק חברו כיון שע״י גורל באה לו אלא יאמר מאת ה׳ היתה לו, וכענין שכתוב (שם טז) בחיק יוטל את הגורל ומה׳ כל משפטו. ובין עצומים יפריד, בין המחלוקות והמריבות, כלשון (ישעיה מא) הגישו עצומותיכם.

נז **ואלה פקודי הלוי למשפחותם לגרשון.** התחיל מן הבכור, והזכיר לבני בנו ולא הזכיר שמעי, כי לא היו לו בנים, או היו לו ומתו בלא בנים.

סב **ויהיו פקודיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה.** כבר בארתי בתחלת סדר נשא מאיזה טעם נמנו הלוים מבן חדש ומעלה.

סה **כי אם כלב בן יפונה.** הקדים כלב ליהושע כי כן יקדימנו הש״י לעולם על שהקדים עצמו יותר מיהושע בקנאתו של הקב״ה בענין המרגלים, הוא שכתוב (במדבר י״ג:ל׳) ויהס כלב את העם, ועוד שקראו (שם יד) עבדי. אבל משה יקדים יהושע לעולם קודם לכלב, וזה למעלת החכמה. ומה שאמר ולא נותר מהם איש דרשו רז״ל איש ולא אשה, מכאן שלא היו הנשים בגזרת המדבר. ומזה נסמכה פרשת בנות צלפחד לפקודי ישראל ממה שאמרו במדרש האנשים היו שונאין את הארץ ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אבל הנשים מחבבות את הארץ ואמרו תנה לנו אחוזה, לכך נסמכה כאן פרשת בנות צלפחד.

פרק כז

א **למשפחות מנשה בן יוסף.** האריך הכתוב ליחס הבנות האלה עד יוסף לפי שהוא חיבב את הארץ, שנאמר (שמות יג) והעליתם את עצמותי, וגם בנותיו מחבבות את הארץ. וללמדך שכלן כשרים, שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הוא צדיק בן צדיק, ואם מיחסו לגנאי, כענין שכתוב (מלכים ב כה) בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה, בידוע שכל הנזכרים עמו היו רשעים.

ג **אבינו מת במדבר והוא לא היה** וגו׳. כתב הרמב״ן, לפי דעתי ע״ד הפשט שאמרו ככה בעבור שחשבו כי משה רבינו ע״ה היה שונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר שהם היו מקנאים כנגדו וכופרים בכל מעשיו, וחשבו אולי בשנאתו אותם יאמר (תהלים קט) אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יזכר עון אבותיו אל ה׳, על כן הודיעוהו כי לא היה אביהם מהם, ורמזו עוד שאינו במתי המגפה אבל מת במדבר על מטתו, עד כאן.
כי בחטאו מת. חטא יחידי, כשאר היחידים החוטאים. ואמרו בשם ר׳ יהודה הלוי ז״ל כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום, בעונות אירע כך וכך.

ד **למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן.** בשביל שאין לו בן, אמרו אם במקום בן אנו עומדות יתנו לנו ירושתנו, ואם לאו תתיבם אמנו ליבם.

ה **ויקרב משה את משפטן לפני ה׳.** יש שפירשו כי כיון שגלו בנות צלפחד בטענתן שלא היו אביהן מעדת שונאיו של משה היה בזה קרוב הדעת למשה, ואלו היה דן את דינן היה כאלו נוטל שחד דברים ועל כן חשך עצמו מן הדין ולא רצה לדון אותן. ואין זה נראה נכון, שאם כן היה לו למשה למסור הדין ביד אחד משופטי ישראל, שרי אלפים ושרי מאות שהיו שם, כיון שהוא בעצמו לא היה יכול לדונן.
אבל הנכון והאמת כדעת רז״ל שנתעלם ממנו הדין ולא ידעו כלל, ומפני שאינו דין עמוק אבל הוא מן הפשוטים והתלוי בסברא עד שהאומות מדרך השכל דנין בו על כן נחשב לו לעונש, כי העלמתו ממנו לא לעמקו כי אם בעונש שאמר (דברים א) והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי, ועל כן ויקרב משה את משפטן. ומה שבא אות הנו״ן גדול, רמז לתלמיד חכם שהוא גדול בתורה, ולמדה תורה דרך ארץ שלא ידון אדם בפני מי שגדול ממנו אלא צריך הוא שיקריב את המשפט לפניו, שכן עשה משה שלא רצה לדון דין בנות צלפחד עד ששאל מהקב״ה. ואם אתה אומר לא ידעו, אפשר מי שכתוב בו (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא, והיה בקי בכל סתרי התורה ותעלומות חכמה, האיך אפשר שלא ידע הדין הקל הזה, אלא שלא רצה לדון עד ששאל כדי ללמד ק״ו לדורות.

אבל דעת רז״ל שנתעלם הדין ממנו ולא ידעו כלל, יתכן שנאמר שתהיה אות הנו״ן סימן ורמז על שער החמשים שלא ידעו כלל ולא נמסר לו כי הוא לפני ה׳ כענין הפנימיות הדק שאינו מושג, וז״ש את משפטן לפני ה׳, כי נעלם ממנו המשפט הזה כנו״ן שלפני ה׳, הוא השער העליון שער החמשים, ואע״פ שאין טעם ההעלמה בהן שוה כי זה מצד העונש וזה מצד העומק.

ואמרו במדרש בנות צלפחד באו לשאול הדין תחלה לשרי עשרות, ושרי עשרות שאלו לשרי חמשים כדי לחלוק להם כבוד, ראו שרי חמשים כך אף הם חלקו כבוד לשרי מאות ושאלו מהן, ראו שרי מאות כך אף הן חלקו כבוד לשרי אלפים ושאלו מהן, ראו שרי אלפים כך חלקו כבוד למשה, ראה משה כך חלק כבוד לשכינה, וזהו ויקרב משה את משפטן לפני ה׳. ואמרו רז״ל ראוי היה דין זה ליכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתב על ידן.

ז **כן בנות צלפחד דוברות.** מלת כן כמו באמת, ותרגומו יאות. אשרי מי שהקב״ה מודה לדבריו.

נתן תתן להם אחוזת נחלה וגו׳. שני חלקים, חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר, כי צלפחד יצא ממצרים בן עשרים וכן חפר אביו מת במדבר, לכך נטלו בנותיו חלקו שהיה לאביהן עם אחיו, דבת הבן הרי הוא במקום בן לירש עם האחין, כמו ששנינו וכל הקודם בנחלה יוצאי ירכו קודמין.

והעברת את נחלת אביהן להן. מה שהיה ראוי שיקח צלפחד תקחנה בנותיו. והזכיר לשון העברה על שהבת מעברת נחלה משבט לשבט, שהרי בנה ובעלה יורשין אותה, שמצות לא תסב נחלה לא היתה אלא לאותו הדור בלבד, וכן והעברתם את נחלתו לבתו, בכלן הוא אומר ונתת, ובבת הוא אומר והעברת.

ח **ואל בני ישראל תדבר לאמר.** נצטוו ישראל במצוה זו על ידי נשים. ויתכן לומר בטעם זה לפי שהמיתה סבת הנחלות, והנשים גרמו מיתה לעולם על כן היתה ראויה פרשת נחלות ליכתב על ידי נשים לפי שהנחלה נוהגת בחיים מסבת המתים. ומה שזכו לזה בנות צלפחד לפי שהיו מחבבות את הארץ הנקראת ארץ ה׳ המכונה כנגד ארץ החיים.

איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו. אמרו רז״ל יש לו בן הבן קודם לירש את הכל, וכן בת הבן עד כמה דורות קודמין לבת הראשונה ואין צ״ל לזרעה, והוא שאמר בבבא בתרא פרק יש נוחלין ובן אין לו, עיין עליו, כלומר אנו מוכיחין מיתור היו״ד שהיה לו לומר אן בלא יו״ד, כענין שכתוב (דברים כ״ה:ז׳) מאן יבמי שהוא בלא יו״ד, אלא מתוך יתור היו״ד ירצו רז״ל לדרוש בו שצריך לעיין אם ישאר לבן אחריו שם זרע כלל.

ט **ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו.** פירש החכם ר׳ אברהם ז״ל, אחים מן האב או אחים מן האם, שכולן קודמין לאחי אביו ואין צריך לומר לאחי אמו. אבל רז״ל אמרו שמשפחת האם אינה קרויה משפחה, ואין אחי האם יורשין זה את זה אלא אחי האב, וא״כ אחי אביו קודמין לאחיו מן האם. והבן יורש את אמו והיא אינה יורשת את בנה אלא קרובי אביו. ואחות יורשת את אחיה אם אין לו אב ולא אח, כשם שהבת יורשת את האב במקום שאין לו בן. וא״כ מלת לאחיו יכלול האח והאחות כאחד. ואחר שהזכירה הפרשה שהבן יורש את האב הוא הדין גם כן שהאב יורש את הבן אבל לא רצתה תורה להזכיר זה מפני שהוא דרך פורענות, וידוע הוא כי כל מנחיל גם הוא נוחל שהרי הקורבה שוה ולכך לא הזכיר הכתוב הדין הזה, או אולי שלא אירע זה לעולם בבואם לארץ שימות הבן בחיי האב ועל כן לא דבר הכתוב אלא במה שעתיד שינהוג ביניהם, כן פירש הרמב״ן ז״ל.

יא **ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו ממשפחתו.** מכאן סמכו רז״ל שהבעל יורש אשתו ואמרו מוסיפין וגורעין ודורשין ונתתם את נחלת שארו לו, ושארו זו אשתו.

והיתה לבני ישראל לחקת משפט. הזכיר בענין הנחלות חקת משפט להורות שהמשפט הזה של נחלות יהיה חק בישראל לעולם. ומפני שלא תבין שלא נתנה פרשת נחלות שתהיה נוהגת אלא בבאי הארץ בלבד לכך הוצרך חקת משפט כלומר לשעה ולדורות.

ורז״ל בבבא בתרא למדו מכאן מלשון חקה שאין אדם יכול להוריש בלשון ירושה למי שאינו ראוי ליורשו, ולא לעקור הירושה מן היורש, אע״פ שזה ממון הוא וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו קיים בדבר של ממון, כגון המקדש את האשה על מנת שאין לה עליו מזונות ומלבושים, אבל בפרשת נחלות שכתוב בה חקת משפט בא לומר שחקה זו לא תשתנה ואין התנאי מועיל, בין שהיה המצוה בריא או שכיב מרע בין על פה בין בכתב אינו מועיל. לפיכך האומר איש פלוני בני בכורי לא יטול פי שנים, איש פלוני בני לא יירש עם אחיו, איש פלוני שאינו בני יירשני במקום שיש לו בת, בתי תירשני במקום שיש לו בן, לא אמר כלום, וכן בכלן על הסדר הזה.

כאשר צוה ה׳. היה לו לומר כאשר צויתיך כי הכל דבור הש״י, אבל הוא כמו (שמות כ״ד:א׳) ואל משה אמר עלה אל ה׳.

יב **עלה אל הר העברים הזה.** נסמכה פרשה זו לפרשת נחלות לפי שבקש משה לדעת מי ינחל נחלתו.

יג **וראיתה אותה ונאספת אל עמיך גם אתה.** למה הוצרך לחזור וראיתה אותה והלא כבר הזכיר וראה את הארץ, אלא וראיתה אותה מצויירת למעלה כשנאספת אל עמיך. ותוספת הה״א במלת וראיתה אולי בא לרמוז כי הראיה מכח הה״א, ועוד שהארץ העליונה היא הה״א אחרונה שבשם, והיא כבוד ה׳ אשר יאספהו, ולכך נתוסף יו״ד במלת עמיך, וכן בכל עמיך האמור במשה רבינו ע״ה מצינו שהם כתובים ביו״ד, והם ונאספת אל עמיך, (במדבר ל״א:ב׳) אחר תאסף אל עמיך, (דברים ל״ב:נ׳) ומות בהר אשר אתה עולה שמה והאסף אל עמיך.

יד **הם מי מריבת קדש.** זה יורה שלא חטאו משה ואהרן מעולם חטא אחר אלא זה, ועל זה אמר הם כלומר הם לבד ואין בהם עון אחר.

טו **וידבר משה אל ה׳ לאמר.** בדבור משה אל ה׳ לא הוצרכה מלת לאמר, אלא מפני גדולתו של משה כדי להקיש תלמיד לרב, וכמו שאמרו במדרש דברתי עמך בדבור ואמירה וידבר ה׳ אל משה לאמר, אף אתה דברת לפני בדבור ואמירה וידבר משה אל ה׳ לאמר.

טז **יפקוד ה׳ אלהי הרוחות לכל בשר.** אתה היודע רוחו של כל אחד ואחד ומי הוא הראוי להיות פקיד עליהם.

אשר יצא לפניהם. במלחמה. **ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם.** לא ע״י אחר, ולא כמלכי האומות שמשלחין חיילותיהן והם יושבים בבתיהם אלא כמו שעשיתי אני עם סיחון ועוג שנאמר (דברים ג׳:ב׳) אל תירא אותו, וכדרך שעשה יהושע שנאמר (יהושע ה׳:י״ג) וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו, וכן בדוד הוא אומר (שמואל א י״ח:ט״ז) כי הוא יוצא ובא לפניהם, יוצא בראש ונכנס בראש.

יח **קח לך את יהושע בן נון.** לשון לך את שבדוק לך ואתה מכירו, כדאי הוא שיטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל, זהו שאמר שלמה המלך ע״ה (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה.

איש אשר רוח בו. כתרגומו. ודרשו רז״ל שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד.

וסמכת את ידך עליו. כדי שיראו ישראל שהוא במקומו. ודרשו רז״ל תן לו תורגמן וידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה.

כ **ונתתה מהודך עליו.** תחלוק לו כבוד כנגד כל ישראל. ודרשו רז״ל מהודך ולא כל הודך פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה והמשל הנפלא הזה בא להורות על מדרגת הנבואה של כל אחד ואחד, כי מדרגת נבואת משה בשם המיוחד שהוא כח החמה ומדרגת נבואת יהושע בכבוד שהוא כח הלבנה, והנה זה לנמשל, אבל ענין המשל כשם שאור הלבנה לא מצד עצמה הוא רק מצד החמה שהלבנה מקבלת אורה ממנה כן יהושע קבל ממשה, וכשם שהחמה מקבלת אורה מצד אחר ומזה אמר הכתוב (בראשית א׳:י״ד) יהי מאורות ולא אמר יהי אורים אלא מאורות כלומר מקבלי אור, כן משה רבינו ע״ה קבל מן שם המיוחד.

כא **ושאל לו במשפט האורים.** לא הזכיר התומים וזה יורה כי האורים עיקר השמות שמכחם היו האותיות מאירות לעיני הכהן לדעת בהם העתידות, והתומים לא היו אלא לזווג האותיות זו עם זו להתמים אותן בחבור התיבות עד שיהיה לב הכהן תמים בידיעתן וחבורן, ועל כן הזכיר מה שהוא עיקר ושתק מן התומים, אבל לעולם לא היו האורים בלתי התומים, כי שניהם דבר אחד ושניהם שלמות הענין, והיו מונחין בין כפלי החושן ומפסוק זה דרשו רז״ל ביומא פרק בא לו, גזרת נביא חוזרת אבל גזרת אורים ותומים אינה חוזרת שנאמר ושאל לו במשפט האורים, מה משפט אינו חוזר אף גזרת אורים ותומים כן. והנה אמר למשה, יהושע במקומך, והוא וכל בני ישראל על פיו יצאו כלומר על פיו של אלעזר יצאו, ועל פיו יבאו כלומר לא תזוז השררה משבטך.

הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה. העדה בכלל כל בני ישראל הם, אבל יאמר וכל העדה אפילו החולקים שנקראו עדה בכל מקום כלן יהו כפופים לו. ודרשו רז״ל, וכל העדה אלו הסנהדרין שהם עיני העדה המיוחדים שבעדה, ועל כן פרט העדה. ומה שהזכיר בצווי והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה, ראיה וחזוק לדברי רז״ל. וכן הזכיר במעשה ויעמידהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה.

כג **ויסמוך את ידיו עליו.** הקב״ה אמר לו וסמכת את ידך עליו והוא סמך בשתי ידיו כלומר בעין יפה. ודרשו רז״ל עשאו מלא חכמה ככלי מלא וגדוש.

פרק כח

ב **את קרבני לחמי לאשי.** נסמכה פרשת קרבנות לכאן לפי שכבר נצטוה משה שיזהיר את ישראל על הקרבנות שהם חייבין לעשות. ועכשו כשראה שלא יכנס עמהם לארץ הודיעם ענין הקרבנות, והתחיל בקרבן עולת התמיד אע״פ שכבר הזכירו בסדר ואתה תצוה ושם היתה אזהרה לימי המלואים.

וע״ד הפשט קרבני זה הדם, את לרבות מלח דכתיב, (ויקרא ב) על כל קרבנך תקריב מלח לכך טובלין לחם המוציא במלח שהקרבן נקרא לחם, לחמי

אלו אמורין, לאשי הנתנין לאש על מזבחי, תשמרו שיהיו כהנים לוים וישראלים עומדים על גביו, מכאן למדו ותקנו מעמדות, במועדו כלומר בכל יום ויום הוא מועד התמידין, אבל בא לומר שלא יקדים כלום קודם עולת הבקר ולא יאחר כלום אחר עולת הערב, במועדו אפילו בשבת ואפילו בטומאה.

ג **ואמרת להם.** אזהרה לבית דין. **זה האשה,** היה לו לומר זה הקרבן לפי מה שהתחיל קרבני, אבל הוא באור לחמי לאשי. אשר תקריבו לה׳, לצורך ה׳, שלא יפגל. **כבשים.** ולא שאר בהמות, **בני שנה,** לא יום ולא שעה יותר. **תמימם,** שנאמר (שם כב) כל מום לא יהיה בו. תמימם כתיב חסר יו״ד, שיהיו שניהם שוים. והם שבע מאות ושלשים כבשים לשנה, שהם שלש מאות וששים וחמשה יום לשנה ושני פעמים שלש מאות וששים וחמשה הם תש״ל, וזה רמוז במלת ת׳מימם ש׳נים ל׳יום בראשי תיבות. **שנים ליום,** פרקליטין הן, מליצין הן כנגד ישראל, וכנגד היום שוחטן. **עולה תמיד,** זאת העולה תהיה תמיד מליץ יושר על ישראל. ליום עולה כשעולה היום היה אומר ברק ברקאי, ומטעם זה לא נאמר עולה בסדר ואתה תצוה לדרוש.

ד **את הכבש אחד.** היה לו לומר האחד אבל בא לרמוז שהיו עסוקין בתמיד שלש עשרה כמנין אחד ולכך אמר את הכבש אחד לרמוז את הכבש של אחד, כלומר לשם ה׳ אחד. ובסדר ואתה תצוה (שמות כ״ט:ל״ט) אמר את הכבש האחד, המיוחד שבעדר.

תעשה בבקר. הוא בגימטרי״א לארבע שעות, כי כן העיד ר׳ יהודה בן בבא על תמיד של שחר שהיה קרב בארבע שעות.

בבקר. משתנץ החמה עד שיפרוש זריחתו בעולם, לפי שהעולם נברא ביום שנאמר (בראשית ב׳:ד׳) ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים.

ו **העשויה בהר סיני.** כאותה שנעשית בימי המלואים קודם שנעתק הכבוד מהר סיני אל המשכן ונראה מכאן כי אחר סיני לא הקריבו ישראל במדבר עולות כלל, ובפ״ק דחגיגה ר״א אומר עולת תמיד העשויה בהר סיני, מעשיה נאמרו מסיני והיא עצמה לא קרבה, ר״ע אומר קרבה ושוב לא פסקה, אבל מה אני מקיים (עמוס ה׳:כ״ה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה שבטו, של לוי שלא עבדו עבודה זרה הקריבו עד כאן. והא למדת שאפילו לר״ע דאמר קרבה ושוב לא פסקה לא הקריבו ישראל במדבר עולות כלום, ואעפ״כ לא פסקו עולות במדבר ע״י בני לוי.

ז **הסך נסך שכר.** יין המשכר בן ארבעים יום, פרט ליין מגתו, כן פירש רש״י ז״ל.

והרמב״ן ז״ל כתב על זה שאין זה נכון, שכבר אמרו יין מגתו לא יביא ואם הביא כשר. והנה אינו מתמעט מן הכתוב אלא מעלה מדרבנן לכתחלה, אבל שכר להוציא את המזוג שהוא פסול ואפילו דיעבד. וכך הוא נדרש בספרי. ושם אמרו בקדש הסך שיתנסכו בקדש ובקדש יבלעו, עד כאן. וכפל הלשון הסך נסך לרמוז על שני נסוכין, נסוך המים ונסוך היין.

וע״ד המדרש את קרבני לחמי, נסמכה פרשה זו לפרשת יפקוד ה׳, אמר הקב״ה למשה עד שאתה מצוה אותי על בני צוה את בני עלי, זה שאמר הכתוב (ישעיהו מ״ה:י״א) האותיות שאלוני על בני ועל פעל ידי תצוני, משל למלך שנשא אשה והיה לו שושבין, כל זמן שהמלך כועס על אשתו השושבין מפייס למלך ומתרצה לאשתו, כשהגיע זמנו למות התחיל מבקש מהמלך אמר לו בבקשה ממך תן דעתך על אשתך, אמר לו המלך מה אתה מצוני על אשתי, צוה לאשתי עלי שתהיה זהירה בכבודי.

את קרבני לחמי. שני כבשים בכל יום, ולא שניהם בבת אחת אלא את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. ולחם שלמה היה הרבה מזה שנאמר (מלכים א ה׳:ב׳-ג׳) ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סלת וששים כור קמח עשרה בקר מריאים, זה שאמר הכתוב (משלי י״ג:כ״ה) צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר, צדיק אוכל לשובע נפשו זה אליעזר עבד אברהם שאמר לרבקה (בראשית כ״ד:י״ז) הגמיאיני נא מעט מים, ובטן רשעים תחסר זה עשו שאמר ליעקב (שם כה) הלעיטני נא, כתוב אחד אומר (איוב ל״ז:כ״ג) שדי לא מצאנוהו שגיא כח וכתוב אחד אומר (שם לו) הן אל ישגיב בכחו ומי כמוהו מורה, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, אלא כשהוא נותן לישראל נותן להם כפי כחו וכשהוא מבקש מהם אינו מבקש אלא לפי כחן, ראה מה כתיב (שמות כ״ו:א׳) ואת המשכן תעשה עשר יריעות, לכך כתיב שדי לא מצאנוהו שגיא כח. (שם כז) ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך וכתיב (שם כג) ראשית בכורי אדמתך תביא וגו׳ וכשנותן להם נותן כפי כחו שנאמר (יחזקאל מ״ז:י״ב) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשיו יבכר, שכל אילן ואילן מחדש בכורים אחרים בכל חדש וחדש, לא כמגדי חדש זה. מגדי חדש זה. כשמבקש אינו מבקש אלא לפי כחם שנאמר (ויקרא כ״ג:מ׳) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים, וכשהוא נותן נותן לפי כחו שנאמר (ישעיהו מ״א:י״ט) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו וכתיב (שם נה) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס וגו׳.

וע״ד הקבלה את קרבני לחמי לאשי, כל אחת מארבע מלות אלו מורה על מדת הדין, כי הוא המדבר. התחיל את מלשון (יחזקאל ב׳:ב׳) ואשמע את מדבר אלי. וכן קרבני לחמי מלשון קרב ומלחמה, וכן לאשי מלשון אשה ריח ניחוח, באורו שהקרבן הזה הוא המשכת ירידת השפע אלי. תשמרו כלומר תזהרו שתהיה כונתכם לשם המיוחד כדי להקריב לי. ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו אני בעצמי לה׳ כשתקריבו כבשים בני שנה שנים ליום עולה

תמיד, וקרבן התמיד הזה שצוה בו הכתוב הוא להקריב בכל יום ויום כבש אחד בבקר, וסולת למנחה עשירית האיפה שהוא שיעור העומר, ויין רביעית ההין לנסך וכזה היה קרבן של בין הערבים. וידוע כי הקרבת דברים אלו עקר מזונות האדם, ולפי שצמיחת המזונות וגדולן ובשולן בסבת שני המאורות שהם השמש והירח שהם סבת הבקר והערב, אנחנו מקריבין הקרבן הזה לעטרת תפארת שמשם נאצלו השמש והירח, והממשלה אשר להם בעולם השפל הזה בין בתולדות הארץ ובכל המתהוה ממנה בין בבני אדם משם בא להם, ומפני זה היה האחד בבקר והשני בין הערבים ולא שניהם ביחד. וכבר ידעת כי תמיד של שחר היה נשחט במערב כנגד המזרח ושל בין הערבים היה נשחט במזרח כנגד המערב, וכמו שנתבאר בגמרא דיומא פרק שעירי יום הכפורים, וזהו שאמר שנים ליום ודרשו שם כנגד היום, כלומר כנגד זריחת השמש, בין בשל שחר בין בשל הערבים, כי הכונה לקו האמצעי שהוא כח השמש, וקרבן התמיד הזה היה מכפר ומגין על ישראל, וסימנך (משלי ד׳:ט׳) עטרת תפארת תמגנך. ומזה רמזו לנו חכמי האמת ז״ל בברכת הלבנה, שהם עטרת תפארת לעמוסי בטן. ובזה היה העולם מתקיים ומתפרנס והיו המזונות מתברכין, כי הברכה היתה מתפשטת ונמשכת מלפני ולפנים אל העדן ומן העדן לגן ומשם יפרד אל הנפרדים, והבן זה.

ט **וביום השבת שני כבשים.** בשלשה החגים גם בראש חדש וכן בראש השנה ויוה״כ תמצא בכל יום שבעה כבשים מלבד עולת התמיד וכאן בשבת לא צוה להקריב כי אם שני כבשים, וצריך שיהיו שוין למצוה, וכן אמרו בפרק שני שעירי, מוספין ודאי בעינן שוין. ופירוש למצוה, לא לעכובא. וטעם שלא היו כי אם שנים מפני שהשבת כבודו כפול, זכור ושמור, את שבתותי תשמרו, ולכך באו כל עניני שבת כפולים, עומר כפול אזהרותיו כפולות שכרו כפול עונשו כפול שירו כפול קרבנו כפול. **ובמדרש** אמר הקב״ה אין אני רוצה שתביאו לי בשבת יותר מכם, מה אתם שתי סעודות אף אני שני כבשים, עד כאן.

ושני עשרונים. כנגד לחם משנה. ולא הזכיר כאן בשבת והקרבתם ולא תקריבו, שלא הקריבו קרבן מוסף במדבר, כי לא נצטוו עד עתה.

י **עולת שבת בשבתו.** כלומר בכל שבת, ושבת כמו (שמות ה יג) דבר יום ביומו. **על עולת התמיד.** כלומר עולת התמיד תחלה ואח״כ עולת השבת.

יא **ובראשי חדשיכם.** לא אמר ובראש שאלו כן הייתי מבין ראש חדש ניסן שנקרא ראש חדשים (שמות י״ב:ב׳), לכך אמר ובראשי חדשיכם כלומר לכל חדש וחדש תקריבו מחדשי השנה. ועוד שיש לכל חדש שני ראשים, בערב נראית הירח ובבקר היו מקריבין הקרבן, וקרבן ראש חודש לא היה בלילה בעת שיראה הירח כי אין קרבן בלילה אלא קרבן פסח, ולאחר קרבן התמיד היו קריבין.

פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים. דרשו רז״ל פרים כנגד אברהם דכתיב (בראשית י״ח:ז׳) ואל הבקר רץ אברהם, איל אחד כנגד יצחק דכתיב (שם כב) והנה איל אחר נאחז בסבך, כבשים כנגד יעקב דכתיב (שם ל) והכשבים הפריד יעקב, ושעיר עזים אחד לחטאת כנגד השבטים דכתיב (שם לז) וישחטו שעיר עזים.

וראוי להתעורר במה שהיו י״א, שני פרים ואיל אחד שבעה כבשים ושעיר, הרי י״א קרבנות שהיו מקריבין בראש חדש וזה כנגד י״א שעות שהחמה גדולה מן הלבנה, שהחמה נבראת ביום רביעי והלבנה בו ביום אחר י״א שעות, וכנגד י״א ימים שיתרים ימות החמה על ימות הלבנה שהרי ימות החמה שס״ה וימות הלבנה שנ״ד. ומה שהיו מקריבין פרים כנגד אברהם, לפי שהיה כשני אנשים טומטום ואדרוגינוס וזכר, אברם אברהם. ומה שהיו מקריבין איל כנגד יצחק שהיה המיוחד שבעדר ואילו היה משבת ימי בראשית. שבעה כבשים כנגד יעקב לפי שצורתו חקוקה בכסא הכבוד למעלה משבעה רקיעים. ושלשה עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד כנגד שלש פעמים שכתוב בו וירא ה׳ אל אברהם. ושני עשרונים סלת בלולה בשמן לאיל האחד כנגד שני פעמים שכתוב וירא ה׳ אל יצחק. ועשרון עשרון לכבש האחד היה לו לומר שני עשרונים ואמר עשרון כנגד פעם אחת שכתוב בו (בראשית ל״ה:ט׳) וירא אלהים אל יעקב, ומה שכפל ואמר עשרון עשרון כנגד שני שמות שיש לו יעקב וישראל, ועוד כנגד שתי עשיריות של ברכות שקבל, עשר ברכות כשנקרא יעקב ועשר ברכות כשנקרא ישראל, וכן כתוב בו (שם כח) עשר אעשרנו לך, זה לוי בנו העשירי בבנים, וחלקו של לוי מעשר, והלוי נותן לכהן מעשר מן המעשר. ואמר הנביא (ירמיהו ל״א:ט׳) ואפרים בכורי הוא, מאפרים ולמעלה עד לוי עשרה הרי מעשר, גרשון קהת ומררי לבני שמעי עמרם יצהר חברון ועזיאל אהרן הרי עשרה, לכך כתיב (דברי הימים א כ״ג:י״ג) ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים.

יד **ונסכיהם חצי ההין.** ששה לוגין, שההין י״ב לוגין. **יהיה לפר** כנגד אברהם, בשש שעות מן היום כחם היום באו אליו המלאכים ורץ אל הבקר. **ושלישית ההין,** הוא ארבע לוגין, **לאיל,** כנגד יצחק שהוקרב בארבע שעות ביום. **ורביעית ההין,** הוא שלשה לוגין י״ח ביצים, **לכבש,** כנגד יעקב שהתפלל י״ח ברכות, שנאמר (בראשית כ״ח:י״א) ויפגע במקום, ואין פגיעה אלא תפלה דכתיב (ירמיהו ז׳:ט״ז) ואל תפגע בי.

ויש להתעורר שלא מצינו בכל התורה כלה שעור רביעית ההין בפר ואיל כי אם בכבש לבדו, ויש בענין סוד, ובפסוק (ויקרא כ״ו:מ״ב) וזכרתי את בריתי

יעקוב רמזתי מזה.

זאת עולת חדש בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין.

טו ושעיר עזים אחד לחטאת לה׳. ע״ד הפשט לשם ה׳, כמו (שם טז) עלה עליו הגורל לה׳ ועשהו חטאת. או יאמר חטאת לה׳ על החטא שהאדם עושה לה׳, כי כן לשון חטאת בלשון הקדש הבא עם למ״ד אין החטא דבק כי אם באדם החוטא, כמו (בראשית ל״ט:ט׳) וחטאתי לאלהים, (שם מד) וחטאתי לאבי, ולפי מה שדרשו בו רז״ל הוא בהפך, והענין מסתרי התורה.

וע״ד המדרש לחטאת לה׳, חטא שאין מכיר בו אלא ה׳, כן דרשו במסכת שבועות, והוא כי שעיר של ראש חדש מכפר על מי שנכנס למקדש בטומאה בשוגג בלא ידיעה כלל. ועוד דרשו בו אמר ריש לקיש מה נשתנה שעיר של ר״ח דכתיב בו חטאת לה׳, אמר הקב״ה שעיר זה יהא כפרה עלי על שמעטתי את הירח. ובפרק אלו טרפות רבי שמעון בן פזי רמי, כתיב (בראשית א׳:ט״ז) ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים, וכתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן. אמרה ירח לפני הקב״ה, רבש״ע אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד, אמר לה הקב״ה לכי ומעטי את עצמך, אמרה לפניו, רבש״ע בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי, אמר לה לכי ומשלי ביום ובלילה, אמרה לו מאי רבותיה שרגא בטהרא מי אהני, אמר לה לכי וימנו בך ישראל ימים ושנים, אמרה לו יומא נמי אי אפשר דלא מנו ביה תקופות דכתיב (שם) והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, אמר לה לכי ויקראו צדיקים על שמך, יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן. לא הוה מיתבא דעתה אמר הקב״ה הביאו כפרה עלי שמעטתי את הירח, והיינו דאמר ריש לקיש מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו חטאת לה׳, אמר הקב״ה שעיר זה יהא כפרה עלי שמעטתי את הירח. ובאור הענין הזה כי מלת הגדולים תורה שהיו השמש והירח שוין באורה ואחר כך נתמעטה הירח, וזהו שחזר ואמר (שם) את המאור הגדול ואת המאור הקטן, ונתמעטה ע״י קטרוג שקטרגה ואמרה אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד, ולכבודו של מקום אמרה כן שנראה שאין יכולת לעשות שמשים שיהיה כל אחד ואחד אור בפני עצמו ושלא יצטרך האחד לקבל מחברו וכמעט שיאמרו האומות מבלתי יכולת השם להשפיע אורה לכל אחד ואחד, וקטרוג זה היה במה שהרהרה אחר מדותיו של הקב״ה, ואחר שנתמעטה ונתבישה מחטאה אמר לה לכי ומשלי ביום ובלילה, ועוד וימנו בך ישראל ימים ושנים, ועוד צדיקים יקראו על שמך, ועשה הקב״ה כל זה כדי להפיס דעתה, ולא נתפייסה עד שחלק לה כבוד בקרבן ראש חדש שיהיו מקריבין לפניו בכל זמן שהיא מתחדשת, וזהו שאמרו אמר הקב״ה הביאו כפרה עלי שמעטתי את הירח. וכל זה להורות שאין הקב״ה חפץ שיהיה קטרוג במעשה בראשית בין בריותיו. ועוד אפשר שיכלול ענין אחר כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, ומהם יראו התחתונים ויקחו מוסר שאם ישובו אחר שחטאו שהקב״ה יתפייס להם כשם שנתפייס ללבנה וקבע קרבנות כפרה ביום חדושה, וקבע גם כן ראש השנה שהוא יום תשובה ביום חדושה, וכל זה להודיע שהקב״ה מקבל תשובת הרשעים כשם שקבל הלבנה ונתפייס לה מעון הקטרוג, ולכך הצדיקים נמשלים לשמש שהיה עלוב מן הלבנה והוא שכתוב (שופטים ה׳:ל״א) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ולשון ״עלי״ כתב הרב הגדול ר׳ יצחק אלפס ז״ל בהלכותיו שהוא כמו אלי, וכן פירשו רוב המפרשים.

וע״ד השכל לחטאת לה׳, ולא ללבנה, ובא שעיר זה לעקור אמונת עובדי הלבנה, כי היה מנהג האומות בימים קדמונים להקריב קרבנות ללבנה בכל ראשי החדשים, ולכך הוצרך הכתוב להזכיר לה׳, כלומר לה׳ ולא ללבנה, שלא יחשוב חושב שאנו מקריבים ללבנה ועושין כמעשה העכו״ם, ולא מצינו בשאר שעירי הרגלים שיזכיר בהן כלל חטאת לה׳ אלא חטאת סתם, שהרי היו נאכלין ולא נשרפים ולכך א״א שיזכיר בהן לה׳, ומה שנזכר כאן בשעיר זה והוא נאכל גם כן היה זה כדי למעט עבודת הלבנה ולהסיר המחשבה ההיא מלב כל מסתפק בה זה דרך הרמב״ם ז״ל.

וע״ל הדרך הזה יהיה באור המדרש לרז״ל כי השמש והירח בתחלת הבריאה היו שוין באורה, והוא לשון (בראשית א׳:ט״ז) שני המאורות הגדולים, כי היה השמש עליה פנים בפנים, והיה לזה אור ביום ולזה אור בלילה מצד השמש שעליו, ואין הכוונה שהיה אור הלבנה בתחלת הבריאה גדול כאור השמש אלא שנבראו שניהם בגדלן, כי כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בצביונן נבראו, וזהו שהזכיר את שני המאורות הגדולים. וחזר והזכיר המאור הגדול לומר שעמד כן בגדלו. ואת המאור הקטן שלא עמד כן בגדלו אלא שנתמעט, וכן הוא מתמעט והולך, שאינו כשמש שאינו מקבל תוספת ומגרעת. גם אין לומר שהיו בגודל גוף, כי גוף השמש והירח בתחלת הבריאה היו כמו שהם היום זה גדול וזה קטן, לא נשתנה גוף הירח ולא נתמעט אלא באורה. וענין המעטת האור הוא כשראתה הירח שהיא משתמשת באור השמש ולא היה האור מעצמה, אמרה אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, והכתר הנה כנוי ומשל לזוהר האור, ולכך אמרה כיון שאני צורך בעולם השפל כמו השמש לפעול בו ולהנהיגו ואני מלך כמוהו למה לא יהיה לי כתר בפני עצמי, שאם אין האור שלי צח כאור השמש מ״מ יהיה מעצמי ולא אקבל מאחר, ודבר הגון אמרה אמר לה הקב״ה לכי ומעטי את עצמך, כלומר סבורה את שהאור הזה בעצמו הבא לך מהשמש שיהיה כן תמיד, אין זאת, אלא בלכתך תהי מתמעטת, וזהו לכי ומעטי את עצמך, אמרה לפניו, רבש״ע בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי, אמר לה מה שבראתיך בענין זה שתקבלי אורה מהשמש לצורך היה, אבל בשביל שאמרת דבר הגון יביאו בני כפרה וקרבן בכל עת שאת מתחדשת.

ודעת רבי שמעון ז״ל במאמר זה, שהיו מתחלה שוין באורם ממש והיה אור הלבנה גדול כאור השמש ואחר כך מעטה הבורא יתעלה לתועלת העולם ולישובו, שאילו לא מעטה היה הזמן כלו יום, והתועלת המגעת מהלילה לבעלי חיים השפלים יהיה נעדר ומציאותו בטל ולא היה העולם מתקיים, ולכך שינה הקב״ה טבע הלבנה וחסר אורה לצורך ישוב העולם, כשם ששינה טבע המים להקוות כלן אל מקום אחד, והוא ים אוקיאנוס, וזהו שאמרו במדרש קהלת (קהלת א׳:ט״ו) מעוות לא יוכל לתקון, משנתעותו מימי בראשית ונתנו באוקיאנוס שוב לא נתקנו, משנתעותו באורות ששת ימי בראשית וחסר הקב״ה שנת הלבנה משנת החמה כמה קצים וכמה חדשים לא נתקנו, עד כאן במדרש קהלת.

וע״ד הקבלה לחטאת לה׳, אמר הקב״ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח. לשון עלי למה שעלי, שמעטתי את הירח בשבילי ובסבתי.

ובאור המדרש על דרך זה, אמרה ירח לפני הקב״ה, רבש״ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, אמר הכבוד לפני הבינה אפשר לשני מלכים שהם התפארת והכבוד שישתמשו בצינור אחד ושלא יהיה לכל מלך ומלך צינור בפני עצמו לקבל ולשאוב מלמעלה מלפני ולפנים, רצה הכבוד שיהיה לו צינור בפני עצמו למשוך מן הבינה כמו התפארת, לא שיצטרך למשוך מן התפארת, אמר לה לכי ומעטי את עצמך, המעטה זו היא הפסקת השפע הבא אל הכבוד מלמעלה, אמר הכבוד בשביל שאמרתי דבר הגון יפסק השפע ממני, אמר לה לכי ומשלי ביום ובלילה, אמר לה ימנו בך ישראל ימים ושנים, ויקראו צדיקים על שמך יעקב הקטן שמואל הקטן, ובאור על שמך שהוא אדנ״י הקטן. לא נתפייס עד שאמר הקב״ה שנקריב לו קרבן בכל יום החדש, וזהו שאמר אמר הקב״ה, כלומר בעל הרחמים אמר הביאו כפרה לכבוד, ותהיה הכוונה למה שעלי שמעטתי את הירח, כלומר על שנתמעט ונפסק שפע הרחמים מכח הירח וחזרה דין, ועל כן תצטרכו להביא כפרה בכל חדש בזמן חדושה כדי להמשיך לה שפע הרחמים מלמעלה ויתעלה העולם, וזהו סוד זאת עולת חודש בחדשו, כי היא המדה המתעלה ועולה לקבל שפע הרחמים. ולעתיד לבא יהיה השמש עם הירח שוין באורה כמו שהיו בתחלה, וכמו שמורה על זה מלת הגדולים, וכן יהיה בסוף, וזהו דבר הנביא ע״ה (ישעיהו ל׳:כ״ו) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, כלומר אחר שיהיה אור החמה שבעתים, והטעם בזה לפי שכח הלבנה שהוא מדת הדין תתאחד ותתעלה ברחמים, וכבר הזכרתי מזה בפסוק (שמות טו) זה אלי, וזה מבואר.

טז ובחודש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה׳. לא הזכיר כאן בין הערבים, שהרי כבר ידוע. והנה לא הזכיר עולת שבת בשבעת ימי הפסח, כאשר לא הזכיר עולת התנופה של עומר האמורה בסדר אמור אל הכהנים. (ויקרא כ״ג:ז׳) ואמר כל מלאכת עבודה ולא אמר כל מלאכה כמו בשבת, לפי שיום טוב הותר באוכל נפש וכשהזכיר במקום אחר (שמות י״ב:ט״ז) כל מלאכה לא יעשה בהם הוצרך לפרש (שם) אך אשר יאכל לכל נפש.

כו וביום הבכורים. חג השבועות נקרא בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם, שהם תחלה למנחת חטים הבאה מן החדש.

ויש לך להתבונן למה לא הזכיר כאן בשעיר של עצרת חטאת, כשם שהזכיר בכל המועדים שבפרשה זו, והטעם בזה על דרך הפשט לפי שעצרת זמן מתן תורה ושם היו ישראל כנולד זה בלא חטא.

וע״ד הקבלה ירמוז לעצרתו של עולם שבו יבטל יצר הרע לגמרי וגדר אבניו נהרסה.

לא תמימים יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים יהיו תמימים, מכאן דרשו רז״ל עלו ביין קמחים פסול לנסכים, שהרי אין ראוי להקריב על גבי המזבח אלא דבר המובחר במינו, וכל שאין פסול אך הוא כחוש וכעור אין מקריבין אותו לכתחלה, שאם היה חייב קרבן עולה לא יביא שה כחוש וכעור ויאמר הרי אין בו מום, שעל זה נאמר (מלאכי א׳:י״ד) וארור נוכל ויש בעדרו זכר, אלא צריך שיביא מן המובחר. וכן היו ישראל עושין בזמן שבהמ״ק קיים, היו מביאין אילים ממואב, וכבשים שגביהם רחבה מחברון, וגוזלות מהר המלך, ושמן מתקוע, הכל היה מובחר במינו. וכן מצינו בקרבנו של הבל (בראשית ד׳:ד׳) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן, ונתרצה קרבנו, ונאמר בקין שלא הביא מן המובחר (שם) ואל קין ואל מנחתו לא שעה, וכן כתיב (דברים י״ב:י״א) וכל מבחר נדריכם, וכתיב (במדבר י״ח:ל׳) בהרימכם את חלבו ממנו. ואפילו עצי המערכה שהיו עורכין בקרבנות על גבי המזבח נצטוינו בהם שיהיו מובחרין שלא יהא בהן תולעת, ואין מביאים עצים מבנין שנסתר אלא חדשים לעולם. וכל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן מפני ישוב ארץ ישראל. וכן נצטוינו בשמן של מנורה להביא מן המובחר, ואין כל השמנים כשרין למנורה אלא שמן זית היוצא מן הכתית בלבד. ומטעם זה אסרו רז״ל שמן שנפל בו עכבר להדליק ממנו נרות של בית הכנסת, ודעת הגאונים ז״ל שאם נמוח ויש בשמן ששים שמותר באכילה, ואם אינו נמוח זורקו והשמן הותר בששים ממנו, ואע״פ שהשמן מותר באכילה פסול למאור, שנאמר (מלאכי א׳:ח׳) הקריבהו נא לפחתך, דבעינן דבר המובחר.

פרק כט

יג והקרבתם עולה אשה ריח ניחוח לה׳ פרים בני בקר שלשה עשר. פרי החג שבפרשה זו הם שבעים כנגד שבעים אומות, והיו מקריבין אותן ביום ראשון י״ג וביום שני י״ב וביום שלישי י״א, וכן כלן מתמעטים והולכים, והיה זה סימן כליה לשבעים אומות עו״ג שיהיו כלן כלין מן העולם. וכבר ידעת כי היו לשבעים אומות הקדמונים שבעים שרים למעלה,, שהרי כל אומה ואומה יש לה שר ממונה עליה ומנהיגה, כענין שכתוב (דניאל י׳:כ׳) ושר מלכות פרס וגו׳, (שם) והנה שר יון בא. ולא תמצא בכל הפרשה הזו בכל שבעת הימים שיזכיר בהם לה׳ כי אם ביום ראשון בלבד, והכוונה כי מה שישראל מהנין לכל אותן הכחות לפי שטובות העולם באות על ידן כדי שיתיחדו הכחות זה בזה ויודה כל אחד ואחד למי שהוא מקבל כח על ידו מאת הסבה העליונה, ונמצאו כלן מכירים ומודים שאדון יחיד מושל עליהם, ולכך הזכיר בכאן ביום ראשון בלבד לה׳ ללמדך שתהיה הכוונה בכל שבעים פרים לה׳ בלבד שהוא ראש הממשלות והמערכות כולן, וזהו שאמרו רז״ל במסכת סכה אוי להם לאומות העולם שאבדו ואינן יודעין מה אבדו, בזמן שבהמ״ק קיים היה המזבח מכפר עליהם האידנא מאן מכפר עליהם. למדו אותנו בזה שהיו ישראל מקריבין בשבעת ימי הסכות שבעים קרבנות לכפר על שבעים אומות, והקרבן היה לקרב הכחות זה בזה, שיכיר כח כל אומה ואומה הכח שהוא למעלה ממנו, וכן מכח לכח ומעליון לעליון ומגבוה לגבוה עד הסבה הראשונה העליונה על הכל, וכלן מודים ומיחדים שאין להם גדולה ומלכות אלא ממנו והוא אינו חסר כלום, וזהו היחוד השלם, וזהו לשון קרבן שהוא קרוב הכחות, שכלן מודין למי שמקבלין כח ממנו.

ובמדרש והקרבתם אשה, זהו שאמר הכתוב (תהילים ק״ט:ד׳) תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה אתה מוצא בחג ישראל מקריבין שבעים פרים על שבעים אומות העולם לפיכך היו צריכין שיהיו אוהבים אותנו, ולא די שאין אוהבים אותנו אלא ששונאין אותנו, שנאמר תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה. ועוד דרשו בפרי החג, למדה תורה דרך ארץ בקרבנות הללו, שאם יתארח אדם אצל חברו יום ראשון מקבלו יפה ומאכילו עופות למחר מאכילו דגים למחר מאכילו ירק וכן פוחת והולך עד שמאכילו קטנית.

יח ומנחתם ונסכיהם. דרשו רז״ל במסכת תענית, נאמר בשני ונסכיהם ובששי ונסכיה ובשביעי כמשפטם, מ״ם יו״ד מ״ם הרי כאן מים, מכאן סמכו חכמים ז״ל רמז לנסוך המים בחג.

ויש לך להשכיל איך התחיל רמז המים מן היום השני, לפי שביום שני נבדלו המים במעשה בראשית, ועל כן פעולת יום השני גדולה במים, ואמרו רז״ל אנשי מעמד היו מתענין בשני מפני יורדי המים, וכן ביום הששי שבו נברא אדם והוצרך למים כענין שכתוב (בראשית ב׳:ו׳) ואד יעלה מן הארץ וגו׳, וכתיב (שם) וייצר ה׳ אלהים וגו׳, והשלים הרמז בשביעי לפי שהשביעי תשלום מעשה בראשית. ואמרו במסכת ראש השנה אמר הקב״ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. והנה כל שבעת ימי החג היו מנסכין המים על גבי המזבח, וזה הלכה למשה מסיני, ועם נסוך היין של תמיד של שחר היה מנסך המים לבד, ובקרן דרומית מערבית היה מנסך למעלה מחצי המזבח, והכל יורד לשיתין. וכיצד היו עושין, צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגין היה ממלא אותה ממי השלוח, הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו ועלה בכבש ופנה לשמאלו ונותן המים מהצלוחית לתוך הספל שהיה שם, ושני ספלים של כסף היו שם, מערבי היה בו מים מזרחי היה בו יין, ומנוקבין היו כמין שני חוטמין דקין, ושל מים היה נקב שלו דק משל יין כדי שיכלו המים עם היין כאחד, זה שמנסך המים היו אומרים לו הגבה ידך, שפעם אחת נסך אחד על גבי רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהם, שאמרו מין הוא, שהמינים אומרים שאין מנסכים המים. ואמרו רז״ל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. ונקרא בית השואבה על שם (ישעיהו י״ב:ג׳) ושאבתם מים בששון, שהיו שואבין מים בלילה כל שבעה לצורך תמידין.

לה ביום השמיני עצרת תהיה לכם. על דרך הפשט מלת עצרת שתהיו עצורים מעשית מלאכה. ודרשו רז״ל שמיני עצרת רגל בפני עצמו לענין פז״ר קש״ב, פייס בפני עצמו, זמן בפני עצמו, רגל בפני עצמו, קרבן בפני עצמו, שיר בפני עצמו, ברכה בפני עצמו, כלומר ברכה ותפלה שמזכירין בו את יום שמיני חג העצרת הזה, ואין יושבים בו בסכה, ולענין שהחיינו, ולענין אבלות, שהקובר מתו ערב הרגל בטלה ממנו מחמת שמיני זה גזרת שלשים שנתנו חכמים לאסור תספורת, כמו שאמרו יום אחד לפני החג חשוב כשבעת ימי אבלות, והחג שבעה, ושמיני שלו שהוא כשבעה הרי כאן כ״א יום, וימנה עוד תשעה ויהא מותר בתספורת. ודרשו רז״ל במסכת סכה, כתיב הכא פרים והכא פר, הכא כתיב וביום והכא כתיב ביום. ובאור הענין כי בשאר הימים היו מקריבין בכל יום ויום פרים אבל ביום שמיני פר אחד, ובשאר הימים הזכיר וביום אבל ביום שמיני הזכיר ביום בלא וא״ו לומר שהוא רגל בפני עצמו.

וע״ד המדרש ביום השמיני עצרת, עצרתי אתכם לפני, כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנו אמר בבקשה מכם עכבו עמי יום אחד שקשה עלי פרידתכם. ובגמרא דסכה פרק החליל, אמר אביי שבעים פרים כנגד שבעים אומות, פר יחידי למה כנגד אומה יחידה, משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשו לי סעודה, באחרונה אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך.

וע״ד הקבלה עצרת זו כנסת ישראל, כי שם נעצר הכל, והוא לשון מלכות, כמו (שמואל א ט׳:י״ז) זה יעצור בעמי, וכן (שופטים י״ח:ז׳) יורש עצר. ולכך יום שמיני רגל בפני עצמו, והוא האתרוג שהוא בפני עצמו ואינו נאגד עם הלולב, והוא החג של יום מתן תורה שקראוהו ז״ל עצרת, הוא הלשון בעצמו שקראתו התורה ליום שמיני זה ובו ביום שמענו דבריו מתוך האש, אבל יום שביעי של פסח שהוא מכלל הרגל קראו הכתוב עצרת, והוא היסוד, ונקרא כל אחד בשם עצרת כשם שנקרא כל אחד בשם שבת שהרי כנסת ישראל בת זוגו של שבת, ועל היסוד היה מקלס דוד ע״ה ואמר (תהילים צ״ב:א׳) מזמור שיר ליום השבת, ועל כנסת ישראל היה מקלס (שם י) למנצח על השמינית. ותן אל לבך לשון עצרת תהיה לכם כלשון (ויקרא י״א:מ״ה) להיות לכם לאלהים. ובסדר אמור אל הכהנים (שם כג) נאמר עצרת היא, ופירוש עצרת של היא, כי המלת סמוכה והוא כאלו אמר עצרת של שבת שנקראת אות היא ביני וביניכם. ותן אל לבך כי על כן קראו חכמי האמת ליום שמיני זה סעודה קטנה, והיא א׳ זעירי של (ויקרא א) ויקרא, והוא ה״א זעירי של (בראשית ב) בהבראם, והיא יו״ד זעירי של (דברים לב) תשי, והוא סוד מה שאמרו תשעה וקטן מצטרפין, כלומר לתפלה ולזמון, לתפלה אליבא דמאן דאמר, ולזמון שהוא פרנסת עולמו לדברי הכל. והוא סוד מה שאמרו עוד (תהילים ל״ז:כ״ה) נער הייתי גם זקנתי, פסוק זה שר העולם אמרו. וכן הזכיר ישעיה ע״ה בבית ראשון ואמר (ישעיהו כ״ח:י׳) זעיר שם זעיר שם, כל אלה ענין אחד ודרך אחד להם.

לט אלה תעשו לה׳ במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם. היה ראוי הכתוב לומר לעולותיכם ולשלמיכם שהן קרבנות הבשר ואחר כך ולמנחותיכם ולנסכיכם, אבל הקדים העולה שהוא הקרבן הקודם לעולם, וכמו שדרשו רז״ל העולה, עולה ראשונה, שאין לך דבר קרב קודם לתמיד של שחר. וחותם בשלמים כי השלמים באים להשלים המדות, ודרך הכתוב לחתום בשלמים, וזהו שכתוב (ויקרא ז׳:ל״ז) זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים, וגדולה מדת השלום וראוי לחתום בה. וכשם שהזכיר למעלה השם המיוחד בראש הפרשה כן הזכיר עתה בסוף הפרשה, שנאמר אלה תעשו לה׳ וגו׳. והזכיר שבעים פרים באמצע להורות שלא תהיה הכוונה בכלן כי אם לשם המיוחד, אבל ביום שמיני זה שהוא מיוחד אנו מקריבין בו קרבן מיוחד שהוא פר יחידי לאלהי ישראל שהוא אדון מיוחד על עם מיוחד, וזהו מאמרם שבעים פרים למה כנגד שבעים אומות, כלומר כנגד שרי השבעים אומות, פר יחידי למה כנגד אומה יחידה, כלומר כגנד אלהי אומה יחידה. ע״י קרבנות הללו היה העולם מתברך, וכל כח וכח מכיר הכח שלמעלה ממנו, וכן מכח לכח עד הסבה העליונה יתברך, כענין שנאמר (קהלת ה׳:ז׳) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם.

פרק ל

ב ירא את ה׳ בני ומלך עם שונים אל תתערב (משלי כד, כא)

שלמה המלך ע״ה יזהיר בכתוב הזה (משלי כד) את האדם שיירא מן המלך העליון יתעלה תחלה ואחריו שיירא מן המלך בארץ, והשוה את שניהם יחד במדת היראה כי יאמר כשם שאתה ירא מהקב״ה הנמצא בכל מקום ופורש מן העון ליראתו ואע״פ שאין אתה רואהו, כן יש לך לירא מהמלך שתפרוש מעצמך ממה שתתחייב מיתה ליראתו ואע״פ שאין אתה עומד לפניו, כי אי אפשר למלך בשר ודם להמצא בכל המקומות ועל כן תצטרך שתהיה אימת המלך וצורתו חקוקה בלבך בהעדרו מן המקום ולא תראנו כאלו ראית אותו בעינך, כשם שאתה ירא מן המלך העליון יתברך שלא ראיתו מעולם בעינך. עם שונים אל תתערב, יזהיר שלא ישנה הדבר, כי יש עוברין על רצון הש״י ליראתו של מלך, והנה הם יראים מאדם תחלה ועושין יראתו עיקר, ולא יתכן לעשות כן, אבל הראוי שיהיה הש״י תחלת יראתו ועיקר מחשבתו ופעולותיו כלן. ולפי שהש״י מלך מלכי המלכים הקב״ה ראשית כל ראשית, ואין מלכות המלכים רק ממנו ומלכותו לעד לעולם, אין ראוי כלל להשוותן, לכך הפסיק בהם הכתוב במלת בני, כי היה ראוי הכתוב לומר בני ירא את ה׳ ומלך כמנהגו בשאר הכתובים שמתחיל בהם במלת בני, אבל רצה להפסיק ביניהם לבאר כי אע״פ שהשוה אותן הכתוב לענין היראה אין ענינם שוה ואין לשתף ביניהם, שהרי יש הפרש גדול ביניהם ויתרון, כיתרון האור מן החשך. וענין הכתוב, כי יראת המלך היא קיום הארץ וצורך גדול לבריות, וכמו שדרשו רז״ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, אבל העיקר הגדול והעצום והמעלה העליונה שירא תחלה מן המלך העליון יתברך, אשר חיי המלכים כלן ומלכותם תלוין בידו, ומזה אמר שלמה בספר קהלת (ח) אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים, יאמר אני אומר לך פי מלך שמור, שתשמור פי המלך ולעשות מה שיצוה, ועל הדברים כלן שתשמור שבועת אלהים שיזכור תחלה יראת ה׳ והשבועה שנשבע בסיני לקבל עליו התורה והמצות. וכן אמרו במדרש אני פי מלך שמור, מזומן אני לשמור פי מלכי האומות המושלים בנו במסים וגלגליות וארנוניות. ועל דברת שבועת אלהים, ואצל דברת שבועת אלהים לא אשמור פי המלך. שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר (דניאל ג׳:ט״ז) לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך. ומתחיל הפסוק ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרי למלכא נבוכדנצר לא חשחין וגו׳. אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא, אלא כך אמרו לו את מלכא עלנא במסים וגלגליות, אבל על דנא שאתה אומר לנו לעבוד עו״ג נבוכדנצר את ולא מלכא את, ואת וכלבא שווין. כלומר שאין אנו רשאין לבא כנגד השבועה שנשבענו בהר סיני, זהו ועל דברת שבועת אלהים. וידוע כי

ענין השבועה מגדר היראה שלא ישבע אדם בקב״ה כל עיקר ואפילו על האמת, אין צריך לומר על שקר, ומעשה היה בינאי המלך שהיו לו עשרת אלפים עיירות בהר המלך וכולן חרבו על שבועת אמת. כיצד, אדם אומר לחברו בשבועה שאני הולך למקום פלוני ואוכל ואשתה כך וכך, וכן כל דבריהם, ומקיימין שבועתן, וכולן נחרבו. ומה הנשבע באמת כך, הנשבע לשקר על אחת כמה וכמה. ואיך יהיה האדם זהיר במדת היראה אם ישבע בהקב״ה לשקר או על האמת לבטלה. ומפני שאין בכל העבירות כלן עברה חמורה כעובר על השבועה ויצר לב האדם רע מנעוריו, והוא כועס תמיד ומתוך כעסו קופץ ונשבע, לכך הוצרכה תורה להקדים רפואה למכה ולצוות על התר הנדרים על פי יחיד מומחה או שלשה הדיוטות, וזהו שכתוב.

וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה׳. ע״ד הפשט לבני ישראל, שיאמרו כן לבני ישראל. אבל רז״ל דרשו ראשי המטות רמז ליחיד מומחה, לבני ישראל רמז לשלשה הדיוטות, כשם שדיני ממונות בשלשה הדיוטות. ומה שנסמכה פרשה זו לשל מעלה שהיא פרשת המועדים, לפי שהזכיר שם נדר גבוה ואמר לבד מנדריכם ונדבותיכם, וזה טעם אשר צוה ה׳ כי שם יחזור, ללמדך כי מלבד הנדרים האלה הנזכרים עוד יש נדרי הדיוט שהוא חייב לקיים דברו. ועוד טעם אחר, מה קדוש המועדים ביחיד מומחה אף התר נדרים ביחיד מומחה.

ג איש כי ידור נדר לה׳. על דרך הפשט הזכיר נדר לה׳ לא שהנדר והשבועה צריך הזכרת השם, שהרי האומר נודר אני, נשבע אני שאעשה כך, או שלא אעשה כך, הרי זו שבועה גמורה וחייב עליה בלא הזכרת השם, ועל זה לא אמר או השבע שבועה לה׳. ומה שהסמיך השם לנדר ואמר נדר לה׳, ללמדך שהנדר חל אפילו על דברים שהם לה׳, כגון מי שנדר לבטל את המצוה, שאסור לו לעשותה אלא א״כ יתחרט ויתירו לו, וכן אמרו רז״ל נדר לה׳ מלמד שהנדרים חלין על דבר מצוה כדבר הרשות. ובשבועה אינו כן, שהנשבע לבטל את המצוה לוקה משום שבועת שוא ויקיים המצוה. וקבלת רז״ל שטעם הדבר שיהיה הנדר חל על דבר מצוה, משום דנדר אסר חפצא אנפשיה שהרי הוא אוסר על עצמו הדבר הנדור והרי אותו דבר הוא שנאסר ואותו דבר אינו מושבע מהר סיני, אבל שבועה הוא אסר נפשיה אחפצא, כי הנשבע אוסר עצמו מלעשות דבר שכבר נשבע בו שיעשנו, ועצמו מושבע מהר סיני הוא ואין שבועה חלה על שבועה. ועל ההפרש הזה שבין נדר לשבועה מצינו לשון הכתובים מוכיחין עליו, שהרי מצינו בשבועה (ויקרא ה׳:ד׳) או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב, להרע לעצמו או להיטיב לעצמו, כגון שיתענה היום או שיאכל וישתה היום שהן דברי הרשות, ובלשון הנדר מצינו ככל היוצא מפיו יעשה, כלומר בין שיהיה דבר מצוה בין שיהיה דבר הרשות.

ומה שהזכיר איש כי ידור, עד שידור כשהוא איש, מי״ג שנה ומעלה, אם נדר מי״ב שנה ומעלה בודקין אותו אם יודע לשם מי נדר דבריו קיימין, וכן הקדשו הקדש, וזה הלכה למשה מסיני, וכן דרשו במסכת ערכין, איש כי יפליא לנדור נדר נזיר, לאתויי מופלא סמוך לאיש. כיון שנתבאר שהנדרים חלין על דבר מצוה כדבר הרשות לפיכך הנודר שיצום בשבת או ביום טוב חייב לצום, משא״כ בנשבע. וכן הנודר שיצום יום ראשון או יום שלישי כל ימיו, כלומר שאסר על עצמו אכילה באותן הימים דהוי מיסר חפצא עליה, ופגע בו יום טוב או ערב יום הכפורים הרי חייב לצום, משא״כ בנשבע שלא יאכל אבל אם פגע בו ראש חדש או חנוכה ופורים שהם מדרבנן וגזרו בהן שלא להתענות, יש אומרים ידחה נדרו ואל יתענה בהן, לפי שהחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. וזהו שאמרו יחיד שקבל עליו תענית שני וחמישי ושני של כל השנה כלה ואירעו בהם ימים טובים הכתובים במגלת תענית, אם נדרו קודם לגזרתנו יבטל נדרו את גזרתנו, ואם גזרתנו קודמת לנדרו ידחה נדרו מפני גזרתנו. ואע״פ שהנדרים חלין על דבר מצוה כדבר הרשות, וימים טובים ושבתות צריכין פתח, זה אינו חל מפני החיזוק שעשו חז״ל לדבריהם יותר משל תורה, וכן דעת הרמב״ם ז״ל.

ויש מפרשים ידחה נדרו שילך אצל חכם ופותח לו בחרטה כשם שפותחין בשבתות ובימים טובים, וזהו הנכון. אבל אם הוציא נדר בלשון שבועה שנודר שלא יעשה כך וכך, ושבועה שעשאה בלשון נדר שיאמר כן בשבועה עלי שלא אעשה כך, זהו מחלוקת בירושלמי, וחוששים לנדר ולשבועה להחמיר. בד״א בנודר או נשבע מעשות מה שנצטוה עליו לעשותו, אבל אם נדר או נשבע לעשות שום דבר שנמנע מלעשותו או לאכול שום דבר אסור, הוה ליה כנשבע לבטל את המצוה בידים, והלכתא לוקה ואינו עושה ואינו אוכל, ואפילו באסורי חכמים, כגון לשתות סתם יינן או לאכול כלאי הכרם בחו״ל או בשר עוף בחלב שכל אלה מדברי חז״ל. תדע לך שהרי שופר של ראש השנה אין עולין עליו באילן, שעלייתו גזרת חז״ל, ומצות שופר מושבעים עליה מהר סיני. וכן הוא אומר בכאן או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו, אמרו ז״ל לאסור את המותר ולא להתיר האסור. הנשבע או הנודר אחד מפי עצמו ואחד מפי אחרים וענה אמן, אפילו השביעו גוי או קטן וענה אמן, חייב, שכל העונה אמן אחר שבועה כמוציא שבועה מפיו, למלקות ולקרבן, וכן כל דבר שענינו כאמן כגון שאמר כן, או שאמר מחוייב אני בשבועה זו, קבלתי עלי שבועה זו, ובין שנשבע בשם המיוחד או בכנוי מן הכנויין במי ששמו חנון או רחום או ארך אפים שלא יעשה כך או יעשה כך, או באלה או בארור למי ששמו חנון מי שיאכל דבר פלוני ואכלו הרי זה נשבע על שקר, וכן דין הנודר בכל אלו. ומי שנתכוון לשבועה וגמר בלבו שלא יאכל היום ושלא ישתה ושדבר זה אסור בשבועה עליו, הרי זה מותר בו, הואיל ולא הוציאו בשפתיו, שנאמר (ויקרא ה׳:ד׳) לבטא בשפתים, עד שיוציא ענין שבועה בשפתיו ודברים שבלב אינן דברים. וכן אם טעה והוציא בשפתיו דבר שלא גמר בלבו, כגון שנתכוין להשבע שלא יאכל אצל ראובן ואמר אצל שמעון, הרי זה מותר לאכול עם שניהם, עם ראובן שלא הוציא

בשפתיו ועם שמעון שלא נתכוין לו. וכן אם נתכוין להשבע על פת שעורים ונשבע על פת חטים מותר בשניהם. וכן דין הנודר עד שיהיו פיו ולבו שוין, לפיכך מי שנשבע בפנינו שלא יאכל היום ואכל והתרו בו ואמר אני לא היה בלבי אלא שלא אצא היום וטעה לשוני והוציא אכילה שלא היתה בלבי הרי זה אינו לוקה. אבל הנשבע על דעת אחרים אינו יכול לומר כך וכך היה בלבי, שלא נשבע זה על דעתו אלא על דעתם, וכיון שהיה פיהם ולבם שוים הרי הם במקומו. והחוזר משבועתו תוך כדי דבור, והוא כדי שיאמר תלמיד לרב שלום עליך רבי, ואמר אין זה שבועה או נחמתי או חזרתי בי וכיוצא בזה, שענינו שהתיר מה שאסר, נעקרה השבועה, שזה דומה לתוהה, כן כתב הרמב״ם ז״ל בפרק ב׳ מהלכות שבועות.

וע״ד המדרש איש כי ידור נדר להׄ, אמר להם הקב״ה לישראל הוו זהירין בנדרים ואל תפרצו בהן, שכל הפורץ בהם סופו למעול בשבועות, וכל המועל בשבועות כפר ואין לו מחילה בעולם הזה, שנאמר (שמות כ) כי לא ינקה הׄ, וכתוב אחד אומר (ירמיה ד) ונשבעת חי הׄ באמת במשפט וצדקה, אמר להם הקב״ה לישראל לא תהיו סבורין שהותר להשבע בשמי באמת אי אתם רשאים להשבע בשמי כלל אלא אם כן יש בכם כל המדות הללו (דברים י) את הׄ אלהיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע, אם יש בך כל המדות הללו אתה רשאי להשבע בשמי ואם לאו אי אתה רשאי להשבע בשמי, עד כאן.

וע״ד הקבלה איש כי ידור נדר להׄ, נדר מלשון דירה, להׄ הוא דירתו של עולם, אלהים שבבראשית שברא העולם, והשבעה נאצלים משם, והמקיים נדר דעתו שהוא מאמין באותה דירה כשתשוב נשמתו שם והעובר על הנדר הנה הוא מוסר מאותה דירה, וזהו לשון נדר שמשמע דבר והפכו, קביעות דירה והסרת דירה, וכן לשון נשבע, כי המקיים שבועתו נכנס בתוך השבעה ועובר עליה מוסר מהם.

ויש לך להתעורר בלשון משה שאמר זה הדבר אשר צוה הׄ איש כי ידור נדר להׄ, כי מטעם זה הוצרך להזכיר להׄ ולא אמר כי ידור נדר אליו, וזהו כח הנדר שהוא למעלה מן השבועה, שהוא לשון נגזר משבעה, ולכך ראוי הנדר שיחול על המצות כי המצות מתוך השבעה נתנו, והם שבעה קולות שבמתן תורה וכבר בארתי שם, ולפיכך באה השבועה בכל התורה כלה בלשון בי״ת, כענין (שמות ל״ב:י״ג) אשר נשבעת להם בך, (תהלים פט) אחת נשבעתי בקדשי, (בראשית כ״ב:ט״ז) בי נשבעתי, (דברים ו׳:י״ג) ובשמו תשבע, (ישעיהו ס״ב:ח׳) נשבע הׄ בימינו, כי הימין מכלל השבועה, והעד על זה מלת נשבע, והנדר הוא בלמ״ד (תהילים קל״ב:ב׳) נדר לאביר יעקב, וכן בכאן כי ידור נדר להׄ, (שם כד) להׄ הארץ ומלואה, שההמשכה תפסק מן העליונים והשפלים וישוב הכל ליסודו הראשון. ומכאן תבין בבאור מאמר חכמי האמת שאמרו שהשבועה הוא כנשבע במלך עצמו, והנדר הוא כנשבע בחיי המלך, כי חיי המלך עיקרו של מלך, וזה מבואר.

לא יחל דברו. לא יחלל, שלא יעשה דבריו חולין. ודרשו רז״ל הוא אינו מחלל אבל אחרים מחללין לו, כלומר שאם מתחרט על שנשבע ונדר מעיקרו ואמר אילו ידעתי שכן הוא והיתה לי באותה שעה דעת של עכשיו לא הייתי עושה, מתירין לו, דהוה ליה כמו טעה. ואין אדם רשאי להתיר שבועת עצמו ונדרו, ואף לא נדרי אשתו בנדרים שאין הבעל מפר באשתו לפי שאשתו כגופו. במה דברים אמורים שיהיה במקום יחיד מומחה, אבל אפשר שיהיה מכלל שלשה הדיוטות, ומחלוקת היא בין המפרשים. ואין אדם רשאי להתיר שבועה או נדר במקום שיש גדול ממנו בחכמה, ולא במקום רבו אלא מדעת רבו.

ככל היוצא מפיו יעשה. דרשו רז״ל במסכת נדרים, הרי הוא אומר לא יחל דברו ומה ת״ל ככל היוצא מפיו, אלא מכאן שכנויי נדרים כנדרים, כנויי שבועות כשבועות. ובאר זה שאם הנשבע היה עלג בשפתיו, כגון מקומות העלגים שאומר על שבועה שקוקה או שבוקה וכיוצא בזה, אם היה דרכן שקורין לשבועה מומתא והוא אומר מותא וכיוצא בזה הרי זו שבועה ואם עבר עליה הרי זה נשבע על שקר, שאין הולכין אחר התיבה עצמה אלא אחר משמעות הענין שהרי הכל יודעים שלשונם כך. וכן בכנוי נדרים אם היו אומרים באותו מקום על נדר נזק או בזק, והוא שמפסידין התיבה ומוציאין אותה מהויתה, אין הולכין אלא אחר הכונה, ועל זה נאמר ככל היוצא מפיו יעשה, שהרי זה שבועה גמורה ונדר גמור, שהרי גמר בלבו והוציא בשפתיו מה שהוא יודע. ואע״פ שלא הזכיר את השם כלל ולא אחד מהכנויין חייב הוא בשבועה זו, שאין הנדר או השבועה צריכים הזכרת השם, ואם עבר עליה הרי זה נשבע על השקר, וכל זה לחומר לשון השבועה אלא שאינו לוקה ואינו מביא קרבן כיון שלא הזכיר השם ולא אחד מהכנויין.

אמרו רז״ל התר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו, כלומר שדברי קבלה הן ואין להן עיקר בתורה שבכתב, וכך קבלו רז״ל שהנדר או השבועה אפשר שיהיה להם היתר ע״י חכם או על ידי שלשה הדיוטות ובלבד שיתחרט, ורצתה תורה לתקן עותתו של אדם שלפעמים מתגבר עליו כעסו ואין לו מעצור כלל וקופץ ונשבע בשם שיעשה כך או שלא יעשה כך, ועוד מוסיף ומרבה בשבועתו בשעת כעסו ואומר בלא שום צד היתר וחרטה בעולם, ולאחר שיתישב ונהפך והיה לאיש אחר יתחרט מעקרו ותשתנה דעתו לדעת אחרת, ועם החרטה שיתחרט יש לו היתר על פי חכם וחוזר להיתרו הראשון, וצריך הוא שיתחרט תחלה על מה שנשבע שלא יקח מזה שום היתר, ויתירו שבועה זו תחלה ואח״כ יתחרט בעקר שבועתו ויתירוהו. ובלבד שלא ישבע על דעת רבים, כי הנשבע על דעת רבים אין לו התרה. ורבים הם שלשה, שכן אמרו רז״ל (ויקרא טו) זוב דמה ימים רבים, ימים שנים, רבים

שלשה. ובריש פ״ק דשבועות, אמר להם משה לישראל הוו יודעין שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום. ומקשינן בגמרא ולימא להו על דעתי, על דעת המקום למה לי, כי היכי דלא ליהוי התרה לשבועתהון.

ופירש הרמב״ן ז״ל בחדושיו, על דעת המקום וכנסת ישראל קאמר, והוא מה שאומר הוא ובית דינו, והוי דעת רבים ולא להוי התרה לעולם, שהרי במשה לא היו צריכין אלא מפני שהיה שליח בית דין לאביהם שבשמים. ומה שאמרו שהנשבע על דעת רבים אין לו התרה, לדבר מצוה יש לו התרה, וכגון מצוה שרבים צריכין לו כחזן וסופר ומלמד שאין מדקדק כמוהו במקומו, וזהו דעת רבינו תם ז״ל, וכן דעת הרמב״ם ז״ל, והוא שכתב בפרק ששי מהלכות שבועות, נשבע על דעת רבים או שנדר על דעת רבים אין מתירין לו לעולם אלא לדבר מצוה, כיצד, נשבע ותלה שבועתו בדעת רבים שלא יהנה מפלוני לעולם והוצרכו בני אותה העיר ללמוד תורה או למי שימול בניהם או שיזבח להם ולא נמצא אלא זה בלבד, הרי זה נשאל לחכם או לשלשה הדיוטות ומתירין לו שבועתו ועושה להן מצות אלו ונוטל שכרו מאותן האנשים שנשבע שלא יהנה מהם, עד כאן. וחומרא יתירה היא לומר כעין אותה מצוה דוקא ולא אחרת. אבל דעת רש״י במי שנדר או נשבע על דעת רבים שיש לו היתר לדבר מצוה לאיזו מצוה שתהיה, והטעם לפי שאין דעת רבים אלא לקיים המצות לא לבטלן, וכן פירש רש״י ז״ל בפירושיו במסכת מכות פרק אלו הן הגולין בשמעתא כגון שהדיר על דעת רבים, וזה דעת הרמב״ן ז״ל, וכך אנו נוהגין להתיר נדר שהודר על דעת רבים לצורך כל מצוה.

ד **ואשה כי תדור נדר לה׳.** אשה בת י״ב שנה ולמעלה תקרא גדולה ונדריה ושבועותיה קיימין, ומי״א שנה ולמעלה שהיא קטנה בודקין אותה כל אותה שנה אם יודעת לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה דבריה קיימין, כדין הקטן מי״ב שנה ולמעלה, אבל קודם לכן אין דבריהם כלום. ולאחר שתים עשרה לאשה ולאחר שלש עשרה לאיש אע״פ שאין יודעין לשם מי נדרו והקדישו דבריהם קיימין. והפרשה הזאת תבאר לנו בעניני הנדרים ענינים גדולים רבים במלות מעטות, ובאו דיני האשה על ארבעה חלקים, ואלו הן, נערה, ארוסה, נשואה, אלמנה. נערה היא מתחלת י״ב עד סוף ששה חדשים אם יש לה אב הרי היא ברשותו והוא יכול להפר כל נדריה ושבועותיה ביום שמעו, דחזקה שעל דעת שירצה אביה נדרה וכאלו התנתה בפירוש, מה שאין כן בבן, וכענין מכירת הבת שהאב רשאי למכור את בתו לאמה ואין כן בבן. ששה חדשים אלו ואילך נקראת בוגרת והרי היא ברשות עצמה, והוא שאמרו רז״ל כיון שבגרה שוב אין לאביה רשות בה, וכל נדריה ושבועותיה כנדר אלמנה וגרושה שכתוב כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. אם נדרה בעודה ברשות אביה והפר לה ביום שמעו הכל בטל, ומה שאמר וה׳ יסלח לה דקדקו רז״ל במה הכתוב מדבר, בדבר שצריך סליחה, כגון שהפר לה והיא לא ידעה ועברה על נדרה כפי מחשבתה, ובודאי מי שחושב שעושה עברה אעפ״י שאינו עושה צריך סליחה. ארוסה הוא שכתוב ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה, הויה זו לשון ארוסין, וזה מדבר בנערה המאורשה שאין לה הפרה ע״י האב לבדו או על ידי הארוס לבדו אלא ע״י שניהם, וכן שנינו נערה המאורשה אביה ובעלה מפירין נדריה, והרי זו כאלו נדר בפירוש על דעת שניהם, וצריך שישמעו שניהם ביום אחד ויפרו בו ביום, ואם מת הארוס חזרה לרשות אביה, ואביה מפר לה כאלו נדרה קודם שנתארסה, ואם מת האב אחר שנתארסה ונדרה אחר מותו אין הארוס מפר נדרי ארוסתו עד שתכנס לחופה.

ח **ושמע אישה וגו׳ והחריש לה.** זה ארוס שלה.

וקמו נדריה. אפילו הפר האב, שאין הפרת האב כלום בלא הפרת הארוס.

ט **ואם ביום שמוע אישה יניא אותו וגו׳ וה׳ יסלח לה.** כלומר בהפרת האב, שכיון שברשותו היא צריכה להפרתו, שכבר הזכיר בנעוריה בית אביה, כלומר כל זמן שהיא בנעוריה ברשות אביה היא. נשואה, הוא שכתוב ואם בית אישה נדרה, והבעל מפר נדרי אשתו משתכנס לחופה עד שתבגר, אבל נדרים שנדרה בהן קודם שבאה לרשותו אין כח בידו להפר וזהו שאמרו ז״ל אין הבעל מפר בקודמין. ולפי שכל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת עשאו הכתוב כאלו התנית עליו בפירוש על מנת שירצה בעלי משום שלום הבית, ואפילו בנדר של תורה ונשואין מדרבנן יכול להפר מטעם זה, כגון בת שתים עשרה שנה שאין לה אב ויודעת לשם מי נדרה והשיאתה אמה או אחיה. אלמנה, הוא שכתוב ונדר אלמנה וגרושה, אלמנה מן הנשואין, שאילו מן הארוסין חזרה לרשות האב, אבל מכיון שנשאה שוב אין לאביה רשות בה, ומכאן לחופה מן התורה ליורשה וליטמא לה בעלה כהן, ולהפר נדריה לבדו, ושיהיו מעשה ידיה שלו.

יד **כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש.** למדך הכתוב כי מה שנתנה תורה רשות לבעל להפר נדרי אשתו אין זה בכל הנדרים שבעולם אלא דברים שיש בהן ענוי נפש, כגון שלא תרחץ ושלא תתקשט בבגדי צבעונין ושלא תאכל בשר ושלא תשתה יין ושלא תכחול ושלא תפרכס, וכיוצא בהן, ואפילו אסרה על עצמה פירות חנוני פלוני, יפר, וכל שכן שמפר דברים שבינו לבינה בעניני צניעות, ממה שכתוב בין איש לאשתו, ובשני ענינים אלו הוא שיש לבעל כח להפר לפי שהיא משועבדת לו בשני דברים, של ענוי נפש שיראה אותה יפה ושלא תתענה ולא תצטער, וכמו שאמרו ז״ל כי היא היתה אם כל

חי, לחיים נתנה ולא לצער, דברים שבינו לבינה אין צריך לומר שהיא משועבדת לו בהן, ובודאי כל הנודרת באותן שני ענינים על דעת בעלה היא נודרת כיון שמשועבדת לו בהן, אבל דברים אחרים חוץ מהן שנדרה בהן האשה אין לבעל כח להפר אלא צריכה היתר חכם ע״י חרטה כשאר בני אדם.

טו מיום אל יום. מגיד שהפרת נדרים כלה מתחלת היום עד סופו, כיום האמור במעשה בראשית ובאותו ואת בנו שהיום הולך אחר הלילה שעבר, כענין שכתוב (בראשית א׳:ה׳) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, ואינו מעת לעת, הלכך נדרה בלילה יש לה זמן הפרה כל אותו הלילה וכל אותו היום של המחרת, ואם נדרה ביום אין לה זמן הפרה אלא עד שקיעת החמה, ולפיכך הבעל מפר לאשתו בשבת אפילו נדרים שאינן צורך השבת אע״ג דדמי לדן את הדין, שאם לא עכשיו אימתי, אבל חכם אינו מתיר נדרים בשבת אלא אותן שהם לצורך השבת דחכם ע״י חרטה שרי ליה למחר ליומא אחרינא כי האידנא. וזמן הפרה אינו ביום שנדרה לבד אלא ביום שמוע אביה וביום שמוע אישה, אפילו לאחר כמה ימים משנדרה. ואם קיים בעלה את נדרה משמע בו וחזר והפר לה וסמכה עליו, הוא ענוש תחתיה, ועל זה נאמר כאן ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו ונשא עונה, ומכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשיו.

וכתב הרמב״ן ז״ל, נראה שהאשה זו שוגגת או מוטעת, כי הכתוב ידבר בבעל ששמע ואין האשה יודעת בו ואחר זמן הפר ואמר לה שהוא יום שמעו, ולמדנו הכתוב שני דברים, שהבעל נושא עון כאלו הוא נדר ויחל דברו, ושהיא פטורה ואין עליה מעונש השגגות כלל, אבל אם האשה יודעת שלא הפר ביום שמעו דבקיאה בדין זה, הנה היא חייבת, וגם הבעל אינו גורם התקלה אבל עונשו כמי שיכול למחות ולא מחה. והזכיר הכתוב זה בבעל והוא הדין לאב, אבל דבר הכתוב בהווה, כי האב ישתמר מזה לאהבת בתו והבעל אולי ישנא אותה וחושב לתת עליה אשם, עכ״ל ז״ל.

יז בין איש לאשתו בין אב לבתו. עשו רז״ל בספרי מן הכתוב הזה היקשא, מה הבעל אינו מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהן ענוי נפש אף האב אינו מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם ענוי נפש, דברים שבינו לבינה בבת הוא אם נדרה שלא תשמשנו כראוי וכן הוא מפורש בירושלמי כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו, אין לי אלא נדרים שיש בהן ענוי נפש, נדרים שבינו לבינה מנין, ת״ל בין איש לאשתו עד כאן בבעל, באב מנין, מה הבעל אינו מפר אלא נדרים שיש בהן ענוי נפש ודברים שבינו לבינה אף האב אינו מפר אלא נדרים שיש בהם עינוי נפש ודברים שבינו לבינה, עד כאן בירושלמי, וכן דעת הרמב״ן ז״ל בהלכות נדרים שחבר.

אבל הרמב״ם ז״ל לא סמך בזה והורה שהאב מפר לבתו נערה כל נדריה ואסריה כפשט הכתוב, כשם שאין לומר בה דברים שבינו לבינה אלא בבעל כך אין אומרים בה נדרי ענוי נפש. ואמרו כי חכמי לוניל תפשוהו בחייו. הנודר נדרים כדי לכוין דעותיו ולתקן מעשיו הרי זה נאה ומשובח, כיצד מי שהיה זולל ואסר על עצמו הבשר שנה או שנתים, ומי שהיה שוגה ביין ואסר היין על עצמו לזמן מרובה או כל ימי חייו כענין נזיר, וכן מי שהיה רודף שלמונים ונבהל להון ואסר על עצמו מתנות או הנאת אנשי מדינה זו, וכן מי שהיה מתגאה ומשתרר ועשה נדרים על עצמו, כלן דרך עבודת הש״י, ובכיוצא בזה אמרו רז״ל נדרים סיג לפרישות, כן כתב הרמב״ם. ז״ל וכן נשבעין להזדרז לשם מצוה לכשתזדמן לידו כדי שלא יתרשל בה, כענין שכתוב (תהילים קי״ט:ק״ו) נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך, וכתיב (בראשית כ״ח:כ׳) וידר יעקב נדר לאמר, ודרשו רז״ל מאי לאמר, לאמר לדורות שיהו נודרין בעת צרתן, וכתיב (במדבר כא) וידר ישראל.

פרק לא

ב נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך. שאיני מתחרט משבועתי שנשבעתי (שם) לכן לא תביאו, לכך נסמכה לפרשה נדרי הדיוט שהוא מתחרט.

אחר תאסף. יש אומרים תראה ותשמח בנקמת אויביך. ואמרו במדרש הקב״ה אמר **נקמת בני ישראל** ומשה אמר **נקמת ה׳**, אמר לו משה להקב״ה, רבש״ע אלו היינו ערלים או עובדי ע״ז לא היו שונאין אותנו, ועל מה שונאין אותנו בשביל התורה והמצות שנתת לנו, הנקמה שלך, ולכך אמר לתת נקמת ה׳ במדין, שהעומד כנגד ישראל כאלו עומד נגד הקב״ה.

מאת המדינים. והלא המואבים היו תחלה בדבר שנאמר (שם כב) וילכו זקני מואב וזקני מדין, אלא שהמואבים לא נכנסו לדבר אלא מחמת יראה שנאמר (שם) ויגר מואב מפני העם, שלא יהיו שוללין אותן, שלא נאמר אלא (דברים ב׳:ט׳) ואל תתגר בם מלחמה, אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם, ועוד שעתיד דוד לצאת מרות המואביה.

ג החלצו מאתכם. חגרו חלוציכם, אע״פ ששמע שמיתתו תלויה בדבר לא עכב. ואמרו במדרש יהושע לא עשה כן, כשבא להלחם על ל״א מלכים אמר אם אני הורגם מיד אני מת, כשם שאירע למשה מיד כשנצח מלכי מדין, מה עשה התחיל באחד ומעכב במלחמתו שנאמר (יהושע יא) ימים רבים עשה

יהושע את כל המלכים האלה מלחמה, אמר לו הקב״ה וכך עשית, אני מקצר שנותיך עשר שנים, שראוי היה לחיות ק״כ שנה כמשה רבינו ע״ה ולא חיה כי אם ק״י שנה, הדא הוא דכתיב (משלי יט) רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום.

ה **וימסרו מאלפי ישראל.** דרשו רז״ל מלמד שנמסרו על כרחם מפני חבתו של משה, לפי שראו שפטירתו של משה תלויה בנקמת מדין.

ו **אותם ואת פינחס.** שהיה שקול כנגד כולן. ולמה הלך הוא ולא הלך אלעזר, אמר הקב״ה מי שהתחיל במצוה גומרה, הוא השיב את חמתי והכה את המדינית הוא יגמור המצוה. אבל משה שנתגדל במדין וישב על הבאר לא הלך, היינו דאמרי אינשי בירא דשתית מניה מיא לא תשדי ביה קלא.
וכלי הקדש. זה הארון והציץ. ואמרו במדרש כי מלכי מדין היו עושין כשפים עם בלעם והיו פורחים באויר בראותם המלחמה הזאת, ואמר להם משה לישראל אם תראו אותן עושין כשפים הראו להן את הציץ והן נופלין בארץ, וזה שכתוב ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם, שנפלו מן האויר על חללי מדין והרגום, וכן בספר יהושע כתיב (יהושע י״ג:כ״ב) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם.
וחצוצרות התרועה בידו. כשהיו נוסעים היו נוסעים בחצוצרות, וכן כשהיו מתכנסים וכשהיו הולכים למלחמה הכל היה בחצוצרות.

ז **ויהרגו כל זכר.** הגדולים, כי הטף עם הנשים בזזום.

ח **ואת צור.** אביה של כזבי. **חמשת מלכי מדין.** הוצרך לכתוב חמשת, ללמדך שהשוו חמשתן בעצה אחת לפורענות על ישראל. ובלעם הלך עמהם ליטול שכר העצה שנתן שבשבילה נפלו ארבעה ועשרים אלף מישראל, והיו אומרים לישראל והלא כשהייתם ששים רבוא לא היה בכם כח להלחם והיאך אתם באים עכשיו להלחם בי״ב אלף.

יא **ואת כל המלקוח באדם ובבהמה.** כלומר המלקוח שהוא השבי של אדם ובהמה, ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה.

יב **ויביאו אל משה.** מגיד חשיבותם שלא שלחו יד בבזה שלא ברשות, ועליהם נאמר בקבלה (שיר ה) שניך כעדר הרחלים אף אנשי המלחמה שבך כלם צדיקים.

יד **ויקצוף משה על פקודי החיל.** באור פקודי מלשון (ישעיה כד) יפקוד ה׳.
שרי האלפים ושרי המאות. הם קל״ב. ולמדנו שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות ואינם מוחים.

יז **וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרגו.** אחר שהתחיל ואמר הרגו כל זכר בטף הוסיף לומר הרגו, והוצרכו שניהם הראשון והשני, אם נאמר הראשון ולא השני הייתי מבין שהפסוק דבק עם שאחריו, ושהמצוה להחיות כל אשה יודעת איש עם הטף בנשים אשר לא ידעו איש, ולכך הוצרך להפסיק ביניהם במלת הרגו, ואם נאמר השני ולא הראשון ושיאמר הכתוב כן ועתה כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרגו הייתי מבין שאין המצוה להרוג כל זכר בטף אלא מבן תשע שנים הראוי לביאה דומיא דאשה יודעת איש למשכב זכר, אבל מבן תשע ולמטה שאינו ראוי לביאה אין המצוה להרגו, ולכך הוצרך הראשון שאמר הרגו כל זכר בטף להורות שהמצוה להרוג כל קטנים בזכרים, ואפילו המוטל בעריסה.
ואם תשאל ותאמר מאין היו יודעים אותם שידעו איש, כך דרשו היו מעבירין אותן לפני הציץ ואותה שידעה איש היו פניה מוריקות, וזהו שאמרו סימן לעברה הדרוקן. ופורענות זו הבאה ע״י הציץ דוקא בעו״א, אבל בנות ישראל ע״י חביות, שכן דרשו רז״ל ביבמות פרק הבא על יבמתו (שופטים כ״א:י״ב) וימצאו מיושבי יבש גלעד ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעו איש למשכב זכר, מנא ידעי, א״ר כהנא הושיבום על פי חביות של יין, בעולה ריחה נודף, בתולה אין ריחה נודף, ומקשים התם ולעברינהו לפני ציץ, אמר רב כהנא לרצון כתיב (שמות כ״ח:ל״ח) והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה׳, לרצון ולא לפורענות, אי הכי במדין נמי, א״ר אשי להם כתיב, להם לרצון ולא לפורענות, אבל לעו״א אפילו לפורענות.

יט **ואתם חנו מחוץ למחנה.** שלא יכנסו בעזרה, מפני הכבוד השוכן בתוכה.
כל הורג נפש. ונגע בו על ידי חבור חרב דומיא דנוגע, להוציא הזורק בו חץ והרגו שלא נטמא.
תתחטאו. במי נדה כדין טמא מת, שאע״פ שהעכו״ם אינם מטמאים באהל מטמאים הם במגע ובמשא.
אתם ושביכם. לכשיתגיירו ומקבלים טומאה צריכים הזאה.

כ **וכל מעשה עזים.** כלים הנעשים מן הקרנים והטלפים והעצמות, הכל יהיה עמכם עד שתתחטאו.

כב **אך את הזהב.** אע״פ שנטהרו הכלים מטומאת המת עדיין אתם צריכים ליזהר מגעולי עכו״ם להגעיל ולהפליט את הכלים מבליעות נבלות שלהם. ודרשו רז״ל לשון אך שיהיה המתכת כמות שהוא, מלמד שצריך להעביר החלודה שלו קודם שיגעילנו.

כג **כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש.** כדרך תשמישו תהא הגעלתו, אם תשמישו בחמין יגעילנו ברותחין, ואם תשמישו ע״י האש ממש כגון השפוד והאסכלה, מלבנו באור.

אך במי נדה יתחטא. עוד צריך שתטהרנו מטומאתו ע״י מים של אפר פרה שנאמר בהם (במדבר יט) מי נדה לא זורק, עליו אע״פ שנטהר הכלי מבליעת אסור. ומכאן דרשו רז״ל שאפילו להכשירן מיד גוי ליד ישראל טעונין כלי מתכות טבילה אפילו בחדשים, ואפילו כלי כרס המחופין בעופרת. ומי נדה שכתוב כאן הן המים הראוין לטבול בהן את הנדה והן ארבעים סאה, וזהו שהוסיף כאן ואמר וטהר הוסיף הכתוב טהרה שניה.

וכל אשר לא יבא באש. שאין תשמישו ע״י האור כגון כוסות וצלוחיות וקיתוניות שתשמישם בצונן ולא בלעו אסור, תעבירו במים, מטבילן ודיו ודוקא כלי מתכות. ואמרו רז״ל לא אסרה תורה בכלי מדין קודם הגעלה ולבון אלא קדרה בת יומא, דהוי נותן טעם לשבח והוי איסור בליעה בכלל (דברים יד) לא תאכלו כל נבלה, דטעמו ולא ממשו אסור מן התורה אלא שאין לוקין עליו, אבל דלאו בת יומא דנותן טעם לפגם מדאורייתא שריא, דכתיב (שם) לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה, נבלה הראויה לגר קרויה נבלה ושאינה ראויה לגר אינה קרויה נבלה, ואפילו בממשו של איסור, ומדרבנן הוא דאסור לבשולי ביה לכתחלה ואפילו לאחר כמה שנים שבשל בה הגוי גזרה משום בת יומא, ואם עבר ובשל מותר באכילה דקי״ל דסתם כליהם של גוים אינם בחזקת בני יומין, וא״כ לא צוה הכתוב להכשיר כלי מדין מגעולי גוים אלא בידוע שהן בני יומן.

ודע כי מה שהזכיר כאן במלחמת מדין הגעלת כליהם מאיסורי גוים ולא הזכיר כן במלחמת סיחון ועוג בכליהם, כי גם את שללם לקחו, כמו שאמר (שם ב) רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו, טעם הדבר כי שם במלחמת סיחון ועוג היתה ארצם מנחלת ישראל, והותר להם כל שללם אפילו האסורין כענין שנאמר (שם ו) ובתים מלאים כל טוב, ודרשו רז״ל קדלי דחזירי אשתרו להו, אבל מדין לא היתה ארצם משלהם ולא לקחו את ארצם רק לנקום נקמתם הרגו אותן ולקחו כל שללם ולכך נהג איסור בכליהם. וכן בדין הטומאה שהזכירה עתה ואתם חנו מחוץ למחנה וגו׳, כי במלחמת סיחון ועוג היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור. גם המכס שהורם בכאן במלחמת מדין ונתן לכהנים הלוים משא״כ במלחמות סיחון ועוג, מן הטעם הזה בעצמו מפני שהיה השלל הזה מנקמת ה׳ בארץ לא להם, ועל כן היה ענין המכס הנתן לכהנים הלוים, אבל שם לא די שלא נתנו להם אבל הוזהרו שלא ליתן להם כלום, שנאמר (במדבר יח) וחלק לא יהיה לך בתוכם, אפילו בבזה, וכן כתב הרמב״ן ז״ל.

כד **ואחר תבאו אל המחנה.** זה מחנה שכינה, שהרי טמא מת לא היה משתלח ממחנה לויה, כל שכן ממחנה ישראל.

כו **שא את ראש מלקוח השבי.** מלקוח הוא הבהמה והשבי הוא האדם, ושעורו מלקוח והשבי, כמו (חבקוק ג׳:י״א) שמש ירח. **וראשי אבות העדה,** הם הנשיאים.

כז **וחצית את המלקוח.** מלקוח שבכאן הוא שם כלל לאדם ולבהמה, וצוה הקב״ה שיחלקו הכל בין תופשי המלחמה ובין כל העדה, ושיתנו תופשי המלחמה מחלקם מכס לכהנים אחד מחמש המאות, ושישראל יתנו ללוים מכס מחלקם אחד מחמשים.

לב **ויהי המלקוח יתר הבז.** שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס חוץ מהמטלטלין וממה שאכלו. והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא שמענו שלל כמוהו וכן הזכיר המכס כי גם הוא רב. ומלת מכס כמו חלק, מלשון (שמות י״ב:ד׳) תכסו על השה.

מח **ויקרבו אל משה הפקודים.** כמו הפקידים, והם הממונים.

מט **עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו.** ברשותנו. **ולא נפקד ממנו איש.** זה היה פלא עצום ומהנסים הגדולים שאירעו לישראל אירע להם בכאן במלחמת מדין, שהיו עם רב כחול אשר על שפת הים והרגו ישראל מהם ושבו מהם אלפים ורבבות והכתוב מעיד שלא חסר מישראל אחד במלחמה, זהו שאמר ולא נפקד ממנו איש, והנס הגדול הזה לפי שהיו שלמים בזכות והוא שדרשו רז״ל ולא נפקד ממנו איש, לדבר עבירה, אמר להן משה אם כן קרבן זה למה, אמרו לכפר עלינו מהרהור הלב.

נ **ונקרב את קרבן ה׳.** במחשבה או בפה, ומכאן שהקדש דמים קרוי קרבן. **אצעדה,** הוא כלי על הרגל שצועדין בו. **וצמיד,** הוא על הזרוע, וזהו (בראשית כ״ד:כ״ב) ושני צמידים על ידיה. **טבעת,** באצבע. **עגיל,** על האוזן. **וכומז,** דפוס של בית הרחם במקום זמה.

נא **ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם כל כלי מעשה.** למדך הכתוב שלא היה בהן כלי שבור, והביאהו אל אהל מועד לכלי שרת לזכרון לפני ה׳.

פרק לב

א **ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד.** הזכיר תחלה בני הגבירה ואח״כ בני השפחה.

ב ויבואו בני גד. הם היו בעלי העצה תחלה לכך קדמם הכתוב. ועוד שהיו בעלי גבורה יותר מבני ראובן כענין שכתוב (דברים ל״ג:כ׳) וטרף זרוע וגו׳, ולא היו מתפחדים מאנשי הארץ לשבת במקומות אלו אע״פ שהיו רחוקים משאר השבטים שהיו מקובצים בארץ הקדושה.

ובמדרש ומקנה רב העושר כשבא מן השמים הוא מתקיים וכשאינו בא מן השמים אינו מתקיים, שני עשירים עמדו בעולם קרח מישראל והמן מאומות העולם ושניהם אבדו מן העולם, שלא היתה מתנתם מן השמים שהיו חוטפין אותה להם. וכן אתה מוצא בבני גד ובבני ראובן שהיו עשירים הרבה והיה להם מקנה רב וחבבו את ממונם וישבו להם חוצה לארץ והפרישו עצמן מאחיהם בשביל קנינם, לפיכך גלו תחלה מכל השבטים, שנאמר (דברי הימים א ה׳:כ״ו) ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי. זה שאמר הכתוב (תהילים ע״ח:ז׳) כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים, לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב עושה עושר, ולא ממה שהוא מחזר על המדברות הוא מתרומם, זהו ולא ממדבר הרים, וכל הרים טוריא חוץ מזה שהוא לשון רוממות, אלא מה הקב״ה עושה נוטל ממונו של זה ונותן לזה, שנאמר (שם) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, ולמה נקרא שמם נכסים שנכסים מזה ונגלים לזה, וכן אמרה חנה (שמואל א ב׳:ז׳) ה׳ מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם, באף שהוא מביא לזה מרומם את זה, לכך נאמר ומקנה רב. זה שאמר הכתוב (קהלת י׳:ב׳) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו, אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העקר טפל והטפל עקר, למה שחבבו את נכסיהם יותר מן הנפשות, חייכם אין בו ברכה, שנאמר (משלי כ׳:כ״א) נחלה מבהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך, לכך נאמר (שם כג) אל תיגע להעשר מבינתך חדל, ואיזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר (תהילים קכ״ח:ב׳) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, עד כאן.

ג עטרות ודיבון. מארץ סיחון מלך האמורי היו, ויש מהן מקומות של ע״ז שהאמוריים עובדין שם, והם נבו ובעל מעון, וכענין שכתוב (ישעיהו מ״ו:א׳) כרע בל קרס נבו. ותרגם אונקלוס הפסוק הזה מכללתא ומלבשתא וכומרין ובי נמרי ובי חושבנא ובעיל דיבון וסיען ובי קבורא דמשה ובעון. הזכיר בקצתם לשון בי כי כן לשון רז״ל בתלמוד שקורין כן המקומות של ע״ז, כגון בי נצרפי בי אבידן בי דודבי עבדא דבי נורא. ובני ראובן כשבנו את אלו קראו אותן בשמות אחרים, וזהו שכתוב (להלן לח) מוסבות שם, כי שנו את שמם להקרא בשם אחר למען לא יזכר שם ע״ז. ולכך אמרו רז״ל בברכות לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון, הזכיר הכתוב הזה לפי שיש בהן שמות של ע״ז, שלא תאמר כיון שהתרגום הוא פירוש הכתוב אין לנו לתרגם הפסוק הזה כי יש בו זכרון ע״ז, ועל כן באו החכמים לומר שאף בפסוק הזה ראוי להזכירו שלא להקל בו.

וצריך שתתבונן כי עוד יש בבנין ערים אלו ובשמותן ענין נסתר, והכתוב הזה יבאר בתחתונים וירמוז בעליונים בשמות הבנין העליון, ותמצא בפסוק זה תשעה שמות כנגד תשעה ויאמר שבבראשית, כי העשירי אין לו להזכירו כי הוא אין, ועל כן הוצרכו לומר בראשית נמי מאמר הוא. ובפסוק זה יש בו התעוררות אל אצילות המאמרות שבהן נברא העולם שהן נחלקות לשלש שלש, וזהו סוד המשנה סדר תקיעות שלש של שלש שלש. ומה שהביאו לנו חכמי האמת ראיה מפסוק זה שישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, הכונה לשלש הכתוב ולקרותו שלש פעמים להתבונן באותן שלש מעלות שבבנין הנחלקות לשלש שלש, ואפילו עטרות ודיבון, לבאר כי אפילו פסוק המורה על שמות הערים ואין בו צורך גדול כל כך לפי העולה בתחלת המחשבה, תמצא בו ענין גדול ועקר שהכל תלוי בו, לפי שכל התורה כלה קשר אחד ובנין אחד, ואין הפרש בין פרשת אלופי עשו ובין עטרות ודיבון והדומה להם ובין עשרת הדברות, כי הכל מעיקר אחד וממוצא אחד, ומימיו מן המקדש המה יוצאים וכלן נתנו מרועה אחד. וזהו באור הכתוב עטרות ודיבון ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובעון. עטרות עטרת כתיב. ודיבון הוא הנהר היוצא מעדן שאינו פוסק, לשון (תהילים ע״ח:כ׳) הכה צור ויזובו מים, ויש בו רמז לשבעים ושתים שמות, ודיבן כתיב. ויעזר הוא ההוד, שכן כתיב (שם עט) עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך, וכתיב (שם קמה) הדר כבוד הודך, והוא שוק שמאל, ולכך יצטרך האדם עזר ממנו ונמרה זה הנצח, והוא נוטריקון ימין ה׳ רוממה, והוא שוק ימין, על שם שנאמר (שם טז) נעימות בימינך נצח, וחשבון זה יעקב, הוא שכתוב (ישעיהו מ״ט:ג׳) ישראל אשר בך אתפאר, והוא שם יהו״ה במספר חשבו״ן. ואלעלה זה יצחק, שהוא עולה תמימה, וזהו לשון ואלעלה עולה לאל, ולרמוז על מדתו נכתב בה״א כי בפרשה זו בעצמה נכתב אלעלא באל״ף, וכן נרמז במקום אחר ישחק בשי״ן, לרמוז על מדתו שהוא האש הגדולה. ושבם זה אברהם, והוא נוטריקון אברם סבא. ונבו זה הבינה. ובעון זה החכמה, והפך אותיותיו נובע, ובעון כתיב מלשון מקור נובע, ועוד מלשון מעון מעונה, שהוא רמז אל החכמה, ומזה תמצא במקום אחר בפרשה זו עצמה שחזר וקראה מעון, הוא שכתוב ואת נבו ואת בעל מעון. והא לך כי שמות אלו מורים על ענינים גדולים עקריים, נראים מקריים בתחלת העיון.

והוצרך הכתוב לרמוז האצילות בשמות הערים האלה שהם חלק סיחון ועוג ללמדנו שהיו עובדים ע״ז בקצוץ נטיעות, כדור הפלגה שאמרו (בראשית יד) ונעשה לנו שם, והם היו תולדותיו של קין, וכנה הכח שהחטיא לאדם בקצוץ נטיעות, ולכך בני גד ובני ראובן כאשר ידעו זה הסבו שמות הערים לשמות אחרים ורצו להתישב בהם ולעבוד שם הקב״ה וליחד אותו תחת הקצוץ שהיו הם מקצצין, וז״ש אם מצאנו חן בעיניך יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה, כלומר כיון שתכלית הכוונה בבאי הארץ היא העבודה והיחוד גם בכאן נוכל ליחד את השם, ואם נעבור את הירדן יבאו עמים מן

הקצוות לשמע הארץ שהיא ארץ מקנה וירצו להבנות בה ויחזרו לעבוד שם ע״ז בקצוץ נטיעות כמנהג שהיה שם בתחלה, ולכך יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה, נהיה סבה לבטל ע״ז וליחד השם יתברך.

יב **בלתי כלב בן יפונה הקנזי.** דרשו רז״ל חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את עתניאל.

כז **כאשר אדוני דובר.** וכתיב את אשר דבר ה׳ אל עבדיך כן נעשה, כלומר כי דברי משה הם דברי ה׳, כי הוא כלי לרוח הקדש מוכן לנבואה בכל עת ובכל שעה, ודבריו דברי השם הם. או אולי שקראו את משה בשמו של מלך, כי כן נקרא במקום אחר בשמו, והוא שדרשו רז״ל (שמות לג) והיה כל מבקש ה׳, מבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה׳, כי הדבק נקרא על שם מי שהוא דבק בו, ומטעם זה נקראו הנביאים והמלאכים בשם המיוחד בכמה פסוקים מן התורה, וכבר הזכרתי זה פעמים.

לב **נחנו נעבור חלוצים לפני ה׳.** היה לו לומר אנחנו, אבל מפני שהיו בני גד בעלי הכח והגבורה בכל המקומות לטרוף טרף האויבים, ושבחו עצמם בלשון חלוצים לפני ה׳, לכך המעיטו עצמם בלשון נחנו, דרך ענוה ושפלה, כלשון (שמות טז) ונחנו מה, זה אפשר לומר בדרך הפשט.

אמנם קבלנו כי התחלת פסוק זה בנו״ן היה בכוונה, כפסוק שאמר ירמיה (איכה ג׳:מ״ב) נחנו פשענו ומרינו, כי שם הוצרך לאות נו״ן מפני האלפ״א בית״א, וכן בכאן הוצרך להתחיל בנו״ן כי אחד עשר פסוקים הם במקרא שמתחילין בנו״ן ומסיימין בנו״ן וזה אחד מהם, וא״כ לא היה יכול לומר אנחנו והוצרך לכתוב נחנו. וידוע כי שם המפורש יוצא מאחד עשר פסוקים אלו והוא משלש עשרה אותיות, ואם תזכיר הפסוקים עם השם היוצא מהם לא תירא מפחד כי הוא השם המועיל לפחד.

והנה בני גד לא היו מתפחדים לשבת במקומות אלו מעבר לירדן מזרחה מפני האומות אשר סביבותיהם אע״פ שהיו רחוקין מאחיהם שאר השבטים, כי היו מזוינים בשני מיני כלי זיין, בכח הגוף ובכח הזכות, ולשון חלוצים לפני ה׳ יכלול את שניהם, ועל זה אמרו ואתנו אחוזת נחלתנו מעבר לירדן, כלומר אע״פ שאתנו אחוזת נחלתינו מעבר לירדן לא נירא מהם כי אנחנו חלוצים לפני ה׳. וכן ביהושע כתיב (יהושע ו׳:ט׳) והחלוץ עובר לפניהם, ודרשו רז״ל אלו בני גד ובני ראובן שקיימו תנאם, כי היו בוטחים בגבורתם וכחם בזכות המצוה שבידם, וכענין שדרשו רז״ל (דברים ל״ג:כ׳) וטרף זרוע, בזכות תפלין שבזרוע, אף קדקד בזכות תפלין שבראש.

מב **ויקרא לה נבח בשמו.** הה״א רפה. ואמר במדרש רות לפי שלא עמד לה אותו השם, כלומר כאלו הוא משמש לא באל״ף, וכמוהו לבנות לה בית בארץ שנער, לה ברפה, כי הנביא היה שואל (זכריה ה׳:י״א) אנה המה מוליכות את האיפה, ותרגם יונתן לאן מגלן ית עמא דהוו נסבין ויהבין במכלתא דשקרא, והמלאך השיב לו לבנות לה בית בארץ שנער, ואמר זה על קצת יהודה ובנימין שנתעכבו בבבל ולא רצו לעלות לירושלים אפילו לאחר שהותחל בנין הבית, ולכך לא נכתב לבנות לה במפיק לפי שאין קיום לשקר, ולא תשועה למי שאינו הולך בדרך ה׳. וכן אמר שלמה המלך ע״ה (משלי י״ב:י״ט) שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר, יאמר כי הדברים שהם אמת קיימין לעד, אבל השקר אין לו קיום אלא רגע לפי שעה כי מיד יבחן וימצא שהוא שקר, ולכך יתחייב האדם שישנא השקר ושיאהב האמת, כענין שאמר הנביא ע״ה (זכריה ח׳:י״ט) והאמת והשלום אהבו.

פרק לג

א ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה (משלי ד, ז)

שלמה המלך ע״ה למד דעת את העם בכתוב הזה (משלי ד) שיקנו חכמת התורה ראשונה לשאר החכמות, ואמר בראשית שאר החכמות קנה חכמת התורה, זהו שאמר ראשית חכמה וגו׳ ובכל קנינך קנה בינה, אחר שקנה האדם החכמה הזאת יצטרך עוד לקנות בינה, כדי שיבין דבר, מתוך דבר כי אין שלמות החכמה מבלעדי הבינה, ולפי שהבינה שלמות החכמות על כן אמר שיתן את כל הון ביתו בבינה, זהו ובכל קנינך קנה בינה, כלומר אף כי תתן עליה כל ממונך קנה אותה, כי היא העושר האמתי. וכן החכמה צוחת ואומרת (שם ח) עושר וכבוד אתי הון עתק וצדקה, והוצרך שלמה המלך ע״ה להודיענו בכאן שיצטרך האדם להקדים לנפשו חכמת התורה כולה תחלה לשאר החכמות, מפני שאלו התעסק בשאר החכמות תחלה יטו את לבבו מדרך החכמה ויולידו בו דעות נפסדות, אבל כאשר הוא מתעסק בחכמת התורה תחלה הוא עושה עקרו ותחלת יסודו ממנה, הרי הוא רשאי לבנות על היסוד ההוא בנין שאר החכמות שאין כח בהן מעתה להפסיד דעתו ולבלבל מחשבתו, לפי שחכמת התורה נמשלת לכסף צרוף. וכן אמר דוד ע״ה (תהילים י״ב:ז׳) אמרות ה׳ אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים, באור זה כי שאר החכמות כלן הן כסף, אבל אינו כסף צרוף לפי שיש בהן סיג ותערובות ואפשר שיביאו האדם לידי הפסד אמונה, אבל תורתנו היא מבלי סיג כמו כסף צרוף של אדון הארץ שעושה ממנו כלי למאכלו או למשתהו ואין בו סיג ותערובת כלל. ועל זה אמר שלמה המלך ע״ה בכאן ראשית חכמה קנה חכמה, שאם לא למד חכמת התורה תחלה ולא ראה

בתורה באור האותות והמופתים והנסים הגדולים והמפורסמים קרוב הוא להמשך אחר הטבע ולהאמין קדמות העולם, כי לכך נקרא הטבע בשם הזה כי יטבע האדם ביון מצולתו וירד לבאר שחת אם לא יזהר בו, כמי שבא במצולות ים ולא ידע לשוט וטובע, כן האדם קרוב שיסתפק מתוך חכמת הטבע באותות ומופתים שנעשו לישראל על ידי משה רבינו ע״ה ולא יאמין רק הדברים הטבעיים המוחשים לעין, וישתבש בדרך האמונה לאמר בנסי המדבר שהם היו ענינים טבעים אין בהם נס, ויאמר כי המדבר שעמדו שם ישראל ארבעים שנה כשאר המדברות שהם קרובים אל הישוב כמדברות האלה ששוכנים בהם הערביים, שאפשר לו לאדם לחרוש ולזרוע בהם ולהיותו נזון בפרי אילנות ועשבים אשר שם, כמו שכתב הרמב״ם ז״ל בספר המורה, או יסתפק לומר אולי היו שם בארות מים רבים מאד, וכדי לעקר שרש הדעת הנפסדת הזאת ולקבוע בלב אמונת המופתים הגדולים ההם באה חכמת התורה שיתחייב האדם להקדימה לשאר החכמות והאירה את עינינו והודיעה אותנו כי המדבר ההוא לא היה כשאר המדברות, והוא שכתוב (דברים ח׳:ט״ו) המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב, ולא היה קרוב אל הישוב שיקבל חרישה וזריעה ופעולת הצמיחה, הוא שכתוב (במדבר כ׳:ה׳) לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון, ולא היה שם מים כלל, הוא שכתוב(דברים ח׳:ט״ו) וצמאון אשר אין מים (במדבר כ׳:ה׳) ומים אין לשתות, ועוד שלא היה בטבע האדם שיחיה שם אפילו יום אחד כל שכן עם כובד אנשים ונשים וטף שעמדו שם ארבעים שנה, ומזה אמר הכתוב (ירמיהו ב׳:ו׳) ארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם, כלומר שאין בטבע האדם שיחיה שם. וכדי לחזק אמונה זו בלבבות באה התורה והאריכה בספור המסעות שעשו שהיו בין כלן ארבעים ושנים מסעות, ורצתה להזכירם בשמם כי יש בספורם תועלות רבות לשעה ולדורות, שיתפרסם הפלא הגדול לשעה בין העמים שבאותו הדור אשר שמעו את שמע מצרים והיו יודעים קצת מהמקומות שאין בטבע האדם לחיות שם, ועוד שיתפרסם גם כן לדורות הבאים אשר לא ראו הענין ותהיה האמונה קבועה בלבם באותם הדורות שראו, ויספרו זה לבניהם ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון איך עמדו ישראל שם לא בדרך הטבע רק בדרך הנס, וכן כל מעשיהם היו בדרך הנס על פי הענין ועל ידי שני הגואלים משה ואהרן. וזהו שכתוב.

אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם ביד משה ואהרן.

ב למסעיהם על פי ה׳. יבאר כי היו המסעות על פי ה׳. גם יכלול עוד כי משה כתב כל המסעות כלן על פי ה׳, והיה חפץ השי״ת בספור זה לתועלת שהזכרתי, ועוד תועלת אחרת להזכיר חסדי השם, שאע״פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר אל תחשוב שהיו נעים ומטולטולים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה, שהרי לא היה להם במדבר בכל ארבעים שנה אלא שנים וארבעים מסעות שכלן היו בין שנה ראשונה ושנה אחרונה היא שנת ארבעים, שהרי בשנה ראשונה הלכו ארבע עשרה מסעות מרעמסס עד רתמה שמשם נשתלחו המרגלים, שנאמר (במדבר י״ב:ט״ז) ואחר נסעו העם חצרות וכתיב ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה, והוא מדבר פארן שמשם נשתלחו המרגלים, ומשם נאמר למשה שלח לך, ונקרא רתמה על שם לשון הרע של מרגלים, שנאמר (תהילים ק״כ:ג׳-ד׳) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים. ושמונה מסעות שהלכו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת ארבעים הרי שנים ועשרים מסעות, נמצא שכל שמונה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות, ושמנה ושלשים שנה אלו חצים היה להם מנוחה בקדש, הוא שכתוב (דברים א׳:מ״ו) ותשבו בקדש ימים רבים, ואמרו בסדר עולם תשע עשרה שנה עמדו בקדש, וזהו (שם) ימים רבים כימים אשר ישבתם, בין שאר המסעות שהיו תשע עשרה שנה אחרים, נמצאת למד שכל טלטולם שבמדבר לא היה אלא י״ט שנה ועשו בהם תשע עשרה מסעות.

והנה הלוכן היה בלתי מסודר כשהיו עומדים במקום אחד תשע עשרה שנה ובמקום אחר יום או לילה בלבד, אבל הכל היה בשעור אלהיי ולפי העלות הענן, וכדי להודיע שלא היו הולכים במדבר כתועים ונבוכים אבל היו מתענגים בו והיה להם די ספוקם יותר מן השוכנים בישוב לכך משלו רז״ל בספור התורה המסעות האלה, משל למה הדבר דומה למלך שהיה בנו חולה והיה מוליכו למקום רחוק לרפאותו שם, כיון שהיו חוזרים התחיל אביו מונה המסעות כלן ואומר לו כאן ישבנו כאן הוקרנו כאן חששת בראשך.

ועוד יש בזה תועלת אחרת להודיענו כי הכל לפי הכונה, ומטעם זה נמנו המסעות בשמותם להורות שהכל תלוי כפי מחשבתם של ישראל בהקב״ה, כשהיו זכאים ועושים רצון השם והיו נוסעים במחשבתם באותן המסעות ממחשבה רעה לטובה היתה מדת רחמים שעליהם מרחמת ומגינה עליהם, ולכך ויחנו בהר שפר ויחנו במתקה, וכשהיו חוטאים ונוסעים ממחשבה טובה לרעה היתה מדת הדין שעמהם מתוחה כנגדם להענישם, ולכך ויחנו בחרדה ויחנו בדפקה ויחנו במרה, ועל זה אמרו בירושלמי כשהיו מתלוננים ישראל במסעות היו השומרים סובבים במחנה מפחד בלילות, בארו לנו בזה כי כשהיו מתלוננים במסעות ומסיעים מחשבתם ומשנים אותה היו המדות ההולכות עמהם יומם ולילה פועלות בהם הן לטוב הן לרע הכל כפי מחשבתם, וזהו שאמר (שיר השירים ג׳:ח׳) מפחד בלילות, כלומר שהיו ישראל מתפחדים ממדת הדין.

ועוד יכלול ספור המסעות תועלת אחרת כי ירמוז לעתיד, שהרי דברי הנביאים כולם מוכיחים שהגאולה האחרונה כדמיון הראשונה, וכשם שיצאו ישראל בגאולה ראשונה ממצרים אל המדבר כן בגאולה האחרונה עתידים שיצאו הרבה מישראל אל המדבר ויעברו במקומות האלה והקב״ה יכלכלם

וינהלם שם כמו שעשה לישראל במדבר, והוא שאמר הנביא (יחזקאל כ׳:ל״ה) והוצאתים אל מדבר העמים, והכתוב הזה מדבר לעתיד בגאולה אחרונה. והכתוב ירמוז זה ממה שהזכיר כאן שתי פעמים לשון מוצאיהם ויכתוב משה את מוצאיהם וחזר ואמר ואלה מסעיהם למוצאיהם, כי האחד הוא יציאת ישראל ממצרים והשני יציאתנו מן הגלות החל הזה, ולפי שכבר התחיל להזכיר אלה מסעי על המסעות לשעבר על כן אמר ואלה מסעיהם לעתיד ביציאה שניה, כענין שכתוב (ישעיהו י״א:י״א) יוסיף ה׳ שנית ידו וגו׳, והקב״ה ברחמיו ימהר יחישה מעשהו, מעשה הגאולה בקרוב, ונגילה ונשמחה בו.

ובמדרש מפני מה זכו ליכתב בתורה כל המסעות הללו על שקבלו את ישראל, ועתיד הקב״ה ליתן להם שכר שנאמר (שם לה) ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת, פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל והשרון המה יראו כבוד ה׳ הדר אלהינו. ומה מדבר על ידי שקבל את ישראל כך, המקבל תלמידי חכמים לתוך ביתו על אחת כמה וכמה. אתה מוצא שעתיד המדבר להיות ישוב והישוב להיות מדבר, שנאמר (מלאכי א׳:ג׳) ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה, המדבר ישוב שנאמר (ישעיהו מ״א:י״ח) אשים מדבר לאגם מים אתה מוצא עכשיו שאין אילנות במדבר, ולעתיד יהיו שם אילנות שנאמר (שם) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן וגו׳. עכשו אין דרך במדבר, שכולו חול, והשיירא אינה מהלכת שם אלא בלילה לאור המזל, ועתיד להיות שם דרך שנאמר (שם מג) אשים במדבר דרך וגו׳, וכתיב (שם לה) והיה שם מסלול ודרך, עד כאן במדרש תנחומא.

ג **ממחרת הפסח.** ממחרת שחיטת הפסח, שהרי שחיטת הפסח בין הערבים בארבעה עשר ולמחרת בחמשה עשר יצאו ממצרים.

ד **ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים.** קיים מה שאמר (שמות י״ב:י״ב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה׳, והשפטים היו אם של כסף וזהב נמסית ואם של עץ נרקבת ואם של אבן מתפוצצת. ועוד יכלול שפטים כענין שכתוב (שמואל א ה׳:ד׳) והנה דגון נופל לפניו ארצה לפני ארון ה׳ וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן.

ז **וישב על פי החירות.** כמו וישובו. או ירמוז לענן.

ח **ויסעו מפי החירות ויעברו בתוך הים המדברה** , וחזר ואמר ויסעו מאילים ויחנו על ים סוף, להורות שחזרו לאותו צד הים שעברו בו.

יא **ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין.** אינו סיני, שהרי חזר ואמר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני, אבל מדבר סין הוא מקום בין אילים ובין סיני כמו שכתוב בסדר בשלח (שמות טז).

טז **ויחנו בקברות התאוה.** בקדש ברנע היה.

לב **ויחנו בחר הגדגד.** וכן ויסעו מחר הגדגד (פסוק לג) בחי״ת כתיב.

לז **ויסעו מקדש.** שם עיר.

לח **בחדש החמישי באחד לחדש.** זה ראש חדש שבו נפטר אהרן, ובתשעה בו נשרף בית המקדש והתורה עמו, ובשבעה באדר לשנה הבאה אחר זו נפטר משה רבינו ע״ה, שכן כתוב בספר יהושע (ד) שעברו ישראל הירדן בעשור לחדש הראשון, צא מהם למפרע שלשה ימים של הכנת צדה ושלשים יום לבכי אבלו של משה ע״ה, נמצאו כלים בשבעה באדר.

מ **וישמע הכנעני מלך ערד.** סמך פרשה וישמע הכנעני למיתת אהרן, והוא שדרשו מה שמועה שמע, שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד, וכיון שנסתלקו חשב שנתנה רשות להלחם בהם.

מט **ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים בערבות מואב.** זהו שיעור חנייתם, שנים עשר מיל, כמו שהעיד רבה בר בר חנה על אותו מקום. ואז צוה הקב״ה להזהיר לישראל להוריש את יושבי הארץ כי הם קרובים לעבור.

נג **והורשתם את הארץ.** כלומר מיושביה, ואחר כך וישבתם בה, שאם לא כן לא תוכלו להתקיים בה.

פרק לד

ב **כי אתם באים אל הארץ כנען.** כמו (דברי הימים ב ט״ו:ח׳) והנבואה עודד הנביא.

זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה. נקראת חלוקת הארץ נפילה על שנחלקה בגורל, שנאמר (במדבר כ״ו:נ״ה) אך בגורל יחלק את

הארץ, וזה שהזכיר נפילה לשון הפלת גורל.

ובמדרש אשר תפול לכם, מלמד שהפיל הקב״ה שריהם של שבעה אומות מן השמים וכפתם לפני משה ואמר לו ראה שאין בהם עוד כח.

ג **והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום.** אצל אדום, כמו (שם יג) ועל יד הירדן, שענינו אצל הירדן. והנה בכאן יפרש להם גבול נחלתם שהם חייבים להוריש משם האויבים. וכתב רש״י ז״ל שהרבה מצות נוהגות בארץ שאין נוהגות בחוצה לארץ לכך הוצרך לבאר מצרני גבולי הרוחות סביב להודיע שמן המצרים האלו ולפנים המצות נהוגות, עד כאן.

ה **נחלה מצרים.** כלומר אל נחל מצרים, ואיננו היאור. והוא מלעיל, וכן (תהילים קכ״ד:ד׳) נחלה עבר, מלעיל.

ו **הים הגדול.** הספרדי. **וגבול,** כלומר מערב נחלתכם יהיה הים הגדול והוא הגבול בעצמו.

י **והתאויתם.** כמו והתויתם, מלשון (יחזקאל ט׳:ד׳) והתוית תו. ושלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו, קצת ארץ מצרים וכל ארץ אדום וכל ארץ מואב, וכן כתוב בפירוש רש״י ז״ל.

יא **ומחה על כתף ים כנרת.** מלשון (תהלים צח) ימחאו כף.

טו **שני המטות וחצי המטה לקחו נחלתם מעבר לירדן קדמה מזרחה.** הזכיר ענין זה שנית לבאר מקום נחלתם.

יז **אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ.** פירש רש״י ז״ל ינחלו לכם בשבילכם, שכל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו, ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק יפה, ומה שהם עושים יהא עשוי כאלו עשאוהו שלוחיהם. והזכיר תחלה אלעזר כי יהושע יצא על פיו. והזכיר עשרה שבטים ונשיא עם כל אחד ואחד, ולא הזכיר ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם מעבר לירדן מזרחה. והתחיל בנשיאים מיהודה כמו שיצא הגורל תחלה. ואמר ולמטה בני דן נשיא בקי בן יגלי.

ויש לשאול כיון שהיו כולם נשיאים נשיא אחד נשיא אחד ממטה ומטה, למה לא הזכיר עד עתה נשיא אלא מדן ואילך. ואפשר לומר כי לא הוצרך להזכיר הנשיא בכלב כי היה מפורסם מן המרגלים שכתוב שם (במדבר י״ג:ב׳) כל נשיא בהם, ובשמעון לפי שזמרי בן סלוא היה נשיאם לכך לא זכה שבט שמעון להקרא עליו נשיא אפילו אחרי מות זמרי, ובבנימין לא הזכיר גם כן מפני פלגש בגבעה. ואמרו במדרש תנחומא בסדר בהעלותך אלידד בן כסלון זה אלדד חבירו של מידד שהיו נביאים וכיון שהיה נביא לא הוצרך הכתוב לקראו נשיא.

פרק לה

ב **צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחוזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבותיהם.** לשון מגרש ריוח, מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר מקיר העיר ולחוץ אלף אמה סביב, ואינם רשאים לבנות שם בית ולנטוע שם כרם ולזרוע זריעה אלא שיהיה לבהמתם ולרכושם ולכל חיתם.

ה **ומדותם וגו׳ אלפים באמה.** כלומר אלפים אמה תתנו להם סביב, ומהם אלף הפנימיים למגרש והחיצוניים לשדות ולכרמים.

ו **ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר.** כלומר על ערי מקלט שהזכיר מהן שש, ובין כולן מ״ח עיר. ואותן שש ערי מקלט השלש מעבר הירדן בנחלת בני גד ובני ראובן והשלש בארץ כנען.

יא **והקריתם לכם ערים.** מלשון קריה.

ונס שמה רוצח מכה נפש בשגגה. אבל אינו חייב מיתה, כיון שלא הרגו במזיד. והדין הזה יורה שהלב עקר האדם ועקר כל המצות וכל העבירות, ועל כן הוא נענש בגלות ולא במיתה לפי שלא היה לבו בהסכמת הרציחה, ואין חיוב העונש במיתה עד שיהיו הגוף והלב משותפין באותה רציחה, הגוף בתנועתו והלב בכוונתו, וכיון שלא הסכימו שניהם בכך גולה ואינו נהרג. וכן לענין המצות הכל תלוי בלב, שאם עשה מצוה ולא נתכוון בה בלבו לעשותה לשם שמים אין לו שכר מזה, שיצטרך האדם שיתכוין במצות לעשותה לשם שמים, וכן אמר דוד ע״ה (תהילים קי״ט:מ״ח) ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי, ונשיאות כפים הוא הכוונה, כענין שכתוב (איכה ג׳:מ״א) נשא לבבנו אל כפים.

ואמרו במדרש מכה נפש בשגגה, דוקא בשגגה ולא בזדון, שאם הרג בזדון ואמר בשגגה הרגתי אין קולטין אותו, ואפילו נכנס למזבח מוציאין אותו משם והורגין אותו, שנאמר (שמות כ״א:י״ד) וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות, שכן מצינו ביואב שנאמר בו (מלכים א ב׳:כ״ח) ויחזק בקרנות המזבח, ומשם לקחוהו והרגו בניהו. ודין תורה להיות רוצח בשגגה גולה, שכן מצינו באדם הראשון, זהו שאמר הכתוב

(תהילים כ״ה:ו׳) זכור רחמיך ה׳ וחסדיך כי מעולם המה, אמר דוד, רבש״ע רחמיך וחסדיך הם על הרוצח שאתה מכין לו ערי מקלט וגולה שם כיון שלא הרג במזיד ואינו ראוי למות, ואותן הרחמים מעולם הן, שכן עשית לאדם הראשון שהביא מיתה לכל הדורות ורחמת עליו להיותו גולה, שנאמר (בראשית ג׳:כ״ד) וישלחהו ה׳ אלהים מגן עדן, וכתיב (שם) ויגרש את האדם, לכך נאמר זכור רחמיך ה׳ וחסדיך כי מעולם המה.

יב למקלט מגואל, כלומר מגואל הדם הקרוב לנרצח.

יג שש ערי מקלט תהיינה לכם. מלמד שאף על פי שהבדיל משה שלש ערים בחייו לא היו קולטות עד שהובדלו שלש בארץ כנען, ואף על פי שבארץ כנען תשעה שבטים וחצי וכאן אינם אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם, שהרי בגלעד מצויין רוצחים, שנאמר (הושע ו׳:ח׳) גלעד קרית פועלי און עקובה מדם. זה שאמר הכתוב (תהילים כ״ה:ח׳) טוב וישר ה׳ על כן יורה חטאים בדרך, אם לרצחנים נותן שביל ודרך שיברחו וימלטו, לצדיקים על אחת כמה וכמה.

והרמב״ן ז״ל נתן בזה שני טעמים במה שהרבה הכתוב ערי מקלט בעבר הירדן כמו בכל ארץ כנען, הראשון לכבוד משה שהבדילן, והשני מפני שארץ סיחון ועוג שהיתה בעבר הירדן היתה גדולה עד מאד כי היו מלכיה אדירים, וארץ כנען אע״פ שהיו בה ל״א מלכים לא היו מלכי ארצות כי אם מקומות וערים קרובות זו לזו מהלך חצי יום ביניהם קצת מהם, וכענין שדרשו רז״ל על מעלת הארץ שכל המלכים היו רוצים להיות להם נחלה בארץ ונקרא שמם עליהם, ועל כן היתה ראויה עבר הירדן לשלש ערי מקלט ככל ארץ כנען.

טז ואם בכלי ברזל הכהו וימות רוצח הוא. דין תורה הוא שהמכה חברו באבן או בעץ והרגו שאומדים אותו דבר שהרגו בו אם היה כדי להמית, שנאמר ואם באבן יד אשר ימות בה או בכלי עץ יד אשר ימות בו, מכאן שאומדים הדבר שהכה בו אם ראוי להמית, ואומדין גם כן כח ההכאה לפי כח המכה שיצא האבן או העץ מידו. אבל כלי ברזל לא נתנה בו תורה שיעור ולא הזכיר בו יד ולא הזכיר בו גם כן לשון אשר ימות בה, לפי שהברזל ממית בכל שהוא ואפילו במחט. ואם הרגו בדחיפה שדחפו מראש הגג ומת לכך נאמר ואם בשנאה יהדפנו, וכן אומדין עוד גובה המקום שיהא לכל הפחות עשרה טפחים שאם אין בגבהו עשרה טפחים אין בו כדי להמית. ואם השליך עליו קיר נטוי או כלי שמת בו, לכך נאמר או השליך עליו כל כלי. ואם הכהו בידו או ברגלו והרגו אומדין גם כן ההכאה שצריך שתהיה באיבה, ולכך נאמר בו או באיבה הכהו בידו.

כב ואם בפתע בלא איבה. פתאם באונס, כלומר שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להרהר עליו.

כג ויפל עליו. מכאן אמרו שההורג בשוגג דרך ירידה גולה, דרך עליה אינו גולה.

כה וישב בה עד מות הכהן הגדול. דרשו רז״ל תלה הכתוב כפרתו של רוצח בשוגג במיתתו של כהן גדול, מפני שהוא מכפר על כל ישראל והיה לו לבקש רחמים על בני דורו ולא בקש, והרי עון הרציחה שאירע בימיו. ועוד שמיתתו של כהן גדול נחמה לקרובו של נרצח שלא יחם לבבו עוד ולא ידאגו עליו כל כך. ועוד דרשו בו לפי שהכהן הגדול הוא סבה להשרות שכינה בישראל להאריך ימיהם והרוצח סבה לסלק השכינה מישראל ולקצר את ימיהם ואינו כדאי שיעמוד לפני הכהן גדול.

אשר משח אותו. המושח, ורבים כן חסרי הפועל. ודרשו רז״ל במסכת מכות, אשר משח אותו מלמד שאם עד שלא נגמר דינו מת כה״ג ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני, שנאמר אשר משח אותו וכי הוא משחו לכהן גדול או הכהן משח אותו, אלא להביא את הנמשח בימיו שהוא מחזירו במיתתו.

כט והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם. ללמד שתהא סנהדרין בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ, כן פירש רש״י ז״ל, מה שאין כן עכשיו בזמן החורבן שאינה נוהגת לא בארץ ולא בחוצה לארץ. וביאור הכתוב כפשוטו, והיו אלה לכם לחקת משפט שיהיה לנו עדה שופטת אפילו בזמן הזה בדיני קנסות וגזלות וחבלות וכל דבר שבממון וחיוב מלקות, ומטעם זה אמר לדורותיכם בכל מושבותיכם, אבל המשפט בדיני נפשות אין לנו שכן כתוב בפרק ארבע מיתות, (דברים יז) ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט, בזמן שיש כהן יש משפט בזמן שאין כהן אין משפט. וכן שנו במכילתא מניין שאין ממיתין אלא בפני הבית שנאמר (שמות כא) מעם מזבחי תקחנו למות, אם יש בית אתה ממית ואם לאו אי אתה ממית.

לא ולא תקחו כופר לנפש רוצח. יגיד הכתוב שלא יפטר בשום ממון בעולם לפי שעון הרציחה אין כמוהו בכל העבירות מעבירות שבין אדם לחברו, והכתוב אומר (משלי כ״ח:י״ז) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו. צא ולמד מאחאב שהרי נאמר (מלכים א כב) רק לא היה כאחאב, וכשנמדדו עונותיו וזכיותיו לפני הקב״ה לא נמצא בו עון לחייבו כליה ולקטרג עליו תחלה כי אם נבות, הוא שכתוב (מלכים א כב) ותצא הרוח מלפני ה׳, ודרשו רז״ל זה רוח נבות, וכתיב (שם) ויאמר לו תפתה וגם תוכל צא ועשה כן, ואותו רשע לא הרגו בידיו אלא שסבב הריגתו, ק״ו למי שהורג בידו.

לג **ולא תחניפו את הארץ.** העושה רע בסתר יקרא חנף.

ולא תטמא את הארץ. כלומר ולא תטמא החנופה שהזכיר את הארץ. או יהיה אזהרה לכל אחד ואחד מישראל, בעבור שאני שוכן בתוכה, ולא לכבוד הארץ רק לכבוד ישראל ולכבודי, לכך אמר אשר אני שוכן בתוכה, ואמר כי אני ה׳ שוכן בתוך בני ישראל.

פרק לו

א **ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה.** גם זאת הפרשה דבקה עם כאשר צוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללוים. וראשי אבות הם הנשיאים.

ד **ואם יהיה היובל לבני ישראל.** כלומר ואפילו שיהיה היובל לא נקוה שתשוב הנחלה אלינו אבל תהיה נוספת תמיד על נחלת המטה, לפי שאין זו מכירה שתהיה חוזרת ביובל, שהירושה אינה חוזרת ביובל, ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם.

ז **ולא תסב נחלה וגו׳ ממטה אל מטה אחר.** מצוה לשעה קודם שינחלו ישראל הארץ. והיו י״ב שבטים למטה כנגד י״ב שבטים של מעלה, כל שבט ושבט בפני עצמו, ואילו היה שבט זה מוכר נחלתו לאחד משאר השבטים היה בזה ערבוב הכחות, אבל בארץ ישראל שהוא כלל כל הכחות לא הקפיד.

ח **וכל בת יורשת נחלה.** שלא היה בן לאביה אחר שינחלו את הארץ, על כן אמר הכתוב פעם שנית ולא תסוב נחלה. ומטעם זה היה המנהג בישראל בבת יורשת כשתעבור על זה ותרצה להנשא לשבט אחר שהיו קורין אותה זונה והיתה מפסדת נחלת בית אביה, וזהו שכתוב (שופטים י״א:א׳) ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה, כי אמו של יפתח היתה בת יורשת נחלה ונשאת לשבט אחר, כי אין הכוונה זונה ממש ח״ו, וכן תרגם יונתן. ואפשר לומר כי ולא תסוב נחלה ידבר בנפשות, ולכך הזכיר פעם שניה ולא תסוב נחלה, וכן מלת ידבקו, כי האחד דבקות הגוף והשני דבקות הנפשות.

יא **מחלה תרצה.** הזכירן הכתוב תחלה כסדר שנולדו, ועתה הזכירן כסדר שנשאו לאנשים. ואמר לבני דודיהן לנשים, בני דודיהם לא היו כלן אחים.

יג **אלה המצות והמשפטים.** הספר השלישי הוא ספר ויקרא הנקרא תורת כהנים נחתם בפסוק אלה המצות אשר צוה ה׳ את משה, והספר הרביעי הזה נחתם בפסוק אלה המצות ג״כ, והוסיף המשפטים לפי שהזכיר משפטי הנחלה ומשפטי הרוצחים.

ויש לך להתבונן למה הזכיר שם את משה ולא הזכיר ביד משה אבל כאן הזכיר ביד משה, והענין כי הברית הראשון אשר בחורב קבלוהו, עד שהמלך במסבו בטלוהו, וכבודם בתבנית שור המירוהו, ונהפך למשחית הודם, לא הצליחו בו ולא עלה בידם, וציר נאמן בראותו אותיות פורחות, השליך מידיו את הלוחות. אבל כאן בערבות מואב בברית שני, נתקיים הברית בין ה׳ וביניהם, הרים ימושו וכל צור ממקומו יעתק, והברית הזאת לא תופר, וחבל האהבה לא ירתק, במסורת בריתו הביאנו לשם ולתהלה, ודברי הברית קבלנו עלינו בשבועה ואלה, ומזה תמצא בסוף התורה פסוק ערב. **אלה דברי הברית אשר כרת ה׳ את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב.**

סליק ספר במדבר.